
DE OSUNA

~~64=5.~~ 25=6.

10

CAIUS
SUETONIUS
TRANQUILLUS

AD OPTIMAS EDITIONES COLLATUS

PRAEMITTITUR NOTITIA LITERARIA

ACCEDIT INDEX

STUDIIS SOCIETATIS BIPONTINAE

EDITIO ACCURATA

BIPONTI

Ex Typographia Societatis

CIƆIƆCCLXXXIII

CAIUS SUETONIUS TRANQUILLUS.

m/20=

COLLECTANEA DE VITA ET SCRIPTIS SUETONII TRANQUILLI

Ex Angeli Politiani in hunc Scriptorem Praefatione potissimum desumta.

C. Suetonius Tranquillus patrem habuit Suetonium Lenem, tertiae decimae legionis bello Othoniano tribunum angusticlavium. Natus est circa initia Imperii Vespasiani: nam XX annis a morte Neronis adolescentem, item imperante Domitiano adolescentulum se ipse nominat. Adeptus erat et ipse Tribunatum militum; sed contulit statim in propinquum suum Caesennium Silvanum. Post Magister Epistolarum Imperatoris Adriani, eo honore privatus est, quod apud Sabinam Principis uxorem familiarius egerat, quam reverentia domus aulicae postulabat. Matrimonium ipsi parum felix, sine liberis; quare intercessione Plinii iunioris ius trium liberorum ab Imp. Traiano obtinuit. Praeter Vitas duodecim Caesarum (quas octo libris ita complexus est, ut prioribus sex singuli Imperatores; septimo solstitiales illi, Galba, Otho, Vitellius; octavo gens Flavia, comprehendantur) scripsit haec quae recenset Suidas: De Graecorum lusibus librum unum: De Romanorum certaminibus et specta-

culis duos: De Anno Romano unum: De Notis unum: De Republica Ciceroniana, contra Didymum, unum: De nominibus propriis, deque vestium generibus: De ominosis verbis: De urbe Roma et eius institutis moribusque, libros duos: De stemmatibus illustrium Romanorum. Citantur & hi Suetonii libri: De Regibus tres, ab Ausonio; De institutione Officiorum, a Prisciano; et ab eodem De Praetoribus plures: nam etiam octavum allegat. Attribuuntur insuper Suetonio libri, De Triumphis: De Poëtis: De vitiis corporalibus: De rebus variis. Sed ut duo posteriores a futili tantum auctore Servio citantur: ita De institutione Officiorum, et Triumphis, e libris De urbe Roma fortasse petiti sint; atque De Poëtis comprehensi fuerint libellis De Grammaticis et Rhetoribus, &c. quorum quaedam habemus. Alium quoque Suetonium citat Vopiscus, etiam Historicum; sed cognomento Octavium: eius nihil exstat. Verum cum mentio Vopisci facta sit, lubet haec collectanea ipsius de hoc nostro testimonio finire. Vocat igitur emendatissimum et candidissimum scriptorem. Quo elogio omnia dixit.

NOTITIA LITERARIA
DE
C. SUETONIO TRANQUILLO
EX

Jo. Alb. Fabricii Bibliotheca latina a Jo. Aug. Ernesti auctius edita Tom. II. Cap. XXIV.

SUETONII Aetas.

C. SUETONIUS [1] TRANQUILLUS, Grammaticus et Rhetor Romanus, scriptor, Vopisci iudicio, [2] emendatissimus et candidissimus, Plinii [3] iunioris amicus, et ab eo adscitus in contubernium, Traiani beneficio, cum ἄτεκνος esset, ius trium liberorum consecutus, Magister Epistolarum, sed ab Hadriano remotus ab illa provincia, quod apud Sa-

1 Tranquillus dici maluit, cum pater eius, Suetonius Lenis diceretur. Diversus a *C. Suetonio Paulino*, de quo Tacitus XIV, 36. & Xiphilinus in Nerone, quemque cum Tranquilli parente confundit Muretus XV, 11. var. lect. & Xicco Polentonus in vita Suetonii nostri ap. Pighium in Annalibus Rom. III, p. 600. Fuit & *Suetonius Octavianus*, a quo vitam Taciti Imp. scriptam refert Vopiscus.

2 in vita Firmi, cap. 1.

3 Plinius X, 95. ad Traianum. *Suetonium Tranquillum probissimum, honestissimum, eruditissimum virum, & mores eius secutus & studia iampridem, Domine, in contubernium adsumsi, tantoque magis diligere coepi, quanto propius inspexi.*

dubitat, plus quam quatuor seculis scriptam esse post Suetonii obitum. Aliam eiusdem Plinii vitam, incerto auctore scriptam, vulgavit post alios Ioannes Harduinus. *Liber de viris illustribus* non magis Suetonii est, quam Plinii iunioris, sed Aurelium Victorem auctorem habet. Similiter falsi fuere, qui ex loco Orosii VI, 7. *libros* Caesaris *de bello Gallico* ad Suetonium retulere, de quibus Baelius in Lexico edit. 2. in *Caesar*, nota 5. De Plinio tamen nonnulla, ut ex Tranquilli Suetonii catalogo virorum illustrium, affert Vincentius Bellovacensis libro X. speculi hist. cap. 67. Rabanus Maurus de arte Grammatica Tom. I. Opp. p. 46. *Tranquillus vetustae scriptor Historiae sic de poëtis Gentilium et de poëmatibus refert: Cum primum homines exuta feritate rationem vitae habere coepissent, seque ac deos suos nosse, cultum modicum ac sermonem necessarium commenti sunt* (ita ex Isidori VIII, 7. Orig. lege pro *convenientibus*) *sibi: utriusque magnificentiam ad religionem deorum suorum excogitaverunt. Igitur templa illis, domibus pulchriora, & simulacra corporibus ampliora faciebant. Ita eloquio etiam quasi augustiore honorandos putaverunt, laudesque eorum & verbis illustrioribus, & iucundioribus numeris extulerunt. Id genus quia forma quadam efficitur, quae* ποιότης *dicitur, poëma vocitatum est, eiusque fictores poëtae.*

VERSIONES.

Gallice Suetonius exstat ex versione Guil. Michaëlis *de Tours*, Paris. 1520. 1530. 4. Georgii *de la Bou-*

thiere Augustodunensis, Lugd. 1556. 1569. 4. Paris. 1616. Rothomag. 1654. Ioannis *Baudoin*, Paris. 1621. 4. et sine interpretis nomine, cum brevibus in margine notis, Paris. 1628. 4. nouvellement traduit, et Bernardi *Teilii*, Advocati in Parlamento sive supremo iudicio (quem integra quandoque capita suppressisse et sententias Suetonii frequenter corrupisse notant viri docti) Paris. 1661. 4. 1663. 12. 1667. 12. Amst. 1663. et 1670. 12. Recentissimas versiones exhibuere Ophellot *de la Penye*, Paris. 1770. 4. voll. cum obss. et *de la Harpe* 1771.* Sed praefertur *de la Penye.* Etiam *Henrionium* quendam accepimus novam Gallicam Suetonii versionem parasse, iconibus et monumentis veteribus ornatam. Vide Diarium Londinense, History of the Works of the learned a. 1703. p. 222. *Italice*, *Paulo del Rosso*, Florentino, Venet. 1539. Rom. 1544. Venet. 1550. 1556. 8. et cum Petri Angeli Bargaei de ordine legendorum scriptor. Hist. Romanae ex Italica Francisci Serdonati versione, Florent. 1611. 8. et Francisco *Priscianensi* Florentino interprete. Novissime prodierunt: Le vite de' dodici Cesari di Suetonio, tradotte in volgar Fiorentino da F. *Pauolo del Rosso*, Venet. 1738. 4. *Germanice* versus est, auctore Iac. *Polychorio*, Argentor. 1536. fol. et interprete *Philomuso*, hoc est illustriss. Comite Henrico Detlevo *Holkio*, Hafniae 1664. 8. quam versionem in carcere concinnavit, et Regi Daniae Friderico III. inscripsit; nec non interprete M. *Wagnero*, Lemgov. 1771. 8. Huc referenda est etiam *Schlegelii* versio cap. 33. Augusti, et 17. et 18. Tiberii. *Anglice* versus prodiit Lond. 1670. 1690. 8. et novissime cum

nova libera Anglica verſione, in qua idiomatis Anglici ratio, quam maxime fieri potuit, habita eſt, interprete Io. *Clarke*, Lond. 1732. *Hiſpanice*, Iaimo Bartholomaeo, Tarracone 1596. Explication de un lugar de Suetonio, y examen de la Deidad, que conſulto Veſpaſiano en el Carmelo, per Gaſpar de Mendoza. en Sevilla 1678. 4. *Danice* interprete eodem, quem paulo ante nominavi, Comite illuſtriſſ. *Holkio*. *Belgice* ab Abrahamo *Bogaert*, Amſt. 1699. 8. &c.

SCRIPTA deperdita.

Multa alia ſcripſerat Suetonius, quae interciderunt. Ex his fuere: *περὶ τῶν παρ᾽ ἕλλησι παιδιῶν*, *de ludis Graecorum* lib. I. Suid. in Τράγκυλλος, et Servius in V Aeneid. ubi male excuſum *de puerorum luſibus*. Laudant etiam Tretzes Chil. VI. hiſt. 85. et Euſtathius ad Iliad. *ά*. *Lib. I. Hiſtoriae ludicrae* Gell. IX, 7. *De ſpectaculis & certaminibus Romanorum*, *περὶ τῶν παρὰ Ῥωμαίοις θεωρικῶν καὶ ἀγώνων* lib. II. Suid. *περὶ τοῦ κατὰ Ῥωμαίους ἐνιαυτοῦ*, *de anno Romano* lib. I. id. *περὶ τῶν ἐν τοῖς βιβλίοις σημείων*, *de notis, quibus Critici in libris utebantur* lib. I. id. *περὶ τῆς Κικέρωνος πολιτείας*, *pro Ciceronis Republica* adverſus Didymum Chalcenterum Grammaticum (qui Ciceroni maledixerat, teſte Ammiano XXII, ult.) Suid. *περὶ ὀνομάτων κυρίων καὶ ἰδεῶν ἐσθημάτων, καὶ ὑποδημάτων, καὶ τῶν ἄλλων, οἷς τις ἀμφιέννυται*, *de nominibus propriis, & de generibus veſtium*, Suid. et Servius in VIII Aen. *περὶ δυσφήμων λέξεων ἤτοι βλασφημιῶν, καὶ πόθεν ἑκάστη*, *de vocibus mali ominis ſive maledictis, et unde*

quaecunque, Suid. et Etymol. in ἀρχολίπαρος. Περὶ Ῥώμης, καὶ τῶν ἐν αὐτῇ νομίμων καὶ ἠθῶν, *de Roma eiusque institutis et moribus* libri II Suid. In hoc opere fortassis tradiderat etymologiam vocis triumphi, quam e Tranquillo affert Isidorus XVIII, 2. Originum. Στέμματα Ῥωμαίων ἐπισήμων, *Stemmata* sive *Genealogiae illustrium Romanorum*, Suid. *Libri III de Regibus*, quos carmine in epitomen coëgerat Paulinus, teste Ausonio Epist. XIX. *De institutione officiorum*, Priscian. lib. VI. *Praetorum liber octavus*, id. libro VIII. *De vitiis corporalibus*, Serv. in Aeneid. VIII. *De rebus variis*, id. et Charisius lib. 2. Etiam in Isidori Hisp. libro de natura rerum c. 37. quaedam nomina ventorum e Tranquillo referuntur, et c. 38. locus magnus de signis tempestatum ex *Tranquillo in pratis*: sed puto legendum *in variis*. Ioannes Grialus legit *in pratis*, ut λειμῶνας sive *prata* inscripserit libros suos de rebus variis: alii *in parergis* vel *Arateis*: quae lectiones minus placent.

INDEX EDITIONUM C. SUETONII TRANQUILLI

EMENDATIOR ET AUCTIOR FABRICIANO IN QUATUOR AETATES DIGESTUS.

AETAS I. *NATALIS.*

1470 -- 1515.

Curatores primi fuere Jo. Ant. *Campanus* & Jo. *Andreas*, Episcopus Aleriensis, *Bonaccursius*, Dom. *Calderinus* & Xicco *Polentonus*. Successere Commentatores. M. Ant. *Sabellicus* & Phil. *Beroaldus* pater. Tum rationem magis criticam adhibuere Guido *Morillonus*, primae Parisiensis, Marianus *Tuccius*, primae Iuntinae curatores.

1470 *Editio princeps*. Suetonius Tranquillus de XII Caesaribus. In calce legitur: Absolutus Romae in pinea regione via Papae. Anno M. CCCC. LXX. Sextili mense. Paul. Venet. II. Ann. VI. fol. Impressit Udalricus Han. Legitur Jo. Anton. *Campani*, editoris, epistola ad Franc. Piccolomineum, Cardinalem Senensem. Usi sunt hac editione Burmannus & Oudendorpius.

——Romæ, in domo Petri & Franc. de Maximis fol.* per Conrad. *Sweynheim*, & Arnold. *Pannartz*, cum epistola Ioannis *Andreae*, Aleriensis Episcopi ad Paullum II.

* Hanc esse Haniana posteriorem, docent Burm. in praef. Suet. & Meermannus de Origg. typogr. p. 254. Ceterum hasce duas ex diversis

librorum ſcriptorum exemplis ductas eſſe, collatio a Burmanno facta docet.

1471 Venet. fol. per Nic. *Ienſon*, quam ſe vidiſſe tradit Burmannus; quis ei praefuerit, aut qualis ſit, non item. Solebat Ienſonus uti opera *Omniboni Leoniceni.* In calce legitur:

Hoc ego *Nicoleos* Gallus cognomine *Ienſon*
Impreſſi: mirae quis neget artis opus?
At tibi cum legitur docili Suetonius ore;
Artificis nomen fac, rogo, Lector, ames.

1472 Romae, per Conr. *Sweynh.* & Arn. *Pannartz.* fol.

1475 Suetonius, & Hiſtoriae Auguſtae ſcriptores. (ſc. Scriptor quidam de exordio Nervae & bonis eius moribus ac morte: Aelius Spartianus, Iulius Capitolinus, Aelius Lampridius, Trebellius Pollio, Vulcatius Gallicanus, Flavius Vopiſcus, cum Eutropio & Paullo Diacono, & Epiſtola Boni Accurſii Piſani ad Cicchum Simonetam primum ducalem Secretarium.) In fine Suetonii: Hiſtoria duodecim Caeſarum. Mediolani impreſſum per Magiſtrum Philippum de Lavagna die 20. Iulii. In calce reliquorum auctorum: Informatum eſt hoc opus per magiſtrum Philippum de Lavagna anno a nativitate Chriſti M. CCCC. LXXV. undecimo Kalendas Ianuarias. Mediolani fol. *Bonaccurſius*, qui praefationem ſcripſit, hanc curavit ed. non *Mombritius*, ut coniiciebat Burmannus.

—— De Grammaticis. Phalaridis epiſtolæ Latin. interpr. Aretino. Feliciter abſoluta ſunt A. 1475. Modeſtus de re militari. De magiſtratibus & ſacerdotiis. Plin. de vir. illuſtribus. Berardini Veronenſis notae in Tibullum; cum epiſtola ad Baptiſtam Urſinum aerarii Pont. cuſtodem, & almae urbis gymnaſii vice rectorem. In calce: praeſens opus Tibulli albici imprimi fecit G. Tibullus de Amidanis de Cremona, Romae, anno Iubilaei, & a nativitate Domini 1475. die Mercurii XVIII. menſis Iulii 4.

1478 De claris grammaticis & rhetoribus liber. Florent. ap. Sanctum Iacobum de Ripoli. Huius ed. exemplum eſt in Bibl. Sen. Lipſ.

tinae, quia Tuccii praefatio praepofita eft, etfi ab ea interdum in levibus rebus difcedat.

AETAS II. *EGNATIO-ERASMICA* 1516 -- 1594.

Quam poft I. Bapt. *Egnatium*, Aldinae I curatorem condidit D. *Erafmus* Roter. Poft illos iuverunt lectionem Suetonianam Rob. *Stephanus*, Henr. *Glareanus*, Theod. *Pulmannus* & Laevinus *Torrentius*.

1516 *Aldina* I. XII Caefares; Sexti Aur. Victoris a D. Caefare Augufto ufque ad Theodofium excerpta; Eutropii de geftis Romanorum libri X. Paulli Diaconi libri VIII ad Eutropii hiftoriam additi. Venetiis, in aedibus Aldi & Andreae foceri, menfe Augufto, 8. Hanc editionem curavit *Egnatius*, qui notulas etiam addidit, pro illius temporis ratione bonas, quas & laudat Erafmus, & editioni fuae inferuit Burmannus. Ipfe quidem hunc fuum Suetonium non dubitat *longe emendatiffimum* appellare. Alii de textu Aldino, & de notis Egnatii iniquius detrahere maluerunt.

1518 Bafil. fol. curante *Erafmo*, qui Suetonium cum ceteris Hiftoriae Auguftae fcriptoribus edidit. Textum faepe & e MS. egregio Tornacenfi, & ex ingenio correxit.

1519 Venet. 8. repet. ed. 1510. fi tamen in illa repetitio fuit, & non tituli modo repetitio.

—— Iuntina II. repetitio eft Aldinae I.

1520 Lugdun. 8. apud Guil. Huyon, cum praefat. Ant. *Francini*: quae eft editio illa, in qua haerebat Burmannus (praef. ad Suet. p. 6.) memorata ab Cafaubono aliquoties, & antiquiffima, ambigue fane, fed de more vulgari appellata: habetque lectiones ex ea laudatas. In ea, Francinus dicit, textum effe, collatis in unum plurimis antiquiffimis exemplaribus emendatum; quod ille valde fidenter dicit: eftque ea digna, quae in nova editione, fi qua futura eft, diligentius excutiatur.

—— Argent. 4. Videtur repetitio Iuntinae effe. Nam &

Tuccii praefatio praepoſita eſt, etſi ab ea interdum diſcedat in levibus rebus.

——— Seleſtadii. 4.

1521 *Aldina* II. cum Egnatii & Eraſmi Annott. Ven. in Aldi Man. aedibus. 8.

——— de ill. Gramm. &c. Argent. e recenſione Phil. *Beroaldi.* 8.

1527 Pariſiis ap. Colinaeum, 8. Secuta eſt Eraſmicam recognitionem.

1533 Suetonius, Spartianus, Lampridius &c. cum notis *Eraſmi* & *Egnatii*, Baſil. ex off. *Froben.* fol.

1534 Lugd. 8. Gryph. ſecuta Eraſmicam.

1535 Colinaei, 8. ſecuta Eraſmicam.

1536 Suetonius de Grammat. & Rhetor. c. Plin. de viris illuſtr. & Obſeq. de prodigiis. Pariſ. 8. ap. Rob. Stephanum.

1537 Lugd. ap. Seb. Gryphium. 8.

1539 Lugduni apud Seb. Gryph. 8. acc. Io. Bapt. Egnatii notae & de Rom. princip. libri III. repet. ed. 1534.

——— Colon. 8. cum Eraſmi, Longolii, Egnatii notulis, & huius libris III, de principibus Rom. Haud magni pretii editio.

1541 Steph. *Doleti*, quam e Gryphiana aliqua expreſſam putat Io. Burmannus.

——— ex rec. Io. Raenerii, Lugd. 8.

1543 Colon. 8. repet. edit. 1539.

——— Rob. *Stephani*, Pariſ. 8. Haec omnibus ante memoratis Francicis, immo & ceteris praeſtantior, novi optimique exempli eſt editio. Inprimis Steph. uſus erat Codice claro Memmiano: eique adeo textus Suetonii, quem nunc habemus, plurimum debet.

1544 De Grammaticis, Rhetoribus &c. cum Plinio, item cum Victoris viris ill. & Obſequente, Pariſ. 8. ex off. Rob. Stephani.

1546 c. Annott. Io. Bapt. Egnatii in Scriptt. vitar. Caeſ. Baſil. fol.

1548 Lugdun. apud Io. Frellonium fol. editio nitida. nil habet novi boni, ſed repetitos modo Beroaldi, Sabellici Commentt. & Eraſmi Egnatiique notulas.

——— Lugd. Gryph. 8.

1551 Lugd. per Seb. Gryph. c. I. B. Egnatii de Rom. Princ. & annott. in Suet. & D. Eraſmi Rot. annott. in eundem. 8.

1552 Lugd. ap. Seb. Gryphium. 16.

1553 *Glareani*, Baſil. bona ad uſus doctorum editio, notas habens non vulgaris doctrinae.

1556 - libri duo de Grammaticis ac Rhetoribus, cum vita Plinii a Suetonio ſcripta, & vita Horatii, qualem P. Narenius ediderat. Elias *Vinetus* edidit, ipſeque Suetonii vitam poſt Mar. Tuccium diligentius ſcripſit. Pictavis. 4.

1558 Lugd. ap. Tornaeſios 8. repet. ed. 1534.

——— ibid. per Seb. Gryphium. 16.

1560 *Glareani*, Baſil. repet. ed. 1553.

——— Pariſ. 8.

1564 Colon. c. Galli & aliorum notis. 8.

1565 Lugd. cum Egnatii annott. 8.

——— libri II de illuſtribus Grammaticis & claris rhetoribus, cum Achillis Statii Luſitani commentatione. Romae, ex offic. Vinc. Lucchini, 8.

——— de ill. gramm. &c. Lutet. 8.

1568 Colon. 8.

——— c. Egnatii annott. inter Scriptt. hiſt. Rom. ab Henrico Stephano publicatos. 8.

1574 c. n. Varr. cura Theod. *Pulmanni* Antverp. ap. Chriſtoph. Plantinum. 8.

1578 cum Torrentii comm. Antverp. 8.

1585 Lugdun. Ant. Gryph. 12.

1587 Antverp. ex offic. Plant. c. comm. Laevini *Torrentii* auctiori, & figg. 4.

1588 XII Caeſares, cum ſeorſim adiectis Io. Bapt. *Egnatii*, *Eraſmi* Roterod. Henr. *Glareani* & Theod. *Pulmanni* annotationibus, in Frid. *Sylburgii* SS. Hiſt. Aug. Francof. fol. Tom. II. p. 1.

1591 Antv. 4. cum erudito *Laevini Torrentii* commentario. *

* Hunc commentarium non Torrentii, ſed alterius, neſcio cuius viri docti, morte praeventi, eſſe ſcribit Adolphus Occo Epiſt. ad. Amerbachium, apud Patinum introduct. ad numiſmatum veterum notitiam p. 291. fide non incerta ſolum, ſed ſuſpicione etiam parum credibili, cum Torrentii eruditionem & characterem dictionis eius notae etiam in Horatium, & alia monumenta teſtantur. Sed v. tamen Burm. de hoc commentario in praefat. ad Sueton. Cum notis plurimis MSS. viri docti Suetonius Torrentii edit. anno 1578. fuit in Bibl. Hohendorfiana III, p. 281 ſeq. acceſſit theſauro librario Imperatoris. Sic credat, qui volet, Heriberto Roſweydo S. I. in lege talionis p. 131. ſcribenti Lipſium miratum, quod in Caſauboni commentariis ſua in ſcholis dictata legeret. Ego quidem Caſaubonum ſine cortice Lipſiano natare potuiſſe haud dubito, nec dubitabit lector ſanus aequuſque, qui Caſaubonum ex ſcriptis ipſius noverit.

1592 in Hiſt. Aug. Lugduni VI. voll. 8. edita.

AETAS III. *CASAUBONIANA* 1595 -- 1671.

Ab Iſaaco *Caſaubono* & Iano *Grutero* illuſtrata. Laudantur quoque *Lipſii* & *Salmaſii* commentarii particulares, quas cum ceterorum curis exhibuit Io. *Schildius*, denique Matth. *Berneggerus*, cui etiam index locupletiſſimus debetur.

1595 & 1596 Iſaaci *Caſauboni*, Genevae ap. Iac. Chouet. 4. In commentario in Suetonium ſcribendo primus operae pretium fecit Caſaubonus, propter quem eius editio omnibus ſuperioribus praeferenda eſt: eſt enim plenus varia & exquiſita doctrina; nec ille criticam rationem neglexit. Anno poſt appendix no-

tarum, & monumentum Ancyranum notis illustratum accessit.

——— ibid. ap. eund. c. n. Casaub. 16.

1596 Lugd. Bat. ed. Pet. *Scriverio*, qui in textu Casaubonum secutus est, in notis Pulmannianam editionem, paucis de suo additis.

1597 Lugd. Bat. 16.

1603 Titus Fl. Vespasianus, ex Suetonii libro VIII cum interpretatione & emendatione Theod. *Marcilii*, Paris. 8.

1605 Lugdun. cum Animadverss. Is. *Casauboni.* excudit Steph. *Gamonetus.* 4.

1607 ex recens. Is. Casauboni Aurel. Allobr. ap. Sam. Crispinum. 12.

1609 in hist. Rom. Scriptt. lat. Aureliae Allobrogum per Petr. de la Roviere. fol.

1610 Paris. sumtibus Hadriani Beysi, fol. cum Sabellici paraphrasi, Beroaldi commentariis & annotamentorum appendice, Egnatii, Erasmi, Glareani, Pulmanni notis, Torrentii & Casauboni commentariis, Fulvii Ursini notis, Theodori Marcilii emendationibus, notisque Iusti Lipsii in Vespasianum, Titum & Domitianum Suetonii, una cum sex decadibus Epistolarum Lipsii antea ineditarum, fol.

——— Lipsii in tres posteriores libros (i. e. Vespas. Titum & Domit.) comm. Offenbaci. 8.

1611 Paris. 4. cum Causauboni animadv. & Marcilii expositionibus.

——— Casauboni II. Genev. 4. ap. heredes Iac. Chouet. 4.

——— Lugd. 4. cum Casauboni notis.

——— Hanoviae, fol. ex Iani *Gruteri* recensione cum eius notis, in Tomo I. Historiae Augustae scriptorum, Hanoviae, fol. Usus est tribus MSS. Palatinis.

1615 Colon. Allobr. (Genevae) Repet. ed. Casaub. 1595. cum appendice notarum. 16.

1617 Antv. ex rec. Is. Casauboni c. eiusd. annott. 12.

1620 Duaci, 8.

1621 Amstelod. Ianson. 24.

1623 Parisiis. 16.

——— in hist. Rom. Scriptt. lat. vet. Genevae, fol.

1627 e Museo Isaaci *Pontani*. 12.

1630 Amstel. I. c. annott. diversorum ap. Guil. Bleau 16. Aliquoties repetita est haec ed. ut 1650, 1663, 1671. Melioris vero notae sunt hae annott. quas cum ratione critica exhibent Varr.

1632 Boxhornii I. cum notis M. Zuerii *Boxhornii*. Lugd. Bat. 12. ex Io. Mairii offic.

1634 Antv. 8.

1635 Antv. Suetonius Theod. *Pulmanni* opera & studio emendatus, 8.

1644 Paris. ex typographia Regia. 12.

1645 Boxhornii II. Lugd. Bat. 12.

1647 Schildii I. Lugd. Bat. ex offic. Hackiana cum notis varior. & nonnullis Lipsii ac Salmasii observatt. & castigatt. exhibente Io. *Schildio*. 8.

——— cum If. Casauboni animadversionibus, & dissertationibus politicis Io. Henr. Boecleri, & fragmentis Suetonii, itemque uberrimo indice, Argentorati ex offic. Io. Phil. Mülbii, 4.

1650 Amstel. II. c. n. diversorum, ap. Elzev. 16.

1652 *Schildii* II. Lugd. Bat. 8. rep. ed. 1647.

1655 M. Berneggeri in Iulium, quaedam Augusti, & Titum diatribae, Argentor. 4.

1656 *Schildii* IV. Lugd. Bat. 8.

1661 *Boxhornii* III. Lugd. Bat. itemque Amstel. 12.

1662 *Schildii* V. Lugd. Bat. 8.

1663 Amstel. III. c. annott. div. Amstel. 16.

1667 *Schildii* VI. Lugd. Bat. ex offic. Hackiana, 8.

1668 Amstel. ap. Io. Ianssonium & Elizaei Wegerstraeti viduam. 12.

1671 Amstel. IV. cum annott. diversorum, typis Dan. *Elzevirii*. 16.

AETAS IV. GRAEVIANA
1672 -- 1783.

Priorum editorum curis ſuas adiunxit veteribus membranis adiutus I. G. *Graevius*, novi ſic exempli auctor. Ornamenta attulere Car. *Patinus* & Sam. *Pitiſcus*. Delectum cum ſpicilegio fecere Petr. *Burmannus* & Franc. *Oudendorpius*. Stipulas tandem legit Io. Aug. *Erneſti*.

1672 *Graeviana* I. Traiecti 4. cum integris Laevini Torrentii & Iſ. Caſauboni commentariis, Theodori item Marcilii, Franciſci Guyeti, Io. Frid. Gronovii, Achillis praeterea Statii & Eliae Vineti ad libros de Grammaticis & Rhetoribus, locupletiſſimoque Matthiae Bernecceri indice.

1675 cum animadverſionibus Graevii ex Memmianis excerptis & antiquarum membranarum collatione auctis, addito integro Caroli Patini commentario. Caeſares e numiſmatibus antiquis illuſtrati ſunt. Baſil. typis Genathianis. 4.

1676 Oxonii, 8. e theatro Scheldoniano; cum notis brevibus & ſelectis ad uſum lectionum.

1684 Auguſtini *Babeloni*, in uſum Delphini. Pariſ. 4.

1686 c. n. *Boxhornii* ed. noviſſ. Amſt. H. Boom. 16.

1688 cum Iſ. Caſauboni animadverſionibus, & diſſertationibus politicis Io. Henr. Boecleri, itemque uberrimo indice. Argentor. ſumt. Ioſ. Staedelii, 4.

1690 *Pitiſci* I. c. comm. Sam. *Pitiſci* & notis varr. Trai. ad Rhen. 2 voll. 8. c. figg. aeneis.

——— Oxonii 8. repet. ed. 1676.

1691 Hagae Comitis 4. In hac, etſi minus emendate repetita editione Graeviana 1672. praeter effigies Imperatorum ex numis Guil. Coetierii Rectoris Daventrienſis, & Guil. Goeſii coniectanea, Hagae Comitis 1578. 4. ſeorſim edita, nec poenitenda Graevii notis ſeparatim adiunctis augmenta acceſſerunt.

——— *Graeviana* II. Traiecti ex rec. Io. Georg. Graevii, c. n. Iſaaci Caſauboni, Laevini Torrentii, Theod. Marcilii & aliorum. 4.

1695 cum Boxhornii, Torrentii, Caſauboni, Graevii aliorumque notis, accurante Dan. *Hartnaccio*, Dreſdae. 12.

1697 c. animadv. *Graevii* c. Numis Caesarum in aere incisis, Amstel. 12.

1698 Lugdun. Batav. 16. Iac. *Gronovii*, quam Ernestius dicit a critica ratione in textu constituendo egregiam.

1699 in hist. Rom. Scriptt. lat. Tom. II. Aureliae Allobr. fol.

1700 Amst. 12.

1703 *Graeviana* III. eaque locupletissima. Traiect. 4. qua vix absoluta fatis concessit Graevius.

1706 c. n. ad modum Minellii, Lips. 12.

1707 Basil. 4. repet. ed. 1675.

1708 *Graeviana* IV. ex recens. & c. n. Ge. Graevii & aliorum c. figg. Trai. ad Rhen.

1714 c. notis *Granvillii*, in qua resecta sunt obscoena omnia. cf. comm. Trevoltinos (Mém. de Trevoux) an. 1714. p. 1462.

——— & 1715 *Pitisci* II. Opera, & in illa commentarius Sam. *Pitisci*, in quo antiquitates Rom. ex auctoribus idoneis fere nongentis, Graecis & Latinis, veteribus & recentioribus, perpetuo tenore explicantur. Huic accedunt terni indices: 1. Editionum. 2. auctorum cum laudatorum, tum obiter notatorum, emendatorum, explicitorum. 3. Rerum absolutissimus & locupletissimus. Imperatorum imperatoresque arctissimo gradu contingentium icones: & figurae ex veterum monumentis ad historiam illustrandam depromtae, in aes eleganter incisae. Editio II, priori ornatior & limatior. T. I. Leovardiae, exc. Franc. Halma, 1714. To. II. ib. 1715. 4.

1718 Lond. 4. repet. edit. in usum Delph. 1684.

1722 c. n. Christ. *Iunkeri*, Lips. 8. levioris pretii.

1727 Petri *de Almeida*, Hagae Com. 4. Nihil habet, praeter compilationes superiorum commentariorum, lexicorum item & aliorum librorum de rebus antiquariis &c.

1736 cum notis integris Io. Bapt. Egnatii, Henr. Glareani, Laevini Torrentii, Fulvii Ursini, Is. Casauboni, Iani Gruteri, Theod. Marcilii, Io. Ge. Graevii, Caroli Patini, (qui ex numismatibus illustra-

vit) & selectis aliorum. Curante Petro *Burmanno*, qui & suas adnotationes adiecit. T. I. II. Amst. ap. Ianssonio-Waesberg. 4. In textu concinnando, basi facta e Graeviano exemplo, pluribus antiquis scriptis & editis exemplis usus est Burmannus, quorum & var. lect. notavit: illustrandi autem causa addidit, praeter suas eruditas notas, aliorum interpretum, meliorum quidem, totas, ceterorum autem selectas: de quibus omnibus praefatio est consulenda.

1748 in Scriptt. hist. Aug. a Bennone Casp. Haurisio editis Heidelbergae. fol. Tom. III. cum numis & figg. Subiectas habet & varr. & notas maxime ex Patino haustas ad illustranda monumenta.

——— cum animadversionibus Io. Aug. *Ernesti*. Lips. I. Wendler. 8. De hac editione sua editor ipse haec profitetur: *Ceterum, cum Burmannianae editionis exempla maiora essent, quam pro usibus studiosorum, quippe viris modo destinata, nos, qui Suetonii lectionem ad multas res utilem iuventuti sciebamus, & aliquoties in scholis nostris interpretati eramus, excussis ante etiam illis egregii Steph. Casauboni, Graevii & Burmanni editionibus, instituimus Suetonium ita edere, ut aptus esset lectioni iuvenilis aetatis. Itaque primum textum concinnavimus quodammodo novum, delectis lectionibus, quae nobis optimae videbantur, quibusdam etiam novis adsumtis, sed paucis, quae rationibus rerum & linguae certis niterentur, ceteris pro coniecturis in notas reiectis: deinde notas ipsi scripsimus breves sub textu ad intelligenda difficiliora necessarias, longioribus disputationibus sub Excursuum nomine ad calcem reiectis.* Neque tamen textus, in quo editionem 1698 sequitur, nisi quod passim Burmannianas emendationes receperit, ea qua decebat diligentia exscriptus; quod commune fere vitium est editionum, in quibus corrigendis aliena manus adhibetur. Notae neque perpetuae, neque pro viri nomine graviter satis, vel ad rationem criticam apte conscriptae videntur.

1751 ex recensione Franc. *Oudendorpii*, qui variantes lectiones, suasque animadversiones adiecit, intermixtis I. G. Graevii, & I. Gronovii, nec non ineditis Caroli Andr. *Dukeri*, adnotationibus. Lugd. Bat. ap.

Sam. Luchtmans & filios, 8. In textu nullam ſuperiorum recenſionum totam ſequitur, ſaepiſſime tamen Graevianam & Grovonianam, ſed ita, ut rationes auctorum commemoret. Saepe ſequitur ſuum iudicium: in quo & ſcriptis quibuſdam libris uſus eſt, & edd. veteribus pluribus: bene ſane de Suetonio meritus.

1755 C. *Suetonii* vitae XII Caeſarum. Halae. 12.

1762 Suetonius Chreſtomathia illuſtratus a P. Millero cum tabb. geneal. Berolini, ſ. potius Ulmae, in offic. Wagneri. 8.

1775 Lipſ. 8. repet. edit. Erneſtii 1748. in qua editione etiam Oudendorpii curis uſus eſt. Sed textus laborat interpunctione nimia, mendorumque graviorum turpitudinem admiſit; ut in cap. penultimo vitae Othonis legitur ipſe exanimatus *undenonageſimo aetatis anno, & nonageſimo imperii die*; qui *XXXVIII aetatis anno & LXXXXV imperii die* obiiſſe Suetonio dicitur. Quare exemplum hoc, facta demum cum accuratioribus edd. a nobis collatione, emendatius exſcribendum curavimus.

Sed & alii commemorandi ſunt, qui Suetonio prodeſſe voluere vel profuere aliquo modo. Commentarios perfectos moliebatur Caſp. *Barthius*, vid. Statium eius Tom. III. p. 404. Promiſit & Salmaſius ad Script. H. A. p. 57. Rich. *Bentleium* molitum eſſe novam editionem Suetonii, in Diario Veneto traditum reperitur T. XVIII, p. 458. quam intercidiſſe dolemus. Multi ſcripſere praeterea, quae Suetonio vel prodeſſent, vel profutura auctores ſperarent. Nobis hi notuere: *Marcellus Donatus* in Dilucidationibus in Varios Auctores pag. 154. Nic. *Bellermontius* in Diſſ. in Tacitum, Suetonium &c. Baſil. 1626. 8. E commentariis, quos *Berneccerus* in Suetonium parabat, editae ſunt diatribae quaedam in Caeſſ. Argent. 1624. fol. &c. item 1654. 4. Sunt fere e genere politico. In ceteris nil admodum literis periit. Nic. *Fabri* plures obſervationes reperiuntur in eius ſemeſtribus, ut L. I, c. 2. 5. 6. 18. &c. Quaedam etiam loca tractantur in Obſſ. Miſc. Dorv. Vol. VI, pag. 598. ſeq. Huc pertinent etiam *Perizonii* notae, in ſcholis eius exceptae, & a quodam Chriſt. Phil. *Koelnero* editae Vratisl. 1725. 8. In Titum emendationes &

interpretationes novas edidit Theod. *Marcilius* an. 1603. quas vehementer perſtringit Caſaubonus ad Vopiſci Carin. princ.

Codices ſcripti, praeter eos, qui iam uſurpati ſunt a viris doctis, pluribus locis ſervantur. Quatuor in Bibl. Taurinenſi, duo membranacei, duo chartacei, ſed de Sec. XV omnes. vid. Catal. MSS. Taurin. Tom. II, p. 132. 357. alius in Bibl. Tigurina, item in Bernenſi: duo in Bibl. Guelf. alium in Bibl. S. Georgii vidit Abbas Gerbertus. vid. Itinerar. pag. 453. Varietas e MS. Giphanii eſt in Obſ. Miſcell. Tom. IX, pag. 328. ſ. De Codice Lyſeriano dictum eſt in praef. editionis Erneſtii.

C. XIV. Παρεμβεβλημένοι.
Insititii, spurii.

E RHETORIBUS

C. I. Θέσεις.
Sententiae, Quaestiones.
Ἀνασκευαί.
Refutationes.
Κατασκευαί.
Confirmationes s. demonstrationes.
Συντάξεις.
Controversiae.

C. SUETONII
TRANQUILLI
C. IULIUS CAESAR.

C. SUETONII TRANQUILLI

C. IULIUS CAESAR.

CAPUT I.

Iulius Caesar Divus, annum agens sextum decimum, patrem amisit: sequentibusque consulibus, [flamen Dialis destinatus] dimissa Cossutia, quae, familia equestri, sed admodum dives, praetextato desponsata fuerat, Corneliam Cinnae quater Consulis filiam, duxit uxorem, ex qua illi mox Iùlia nata est; neque ut repudiaret compelli a Dictatore Sulla ullo modo potuit. Quare et sacerdotio, et uxoris dote, et gentilitiis hereditatibus multatus, diversarum partium habebatur: ut etiam discedere e medio, et, quanquam morbo quartanae aggravante, prope per singulas noctes commutare latebras cogeretur, seque ab inquisitoribus pecunia redimeret; donec per virgines Vestales, perque Mamercum Aemilium, et Aurelium Cottam, propinquos et affines suos, veniam impetravit. Satis constat, Sullam, cum deprecantibus amicissimis et ornatissimis viris aliquamdiu denegasset, atque illi pertinaciter contenderent, expugnatum tandem proclamasse, sive divinitus,

ſive aliqua coniectura : *Vincerent, ac ſibi haberent; dummodo ſcirent, eum, quem incolumem tanto opere cuperent, quandoque optimatium partibus, quas ſecum ſimul defendiſſent, exitio futurum : nam Caeſari multos Marios ineſſe.*

II. Stipendia prima in Aſia fecit, M. Thermi Praetoris contubernio: a quo ad arceſſendam claſſem in Bithyniam miſſus, deſedit apud Nicomedem, non ſine rumore proſtratae regi pudicitiae: quem rumorem auxit, intra paucos rurſus dies repetita Bithynia, per cauſam exigendae pecuniae, quae debetur cuidam libertino clienti ſuo. Reliqua militia, ſecundiore fama fuit; et a Thermo in expugnatione Mitylenarum corona civica donatus eſt.

III. Meruit et ſub Servilio Iſaurico in Cilicia, ſed brevi tempore. Nam Sullae morte comperta, ſimul ſpe novae diſſenſionis, quae per M. Lepidum movebatur, Romam propere rediit. Et Lepidi quidem ſocietate, quanquam magnis conditionibus invitaretur, abſtinuit: cum ingenio eius diffiſus, tum occaſioni, quam minorem opinione offenderat.

IV. Ceterum, compoſita ſeditione civili, Cornelium Dolabellam, conſularem et triumphalem virum, repetundarum poſtulavit : abſolutoque, Rhodum ſecedere ſtatuit, et ad declinandam invidiam, et ut per otium ac requiem, Apollonio Moloni, clariſſimo tunc dicendi magiſtro, operam daret. Huc dum hibernis iam menſibus traiicit, circa Pharmacuſam inſulam a praedonibus captus eſt: manſitque apud eos, non ſine ſumma indignatione, prope quadraginta dies, cum uno medico et cubiculariis duo-

bus. Nam comites servosque ceteros initio statim ad expediendas pecunias, quibus redimeretur, dimiserat. Numeratis deinde quinquaginta talentis, expositus in litore, non distulit, quin e vestigio classe deducta persequeretur abeuntes; ac redactos in potestatem, supplicio, quod illis saepe minatus inter iocum fuerat, afficeret. Vastante regiones proximas Mithridate, ne desidere in discrimine sociorum videretur, ab Rhodo, quo pertenderat, transiit in Asiam; auxiliisque contractis, et praefecto regis provincia expulso, nutantes ac dubias civitates retinuit in fide.

V. Tribunatu militum, qui primus Romam reverso per suffragia populi honor obtigit, auctores restituendae tribunitiae potestatis, cuius vim Sulla deminuerat, enixissime iuvit. L. etiam Cinnae, uxoris fratri, et qui cum eo civili discordia Lepidum secuti, post necem consulis ad Sertorium confugerant, reditum in civitatem rogatione Plotia confecit, habuitque et ipse super ea re concionem.

VI. Quaestor Iuliam amitam, uxoremque Corneliam defunctas laudavit e more pro Rostris. Et in amitae quidem laudatione, de eius ac patris sui utraque origine sic refert: *Amitae meae Iuliae maternum genus ab regibus ortum, paternum cum Diis immortalibus coniunctum est. Nam ab Anco Marcio sunt Marcii Reges, quo nomine fuit mater: a Venere Iulii, cuius gentis familia est nostra. Est ergo in genere & sanctitas regum, qui plurimum inter homines pollent, & caerimonia Deorum, quorum ipsi in potestate sunt reges.* In Corneliae autem locum Pompeiam duxit, Q. Pom-

peii filiam, L. Sullae neptem: cum qua deinde divortium fecit, adulteratam opinatus a P. Clodio; quem inter publicas caerimonias penetrasse ad eam muliebri veste tam constans fama erat, ut senatus quaestionem de pollutis sacris decreverit.

VII. Quaestori ulterior Hispania obvenit: ubi cum mandatu praetoris, iure dicundo conventus circumiret, Gadesque venisset, animadversa apud Herculis templum Magni Alexandri imagine, ingemuit: et quasi pertaesus ignaviam suam, quod nihil dum a se memorabile actum esset in aetate, qua iam Alexander orbem terrarum subegisset, missionem continuo efflagitavit, ad captandas quam primum maiorum rerum occasiones in urbe. Etiam confusum eum somnio proximae noctis (nam visus erat per quietem matri stuprum intulisse) coniectores ad amplissimam spem incitaverunt, arbitrium orbis terrarum portendi interpretantes: *quando mater, quam subiectam sibi vidisset, non alia esset, quam terra, quae omnium parens haberetur.*

VIII. Decedens ergo ante tempus, colonias Latinas, de petenda civitate agitantes, adiit: et ad audendum aliquid concitasset, nisi Consules conscriptas in Ciliciam legiones paulisper ob id ipsum retinuissent: nec eo secius maiora mox in urbe molitus est.

IX. Siquidem ante paucos dies, quam aedilitatem iniret, venit in suspicionem, conspirasse cum M. Crasso consulari, item P. Sulla, et Autronio, post designationem consulatus, ambitus condemnatis, ut principio anni senatum adorirentur, et trucidatis quos placitum esset, dictaturam Crassus invaderet,

ipse ab eo magister equitum diceretur, constitutaque ad arbitrium republica, Sullae et Autronio consulatus restitueretur. Meminerunt huius coniurationis Tanusius Geminus in historia, M. Bibulus in edictis, C. Curio pater in orationibus. De hac significare videtur et Cicero in quadam ad Axium epistola, referens, *Caesarem in consulatu confirmasse regnum, de quo Aedilis cogitarat.* Tanusius adiicit, Crassum, poenitentia vel metu, diem caedi destinatum non obiisse, et idcirco ne Caesarem quidem signum, quod ab eo dari convenerat, dedisse. Convenisse autem Curio ait, ut togam de humero deiiceret. Idem Curio, sed et M. Actorius Naso, auctores sunt, conspirasse eum etiam cum Cn. Pisone adolescente: cui, ob suspicionem urbanae coniurationis, provincia Hispania ultro extra ordinem data sit; pactumque, ut simul foris ille, ipse Romae, ad res novas consurgerent, per Lambranos et Transpadanos; destitutum utriusque consilium morte Pisonis.

X. Aedilis, praeter comitium ac forum, basilicasque, etiam Capitolium ornavit porticibus ad tempus exstructis: in quibus, abundante rerum copia, pars apparatus exponeretur. Venationes autem, ludosque, et cum collega, et separatim, edidit: quo factum est, ut communium quoque impensarum solus gratiam caperet: nec dissimularet collega eius M. Bibulus, evenisse sibi, quod Polluci. Ut enim geminis fratribus aedes in foro constituta, tantum Castoris vocaretur; ita suam Caesarisque munificentiam, unius Caesaris dici. Adiecit insuper Caesar etiam gladiatorium munus, sed aliquanto paucioribus

bus, quam destinaverat, paribus. Nam cum multiplici undique familia comparata inimicos exterruisset, cautum est de numero gladiatorum, quo ne maiorem cuiquam habere Romae liceret.

XI. Conciliato populi favore, tentavit per partem tribunorum, ut sibi Aegyptus provincia plebiscito daretur, nactus extraordinarii imperii occasionem, quod Alexandrini regem suum, socium atque amicum a senatu appellatum, expulerant, resque vulgo improbabatur. nec obtinuit, adversante optimatium factione: quorum auctoritatem ut quibus posset modis invicem deminueret, tropaea C. Marii de Iugurtha, deque Cimbris atque Teutonis, olim a Sulla disiecta, restituit; atque in exercenda de sicariis quaestione, eos quoque sicariorum numero habuit, qui proscriptione ob relata civium Romanorum capita, pecunias ex aerario acceperant, quanquam exceptos Corneliis legibus.

XII. Subornavit etiam qui C. Rabirio perduellionis diem diceret: quo praecipuo adiutore, aliquot ante annos L. Saturnini seditiosum tribunatum senatus coërcuerat; ac sorte iudex in reum ductus, tam cupide condemnavit, ut ad populum provocanti nihil aeque ac iudicis acerbitas profuerit.

XIII. Deposita provinciae spe, Pontificatum maximum petiit, non sine profusissima largitione. In qua, reputans magnitudinem aeris alieni, cum mane ad comitia descenderet, praedixisse matri osculanti fertur, domum se nisi Pontificem non reversurum. Atque ita potentissimos duos competitores, multumque et aetate et dignitate antecedentes, superavit;

ut plura ipſe in eorum tribubus ſuffragia, quam uterque in omnibus, tulerit.

XIV. Praetor creatus, detecta coniuratione Catilinae, ſenatuque univerſo in ſocios facinoris ultimam ſtatuente poenam, ſolus municipatim dividendos, cuſtodiendoſque publicatis bonis, cenſuit. Quin et tantum metum iniecit aſperiora ſuadentibus, identidem oſtentans, quanta eos in poſterum a plebe Romana maneret invidia, ut D. Silanum conſulem deſignatum non piguerit, ſententiam ſuam, quia mutare turpe erat, interpretatione lenire, velut gravius atque ipſe ſenſiſſet exceptam: obtinuiſſetque adeo, transductis ad ſe iam pluribus, et in his Ciceronis conſulis fratre, niſi labantem ordinem confirmaſſet M. Catonis oratio. Ac ne ſic quidem impedire rem deſtitit, quoad uſque manus equitum Romanorum, quae armata praeſidii cauſa circumſtabat, immoderatius perſeveranti necem comminata eſt: etiam ſtrictos gladios uſque eo intentans, ut ſedentem una proximi deſeruerint, vix pauci complexu togaque obiecta protexerint. Tunc plane deterritus, non modo ceſſit, ſed etiam in reliquum anni tempus Curia abſtinuit.

XV. Primo Praeturae die Q. Catulum de refectione Capitolii ad diſquiſitionem populi vocavit, rogatione promulgata, qua curationem eam in alium transferebat. Verum impar optimatium conſpirationi, quos, relicto ſtatim novorum conſulum officio, frequentes obſtinatoſque ad reſiſtendum concurriſſe cernebat, hanc quidem actionem depoſuit.

XVI. Ceterum Caecilio Metello, Tribuno ple-

bis, turbulentissimas leges adversus collegarum intercessionem ferenti, auctorem propugnatoremque se pertinacissime praestitit; donec ambo administratione reipublicae, decreto patrum, summoverentur. Ac nihilo minus permanere in magistratu, et ius dicere ausus, ut comperit, paratos qui vi ac per arma prohiberent, dimissis lictoribus, abiectaque praetexta, domum clam refugit, pro conditione temporum quieturus. Multitudinem quoque biduo post sponte et ultro confluentem, operamque sibi in asserenda dignitate tumultuosius pollicentem, compescuit. Quod cum praeter opinionem evenisset, senatus ob eundem coetum festinato coactus, gratias ei per primores viros egit: accitumque in Curiam, et amplissimis verbis collaudatum, in integrum restituit, inducto priore decreto.

XVII. Recidit rursus in discrimen aliud, inter socios Catilinae nominatus, et apud Novium Nigrum quaestorem a L. Vettio indice, et in senatu a Q. Curio: cui, quod primus consilia coniuratorum detexerat, constituta erant publice praemia. Curius e Catilina se cognovisse dicebat: Vettius etiam chirographum eius, Catilinae datum, pollicebatur. Id vero Caesar nullo modo tolerandum existimans, cum, implorato Ciceronis testimonio, quaedam se de coniuratione ultro ad eum detulisse docuisset, ne Curio praemia darentur, effecit: Vettium, pignoribus captis, et direpta supellectile male multatum, ac pro Rostris in concione paene discerptum, coniecit in carcerem: eodem Novium quaestorem, quod compellari apud se maiorem potestatem passus esset.

XVIII. Ex praetura ulteriorem ſortitus Hiſpaniam, retinentes creditores interventu ſponſorum removit: ac neque more, neque iure, antequam provinciae ornarentur, profectus eſt: incertum, metune iudicii, quod privato parabatur; an, quo maturius ſociis implorantibus ſubveniret. Pacataque provincia, pari feſtinatione, non exſpectato ſucceſſore, ad triumphum ſimul conſulatumque deceſſit. Sed cum, edictis iam comitiis, ratio eius haberi non poſſet, niſi privatus introiſſet urbem, et ambienti ut legibus ſolveretur, multi contradicerent, coactus eſt triumphum, ne conſulatu excluderetur, dimittere.

XIX. E duobus [conſulatus] competitoribus, L. Lucceio, Marcoque Bibulo, Lucceium ſibi adiunxit: pactus, ut is, quoniam inferior gratia eſſet, pecuniaque polleret, numos de ſuo, communi nomine, per centurias pronuntiaret. Qua cognita re, optimates, quos metus ceperat, nihil non auſurum eum in ſummo magiſtratu, concordi et conſentiente collega, auctores Bibulo fuerunt tantundem pollicendi: ac plerique pecunias contulerunt, ne Catone quidem abnuente, eam largitionem e republica fieri. Igitur cum Bibulo Conſul creatur. Eandem ab cauſam opera optimatibus data eſt, ut provinciae futuris Conſulibus minimi negotii, id eſt, ſilvae calleſque decernerentur. Qua maxime iniuria inſtinctus, omnibus officiis Cn. Pompeium aſſectatus eſt, offenſum patribus, quod, Mithridate rege victo, cunctantius confirmarentur acta ſua: Pompeioque M. Craſſum reconciliavit, veterem inimicum ex conſulatu, quem ſumma diſcordia ſimul geſſerant: ac ſocietatem cum

utroque iniit, ne quid ageretur in republica, quod displicuisset ulli e tribus.

XX. Inito honore primus omnium instituit, ut tam senatus quam populi diurna acta confierent, et publicarentur. Antiquum etiam retulit morem, ut quo mense fasces non haberet, accensus ante eum iret, lictores pone sequerentur. Lege autem Agraria promulgata, obnuntiantem collegam armis foro expulit. Ac postero die in senatu conquestum, nec quoquam reperto, qui super tali consternatione referre, aut censere aliquid auderet, qualia multa saepe in levioribus turbis decreta erant, in eam coëgit desperationem, ut quoad potestate abiret, domo abditus nihil aliud quam per edicta obnuntiaret. Unus ex eo tempore omnia in republica, et ad arbitrium administravit: ut nonnulli urbanorum, cum quid per iocum testandi gratia signarent, non *Caesare et Bibulo*, sed *Iulio et Caesare Consulibus* actum scriberent, bis eundem praeponentes, nomine, atque cognomine: utque vulgo mox ferrentur hi versus:

Non Bibulo quidquam nuper, sed Caesare factum est:
Nam Bibulo fieri Consule nil memini.

Campum Stellatem, maioribus consecratum, agrumque Campanum, ad subsidia reipublicae vectigalem relictum, divisit extra sortem ad viginti millibus civium, quibus terni pluresve liberi essent. Publicanos, remissionem petentes, tertia mercedum parte relevavit: ac ne in locatione novorum vectigalium immoderatius licerentur, propalam monuit. Cete-

ra item, quae cuique libuissent, dilargitus est, contradicente nullo, ac, si conaretur quis, absterrito. M. Catonem interpellantem extrahi curia per lictorem, ducique in carcerem iussit. L. Lucullo liberius resistenti, tantum calumniarum metum iniecit, ut ad genua ultro sibi accideret. Cicerone, in iudicio quodam deplorante temporum statum, P. Clodium inimicum eius, frustra iam pridem a patribus ad plebem transire nitentem, eodem die, horaque nona, transduxit. Postremo in universos diversae factionis induxit Vettium praemiis, ut se de inferenda Pompeio nece solicitatum a quibusdam profiteretur, productusque pro Rostris, auctores ex compacto nominaret: sed uno atque altero frustra, nec sine suspicione fraudis nominatis, desperans tam praecipitis consilii eventum, intercepisse veneno indicem creditur.

XXI. Sub idem tempus Calpurniam, L. Pisonis filiam, successuri sibi in consulatu, duxit uxorem: suamque, Iuliam, Cn. Pompeio collocavit, repudiato priore sponso Servilio Caepione, cuius vel praecipua opera paulo ante Bibulum impugnaverat. Ac post novam affinitatem Pompeium primum rogare sententiam coepit, cum Crassum soleret, essetque consuetudo, ut quem ordinem interrogandi sententias consul Kalendis Ianuariis instituisset, eum toto anno conservaret.

XXII. Socero igitur generoque suffragantibus, ex omni provinciarum copia Galliam potissimum elegit; cuius emolumento, et opportunitate, idonea sit materia triumphorum. Et initio quidem Galliam

Cisalpinam, Illyrico adiecto, lege Vatinia accepit: mox per senatum, Comatam quoque: veritis patribus, ne, si ipsi negassent, populus et hanc daret. Quo gaudio elatus, non temperavit, quin paucos post dies frequenti curia iactaret, invitis et gementibus adversariis adeptum se, quae concupisset: proinde ex eo insultaturum omnium capitibus: ac negante quodam per contumeliam, *Facile hoc ulli feminae fore*, respondit, quasi alludens, *In Assyria quoque regnasse Semiramin, magnamque Asiae partem Amazonas tenuisse quondam.*

XXIII. Functus consulatu, C. Memmio Lucioque Domitio praetoribus, de superioris anni actis referentibus, cognitionem senatui detulit: nec illo suscipiente, triduoque per irritas altercationes absumto, in provinciam abiit; et statim quaestor eius in praeiudicium aliquot criminibus arreptus est. Mox et ipse a L. Antistio, tribuno plebis, postulatus, appellato demum collegio, obtinuit, cum reipublicae causa abesset, reus ne fieret. Ad securitatem ergo posteri temporis, in magno negotio habuit obligare semper annuos magistratus, et e petitoribus, non alios adiuvare, aut ad honorem pati pervenire, quam qui sibi recepissent propugnaturos absentiam suam: cuius pacti non dubitavit a quibusdam iusiurandum, atque etiam syngrapham, exigere.

XXIV. Sed cum L. Domitius, consulatus candidatus, palam minaretur, consulem se effecturum, quod praetor nequisset, ademturumque ei exercitus; Crassum, Pompeiumque, in urbem provinciae suae Lucam extractos, compulit, ut detrudendi Domitii

caufa, confulatum alterum peterent: et ut in quinquennium fibi imperium prorogaretur: perfecitque utrumque. Qua fiducia ad legiones, quas a republica acceperat, alias privato fumtu addidit: unam etiam ex Tranfalpinis confcriptam, vocabulo quoque Gallico: Alauda enim appellabatur: quam difciplina cultuque Romano inftitutam et ornatam, poftea univerfam civitate donavit. Nec deinde ulla belli occafione, ne iniufti quidem ac periculofi, abftinuit, tam foederatis, quam infeftis ac feris gentibus ultro laceffitis: adeo, ut fenatus quondam legatos ad explorandum ftatum Galliarum mittendos decreverit, ac nonnulli dedendum eum hoftibus cenfuerint. Sed profpere decedentibus rebus, et faepius et plurium, quam quifquam unquam, dierum fupplicationes impetravit.

XXV. Geffit autem novem annis, quibus in imperio fuit, haec fere. Omnem Galliam, quae faltu Pyrenaeo, Alpibufque, et monte Gebenna, fluminibufque Rheno et Rhodano, continetur, patetque circumitu ad bis et tricies centum millia paffuum, praeter focias ac bene meritas civitates, in provinciae formam redegit, eique quadringenties in fingulos annos ftipendii nomine impofuit. Germanos, qui trans Rhenum incolunt, primus Romanorum, ponte fabricato aggreffus, maximis affecit cladibus. Aggreffus eft et Britannos, ignotos antea; fuperatifque pecunias et obfides imperavit: per tot fucceffus, ter, nec amplius, adverfum cafum expertus: in Britannia, claffe vi tempeftatis prope abfumta; et in Gallia, ad Gergoviam legione fufa; et in Ger-

manorum finibus, Titurio et Aurunculeio legatis per insidias caesis.

XXVI. Eodem temporis spatio, matrem primo, deinde filiam, nec multo post nepotem amisit. Inter quae, consternata P. Clodii caede republica, cum senatus unum consulem, nominatimque Cn. Pompeium, fieri censuisset, egit cum tribunis plebis, collegam se Pompeio destinantibus, id potius ad populum ferrent, ut absenti sibi, quandocunque imperii tempus expleri coepisset, petitio secundi consulatus daretur: ne ea causa maturius, et imperfecto adhuc bello, decederet. Quod ut adeptus est, altiora iam meditans, et spei plenus, nullum largitionis, aut officiorum in quenquam genus, publice privatimque omisit. Forum de manubiis inchoavit: cuius area super sestertium millies constitit. Munus populo, epulumque pronuntiavit in filiae memoriam, quod ante eum nemo. Quorum ut quam maxima exspectatio esset, ea quae ad epulum pertinerent, quamvis macellariis oblocata, etiam domesticatim apparabat. Gladiatores notos, sicubi infestis spectatoribus dimicarent, vi rapiendos reservandosque mandabat. Tirones neque in ludo, neque per lanistas, sed in domibus per equites Romanos, atque etiam per senatores armorum peritos erudiebat; precibus enitens, quod epistolis eius ostenditur, ut disciplinam singulorum susciperent, ipsique dictata exercentibus darent. Legionibus stipendium in perpetuum duplicavit. Frumentum, quoties copia esset, etiam sine modo mensuraque praebuit: ac singula interdum mancipia et praedia viritim dedit.

XXVII. Ad retinendam autem Pompeii neceſſitudinem ac voluntatem, Octaviam, ſororis ſuae neptem, quae C. Marcello nupta erat, conditionem ei detulit, ſibique filiam eius in matrimonium petiit, Fauſto Sullae deſtinatam. Omnibus vero circa eum, atque etiam parte magna ſenatus, gratuito, aut levi foenore, obſtrictis, ex reliquo quoque ordinum genere, vel invitatos, vel ſponte ad ſe commeantes, uberrimo congiario proſequebatur: libertos inſuper ſervuloſque cuiuſque, prout domino patronove gratus quis eſſet. Tum reorum, aut obaeratorum, aut prodigae iuventutis ſubſidium unicum, ac promtiſſimum erat: niſi quos gravior criminum, vel inopiae luxuriaeve vis urgeret, quam ut ſubveniri poſſet a ſe. his plane palam *bello civili opus eſſe* dicebat.

XXVIII. Nec minore ſtudio reges atque provincias per terrarum orbem alliciebat: aliis captivorum millia dono offerens; aliis citra ſenatus populique auctoritatem, quo vellent et quoties vellent, auxilia ſubmittens: ſuperque Italiae, Galliarumque et Hiſpaniarum, Aſiae quoque et Graeciae potentiſſimas urbes praecipuis operibus exornans: donec, attonitis iam omnibus, et quorſum illa tenderent reputantibus, M. Claudius Marcellus conſul edicto praefatus, de ſumma ſe republica acturum, retulit ad ſenatum, ut ei ſuccederetur ante tempus; quoniam bello confecto pax eſſet, ac dimitti deberet victor exercitus: et ne abſentis ratio comitiis haberetur, quando et plebiſcito Pompeius poſtea obrogaſſet. Acciderat autem, ut is legem de iure magiſtratuum ferens, eo capite, quo a petitione honorum abſentes

ſubmovebat, ne Caeſarem quidem exciperet, per oblivionem; ac mox, lege iam in aes inciſa, et in aerarium condita, corrigeret errorem. Nec contentus Marcellus provincias Caeſari et privilegium eripere, retulit etiam, ut colonis, quos rogatione Vatinia Novumcomum deduxiſſet, civitas adimeretur; quod per ambitionem et ultra praeſcriptum data eſſet.

XXIX. Commotus his Caeſar, ac iudicans, quod ſaepe ex eo auditum ferunt, difficilius ſe principem civitatis a primo ordine in ſecundum, quam ex ſecundo in noviſſimum detrudi, ſumma ope reſtitit, partim per interceſſores tribunos, partim per Servium Sulpicium alterum conſulem. Inſequenti quoque anno, C. Marcello, qui fratri patrueli ſuo Marco in conſulatu ſucceſſerat, eadem tentante, collegam eius Aemilium Paullum, Caiumque Curionem, violentiſſimum tribunorum, ingenti mercede defenſores paravit. Sed cum obſtinatius omnia agi videret, et deſignatos etiam conſules e parte diverſa, ſenatum literis deprecatus eſt, ne ſibi beneficium populi adimeretur; aut ut ceteri quoque imperatores ab exercitibus diſcederent: confiſus, ut putant, facilius ſe, ſimulatque libuiſſet, veteranos convocaturum, quam Pompeium novos milites. Cum adverſariis autem pepigit, ut, dimiſſis octo legionibus, Tranſalpinaque Gallia, duae ſibi legiones, et Ciſalpina provincia, vel etiam una legio cum Illyrico concederetur, quoad conſul fieret.

XXX. Verum neque ſenatu interveniente, et adverſariis negantibus, ullam ſe de republica facturos

pactionem, transiit in citeriorem Galliam; conventibusque peractis, Ravennae substitit, bello vindicaturus, si quid de tribunis plebis intercedentibus pro se gravius a senatu constitutum esset. Et praetextum quidem illi civilium armorum hoc fuit: caussas autem alias fuisse opinantur. Cn. Pompeius ita dictitabat, quod neque opera consummare, quae instituerat, neque populi exspectationem, quam de adventu suo fecerat, privatis opibus explere posset, turbare omnia, ac permiscere voluisse. Alii timuisse dicunt, ne eorum quae primo consulatu adversus auspicia legesque et intercessiones gessisset, rationem reddere cogeretur: cum M. Cato identidem, nec sine iureiurando, denuntiaret delaturum se nomen eius, simulac primum exercitum dimisisset; cumque vulgo fore praedicarent, ut si privatus rediisset, Milonis exemplo circumpositis armatis caussam apud iudices diceret. Quod probabilius facit Asinius Pollio, Pharsalica acie caesos profligatosque adversarios prospicientem, haec eum ad verbum dixisse referens: *Hoc voluerunt: tantis rebus gestis C. Caesar condemnatus essem, nisi ab exercitu auxilium petiissem.* Quidam putant captum imperii consuetudine, pensitatisque suis et inimicorum viribus, usum occasione rapiendae dominationis, quam aetate prima concupisset. Quod existimasse videbatur et Cicero, scribens De officiis tertio libro, semper Caesarem in ore habuisse Euripidis versus, quos sic ipse convertit:

Nam si violandum est ius, regnandi gratia
Violandum est: aliis rebus pietatem colas.

XXXI. Cum ergo ſublatam tribunorum interceſſionem, ipſoſque urbe ceſſiſſe nuntiatum eſt, praemiſſis confeſtim clam cohortibus, ne qua ſuſpicio moveretur, et ſpectaculo publico per diſſimulationem interfuit, et formam qua ludum gladiatorium erat aedificaturus, conſideravit, et ex conſuetudine convivio ſe frequenti dedit. Dein poſt ſolis occaſum, mulis e proximo piſtrino ad vehiculum iunctis, occultiſſimum iter modico comitatu ingreſſus eſt: et cum luminibus exſtinctis deceſſiſſet via, diu errabundus, tandem ad lucem duce reperto, per anguſtiſſimos tramites pedibus evaſit; conſecutuſque cohortes ad Rubiconem flumen, qui provinciae eius finis erat, paulum conſtitit; ac reputans quantum moliretur, converſus ad proximos, *Etiam nunc*, inquit, *regredi poſſumus: quod ſi ponticulum tranſierimus, omnia armis agenda erunt.*

XXXII. Cunctanti oſtentum tale factum eſt. Quidam eximia magnitudine et forma in proximo ſedens, repente apparuit, arundine canens: ad quem audiendum cum praeter paſtores, plurimi etiam ex ſtationibus milites concurriſſent, interque eos et aeneatores, rapta ab uno tuba proſiluit ad flumen; et ingenti ſpiritu claſſicum exorſus, pertendit ad alteram ripam. Tunc Caeſar, *Eatur*, inquit, *quo deorum oſtenta & inimicorum iniquitas vocat: Iacta alea eſto.*

XXXIII. Atque ita traiecto exercitu, adhibitis tribunis plebis, qui pulſi ſupervenerant, pro concione fidem militum, flens, ac veſte a pectore diſciſſa, invocavit. Exiſtimatur etiam equeſtres cenſus pollici-

tus ſingulis: quod accidit opinione falſa. Nam, cum in alloquendo exhortandoque ſaepius digitum laevae manus oſtentans affirmaret, ſe ad ſatisfaciendum omnibus, per quos dignitatem ſuam defenſurus eſſet, anulum quoque aequo animo detracturum ſibi: extrema concio, cui facilius erat videre concionantem, quam audire, pro dicto accepit quod viſu ſuſpicabatur: promiſſumque ius anulorum cum millibus quadringenis, fama diſtulit.

XXXIV. Ordo et ſumma rerum, quas deinceps geſſit, ſic ſe habent. Picenum, Umbriam, Etruriam occupavit: et L. Domitio, qui per tumultum ſucceſſor ei nominatus Corfinium praeſidio tenebat, in ditionem redacto, atque dimiſſo, ſecundum ſuperum mare Brundiſium tetendit, quo Conſules Pompeiuſque confugerant, quam primum transfretaturi. hos fruſtra per omnes moras exitu prohibere conatus, Romam iter convertit: appellatiſque de republica patribus, validiſſimas Pompeii copias, quae ſub tribus legatis M. Petreio et L. Afranio et M. Varrone in Hiſpania erant, invaſit; profeſſus ante inter ſuos, *ire ſe ad exercitum ſine duce, & inde reverſurum ad ducem ſine exercitu.* Et quanquam obſidione Maſſiliae, quae ſibi in itinere portas clauſerat, ſummaque frumentariae rei paenuria retardante, brevi tamen omnia ſubegit.

XXXV. Hinc urbe repetita in Macedoniam tranſgreſſus, Pompeium, per quatuor paene menſes maximis obſeſſum operibus, ad extremum Pharſalico proelio fudit: et fugientem Alexandriam perſecutus, ut occiſum deprehendit, cum Ptolemaeo rege, a

quo ſibi quoque inſidias tendi videbat, bellum ſane difficillimum geſſit; neque loco neque tempore aequo, ſed hieme anni, et intra moenia copioſiſſimi ac ſollertiſſimi hoſtis, inops ipſe rerum omnium, atque imparatus. Regnum Aegypti victor Cleopatrae fratrique eius minori permiſit: veritus provinciam facere, ne quandoque violentiorem praeſidem nacta, novarum rerum materia eſſet. Ab Alexandria in Syriam, et inde Pontum tranſiit, urgentibus de Pharnace nuntiis: quem, Mithridatis Magni filium, ac tunc occaſione temporum bellantem, iamque multiplici ſucceſſu praeferocem, intra quintum quam adfuerat diem, quatuor quibus in conſpectum venit horis, una profligavit acie; crebro commemorans Pompeii felicitatem, cui praecipua militiae laus de tam imbelli genere hoſtium contigiſſet. Dehinc Scipionem ac Iubam, reliquias partium in Africa refoventes devicit: Pompeii liberos in Hiſpania.

XXXVI. Omnibus civilibus bellis nullam cladem niſi per legatos ſuos, paſſus eſt: quorum C. Curio in Africa periit; C. Antonius in Illyrico in adverſariorum devenit poteſtatem; P. Dolabella claſſem in eodem Illyrico, Cn. Domitius Calvinus in Ponto exercitum amiſerunt. Ipſe proſperrime ſemper, ac ne ancipiti quidem unquam fortuna, praeterquam bis, dimicavit: ſemel ad Dyrrhachium; ubi pulſus, non inſtante Pompeio, negavit eum vincere ſcire: iterum in Hiſpania, ultimo proelio, cum deſperatis rebus etiam de conſciſcenda nece cogitavit.

XXXVII. Confectis bellis, quinquies triumphavit, poſt devictum Scipionem quater eodem menſe

ſed interiectis diebus: et rurſus ſemel, poſt ſuperatos Pompeii liberos. Primum et excellentiſſimum triumphum egit Gallicum, ſequentem Alexandrinum, deinde Ponticum, huic proximum Africanum, noviſſimum Hiſpanienſem, diverſo quemque apparatu et inſtrumento. Gallici triumphi die Velabrum praetervehens, paene curru excuſſus eſt, axe defracto: adſcenditque Capitolium ad lumina, quadraginta elephantis dextra atque ſiniſtra lychnuchos geſtantibus. Pontico triumpho inter pompae fercula trium verborum praetulit titulum, VENI. VIDI. VICI: non acta belli ſignificantem, ſicut ceteri, ſed celeriter confecti notam.

XXXVIII. Veteranis legionibus praedae nomine in pedites ſingulos ſuper bina ſeſtertia, quae initio civilis tumultus numeraverat, vicena quaterna millia numum dedit. Aſſignavit et agros, ſed non continuos, ne quis poſſeſſorum expelleretur. Populo praeter frumenti denos modios, ac totidem olei libras, trecenos quoque numos, quos pollicitus olim erat, viritim diviſit; et hoc amplius, centenos pro mora. Annuam etiam habitationem Romae uſque ad bina millia numum, in Italia non ultra quingenos ſeſtertios remiſit. Adiecit epulum ac viſcerationem, et poſt Hiſpanienſem victoriam duo prandia. Nam cum prius parce, neque pro liberalitate ſua praebitum iudicaret, quinto poſt die aliud largiſſimum praebuit.

XXXIX. Edidit ſpectacula varii generis: munus gladiatorium: ludos etiam regionatim urbe tota, et quidem per omnium linguarum hiſtriones: item

circenſes, athletas, naumachiam. Munere in foro depugnavit Furius Leptinus, ſtirpe praetoria, et Q. Calpenus, ſenator quondam, actorque cauſarum. Pyrrhicham ſaltaverunt Aſiae Bithyniaeque principum liberi. Ludis Decimus Laberius eques Romanus mimum ſuum egit: donatuſque quingentis ſeſteriis et anulo aureo, ſeſſum in quatuordecim e ſcena per orcheſtram tranſiit. Circenſibus, ſpatio circi ab utraque parte producto, et in gyrum Euripo addito, quadrigas bigaſque et equos deſultorios agitaverunt nobiliſſimi iuvenes. Troiam luſit turma duplex, maiorum minorumque puerorum. Venationes editae per dies quinque, ac noviſſime pugna diviſa in duas acies; quingenis peditibus, elephantis vicenis, tricenis equitibus hinc et inde commiſſis. Nam quo laxius dimicaretur, ſublatae metae, inque earum locum bina caſtra ex adverſo conſtituta erant. Athletae, ſtadio ad tempus exſtructo in regione Martii campi, certaverunt per triduum. Navali proelio in minore Codeta defoſſo lacu, biremes, ac triremes, quadriremeſque Tyriae et Aegyptiae claſſis, magno pugnatorum numero conflixerunt. Ad quae omnia ſpectacula tantum undique confluxit hominum, ut plerique advenae aut inter vicos, aut inter vias tabernaculis poſitis manerent; ac ſaepe prae turba eliſi exanimatique ſint plurimi, et in his duo ſenatores.

XL. Converſus hinc ad ordinandum reipublicae ſtatum, faſtos correxit, iam pridem vitio pontificum per intercalandi licentiam adeo turbatos, ut neque meſſium feriae aeſtate, neque vindemiarum

autumno, competerent. Annumque ad cursum solis accommodavit, ut trecentorum sexaginta quinque dierum esset, et intercalario mense sublato, unus dies quarto quoque anno intercalaretur. Quo autem magis in posterum ex Kalendis Ianuariis nobis temporum ratio congrueret, inter Novembrem ac Decembrem mensem interiecit duos alios: fuitque is annus, quo haec constituebantur, quindecim mensium cum intercalario, qui ex consuetudine in eum annum inciderat.

XLI. Senatum supplevit: patricios allegit: praetorum, aedilium, quaestorum, minorum etiam magistratuum numerum ampliavit: nudatos opere censorio, aut sententia iudicum de ambitu condemnatos restituit. Comitia cum populo partitus est: ut exceptis consulatus competitoribus, de cetero numero candidatorum, pro parte dimidia, quos populus vellet, pronuntiarentur; pro parte altera, quos ipse edidisset. Et edebat per libellos circum tribus missos scriptura brevi: *Caesar dictator illi tribui. Commendo vobis illum, & illum, ut vestro suffragio suam dignitatem teneant.* Admisit ad honores et proscriptorum liberos. Iudicia ad duo genera iudicum redegit, equestris ordinis ac senatorii: tribunos aerarios, quod erat tertium, sustulit. Recensum populi, nec more, nec loco solito, sed vicatim per dominos insularum egit: atque ex viginti trecentisque millibus accipientium frumentum e publico, ad centum quinquaginta retraxit. Ac ne qui novi coetus recensionis causa moveri quandoque possent, instituit, quotannis in demortuorum locum ex his,

qui recenſiti non eſſent, ſubſortitio a praetore fieret.

XLII. Octoginta autem civium millibus in tranſmarinas colonias diſtributis, ut exhauſtae quoque urbis frequentia ſuppeteret, ſanxit, Ne quis civis maior annis viginti, minorve quadraginta, qui ſacramento non teneretur, plus triennio continuo Italia abeſſet: neu quis ſenatoris filius, niſi contubernalis aut comes magiſtratus, peregre proficiſceretur: neve hi, qui pecuariam facerent, minus tertia parte puberum ingenuorum inter paſtores haberent. Omneſque medicinam Romae profeſſos, et liberalium artium doctores, quo libentius et ipſi urbem incolerent, et ceteri appeterent, civitate donavit. De pecuniis mutuis, disiecta novarum tabularum exſpectatione, quae crebro movebatur, decrevit tandem, ut debitores creditoribus ſatisfacerent, per aeſtimationem poſſeſſionum, quanti quaſque ante civile bellum comparaſſent, deducto ſummae aeris alieni, ſi quid uſurae nomine numeratum, aut perſcriptum fuiſſet: qua conditione quarta pars fere crediti deperibat. Cuncta collegia, praeter antiquitus conſtituta, diſtraxit. Poenas facinorum auxit: et cum locupletes eo facilius ſcelere ſe obligarent, quod integris patrimoniis exſulabant, parricidas, ut Cicero ſcribit, bonis omnibus, reliquos dimidia parte multavit.

XLIII. Ius laborioſiſſime ac ſeveriſſime dixit. Repetundarum convictos etiam ordine ſenatorio movit. Diremit nuptias praetorii viri, qui digreſſam a marito poſt biduum ſtatim duxerat, quamvis ſine probri ſuſpicione. Peregrinarum mercium portoria inſtituit. Lecticarum uſum, item conchyliatae veſtis, et mar-

garitarum, nisi certis personis et aetatibus, perque certos dies, ademit. Legem praecipue sumtuariam exercuit: dispositis circa macellum custodibus, qui obsonia contra vetitum retinerent, deportarentque ad se, submissis nonnunquam lictoribus atque militibus: qui, si qua custodes fefellissent, iam apposita e triclinio auferrent.

XLIV. Nam de ornanda instruendaque urbe, item de tuendo ampliandoque imperio, plura ac maiora in dies destinabat. In primis Martis templum, quantum nusquam esset, exstruere, repleto et complanato lacu, in quo naumachiae spectaculum ediderat, theatrumque summae magnitudinis Tarpeio monti accubans: ius civile ad certum modum redigere, atque ex immensa diffusaque legum copia, optima quaeque et necessaria in paucissimos conferre libros: Bibliothecas Graecas et Latinas, quas maximas posset, publicare, data M. Varroni cura comparandarum ac digerendarum: siccare Pomptinas paludes: emittere Fucinum lacum: viam munire a mari supero per Apennini dorsum ad Tiberim usque: perfodere Isthmum: Dacos, qui se in Pontum per Thraciam effuderant, coërcere: mox Parthis inferre bellum per Armeniam minorem, nec, nisi ante expertos, aggredi proelio. Talia agentem atque meditantem mors praevenit: de qua priusquam dicam, ea quae ad formam et habitum, et cultum, et mores, nec minus, quae ad civilia et bellica eius studia pertineant, non alienum erit, summatim exponere.

XLV. Fuisse traditur excelsa statura, colore can-

dido, teretibus membris, ore paulo pleniore, nigris vegetiſque oculis, valetudine proſpera: niſi quod tempore extremo, repente animo linqui, atque etian. per ſomnum exterreri ſolebat. Comitiali quoque morbo bis inter res agendas correptus eſt. Circa corporis curam moroſior, ut non ſolum tonderetur diligenter ac raderetur, ſed velleretur etiam, ut quidam exprobraverunt; calvitii vero deformitatem iniquiſſime ferret, ſaepe obtrectatorum iocis obnoxiam expertus. Ideoque et deficientem capillum revocare a vertice aſſueverat, et ex omnibus decretis ſibi a ſenatu populoque honoribus, non aliud aut recepit aut uſurpavit libentius, quam ius laureae perpetuo geſtandae. Etiam cultu notabilem ferunt. Uſum enim lato clavo ad manus fimbriato, nec ut unquam aliter quam ſuper eum cingeretur, et quidem fluxiore cinctura. Unde emanaſſe Sullae dictum, optimates ſaepius admonentis, *ut male praecinctum puerum caverent.*

XLVI. Habitavit primo in Subura modicis aedibus: poſt autem pontificatum maximum in ſacra via domo publica. Munditiarum lautitiarumque ſtudioſiſſimum multi prodiderunt: Villam in Nemorenſi a fundamentis inchoatam, magnoque ſumtu abſolutam, quia non tota ad animum ei reſponderat, totam diruiſſe, quanquam tenuem adhuc et obaeratum: in expeditionibus teſſellata et ſectilia pavimenta circumtuliſſe.

XLVII. Britanniam petiſſe ſpe margaritarum, quarum amplitudinem conferentem, interdum ſua manu exegiſſe pondus: gemmas, toreumata, ſigna, tabulas

operis antiqui ſemper animoſiſſime comparaſſe: ſervitia rectiora politioraque immenſo pretio, et cuius ipſum etiam puderet, ſic ut rationibus vetaret inferri.

XLVIII. Convivatum aſſidue per provincias duobus tricliniis, uno, quo ſagati palliative, altero, quo togati cum illuſtrioribus provinciarum diſcumberent. Domeſticam diſciplinam in parvis ac maioribus rebus diligenter adeo ſevereque rexit, ut piſtorem, alium quam ſibi panem convivis ſubiicientem, compedibus vinxerit; libertum gratiſſimum, ob adulteratam equitis Romani uxorem, quamvis nullo querente, capitali poena affecerit.

XLIX. Pudicitiae eius famam nihil quidem praeter Nicomedis contubernium laeſit, gravi tamen et perenni opprobrio, et ad omnium convicia expoſito. Omitto Calvi Licinii notiſſimos verſus:

Bithynia quidquid,
Et paedicator Caeſaris unquam habuit.

Praetereo actiones Dolabellae et Curionis patris, in quibus eum Dolabella *pellicem reginae*, *ſpondam interiorem regiae lecticae*, ac Curio *ſtabulum Nicomedis*, & *Bithynicum fornicem* dicunt. Miſſa etiam facio edicta Bibuli, quibus proſcripſit collegam ſuum, *Bithynicam reginam: eique Regem antea fuiſſe cordi, nunc eſſe regnum.* Quo tempore, ut M. Brutus refert, Octavius etiam quidam, valetudine mentis liberius dicax, conventu maximo cum Pompeium regem appellaſſet, ipſum reginam ſalutavit. Sed C. Memmius

etiam ad cyathum et vinum Nicomedi ſtetiſſe obiecit, cum reliquis exoletis, pleno convivio, accubantibus nonnullis urbicis negotiatoribus, quorum refert nomina. Cicero vero non contentus in quibuſdam epiſtolis ſcripſiſſe, a ſatellitibus eum in cubiculum regium eductum, in aureo lecto, veſte purpurea decubuiſſe, floremque aetatis a Venere orti in Bithynia contaminatum: quondam etiam in ſenatu, defendenti Nyſae cauſam, filiae Nicomedis, beneficiaque regis in ſe commemoranti, *Remove*, inquit, *iſtaec, oro te: quando notum eſt, & quid ille tibi, et quid illi tute dederis.* Gallico denique triumpho milites eius inter cetera carmina, qualia currum proſequentes ioculariter canunt, etiam vulgatiſſimum illud pronuntiaverunt:

Gallias Caeſar ſubegit, Nicomedes Caeſarem:
Ecce Caeſar nunc triumphat, qui ſubegit Gallias:
Nicomedes non triumphat, qui ſubegit Caeſarem.

L. Pronum et ſumtuoſum in libidines fuiſſe, conſtans opinio eſt, plurimaſque, et illuſtres feminas corrupiſſe: in quibus Poſtumiam Servii Sulpicii, Lolliam Auli Gabinii, Tertullam M. Craſſi, etiam Cn. Pompeii Muciam. Nam certe Pompeio, et a Curionibus patre et filio, et a multis exprobratum eſt, quod *cuius cauſa poſt tres liberos exegiſſet uxorem, & quem gemens Aegiſthum appellare conſueſſet, eius poſtea filiam potentiae cupiditate in matrimonium recepiſſet.* Sed ante alias dilexit M. Bruti matrem Serviliam: cui et proximo ſuo conſulatu ſexagies

festertium margaritam mercatus est: et bello civili super alias donationes, amplissima praedia ex auctionibus hastae numo addixit: cum quidem, plerisque vilitatem mirantibus, facetissime Cicero, *Quo melius*, inquit, *emtum sciatis, Tertia deducta est*: existimabatur enim Servilia, etiam filiam suam Tertiam Caesari conciliare.

LI. Ne provincialibus quidem matrimoniis abstinuisse, vel hoc disticho apparet, iactato aeque a militibus per Gallicum triumphum:

Urbani, servate uxores, moechum calvum adducimus.
Aurum in Gallia effutuisti: hic sumsisti mutuum.

LII. Dilexit et reginas, inter quas Eunoen Mauram Bogudis uxorem: cui maritoque eius, plurima et immensa tribuit, ut Naso scripsit: sed maxime Cleopatram, cum qua et convivia in primam lucem saepe protraxit, et eadem nave thalamego paene Aethiopia tenus Aegyptum penetravit, nisi exercitus sequi recusasset: quam denique accitam in urbem, non nisi maximis honoribus praemiisque auctam remisit, filiumque natum appellare nomine suo passus est. Quem quidem nonnulli Graecorum similem quoque Caesaris et forma et incessu tradiderunt. M. Antonius agnitum etiam ab eo, senatui affirmavit: quae scire C. Matium, et C. Oppium, reliquosque Caesaris amicos: quorum C. Oppius, quasi plane defensione ac patrocinio res egeret, librum edidit, *Non esse Caesaris filium, quem Cleopatra dicat.* Helvius Cinna Tribunus plebis plerisque confessus est, ha-

buiſſe ſe ſcriptam paratamque legem, quam Caeſar ferre iuſſiſſet, cum ipſe abeſſet, uti uxores liberorum quaerendorum cauſa, quas et quot vellet ducere liceret. Ac ne cui dubium omnino ſit, et impudicitiae eum, et adulteriorum flagraſſe infamia, Curio pater quadam eum oratione *omnium mulierum virum, et omnium virorum mulierem* appellat.

LIII. Vini parciſſimum ne inimici quidem negaverunt. Verbum M. Catonis eſt: *Unum ex omnibus Caeſarem ad evertendam Rempublicam ſobrium acceſſiſſe.* Nam circa victum C. Oppius adeo indifferentem docet, ut quondam ab hoſpite conditum oleum, pro viridi appoſitum, aſpernantibus ceteris, ſolum etiam largius dicat appetiſſe, ne hoſpitem aut negligentiae aut ruſticitatis videretur arguere.

LIV. Abſtinentiam neque in imperiis, neque in magiſtratibus praeſtitit. Ut enim quidam monumentis ſuis teſtati ſunt, in Hiſpania a proconſule et a ſociis pecunias accepit, emendicatas in auxilium aeris alieni: et Luſitanorum quaedam oppida, quanquam nec imperata detrectarent, et advenienti portas patefacerent, diripuit hoſtiliter. In Gallia fana templaque Deum donis referta expilavit, urbes diruit, ſaepius ob praedam, quam ob delictum: unde factum, ut auro abundaret, terniſque millibus numum in libras promercale per Italiam provinciaſque divenderet. In primo conſulatu tria millia pondo auri furatus e Capitolio, tantundem inaurati aeris repoſuit. Societates ac regna pretio dedit: ut qui uni Ptolemaeo prope ſex millia talentorum ſuo Pompeiique nomine abſtulerit. Poſtea vero evidentiſſimis rapinis

ac ſacrilegiis, et onera bellorum civilium, et triumphorum ac munerum ſuſtinuit impendia.

LV. Eloquentia militarique re aut aequavit praeſtantiſſimorum gloriam, aut exceſſit. Poſt accuſationem Dolabellae haud dubie principibus patronis annumeratus eſt. Certe Cicero ad Brutum oratores enumerans, negat *ſe videre, cui Caeſar debeat cedere:* aitque *eum elegantem, ſplendidam quoque, atque etiam magnificam ac generoſam quodammodo rationem dicendi tenere:* et ad Cornelium Nepotem de eodem ita ſcripſit: *Quid? oratorum quem huic antepones eorum, qui nihil aliud egerunt? Quis ſententiis aut acutior, aut crebrior? Quis verbis aut ornatior, aut elegantior?* Genus eloquentiae dumtaxat adoleſcens adhuc Strabonis Caeſaris ſecutus videtur: cuius etiam ex oratione, quae inſcribitur *Pro Sardis*, ad verbum nonnulla tranſtulit in Divinationem ſuam. Pronuntiaſſe autem dicitur voce acuta, ardenti motu geſtuque, non ſine venuſtate. Orationes aliquas reliquit, inter quas temere quaedam feruntur: ut *Pro Q. Metello:* quam non immerito Auguſtus exiſtimat magis ab actuariis exceptam, male ſubſequentibus verba dicentis, quam ab ipſo editam. Nam in quibuſdam exemplaribus invenio, ne inſcriptam quidem *Pro Metello*, ſed, *quam ſcripſit Metello*, cum ex perſona Caeſaris ſermo ſit, Metellum ſeque adverſus communium obtrectatorum criminationes purgantis. *Apud milites* quoque *in Hiſpania*, idem Auguſtus orationem eſſe vix ipſius putat: quae tamen duplex fertur: una, quaſi priore habita proelio; altera, poſteriore; quo Aſinius Pollio ne tempus quidem

concionandi habuiſſe eum dicit, ſubita hoſtium incurſione.

LVI. Reliquit et rerum ſuarum Commentarios, Gallici civiliſque belli Pompeiani. Nam Alexandrini, Africique et Hiſpanienſis, incertus auctor eſt. Alii enim Oppium putant, alii Hirtium: qui etiam Gallici belli noviſſimum imperfectumque librum ſuppleverit. De commentariis Caeſaris Cicero in eodem libro ſic refert: *Commentarios ſcripſit, valde quidem probandos: nudi ſunt, recti, & venuſti, omni ornatu orationis, tanquam veſte detracta: ſed dum voluit alios habere parata unde ſumerent, qui vellent ſcribere hiſtoriam, ineptis gratum fortaſſe fecit, qui illa volent calamiſtris inurere, ſanos quidem homines a ſcribendo deterruit.* De iiſdem commentariis Hirtius ita praedicat: *Adeo probantur omnium iudicio, ut praerepta, non praebita, facultas ſcriptoribus videatur. Cuius tamen rei maior noſtra, quam reliquorum eſt admiratio. Ceteri enim quam bene atque emendate, nos etiam, quam facile atque celeriter eos perſcripſerit, ſcimus.* Pollio Aſinius parum diligenter, parumque integra veritate compoſitos putat: cum Caeſar pleraque et quae per alios erant geſta, temere crediderit, et quae per ſe, vel conſulto vel etiam memoria lapſus, perperam ediderit: exiſtimatque reſcripturum et correcturum fuiſſe. Reliquit et *De analogia* libros duos, et *Anticatones* totidem, ac praeterea poëma, quod inſcribitur *Iter.* Quorum librorum primos in tranſitu Alpium, cum ex citeriore Gallia, conventibus peractis, ad exercitum rediret: ſequentes ſub tempus Mundenſis proelii fecit: noviſſimum, dum ab urbe

in Hiſpaniam ulteriorem quarto et viceſimo die pervenit. Epiſtolae quoque eius ad ſenatum exſtant, quas primus videtur ad paginas et formam memorialis libelli convertiſſe, cum antea conſules et duces nonniſi transverſa charta ſcriptas mitterent. Exſtant et ad Ciceronem, item ad familiares domeſticis de rebus: in quibus ſi qua occultius perferenda erant, per notas ſcripſit, id eſt, ſic ſtructo literarum ordine, ut nullum verbum effici poſſet: quae ſi quis inveſtigare et perſequi velit, quartam elementorum literam, id eſt, *d* pro *a*, et perinde reliquas commutet. Feruntur et a puero et ab adoleſcentulo quaedam ſcripta: ut *Laudes Herculis*, Tragoedia *Oedipus*: item *Dicta collectanea.* quos omnes libellos vetuit Auguſtus publicari, in epiſtola, quam brevem admodum ac ſimplicem ad Pompeium Macrum, cui ordinandas bibliothecas delegaverat, miſit.

LVII. Armorum et equitandi peritiſſimus, laboris ultra fidem patiens erat: in agmine nonnunquam equo, ſaepius pedibus anteibat, capite detecto, ſeu ſol, ſeu imber eſſet. Longiſſimas vias incredibili celeritate confecit, expeditus, meritoria rheda, centena paſſuum millia in ſingulos dies: ſi flumina morarentur, nando traiiciens, vel innixus inflatis utribus, ut perſaepe nuntios de ſe praevenerit.

LVIII. In obeundis expeditionibus dubium, cautior an audentior. Exercitum neque per inſidioſa itinera duxit unquam, niſi perſpeculatus locorum ſitus: neque in Britanniam tranſvexit, niſi ante per ſe portus, et navigationem, et acceſſum ad inſulam exploraſſet. At idem, obſeſſione caſtrorum in Germa-

nia nuntiata, per ſtationes hoſtium Gallico habitu penetravit ad ſuos. A Brundiſio Dyrrachium inter oppoſitas claſſes hieme tranſmiſit. Ceſſantibuſque copiis, quas ſubſequi iuſſerat, cum ad arceſſendas fruſtra ſaepe miſiſſet, noviſſime ipſe clam noctu parvulum navigium ſolus obvoluto capite conſcendit: neque, aut quis eſſet ante detexit, aut gubernatorem cedere adverſae tempeſtati paſſus eſt, quam paene obrutus fluctibus.

LIX. Ne religione quidem ulla a quoquam incepto abſterritus unquam vel retardatus eſt. Cum immolanti aufugiſſet hoſtia, profectionem adverſus Scipionem et Iubam non diſtulit. Prolapſus etiam in egreſſu navis, verſo ad melius omine, *Teneo te*, inquit, *Africa.* Ad eludendas autem vaticinationes, quibus felix et invictum in ea provincia fataliter Scipionum nomen ferebatur, deſpectiſſimum quendam ex Corneliorum genere, cui ad opprobrium vitae Salutioni cognomen erat, in caſtris ſecum habuit.

LX. Proelia non tantum deſtinato, ſed ex occaſione ſumebat; ac ſaepe ab itinere ſtatim, interdum ſpurciſſimis tempeſtatibus, cum minime quis moturum putaret: nec niſi tempore extremo ad dimicandum cunctantior factus eſt; quo ſaepius viciſſet, hoc minus experiendos caſus opinans; nihilque ſe tantum acquiſiturum victoria, quantum auferre calamitas poſſet. Nullum unquam hoſtem fudit, quin caſtris quoque exueret: ita nullum ſpatium perterritis dabat. Ancipiti proelio equos dimittebat, et in primis ſuum, quo maior permanendi neceſſitas imponeretur, auxilio fugae erepto.

LXI. Utebatur autem equo insigni, pedibus prope humanis, et in modum digitorum ungulis fissis: quem natum apud se, cum haruspices imperium orbis terrae significare domino pronuntiassent, magna cura aluit: nec patientem sessoris alterius primus ascendit; cuius etiam instar pro aede Veneris genitricis postea dedicavit.

LXII. Inclinatam aciem solus saepe restituit, obsistens fugientibus, retinensque singulos, et contortis faucibus convertens in hostem: et quidem adeo plerumque trepidos, ut aquilifer moranti se cuspide sit comminatus; alius in manu detinentis reliquerit signum.

LXIII. Non minora illa constantiae eius, immo maiora etiam indicia fuerint. Post aciem Pharsalicam, cum praemissis in Asiam copiis per angustias Hellesponti vectoria navicula traiiceret, L. Cassium, partis adversae, cum decem rostratis navibus obvium sibi neque refugit: et cominus tendens, ultro ad deditionem hortatus, supplicem ad se recepit.

LXIV. Alexandriae, circa oppugnationem pontis, eruptione hostium subita compulsus in scapham, pluribus eodem praecipitantibus, cum desilisset in mare, nando per ducentos passus evasit ad proximam navem, elata laeva, ne libelli, quos tenebat, madefierent: paludamentum mordicus trahens, ne spolio potiretur hostis.

LXV. Militem neque a moribus, neque a fortuna probabat, sed tantum a viribus; tractabatque pari severitate, atque indulgentia. Non enim ubique ac semper, sed, cum hostis in proximo esset, coër-

cebat : tum maxime exactor gravissimus disciplinae; ut neque itineris neque proelii tempus denuntiaret; sed paratum et intentum momentis omnibus, quo vellet, subito educeret. Quod etiam sine causa plerumque faciebat, praecipue pluviis et festis diebus. Ac subinde, observandum se, admonens, repente interdiu vel nocte subtrahebat; augebatque iter, ut serius subsequentes defatigaret.

LXVI. Fama vero hostilium copiarum perterritos non negando minuendove, sed insuper amplificando ementiendoque confirmabat. Itaque cum exspectatio adventus Iubae terribilis esset, convocatis ad concionem militibus, *Scitote*, inquit, *paucissimis his diebus regem affuturum cum decem legionibus, equitum triginta, levis armaturae centum millibus, elephantis trecentis. Proinde desinant quidam quaerere ultra aut opinari, mihique, qui compertum habeo, credant : aut quidem vetustissima nave impositos, quocunque vento, in quascunque terras, iubebo avehi.*

LXVII. Delicta neque observabat omnia, neque pro modo exsequebatur : sed desertorum ac seditiosorum et inquisitor, et punitor acerrimus, connivebat in ceteris. Ac nonnunquam post magnam pugnam atque victoriam, remisso officiorum munere, licentiam omnem passim lasciviendi permittebat : iactare solitus, *milites suos etiam unguentatos bene pugnare posse* : nec *milites* eos pro concione, sed blandiori nomine *commilitones* appellabat : habebatque tam cultos, ut argento et auro politis armis ornaret; simul et ad speciem, et quo tenaciores eorum in proelio essent metu damni. Diligebat quoque usque

adeo; ut audita clade Tituriana barbam capillumque summiserit; nec ante demserit, quam vindicasset. Quibus rebus et devotissimos sibi, et fortissimos reddidit.

LXVIII. Ingresso civile bellum centuriones cuiusque legionis singulos equites e viatico suo obtulerunt: et universi milites gratuitam et sine frumento stipendioque operam, cum tenuiorum tutelam locupletiores in se contulissent. Neque in tam diuturno spatio quisquam omnino descivit: plerique capti concessam sibi sub conditione vitam, si militare adversus eum vellent, recusarunt. Famem et ceteras necessitates, non cum obsiderentur modo, sed et si alios ipsi obsiderent, tantopere tolerabant, ut Dyrrachina munitione Pompeius, viso genere panis ex herba, quo sustinebantur, *cum feris sibi rem esse*, dixerit, amoverique ocius, nec cuiquam ostendi iusserit, ne patientia et pertinacia hostis animi suorum frangerentur. Quanta fortitudine dimicarint, testimonio est, quod, adverso semel apud Dyrrachium proelio, poenam in se ultro depoposcerunt: ut consolandos eos magis imperator, quam puniendos habuerit. Ceteris proeliis innumeras adversariorum copias, multis partibus ipsi pauciores, facile superarunt. Denique una sextae legionis cohors, praeposita castello, quatuor Pompeii legiones per aliquot horas sustinuit, paene omnis confixa multitudine hostilium sagittarum, quarum centum ac triginta millia intra vallum reperta sunt. Nec mirum, si quis singulorum facta respiciat, vel Cassii Scaevae centurionis, vel G. Acilii militis: ne de pluribus re-

feram. Scaeva, excusso oculo, transfixus femore et humero, centum et viginti ictibus scuto perforato, custodiam portae commissi castelli retinuit. Acilius navali ad Massiliam proelio, iniecta in puppem hostium dextra, et abscissa, memorabile illud apud Graecos Cynaegiri exemplum imitatus, transiluit in navem, umbone obvios agens.

LXIX. Seditionem per decem annos Gallicis bellis nullam omnino moverunt, civilibus aliquas: sed ut celeriter ad officium redierint, nec tam indulgentia ducis, quam auctoritate. Non enim cessit unquam tumultuantibus, atque etiam obviam semper iit. Et nonam quidem legionem apud Placentiam, quanquam adhuc in armis Pompeius esset, totam cum ignominia missam fecit: aegreque, post multas et supplices preces, nec nisi exacta de sontibus poena, restituit.

LXX. Decumanos autem Romae, cum ingentibus minis, summoque etiam urbis periculo, missionem et praemia flagitantes, ardente tunc in Africa bello, neque adire cunctatus est, quanquam deterrentibus amicis, neque dimittere: sed una voce, qua *Quirites* eos, pro militibus, appellarat, tam facile circumegit, et flexit, ut ei, *milites esse se*, confestim responderint, et quamvis recusantem ultro in Africam sint secuti: ac sic quoque seditiosissimum quemque et praedae et agri destinati tertia parte multavit.

LXXI. Studium et fides erga clientes ne iuveni quidem defuerunt. Masintham nobilem iuvenem, cum adversus Hiempsalem regem tam enixe defendisset, ut Iubae regis filio in altercatione barbam

invaſerit, ſtipendiarium quoque pronuntiatum, et abſtrahentibus ſtatim eripuit, occultavitque apud ſe diu: et mox, ex praetura proficiſcens in Hiſpaniam, inter officia proſequentium, faſceſque lictorum, lectica ſua avexit.

LXXII. Amicos tanta ſemper facilitate indulgentiaque tractavit, ut C. Oppio comitanti ſe per ſilveſtre iter, correptoque ſubita valetudine, et deverſorio quod unum erat, loco ceſſerit, et ipſe humi ac ſub divo cubuerit. Iam autem rerum potens, quoſdam etiam infimi generis ad ampliſſimos honores provexit. Cum ob id culparetur, profeſſus eſt palam, *ſi graſſatorum & ſicariorum ope in tuenda ſua dignitate uſus eſſet, talibus quoque ſe parem gratiam relaturum.*

LXXIII. Simultates contra nullas tam graves excepit unquam, ut non occaſione oblata libens deponeret. C. Memmii, cuius aſperrimis orationibus non minore acerbitate reſcripſerat, etiam ſuffragator mox in petitione conſulatus fuit. C. Calvo poſt famoſa epigrammata de reconciliatione per amicos agenti, ultro ac prior ſcripſit. Valerium Catullum, a quo ſibi verſiculis de Mamurra perpetua ſtigmata impoſita non diſſimulaverat, ſatisfacientem, eadem die adhibuit coenae, hoſpitioque patris eius, ſicut conſueverat, uti perſeveravit.

LXXIV. Sed et in ulciſcendo natura leniſſimus. Piratas, a quibus captus eſt, cum in ditionem redegiſſet, quoniam ſuffixurum ſe cruci ante iuraverat, iugulari prius iuſſit, deinde ſuffigi. Cornelio Phagitae, cuius quondam nocturnas inſidias aeger ac la-

tens, ne perduceretur ad Sullam, vix praemio dato evaſerat, nunquam nocere ſuſtinuit. Philemonem a manu ſervum, qui necem ſuam per venenum inimicis promiſerat, non gravius quam ſimplici morte puniit. In P. Clodium, Pompeiae uxoris ſuae adulterum, atque eadem de cauſa pollutarum cerimoniarum reum, teſtis citatus, negavit ſe quidquam comperiſſe: quamvis et mater Aurelia, et ſoror Iulia, apud eoſdem iudices omnia ex fide retuliſſent: interrogatuſque, cur igitur repudiaſſet uxorem, *Quoniam*, inquit, *meos tam ſuſpicione quam crimine iudico carere oportere.*

LXXV. Moderationem vero clementiamque tum in adminiſtratione, tum in victoria belli civilis, admirabilem exhibuit. Denuntiante Pompeio, pro hoſtibus ſe habiturum, qui Reipublicae defuiſſent: ipſe medios et neutrius partis, ſuorum ſibi numero futuros pronuntiavit. Quibus autem ex commendatione Pompeii ordines dederat, poteſtatem tranſeundi ad eum omnibus fecit. Motis apud Ilerdam deditionis conditionibus, cum, aſſiduo inter utraſque partes uſu atque commercio, Afranius ac Petreius deprehenſos intra caſtra Iulianos ſubita poenitentia interfeciſſent, admiſſam in ſe perfidiam non ſuſtinuit imitari. Acie Pharſalica proclamavit, *ut civibus parceretur*: deincepſque nemini non ſuorum, quem vellet unum partis adverſae, ſervare conceſſit: nec ulli periiſſe niſi in proelio reperiuntur, exceptis dumtaxat Afranio et Fauſto, et L. Caeſare iuvene: ac ne hos quidem voluntate ipſius interemtos putant: quorum tamen et priores poſt impetratam veniam

rebellaverant: et Caesar, libertis servisque eius ferro et igni crudelem in modum enectis, bestias quoque ad munus populi comparatas contrucidaverat. Denique tempore extremo etiam, quibus nondum ignoverat, cunctis in Italiam redire permisit, magistratusque et imperia capere. Sed et statuas L. Sullae atque Pompeii a plebe disiectas reposuit. Ac, si qua posthac aut cogitarentur gravius adversus se, aut dicerentur, inhibere maluit quam vindicare. Itaque et detectas coniurationes conventusque nocturnos non ultra arguit, quam ut edicto ostenderet, esse sibi notas: et acerbe loquentibus satis habuit pro concione denuntiare, ne perseverarent. Aulique Caecinae criminosissimo libro, et Pitholai carminibus maledicentissimis laceratam existimationem suam, civili animo tulit.

LXXVI. Praegravant tamen cetera facta dictaque eius, ut et abusus dominatione, et iure caesus existimetur. Non enim honores modo nimios recepit, ut continuum consulatum, perpetuam dictaturam, praefecturamque morum, insuper praenomen imperatoris, cognomen patris patriae, statuam inter reges, suggestum in orchestra: sed et ampliora etiam humano fastigio decerni sibi passus est: sedem auream in curia et pro tribunali, thensam et ferculum Circensi pompa, templa, aras, simulacra iuxta Deos, pulvinar, flaminem, Lupercos, appellationem mensis e suo nomine. Ac nullos non honores ad libidinem cepit, et dedit. Tertium et quartum consulatum titulo tenus gessit, contentus Dictaturae potestate, decretae cum consulatibus simul: atque utroque anno binos

consules substituit sibi in ternos novissimos menses; ita ut medio tempore comitia nulla habuerit, praeter tribunorum et aedilium plebis; praefectosque pro praetoribus constituerit, qui praesente se res urbanas administrarent. Pridie autem Kalendas Ianuarias repentina consulis morte cessantem honorem in paucas horas petenti dedit. Eadem licentia, spreto patriae more, magistratus in plures annos ordinavit: decem praetoriis viris consularia ornamenta tribuit: civitate donatos, et quosdam e semibarbaris Gallorum, recepit in curiam. Praeterea monetae, publicisque vectigalibus, peculiares servos praeposuit. Trium legionum, quas Alexandriae relinquebat, curam et imperium Rufioni, liberti sui filio, exoleto suo, demandavit.

LXXVII. Nec minoris impotentiae voces propalam edebat, ut T. Ampius scribit: Nihil esse Rempublicam, appellationem modo sine corpore ac specie. Sullam nescisse literas, qui Dictaturam deposuerit. Debere homines consideratius iam loqui secum, ac pro legibus habere quae dicat. Eoque arrogantiae progressus est, ut, haruspice tristia et sine corde exta sacro quodam nuntiante, futura diceret laetiora, cum vellet: nec pro ostento ducendum, si pecudi cor defuisset.

LXXVIII. Verum praecipuam et inexpiabilem sibi invidiam hinc maxime movit. Adeuntes se cum plurimis honorificentissimisque decretis universos patres conscriptos, sedens pro aede Veneris genitricis excepit. Quidam putant retentum a Cornelio Balbo, cum conaretur assurgere: alii, ne conatum

quidem omnino, ſed etiam admonentem C. Trebatium, ut aſſurgeret, minus familiari vultu reſpexiſſe. Idque factum eius tanto intolerabilius eſt viſum, quod ipſe triumphanti et ſubſellia tribunitia praetervehenti ſibi, unum e collegio Pontium Aquilam non aſſurrexiſſe adeo indignatus ſit, ut proclamaverit, *Repete ergo a me Aquila Rempublicam tribunus*: et nec deſtiterit per continuos dies quidquam cuiquam, niſi ſub exceptione polliceri, *ſi tamen per Pontium Aquilam licuerit.*

LXXIX. Adiecit ad tam inſignem deſpecti ſenatus contumeliam multo arrogantius factum. Nam cum ſacrificio Latinarum revertente eo inter immodicas ac novas populi acclamationes, quidam e turba ſtatuae eius coronam lauream candida faſcia praeligatam impoſuiſſet: et tribuni plebis Epidius Marullus Caeſetiuſque Flavus coronae faſciam detrahi, hominemque duci in vincula iuſſiſſent, dolens ſeu parum proſpere motam regni mentionem, ſive, ut ferebat, ereptam ſibi gloriam recuſandi, tribunos graviter increpitos, poteſtate privavit: neque ex eo infamiam affectati etiam regii nominis diſcutere valuit; quanquam et plebi Regem ſe ſalutanti *Caeſarem ſe, non Regem eſſe* reſponderit; et Lupercalibus, pro Roſtris a conſule Antonio admotum ſaepius capiti ſuo diadema repulerit, atque in Capitolium Iovi Optimo Maximo miſerit. Quin etiam valida fama percrebuit, migraturum Alexandriam vel Ilium, tranſlatis ſimul opibus imperii, exhauſtaque Italia dilectibus, et procuratione urbis amicis permiſſa: proximo autem ſenatu, L. Cottam Quindecimvirum ſenten-

tiam dicturum: ut, quoniam libris fatalibus contineretur, Parthos nisi a rege non posse vinci, Caesar rex appellaretur.

LXXX. Quae causa coniuratis maturandi fuit destinata negotia, ne assentiri necesse esset. Consilia igitur, dispersim antea habita, et quae saepe bini ternive ceperant, in unum omnes contulerunt: ne populo quidem iam praesenti statu laeto, sed clam palamque detrectante dominationem, atque assertores flagitante. Peregrinis in senatum allectis, libellus propositus est: *Bonum factum: ne quis senatori novo curiam monstrare velit.* et illa vulgo canebantur,

Gallos Caesar in triumphum ducit, idem in curiam.
Galli bracas deposuerunt, latum clavum sumserunt.

Q. Maximo suffecto, trimestrique consule theatrum introeunte, cum lictor animadverti ex more iussisset, ab universis conclamatum est, *Non esse consulem eum.* Post remotos Caesetium et Marullum tribunos, reperta sunt proximis comitiis complura suffragia, consules eos declarantium. Subscripsere quidam L. Bruti statuae: *Utinam viveres.* Item ipsius Caesaris statuae:

Brutus, quia reges eiecit, consul primus factus est:
Hic, quia consules eiecit, rex postremo factus est.

Conspiratum est in eum a sexaginta amplius, C. Cassio, Marcoque et D. Bruto principibus conspirationis. Qui primum cunctati, utrumne illum in campo, per comitia tribus ad suffragia vocantem parti-

bus divisis e ponte deiicerent, atque exceptum trucidarent; an in sacra via vel in aditu theatri adorirentur: postquam senatus Idibus Martiis in Pompeii curiam edictus est, facile tempus et locum praetulerunt.

LXXXI. Sed Caesari futura caedes evidentibus prodigiis denuntiata est. Paucos ante menses, cum in colonia Capua deducti lege Iulia coloni ad exstruendas villas sepulcra vetustissima disiicerent, idque eo studiosius facerent, quod aliquantum vasculorum operis antiqui scrutantes reperiebant: tabula aenea in monumento, in quo dicebatur Capys, conditor Capuae, sepultus, inventa est, conscripta literis verbisque Graecis, hac sententia: *Quandoque ossa Capyis detecta essent, fore ut Iulo prognatus manu consanguineorum necaretur, magnisque mox Italiae cladibus vindicaretur.* Cuius rei, ne quis fabulosam aut commentitiam putet, auctor est Cornelius Balbus, familiarissimus Caesaris. Proximis diebus equorum greges, quos in traiiciendo Rubiconi flumini consecrarat, ac vagos et sine custode dimiserat, comperit pertinacissime pabulo abstinere, ubertimque flere. Et immolantem haruspex Spurinna monuit, caveret periculum, quod non ultra Martias Idus proferretur. Pridie autem easdem Idus avem regaliolum, cum laureo ramulo Pompeianae curiae se inferentem, volucres varii generis ex proximo nemore persecutae ibidem discerpserunt. Ea vero nocte, cui illuxit dies caedis, et ipse sibi visus est per quietem interdum supra nubes volitare, alias cum Iove dextram iungere. Et Calpurnia uxor imaginata est, collabi fastigium

domus, maritumque in gremio ſuo confodi: ac ſubito cubiculi fores ſponte patuerunt. Ob haec ſimul et ob infirmam valetudinem diu cunctatus, an ſe contineret, et, quae apud ſenatum propoſuerat, agere differret; tandem D. Bruto adhortante, ne frequentes, ac iam dudum opperientes, deſtitueret, quinta fere hora progreſſus eſt: libellumque inſidiarum indicem, ab obvio quodam porrectum, libellis ceteris quos ſiniſtra manu tenebat, quaſi mox lecturus, commiſcuit. Dein pluribus hoſtiis caeſis cum litare non poſſet, introiit curiam ſpreta religione, Spurinnamque irridens, et ut falſum arguens, quod ſine ulla noxa Idus Martiae adeſſent: quanquam is veniſſe quidem eas diceret, ſed non praeteriſſe.

LXXXII. Aſſidentem conſpirati, ſpecie officii, circumſteterunt: illicoque Cimber Tullius, qui primas partes ſuſceperat, quaſi aliquid rogaturus propius acceſſit: renuentique et geſtu in aliud tempus differenti ab utroque humero togam apprehendit: deinde clamantem, *Iſta quidem vis eſt*, alter e Caſſiis adverſum vulnerat, paulum infra iugulum. Caeſar Caſſii brachium arreptum graphio traiecit: conatuſque proſilire, alio vulnere tardatus eſt. Utque animadvertit, undique ſe ſtrictis pugionibus peti, toga caput obvolvit: ſimul ſiniſtra manu ſinum ad ima crura deduxit, quo honeſtius caderet, etiam inferiore corporis parte velata. Atque ita tribus et viginti plagis confoſſus eſt, uno modo ad primum ictum gemitu ſine voce edito. Etſi tradiderunt quidam, M. Bruto irruenti dixiſſe, Καὶ σὺ εἶ ἐκείνων, καὶ σὺ τέκνον; Exa-

nimis, diffugientibus cunctis, aliquamdiu iacuit, donec lecticae impositum, dependente brachio, tres servuli domum retulerunt. Nec in tot vulneribus, ut Antistius medicus existimabat, lethale ullum repertum est, nisi quod secundo loco in pectore acceperat. Fuerat animus coniuratis, corpus occisi in Tiberim trahere, bona publicare, acta rescindere: sed metu M. Antonii consulis, et magistri equitum Lepidi, destiterunt.

LXXXIII. Postulante ergo L. Pisone socero, testamentum eius aperitur: recitaturque in Antonii domo, quod Idibus Septembribus proximis in Lavicano suo fecerat, demandaveratque virgini Vestali maximae. Q. Tubero tradit, heredem ab eo scribi solitum, ex consulatu ipsius primo usque ad initium civilis belli, Cn. Pompeium; idque militibus pro concione recitatum. Sed novissimo testamento tres instituit heredes, sororum nepotes, C. Octavium, ex dodrante, et L. Pinarium, et Q. Pedium, ex quadrante reliquo: in ima cera C. Octavium etiam in familiam nomenque adoptavit: pluresque percussorum in tutoribus filii, si quis sibi nasceretur, nominavit: D. Brutum etiam in secundis heredibus. Populo hortos circa Tiberim publice, et viritim trecenos sestertios legavit.

LXXXIV. Funere indicto, rogus exstructus est in Martio campo, iuxta Iuliae tumulum: et pro Rostris aurata aedes ad simulacrum templi Veneris Genitricis collocata; intraque lectus eburneus, auro ac purpura stratus; et ad caput tropaeum, cum veste, in qua fuerat occisus. Praeferentibus munera, quia suf-

fecturus dies non videbatur, praeceptum eſt, ut omiſſo ordine, quibus quiſque vellet itineribus urbis, portaret in campum. Inter ludos cantata ſunt quaedam ad miſerationem et invidiam caedis eius, accommodata ex Pacuvii Armorum iudicio:

Men' me ſervaſſe, ut eſſent, qui me perderent?

Et ex Electra Attii alia, ad ſimilem ſententiam. Laudationis loco conſul Antonius per praeconem pronuntiavit Senatuſconſultum, quo omnia ei, divina ſimul atque humana, decreverat: item iusiurandum, quo ſe cuncti pro ſalute unius adſtrinxerant: quibus perpauca a ſe verba addidit. Lectum pro Roſtris in Forum magiſtratus et honoribus functi detulerunt. Quem cum pars in Capitolini Iovis cella cremare, pars in curia Pompeii, deſtinaret, repente duo quidam, gladiis ſuccincti, ac bina iacula geſtantes, ardentibus cereis ſuccenderunt: confeſtimque circumſtantium turba virgulta arida, et cum ſubſelliis tribunalia, quidquid praeterea ad manum aderat, congeſſit: deinde tibicines, et ſcenici artifices veſtem, quam ex inſtrumento triumphorum ad praeſentem uſum induerant, detractam ſibi atque diſciſſam iniecere flammae, et veteranorum militum legionarii arma ſua, quibus exculti funus celebrabant. Matronae etiam pleraeque ornamenta ſua, quae gerebant, et liberorum bullas atque praetextas. In ſummo publico luctu exterarum gentium multitudo circulatim, ſuo quaeque more, lamentata eſt: praecipueque Iudaei, qui etiam noctibus continuis buſtum frequentarunt.

LXXXV. Plebs ſtatim a funere ad domum Bru-

ti et Caſſii cum facibus tetendit: atque aegre repulſa, obvium ſibi Helvium Cinnam per errorem nominis, quaſi Cornelius is eſſet, quem graviter pridie concionatum de Caeſare requirebat, occidit: caputque eius praefixum haſtae circumtulit: poſtea ſolidam columnam prope viginti pedum lapidis Numidici in foro ſtatuit, ſcripſitque: PARENTI PATRIAE. Apud eandem longo tempore ſacrificare, vota ſuſcipere, controverſias quaſdam interpoſito per Caeſarem iureiurando diſtrahere, perſeveravit.

LXXXVI. Suſpicionem Caeſar quibuſdam ſuorum reliquit, neque voluiſſe ſe diutius vivere, neque curaſſe, quod valetudine minus proſpera uteretur: ideoque, et quae religiones monerent, et quae renuntiarent amici, neglexiſſe. Sunt qui putent, confiſum eum noviſſimo illo Senatusconſulto ac iureiurando, etiam cuſtodias Hiſpanorum, cum gladiis ſectantium ſe, removiſſe. Alii e diverſo opinantur, inſidias undique imminentes ſubire ſemel confeſſum ſatius eſſe, quam cavere ſemper. Alii ferunt dicere ſolitum, non tam ſua, quam Reipublicae intereſſe, uti ſalvus eſſet: ſe iam pridem potentiae gloriaeque abunde adeptum: Rempublicam, ſi quid ſibi eveniret, neque quietam fore, et aliquanto deteriore conditione civilia bella ſubituram.

LXXXVII. Illud plane inter omnes fere conſtitit, talem ei mortem paene ex ſententia obtigiſſe. Nam et quondam, cum apud Xenophontem legiſſet, Cyrum ultima valetudine mandaſſe quaedam de funere ſuo, aſpernatus tam lentum mortis genus, ſubitam ſibi celeremque optaverat. Et pridie quam

occideretur, in ſermone nato ſuper coenam, apud M. Lepidum, quiſnam eſſet finis vitae commodiſſimus, repentinum inopinatumque praetulerat.

LXXXVIII. Periit ſexto et quinquageſimo aetatis anno: atque in deorum numerum relatus eſt, non ore modo decernentium, ſed et perſuaſione vulgi. Siquidem ludis, quos primos conſecrato ei heres Auguſtus edebat, ſtella crinita per ſeptem dies continuos fulſit, exoriens circa undecimam horam: creditumque eſt, animam eſſe Caeſaris in coelum recepti: et hac de cauſa ſimulacro eius in vertice additur ſtella. Curiam, in qua occiſus eſt, obſtrui placuit: Iduſque Martias *parricidium* nominari: ac, ne unquam eo die ſenatus ageretur.

LXXXIX. Percuſſorum autem fere, neque triennio quiſquam amplius ſupervixit, neque ſua morte defunctus eſt. Damnati omnes, alius alio caſu periit: pars naufragio, pars proelio: nonnulli ſemet eodem illo pugione, quo Caeſarem violaverant, interemerunt.

C. SUETONII
TRANQUILLI
C. IULIUS CAESAR
OCTAVIANUS AUGUSTUS.

C. SUETONII TRANQUILLI

C. IULIUS CAESAR

OCTAVIANUS AUGUSTUS.

CAPUT I.

GENTEM Octaviam Velitris praecipuam olim fuisse, multa declarant. Nam et vicus celeberrima parte oppidi iam pridem Octavius vocabatur : et ostendebatur ara Octavio consecrata, qui bello dux finitimo, cum forte Marti rem divinam faceret, nuntiata repente hostis incursione, semicruda exta rapta foco prosecuit; atque ita proelium ingressus, victor rediit. Decretum etiam publicum exstabat, quo cavebatur, ut in posterum quoque simili modo exta Marti redderentur, reliquiaeque ad Octavios referrentur.

II. Ea gens a Tarquinio Prisco rege inter Romanas gentes allecta in senatum, mox a Ser. Tullio in patricias transducta, procedente tempore ad plebem se contulit, ac rursus magno intervallo per D. Iulium in patriciatum rediit. Primus ex hac ma-

giſtratum populi ſuffragio cepit C. Rufus. Is quaeſtorius Cn. et C. procreavit: a quibus duplex Octaviorum familia defluxit, conditione diverſa. Siquidem Cneus, et deinceps ab eo reliqui omnes, functi ſunt honoribus ſummis. At Caius eiuſque poſteri, ſeu fortuna ſeu voluntate, in equeſtri ordine conſtitere, uſque ad Auguſti patrem. Proavus Auguſti, ſecundo Punico bello, ſtipendia in Sicilia tribunus militum fecit, Aemilio Pappo imperatore. Avus municipalibus magiſteriis contentus, abundante patrimonio, tranquilliſſime ſenuit. Sed haec alii. Ipſe Auguſtus nihil amplius quam equeſtri familia ortum ſe ſcribit, vetere ac locuplete, et in qua primus ſenator pater ſuus fuerit. M. Antonius libertinum ei proavum exprobrat reſtionem, e pago Thurino: avum argentarium. Nec quidquam ultra de paternis Auguſti maioribus reperi.

III. C. Octavius pater a principio aetatis et re et exiſtimatione magna fuit: ut equidem mirer, hunc quoque a nonnullis argentarium, atque etiam inter diviſores operaſque campeſtres, proditum. Amplis enim innutritus opibus, honores et adeptus eſt facile, et egregie adminiſtravit. Ex praetura Macedoniam ſortitus, fugitivos, reſiduam Spartaci et Catilinae manum, Thurinum agrum tenentes, in itinere delevit, negotio ſibi in ſenatu extra ordinem dato. Provinciae praefuit, non minore iuſtitia, quam fortitudine. Namque Beſſis ac Thracibus magno proelio fuſis ita ſocios tractavit, ut epiſtolae M. Tullii Ciceronis exſtent, quibus Quintum fratrem, eodem tempore parum ſecunda fama proconſulatum Aſiae adminiſtrantem, hor-

tatur et monet, imitetur in promerendis ſociis vicinum ſuum Octavium.

IV. Decedens Macedonia, prius quam profiteri ſe candidatum conſulatus poſſet, mortem obiit repentinam, ſuperſtitibus liberis, Octavia maiore, quam ex Ancharia, et Octavia minore, item Auguſto, quos ex Atia tulerat. Atia M. Atio Balbo et Iulia, ſorore C. Caeſaris, genita eſt. Balbus, paterna ſtirpe Aricinus, multis in familia ſenatoriis imaginibus, a matre Magnum Pompeium arctiſſimo contingebat gradu: functuſque honore praeturae inter Viginti viros agrum Campanum plebi Iulia lege diviſit. Verum M. Antonius idem, deſpiciens etiam maternam Auguſti originem, proavum eius Afri generis fuiſſe, et modo unguentariam tabernam, modo piſtrinum Ariciae exercuiſſe, obiicit. Caſſius quidem Parmenſis quadam epiſtola, non tantum ut piſtoris, ſed etiam ut numularii nepotem, ſic taxat Auguſtum: *Materna tibi farina ex crudiſſimo Ariciae piſtrino: hanc finxit manibus collybo decoloratis Nerulonenſis menſarius.*

V. Natus eſt Auguſtus, M. Tullio Cicerone et Antonio conſulibus, IX. Kalendas Octobres, paulo ante ſolis exortum, regione Palatii, ad Capita bubula: ubi nunc ſacrarium habet, aliquanto poſt quam exceſſit, conſtitutum. Nam ut ſenatus actis continetur, cum C. Laetorius, adoleſcens patricii generis, in deprecanda graviore adulterii poena, praeter aetatem atque natales, hoc quoque patribus conſcriptis allegaret, ſe eſſe poſſeſſorem ac velut aedituum ſoli, quod primum D. Auguſtus naſcens attigiſſet; peteretque donari quaſi proprio ſuo ac peculiari

Deo: decretum est, ut ea pars domus consecraretur.

VI. Nutrimentorum eius ostenditur adhuc locus in avito suburbano iuxta Velitras, permodicus et cellae penuariae instar: tenetque vicinitatem opinio, tanquam et natus ibi sit. Huc introire, nisi necessario et caste, religio est: concepta opinione veteri, quasi temere adeuntibus horror quidam et metus obiiciatur: sed et mox confirmata est. Nam cum possessor villae novus, seu forte seu tentandi causa, cubitum se eo contulisset: evenit, ut post paucissimas noctis horas exturbatus inde subita vi et incerta, paene semianimis cum strato simul ante fores inveniretur.

VII. Infanti cognomen THURINO inditum est, in memoriam maiorum originis: vel quod in regione Thurina, recens eo nato, pater Octavius adversus fugitivos rem prospere gesserat. Thurinum cognominatum, satis certa probatione tradiderim, nactus puerilem imagunculam eius aeream veterem, ferreis ac paene iam exolescentibus literis, hoc nomine inscriptam: quae dono a me Principi data inter cubiculares colitur. Sed et a M. Antonio in epistolis per contumeliam saepe Thurinus appellatur: et ipse nihil amplius quam *mirari se* rescribit, *Pro opprobrio nomen prius sibi obiici.* Postea C. CAESARIS, et deinde AUGUSTI cognomen assumsit: alterum, testamento maioris avunculi: alterum, Munatii Planci sententia: cum, quibusdam censentibus, Romulum appellari oportere, quasi et ipsum conditorem urbis, praevaluisset, ut Augustus potius vocaretur, non tantum novo, sed etiam ampliore cognomine: quod loca

quoque religiosa, et in quibus augurato quid consecratur, augusta dicantur, ab auctu, vel ab avium gestu, gustuve, sicut etiam Ennius docet, scribens:

Augusto augurio postquam inclyta condita Roma est.

VIII. Quadrimus, patrem amisit: duodecimum annum agens, aviam Iuliam defunctam pro concione laudavit. Quadriennio post virili toga sumta, militaribus donis triumpho Caesaris Africano donatus est, quanquam expers belli propter aetatem. Profectum mox avunculum in Hispanias adversus Cn. Pompeii liberos, vix tum firmus a gravi valetudine, per infestas hostibus vias, paucissimis comitibus, naufragio etiam facto, subsecutus, magnopere demeruit, approbata cito etiam morum indole super itineris industriam. Caesare post receptas Hispanias, expeditionem in Dacos, et inde in Parthos, destinante, praemissus Apolloniam, studiis vacavit. Utque primum occisum eum, heredemque se comperit, diu cunctatus, an proximas legiones imploraret, id quidem consilium ut praeceps immaturumque omisit: ceterum urbe repetita hereditatem adiit, dubitante matre, vitrico vero Marcio Philippo consulari multum dissuadente. Atque ab eo tempore exercitibus comparatis primum cum M. Antonio, Marcoque Lepido, dein tantum cum Antonio, per duodecim fere annos, novissime per quatuor et quadraginta solus Rempublicam tenuit.

IX. Proposita vitae eius velut summa, partes sigillatim, neque per tempora, sed per species, exsequar:

quo diſtinctius demonſtrari cognoſcique poſſint. Bella civilia quinque geſſit: Mutinenſe, Philippenſe, Peruſinum, Siculum, Actiacum. Ex quibus primum ac noviſſimum adverſus M. Antonium: ſecundum adverſum Brutum et Caſſium: tertium adverſum L. Antonium, Triumviri fratrem: quartum adverſus Sex. Pompeium, Cn. filium.

X. Omnium bellorum initium et cauſam hinc ſumſit. Nihil convenientius ducens, quam necem avunculi vindicare, tuerique acta, confeſtim ut Apollonia rediit, Brutum Caſſiumque, et vi nec opinantes, et quia proviſum periculum ſubterfugerant, legibus aggredi, reoſque caedis abſentes deferre ſtatuit. Ludos autem victoriae Caeſaris non audentibus facere quibus obtigerat id munus, ipſe edidit. Et quo conſtantius cetera quoque exſequeretur, in locum tribuni plebis forte demortui candidatum ſe oſtendit: quanquam patricius, nec dum ſenator. Sed adverſante conatibus ſuis M. Antonio conſule, quem vel praecipuum adiutorem ſperaverat, ac ne publicum quidem et translatitium ius ulla in re ſibi ſine pactione graviſſimae mercedis impertiente, ad optimates ſe contulit: quibus eum inviſum ſentiebat, maxime quod D. Brutum obſeſſum Mutinae, provincia a Caeſare data, et per ſenatum confirmata, expellere armis niteretur. Hortantibus itaque nonnullis, percuſſores ei ſubornavit. Hac fraude deprehenſa, periculum invicem metuens, veteranos ſimul in ſuum ac Reipublicae auxilium, quanta potuit largitione, contraxit. Iuſſuſque comparato exercitui pro praetore praeeſſe, et cum Hirtio ac Panſa, qui conſulatum acceperant,

D. Bruto opem ferre, demandatum bellum tertio menſe confecit duobus proeliis. Priore Antonius eum fugiſſe ſcribit, ac ſine paludamento equoque poſt biduum demum apparuiſſe. ſequenti, ſatis conſtat, non modo ducis, ſed etiam militis functum munere: atque in media dimicatione, aquilifero legionis ſuae graviter ſaucio, aquilam humeris ſubiiſſe, diuque portaſſe.

XI. Hoc bello cum Hirtius in acie, Panſa paulo poſt ex vulnere periſſent, rumor increbuit, ambos opera eius occiſos: ut Antonio fugato, Republica conſulibus orbata, ſolus victores exercitus occuparet. Panſae quidem adeo ſuſpecta mors fuit, ut Glyco medicus cuſtoditus ſit, quaſi venenum vulneri indidiſſet. Adiicit his Aquilius Niger, alterum e conſulibus Hirtium in pugnae tumultu ab ipſo interemtum.

XII. Sed ut cognovit, Antonium poſt fugam a M. Lepido receptum, ceteroſque duces et exercitus conſentire pro partibus, cauſam optimatium ſine cunctatione deſeruit, ad praetextum mutatae voluntatis dicta factaque quorundam calumniatus: quaſi alii ſe *puerum*, alii *ornandum tollendumque* iactaſſent; ne aut ſibi, aut veteranis par gratia referretur. Et quo magis poenitentiam prioris ſectae approbaret, Nurſinos grandi pecunia, et quam pendere nequirent, multatos, extorres egit oppido: quod Mutinenſi acie interemtorum civium tumulo publice exſtructo adſcripſerant, *Pro libertate eos occubuiſſe.*

XIII. Inita cum Antonio et Lepido ſocietate, Philippenſe quoque bellum, quanquam invalidus atque

aeger, duplici proelio transegit: quorum priore castris exutus vix ad Antonii cornu fuga evaserat. Nec successum victoriae moderatus est: sed capite Bruti Romam misso, ut statuae Caesaris submitteretur, in splendidissimum quemque captivum non sine verborum contumelia saeviit: ut quidem uni suppliciter sepulturam precanti respondisse dicatur: *Iam istam volucrum fore potestatem*: alios, patrem et filium, pro vita rogantes, sortiri, vel micare iussisse, ut alterutri concederetur: ac spectasse utrumque morientem, cum patre, quia se obtulerat, occiso, filius quoque voluntariam occubuisset necem. Quare ceteri, in his M. Favonius, ille Catonis aemulus, cum catenati producerentur, imperatore Antonio honorifice salutato, hunc foedissimo convicio coram prosciderunt. Partitis post victoriam officiis, cum Antonius Orientem ordinandum, ipse veteranos in Italiam reducendos et municipalibus agris collocandos recepisset: neque veteranorum neque possessorum gratiam tenuit; alteris, pelli se, alteris, non pro spe meritorum tractari querentibus.

XIV. Quo tempore L. Antonium, fiducia consulatus, quem gerebat, ac fraternae potentiae, res novas molientem, confugere Perusiam coëgit, et ad deditionem fame compulit: non tamen sine magnis suis, et ante bellum et in bello, discriminibus. Nam cum spectaculo ludorum gregarium militem, in quatuordecim ordinibus sedentem, excitari per apparitorem iussisset, rumore ab obtrectatoribus dilato, quasi eundem mox et discruciatum necasset: minimum abfuit, quin periret, concursu et indignatione turbae

militaris. Saluti fuit, quod qui desiderabatur, repente comparuit incolumis, ac sine iniuria. Circa Perusinum autem murum sacrificans paene interceptus est a manu gladiatorum, quae oppido eruperat.

XV. Perusia capta, in plurimos animadvertit; orare veniam, vel excusare se conantibus, una voce occurrens, *Moriendum esse*. Scribunt quidam, trecentos ex dedititiis electos, utriusque ordinis, ad aram divo Iulio exstructam Idibus Martiis hostiarum more mactatos. Exstiterunt qui traderent, consulto eum ad arma isse, ut occulti adversarii, et quos metus magis quam voluntas contineret, facultate L. Antonii ducis praebita, detegerentur; devictisque his et confiscatis, promissa veteranis praemia persolverentur.

XVI. Bellum Siculum inchoavit in primis, sed diu traxit, intermissum saepius: modo reparandarum classium causa, quas tempestatibus duplici naufragio, et quidem per aestatem, amiserat: modo pace facta, flagitante populo, ob interclusos commeatus, famemque ingravescentem: donec navibus ex integro fabricatis, ac viginti servorum millibus manumissis, et ad remum datis, portum Iulium apud Baias, immisso in Lucrinum et Avernum lacum mari, effecit. In quo cum hieme tota copias exercuisset, Pompeium inter Mylas et Naulochum superavit: sub horam pugnae tam arcto repente somno devinctus, ut ad dandum signum ab amicis excitaretur. Unde praebitam Antonio materiam putem exprobrandi, *Ne rectis quidem oculis eum adspicere potuisse instructam aciem: verum supinum, coelum intuentem, stupidum cubuisse: nec prius surrexisse, ac militibus in conspectum fuisse, quam*

a M. Agrippa fugatae sint hostium naves. Alii dictum factumque eius criminantur, quasi classibus tempestate perditis exclamaverit, *etiam invito Neptuno victoriam se adepturum:* ac die Circensium proximo sollemni pompae simulacrum Dei detraxerit. Nec temere plura ac maiora pericula ullo alio bello adiit. Traiecto in Siciliam exercitu, cum partem reliquam copiarum continenti repeteret, oppressus ex improviso a Demochare et Apollophane, praefectis Pompeii, uno demum navigio aegerrime effugit. Iterum cum praeter Locros Rhegium pedibus iret, et prospectis biremibus Pompeianis terram legentibus, suas ratus, descendisset ad litus, paene exceptus est. Tunc etiam per devios tramites refugientem servus Aemilii Paulli, comitis eius, dolens proscriptum olim ab eo patrem Paullum, et quasi occasione ultionis oblata, interficere conatus est. Post Pompeii fugam collegarum alterum M. Lepidum, quem ex Africa in auxilium evocarat, superbientem viginti legionum fiducia, summasque sibi partes terrore ac minis vindicantem, spoliavit exercitu: supplicemque concessa vita Circeos in perpetuum relegavit.

XVII. M. Antonii societatem semper dubiam et incertam, reconciliationibusque variis male focillatam, abrupit tandem. Et quo magis degenerasse eum a civili more approbaret, testamentum, quod is Romae, etiam de Cleopatrae liberis inter heredes nuncupatis reliquerat, aperiendum recitandumque pro concione curavit. Remisit tamen hosti iudicato necessitudines amicosque omnes, atque inter alios C. Sosium et T. Domitium, tunc adhuc Consules. Bononiensibus

quoque publice, quod in Antoniorum clientela antiquitus erant, gratiam fecit coniurandi cum tota Italia pro partibus suis. Nec multo post navali proelio apud Actium vicit, in serum dimicatione protracta, ut in navi victor pernoctaverit. Ab Actio cum Samum in hiberna se recepisset, turbatus nuntiis de seditione militum, praemia et missionem poscentium, quos ex omni numero, confecta victoria, Brundisium praemiserat, repetit Italiam, tempestate in traiectu bis conflictatus: primo inter promontoria Peloponnesi atque Aetoliae, rursus circa montes Ceraunios, utrobique parte Liburnicarum demersa; simulque eius, in qua vehebatur, fusis armamentis, et gubernaculo diffracto. Nec amplius quam septem et viginti dies, donec desideria militum ordinarentur, Brundisii commoratus, Asiae Syriaeque circuitu Aegyptum petit: obsessaque Alexandria, quo Antonius cum Cleopatra confugerat, brevi potitus est. Et Antonium quidem, seras conditiones pacis tentantem, ad mortem adegit, viditque mortuum. Cleopatrae, quam servatam triumpho magnopere cupiebat, etiam psyllos admovit, qui venenum ac virus exsugerent: quod periisse morsu aspidis putabatur. Ambobus communem sepulturae honorem tribuit, ac tumulum ab ipsis inchoatum perfici iussit. Antonium iuvenem, maiorem de duobus Fulvia genitis, simulacro D. Iulii, ad quod post multas et irritas preces confugerat, abreptum interemit. Item Caesarionem, quem ex Caesare Cleopatra concepisse praedicabat, retractum e fuga supplicio affecit. Reliquos Antonii reginaeque communes liberos, non secus ac necessitudine iunctos sibi, et

conservavit, et mox pro conditione cuiusque sustinuit ac fovit.

XVIII. Per idem tempus, conditorium et corpus Magni Alexandri, cum prolatum e penetrali subiecisset oculis, corona aurea imposita ac floribus aspersum veneratus est: consultusque, num et Ptolemaeum inspicere vellet, *Regem se voluisse* ait *videre, non mortuos.* Aegyptum in provinciae formam redactam, ut feraciorem habilioremque annonae urbicae redderet, fossas omnes, in quas Nilus exaestuat, oblimatas longa vetustate, militari opere detersit. Quoque Actiacae victoriae memoria celebratior in posterum esset, urbem Nicopolim apud Actium condidit; ludosque illic Quinquennales constituit; et ampliato vetere Apollinis templo, locum castrorum, quibus fuerat usus, exornatum navalibus spoliis, Neptuno ac Marti consecravit.

XIX. Tumultus post haec, et etiam rerum novarum initia, coniurationesque complures, prius quam invalescerent, indicio detectas compressit, alias alio tempore: Lepidi iuvenis, deinde Varronis Murenae, et Fannii Caepionis, mox M. Egnatii, exin Plautii Rufi, Luciique Paulli progeneri sui: ac praeter has L. Audasii, falsarum tabularum rei, ac neque aetate neque corpore integri: item Asinii Epicadi, ex gente Parthyna, hybridae: ad extremum Telephi, [mulieris] servi nomenculatoris. Nam ne ultimae quidem sortis hominum conspiratione et periculo caruit. Audasius atque Epicadus Iuliam filiam et Agrippam nepotem ex insulis, quibus continebantur, rapere ad exercitus: Telephus, quasi debita sibi fato domina-

tione, et ipſum et ſenatum aggredi deſtinaverant. Quin etiam quondam iuxta cubiculum eius lixa quidam ex Illyrico exercitu, ianitoribus deceptis, noctu deprehenſus eſt, cultro venatorio cinctus: impoſne mentis, an ſimulata dementia, incertum. Nihil enim exprimi quaeſtione potuit.

XX. Externa bella duo omnino per ſe geſſit: Dalmaticum, adoleſcens adhuc: et Antonio devicto, Cantabricum. Dalmatico etiam vulnera excepit, una acie, dextrum genu lapide ictus: altera, et crus et utrumque brachium ruina pontis conſauciatus. Reliqua per legatos adminiſtravit: ut tamen quibuſdam Pannonicis, atque Germanicis aut interveniret, aut non longe abeſſet, Ravennam, vel Mediolanum, vel Aquileiam uſque ab urbe progrediens.

XXI. Domuit autem partim ductu, partim auſpiciis ſuis, Cantabriam, Aquitaniam, Pannoniam, Dalmatiam, cum Illyrico omni: item Rhaetiam, et Vindelicos, ac Salaſſos, gentes Inalpinas. Coërcuit et Dacorum incurſiones, tribus eorum ducibus cum magna copia caeſis, Germanoſque ultra Albim fluvium ſummovit: ex quibus Ubios et Sicambros dedentes ſe traduxit in Galliam, atque in proximis Rheno agris collocavit. Alias item nationes male quietas ad obſequium redegit. Nec ulli genti ſine iuſtis et neceſſariis cauſis bellum intulit. Tantumque abfuit a cupiditate quoquo modo imperium vel bellicam gloriam augendi, ut quorundam barbarorum principes in aede Martis Ultoris iurare coëgerit, manſuros ſe in fide ac pace, quam peterent; a quibuſdam vero novum genus obſidum, feminas, exi-

gere tentaverit; quod negligere marium pignora sentiebat. et tamen potestatem semper omnibus fecit, quoties vellent, obsides recipiendi. Neque aut crebrius, aut perfidiosius rebellantes graviore unquam multatus est poena, quam ut captivos sub lege venundaret, ne in vicina regione servirent, neve intra tricesimum annum liberarentur. Qua virtutis moderationisque fama, Indos etiam, ac Scythas, auditu modo cognitos, pellexit ad amicitiam suam populique Romani, ultro per legatos petendam. Parthi quoque et Armeniam vindicanti facile cesserunt, et signa militaria, quae M. Crasso et M. Antonio ademerant, reposcenti reddiderunt: obsidesque insuper obtulerunt: denique, pluribus quondam de regno concertantibus, nonnisi ab ipso electum comprobaverunt.

XXII. Ianum Quirinum, semel atque iterum a condita urbe memoriam ante suam clausum, in multo breviore temporis spatio, terra marique pace parta, ter clusit. Bis ovans ingressus est urbem, post Philippense, et rursus post Siculum bellum. Curules triumphos tres egit, Dalmaticum, Actiacum, Alexandrinum, continuo triduo omnes.

XXIII. Graves ignominias cladesque, duas omnino, nec alibi quam in Germania, accepit, Lollianam et Varianam: sed Lollianam maioris infamiae, quam detrimenti: Varianam paene exitiabilem, tribus legionibus, cum duce, legatisque et auxiliis omnibus caesis. Hac nuntiata, excubias per urbem indixit, ne quis tumultus exsisteret: et Praesidibus provinciarum prorogavit imperium, ut et a peritis et assuetis socii

continerentur. Vovit et magnos ludos Iovi Optimo Maximo: SI RESPUBLICA IN MELIOREM STATUM VERTISSET: quod factum Cimbrico Marsicoque bello erat. Adeo denique consternatum ferunt, ut per continuos menses, barba capilloque summisso, caput interdum foribus illideret, vociferans: *Quinctili Vare, legiones redde*: diemque cladis quotannis moestum habuerit ac lugubrem.

XXIV. In re militari et commutavit multa et instituit: atque etiam ad antiquum morem nonnulla revocavit. Disciplinam severissime rexit. ne legatorum quidem cuiquam, nisi gravate, hibernisque demum mensibus, permisit uxorem intervisere. Equitem Romanum, quod duobus filiis adolescentibus, causa detrectandi sacramenti, pollices amputasset, ipsum bonaque subiecit hastae: quem tamen, quod imminere emtioni publicanos videbat, liberto suo addixit, ut relegatum in agros pro libero esse sineret. Decimam legionem contumacius parentem, cum ignominia totam dimisit: item alias immodeste missionem postulantes, citra commoda emeritorum praemiorum exauctoravit. cohortes, si quae cessissent loco, decimatas hordeo pavit. centuriones statione deserta itidem, ut manipulares, capitali animadversione puniit: pro cetero delictorum genere variis ignominiis affecit: ut stare per totum diem iuberet ante Praetorium: interdum tunicatos discinctosque, nonnunquam cum decempedis, vel etiam cespitem portantes.

XXV. Neque post bella civilia, aut in concione, aut per edictum, ullos militum *commilitones* appellabat, sed *milites*: ac ne a filiis quidem, aut privignis suis

imperio praeditis aliter appellari paſſus eſt: ambitioſius id exiſtimans, quam aut ratio militaris, aut temporum quies, aut ſua domuſque ſuae maieſtas poſtularet. Libertino milite, praeterquam Romae incendiorum cauſa, et ſi tumultus in graviore annona metueretur, bis uſus eſt: ſemel ad praeſidium coloniarum Illyricum contingentium: iterum ad tutelam ripae Rheni fluminis. eoſque ſervos adhuc viris feminiſque pecunioſioribus indictos, ac ſine mora manumiſſos, ſub priore vexillo habuit, neque aut commiſtos cum ingenuis, aut eodem modo armatos. Dona militaria, aliquanto facilius phaleras et torques, quidquid auro argentoque conſtaret, quam vallares ac murales coronas, quae honore praecellerent, dabat: has quam parciſſime, et ſine ambitione, ac ſaepe etiam caligatis, tribuit. M. Agrippam in Sicilia poſt navalem victoriam caeruleo vexillo donavit. Solos triumphales, quanquam et ſocios expeditionum et participes victoriarum ſuarum, nunquam donis impertiendos putavit; quod ipſi quoque ius habuiſſent tribuendi ea, quibus vellent. Nihil autem minus in perfecto duce, quam feſtinationem temeritatemque convenire arbitrabatur. Crebro itaque illa iactabat:

Σπεῦδε βραδέως. Et
Ἀσφαλὴς γάρ ἐστ' ἀμείνων, ἢ θρασὺς στρατηλάτης.

Et, *Sat celeriter fieri, quidquid fiat ſatis bene.* Proelium quidem aut bellum ſuſcipiendum omnino negabat, niſi cum maior emolumenti ſpes, quam damni metus oſtenderetur. Nam, *minima commoda non minimo ſectantes diſcrimine, ſimiles* aiebat *eſſe aureo hamo*

piſcantibus : cuius abrupti damnum nulla captura penſari poſſet.

XXVI. Magiſtratus atque honores et ante tempus, et quoſdam novi generis perpetuoſque cepit. Conſulatum viceſimo aetatis anno invaſit, admotis hoſtiliter ad urbem legionibus, miſſiſque, qui ſibi nomine exercitus depoſcerent. Cum quidem, cunctante ſenatu, Cornelius Centurio, princeps legationis, reiecto ſagulo, oſtendens gladii capulum, non dubitaſſet in curia dicere : *Hic faciet, ſi vos non feceritis.* Secundum conſulatum poſt novem annos, tertium anno interiecto geſſit : ſequentes uſque ad undecimum continuavit : multiſque mox, cum deferrentur, recuſatis, duodecimum magno, id eſt, ſeptendecim annorum intervallo, et rurſus tertiumdecimum biennio poſt ultro petiit, ut Caium et Lucium filios ampliſſimo praeditus magiſtratu, ſuo quemque tirocinio deduceret in forum. Quinque medios conſulatus a ſexto ad undecimum annuos geſſit : ceteros, aut novem aut ſex aut quatuor aut tribus menſibus : ſecundum vero, pauciſſimis horis. Nam die Kalendarum Ianuarii, cum mane pro aede Capitolini Iovis paululum curuli ſella praeſediſſet, honore abiit, ſuffecto alio in locum ſuum. Nec omnes Romae, ſed quartum conſulatum in Aſia, quintum in inſula Samo, octavum et nonum Tarracone iniit.

XXVII. Triumviratum Reipublicae conſtituendae per decem annos adminiſtravit : in quo reſtitit quidem aliquamdiu collegis, ne qua fieret proſcriptio, ſed incoeptam utroque acerbius exercuit. Namque illis in multorum ſaepe perſonam per gratiam et pre-

ces exorabilibus, ſolus magnopere contendit, ne cui parceretur: proſcripſitque etiam C. Toranium tutorem ſuum, eundemque collegam patris ſui Octavii in aedilitate. Iunius Saturninus hoc amplius tradit: Cum peracta proſcriptione M. Lepidus in ſenatu excuſaſſet praeterita, et ſpem clementiae in poſterum feciſſet, quoniam ſatis poenarum exactum eſſet; hunc e diverſo profeſſum, ita modum ſe proſcribendi ſtatuiſſe, ut omnia ſibi reliquerit libera: in cuius tamen pertinaciae poenitentiam poſtea T. Iunium Philopoemenem, quod patronum ſuum proſcriptum celaſſe olim diceretur, equeſtri dignitate decoravit. In eadem hac poteſtate multiplici flagravit invidia. Nam et Pinarium equitem Romanum, cum concionante ſe admiſſa turba paganorum, apud milites ſubſcribere quaedam animadvertiſſet, curioſum ac ſpeculatorem ratus, coram confodi imperavit: et Tedium Afrum conſulem deſignatum, quia factum quoddam ſuum maligno ſermone carpſiſſet, tantis conterruit minis, ut is ſe praecipitaverit. Et Q. Gallium praetorem, in officio ſalutationis tabellas duplices veſte tectas tenentem, ſuſpicatus gladium occulere; nec quidquam ſtatim, ne aliud inveniretur, auſus inquirere, paulo poſt per centuriones et milites raptum e tribunali, ſervilem in modum torſit: ac fatentem nihil, iuſſit occidi, prius oculis eius ſua manu effoſſis: quem tamen ſcribit colloquio petito inſidiatum ſibi, coniectumque a ſe in cuſtodiam, deinde urbe interdicta dimiſſum, naufragio vel latronum inſidiis periiſſe. Tribunitiam poteſtatem perpetuam recepit: in qua ſemel atque iterum per ſingula luſtra collegam ſibi cooptavit. Re-

cepit et morum legumque regimen aeque perpetuum: quo iure, quanquam ſine cenſurae honore, cenſum tamen populi ter egit: primum ac tertium cum collega, medium ſolus.

XXVIII. De reddenda Republica bis cogitavit: primo poſt oppreſſum ſtatim Antonium, memor, obiectum ab eo ſibi ſaepius, quaſi per ipſum ſtaret, ne redderetur: ac rurſus taedio diuturnae valetudinis: cum etiam magiſtratibus ac ſenatu domum accitis Rationarium imperii tradidit. Sed reputans, et ſe privatum non ſine periculo fore, et illam plurium arbitrio temere committi, in retinenda perſeveravit: dubium, eventu meliore, an voluntate. Quam voluntatem cum prae ſe identidem ferret, quodam etiam edicto his verbis teſtatus eſt: *Ita mihi ſalvam ac ſoſpitem Rempublicam ſiſtere in ſua ſede liceat, atque eius rei fructum percipere, quem peto, ut optimi ſtatus auctor dicar: & moriens, ut feram mecum ſpem, manſura in veſtigio ſuo fundamenta Reipublicae, quae iecero.* Fecitque ipſe ſe compotem voti, niſus omni modo, ne quem novi ſtatus poeniteret. Urbem neque pro maieſtate imperii ornatam, et inundationibus incendiiſque obnoxiam, excoluit adeo, ut iure ſit gloriatus, marmoream ſe relinquere, quam lateritiam accepiſſet. Tutam vero, quantum provideri humana ratione potuit, etiam in poſterum praeſtitit.

XXIX. Publica opera plurima exſtruxit: ex quibus vel praecipua, Forum, cum aede Martis Ultoris, templum Apollinis in Palatio, aedem Tonantis Iovis in Capitolio. Fori exſtruendi cauſa fuit hominum et iudiciorum multitudo, quae videbatur, non ſufficienti-

bus duobus, etiam tertio indigere. Itaque festinantius, nec dum perfecta Martis aede, publicatum est, cautumque, ut separatim in eo publica iudicia et sortitiones iudicum fierent. Aedem Marti, bello Philippensi pro ultione paterna suscepto, voverat. Sanxit ergo, ut de bellis triumphisque hic consuleretur senatus: provincias cum imperio petituri hinc deducerentur: quique victores redissent, huc insignia triumphorum inferrent. Templum Apollinis in ea parte Palatinae domus excitavit, quam fulmine ictam desiderari a Deo haruspices pronuntiarant. Addidit porticus cum bibliotheca Latina Graecaque: quo loco iam senior saepe etiam senatum habuit, decuriasque iudicum recognovit. Tonanti Iovi aedem consecravit, liberatus periculo, cum expeditione Cantabrica per nocturnum iter lecticam eius fulgur praestrinxisset, servumque praelucentem exanimasset. Quaedam opera sub nomine alieno, nepotum scilicet et uxoris sororisque fecit: ut porticum basilicamque Caii et Lucii: item porticus Liviae et Octaviae, theatrumque Marcelli. Sed et ceteros principes viros saepe hortatus est, ut pro facultate quisque monumentis, vel novis, vel refectis et excultis urbem adornarent. Multaque a multis exstructa sunt: sicut a Marcio Philippo aedes Herculis Musarum: a L. Cornificio aedes Dianae: ab Asinio Pollione atrium Libertatis: a Munatio Planco aedes Saturni: a Cornelio Balbo theatrum: a Statilio Tauro amphitheatrum: a M. vero Agrippa complura et egregia.

XXX. Spatium urbis in regiones vicosque divisit: instituitque, ut illas annui magistratus sortito tuerentur, hos magistri e plebe cuiusque viciniae electi. Ad-

versus incendia excubias nocturnas vigilesque commentus est. Ad coërcendas inundationes alveum Tiberis laxavit ac repurgavit, completum olim ruderibus, et aedificiorum prolapsionibus coarctatum. Quo autem facilius undique urbs adiretur, desumta sibi Flaminia via Arimino tenus munienda, reliquas triumphalibus viris ex manubiali pecunia sternendas distribuit. Aedes sacras vetustate collapsas, aut incendio absumtas, refecit; easque et ceteras opulentissimis donis adornavit: ut qui in cellam Capitolini Iovis sedecim millia pondo auri, gemmasque ac margaritas quingenties HS. una donatione contulerit.

XXXI. Postquam vero pontificatum maximum, quem nunquam vivo Lepido auferre sustinuerat, mortuo demum suscepit, quidquid fatidicorum librorum Graeci Latinique generis, nullis vel parum idoneis auctoribus, vulgo ferebatur, supra duo millia contracta undique cremavit: ac solos retinuit Sybillinos: hos quoque delectu habito: condiditque duobus forulis auratis sub Palatini Apollinis basi. Annum a D. Iulio ordinatum, sed postea negligentia conturbatum atque confusum, rursus ad pristinam rationem redegit: in cuius ordinatione Sextilem mensem e suo cognomine nuncupavit, magis quam Septembrem, quo erat natus, quia hoc sibi et primus consulatus, et insignes victoriae obtigissent. Sacerdotum et numerum et dignitatem, sed et commoda auxit: praecipue Vestalium virginum. cumque in demortuae locum aliam capi oporteret, ambirentque multi, ne filias in sortem darent: adiuravit, si cuiusquam neptium suarum competeret aetas, oblaturum se fuisse eam. Non-

nulla etiam ex antiquis caerimoniis, paulatim abolita, restituit: ut Salutis augurium, Diale flaminium, sacrum Lupercale, ludos Seculares et Compitalicios. Lupercalibus vetuit currere imberbes: item, Secularibus ludis iuvenes utriusque sexus prohibuit ullum nocturnum spectaculum frequentare, nisi cum aliquo maiore natu propinquorum. Compitales Lares ornari bis anno instituit, vernis floribus et aestivis. Proximum a Dîs immortalibus honorem memoriae ducum praestitit, qui imperium populi Romani ex minimo maximum reddidissent. Itaque et opera cuiusque manentibus titulis restituit: et statuas omnium triumphali effigie in utraque Fori sui porticu dedicavit, professus edicto, *commentum id se, ut illorum velut ad exemplar & ipse, dum viveret, & insequentium aetatum principes exigerentur a civibus.* Pompeii quoque statuam, contra theatri eius regiam, marmoreo Iano supposuit, translatam e curia, in qua C. Caesar fuerat occisus.

XXXII. Pleraque pessimi exempli correxit, quae in perniciem publicam, aut ex consuetudine licentiaque bellorum civilium duraverant, aut per pacem etiam exstiterant. Nam et grassatorum plurimi palam se ferebant succincti ferro, quasi tuendi sui causa: et rapti per agros viatores sine discrimine liberi servique, ergastulis possessorum supprimebantur: et plurimae factiones, titulo collegii novi, ad nullius non facinoris societatem coibant. Igitur grassatores, dispositis per opportuna loca stationibus, inhibuit: ergastula recognovit: collegia, praeter antiqua et legitima, dissolvit: tabulas veterum aerarii debitorum, vel prae-

cipuam calumniandi materiam, exuffit. Loca in urbe publica iuris ambigui, poffefforibus adiudicavit. Diuturnorum reorum, et ex quorum fordibus nihil aliud quam voluptas inimicis quaereretur, nomina abolevit: conditione propofita, ut fi quem quis repetere vellet, par periculum poenae fubiret. Ne quod autem maleficium negotiumve impunitate vel mora elaberetur, triginta amplius dies, qui honorariis ludis occupabantur, actui rerum accommodavit. Ad tres iudicum decurias quartam addidit ex inferiore cenfu, quae ducenariorum vocaretur, iudicaretque de levioribus fummis. Iudices a vicefimo aetatis anno allegit: id eft, quinquennio maturius, quam folebant. Ac plerifque iudicandi munus detrectantibus vix conceffit, ut fingulis decuriis per vices annua vacatio effet: et ut folitae agi Novembri ac Decembri menfe res omitterentur.

XXXIII. Ipfe ius dixit affidue, et in noctem nonnunquam: fi parum corpore valeret, lectica pro tribunali collocata, vel etiam domi cubans. Dixit autem ius, non diligentia modo fumma, fed et lenitate: fiquidem manifefti parricidii reum, ne culeo infueretur, quod non, nifi confeffi, afficiuntur hac poena, ita fertur interrogaffe: *Certe patrem tuum non occidifti?* Et cum de falfo teftamento ageretur, omnesque fignatores lege Cornelia tenerentur, non tantum duas tabellas, damnatoriam et abfolutoriam, fimul cognofcentibus dedit; fed tertiam quoque, qua ignofceretur iis, quos fraude ad fignandum vel errore inductos conftitiffet. Appellationes quotannis urbanorum quidem litigatorum praefecto delegavit urbis:

at provincialium consularibus viris, quos singulos cuiusque provinciae negotiis praeposuisset.

XXXIV. Leges retractavit, et quasdam ex integro sanxit: ut sumtuariam, de adulteriis et de pudicitia, de ambitu, de maritandis ordinibus. Hanc cum aliquanto quam ceteras severius emendasset, prae tumultu recusantium perferre non potuit; nisi ademta demum lenitave parte poenarum, et vacatione triennii data, auctisque praemiis. Sic quoque abolitionem eius publico spectaculo pertinaciter postulante equite, accitos Germanici liberos, receptosque partim ad se, partim in patris gremium, ostentavit: manu vultuque significans, ne gravarentur imitari iuvenis exemplum. Cumque etiam immaturitate sponsarum, et matrimoniorum crebra mutatione vim legis eludi sentiret, tempus sponsas habendi coarctavit, divortiis modum imposuit.

XXXV. Senatorum affluentem numerum deformi et incondita turba, erant enim super mille, et quidam indignissimi, et post necem Caesaris per gratiam et praemium allecti, quos Orcinos vulgus vocabat, ad modum pristinum et splendorem redegit, duabus lectionibus: prima ipsorum arbitratu, qua vir virum legit: secunda suo et Agrippae; quo tempore existimatur lorica sub veste munitus ferroque cinctus praesedisse, decem valentissimis senatorii ordinis amicis sellam suam circumstantibus. Cordus Cremutius scribit, ne admissum quidem tunc quenquam senatorum, nisi solum et praetentato sinu. Quosdam ad excusandi se verecundiam compulit: servavitque etiam excusantibus insigne vestis, et spectandi in orchestra,

epulandique publice ius. Quo autem lecti probatique, et religiosius et minore molestia senatoria munera fungerentur, sanxit, ut prius quam consideret quisque, thure ac mero supplicaret apud aram eius dei, in cuius templo coiretur : et ne plus quam bis in mense legitimus senatus ageretur, Kalendis et Idibus : neve Septembri Octobrive mense ullos adesse alios necesse esset, quam sorte ductos, per quorum numerum decreta confici possent : sibique instituit consilia sortiri semestria, cum quibus de negotiis ad frequentem senatum referendis ante tractaret. Sententias de maiore negotio non more atque ordine, sed prout libuisset, perrogabat : ut perinde quisque animum intenderet, ac si censendum magis, quam assentiendum esset.

XXXVI. Auctor et aliarum rerum fuit : in queis, ne acta senatus publicarentur : ne magistratus deposito honore statim in provincias mitterentur : ut proconsulibus ad mulos et tabernacula, quae publice locari solebant, certa pecunia constitueretur : ut cura aerarii a quaestoribus urbanis ad praetorios praetoresve transiret : ut centumviralem hastam, quam quaestura functi consuerant cogere, decemviri cogerent.

XXXVII. Quoque plures partem administrandae Reipublicae caperent, nova officia excogitavit : curam operum publicorum, viarum, aquarum, alvei Tiberis, frumenti populo dividundi, praefecturam urbis, triumviratum legendi senatus, et alterum recognoscendi turmas equitum, quotiescunque opus esset. Censores creari desitos longo intervallo creavit : numerum praetorum auxit. Exegit etiam, ut

quoties consulatus sibi daretur, binos pro singulis collegas haberet: nec obtinuit, reclamantibus cunctis, satis maiestatem eius imminui, quod honorem eum non solus, sed cum altero, gereret.

XXXVIII. Nec parcior in bellica virtute honoranda, super triginta ducibus iustos triumphos, et aliquanto pluribus triumphalia ornamenta decernenda curavit. Liberis senatorum, quo celerius Reipublicae adsuescerent, protinus virilem togam, latum clavum induere, et curiae interesse permisit: militiamque auspicantibus non tribunatum modo legionum, sed et praefecturas alarum dedit: ac ne quis expers castrorum esset, binos plerumque laticlavios praeposuit singulis alis. Equitum turmas frequenter recognovit, post longam intercapedinem reducto more transvectionis. Sed neque detrahi quenquam in transvehendo ab accusatore passus est; quod fieri solebat: et senio vel aliqua corporis labe insignibus permisit, praemisso in ordine equo, ad respondendum, quoties citarentur, pedibus venire: mox reddendi equi gratiam fecit eis, qui maiores annorum quinque et triginta retinere eum nollent.

XXXIX. Impetratisque a senatu decem adiutoribus, unumquemque equitum rationem vitae reddere coëgit: atque ex improbatis alios poena, alios ignominia notavit; plures admonitione, sed varia. Lenissimum genus admonitionis fuit traditio coram pugillarium, quos taciti, et ibidem statim legerent. Notavitque aliquos, quod pecunias levioribus usuris mutuati, graviore foenore collocassent.

XL. Comitiis tribunitiis, si deessent candidati se-

natores, ex equitibus Romanis creavit: ita ut potestate transacta, in utro vellent ordine, manerent. Cum autem plerique equitum, attrito bellis civilibus patrimonio, spectare ludos e quatuordecim non auderent, metu poenae theatralis; pronuntiavit, non teneri ea, quibus ipsis parentibusve equester census unquam fuisset. Populi recensum vicatim egit: ac ne plebs frumentationum causa frequentius a negotiis avocaretur, ter in annum quaternum mensium tesseras dare destinavit: sed desideranti consuetudinem veterem concessit rursus, ut sui cuiusque mensis acciperet. Comitiorum quoque pristinum ius reduxit: ac multiplici poena coërcito ambitu, Fabianis et Scaptiensibus tribulibus suis die comitiorum, ne quid a quoquam candidato desiderarent, singula millia numum a se dividebat. Magni praeterea existimans, sincerum, atque ab omni colluvione peregrini ac servilis sanguinis incorruptum servare populum: et civitatem Romanam parcissime dedit, et manumittendi modum terminavit. Tiberio, pro cliente Graeco petenti, rescripsit, *Non aliter se daturum, quam si praesens sibi persuasisset, quam iustas petendi causas haberet.* Et Liviae, pro quodam tributario Gallo roganti, civitatem negavit, immunitatem obtulit: affirmans, *Se facilius passurum, fisco detrahi aliquid, quam civitatis Romanae vulgari honorem.* Servos non contentus multis difficultatibus a libertate, et multo pluribus a libertate iusta removisse: cum et de numero et de conditione ac differentia eorum, qui manumitterentur, curiose cavisset; hoc quoque adiecit, ne vinctus unquam tortusve quis, ullo libertatis genere civitatem adipi-

ſceretur. Etiam habitum veſtitumque priſtinum reducere ſtuduit. Ac viſa quondam pro concione pullatorum turba, indignabundus et clamitans, *En*, ait,

Romanos, rerum dominos, gentemque togatam.

Negotium aedilibus dedit, ne quem poſthac paterentur in Foro Circove, niſi poſitis lacernis, togatum conſiſtere.

XLI. Liberalitatem omnibus ordinibus per occaſiones frequenter exhibuit. Nam et, invecta urbi Alexandrino triumpho regia gaza, tantam copiam numariae rei effecit, ut foenore diminuto plurimum agrorum pretiis acceſſerit, et poſtea, quoties ex damnatorum bonis pecunia ſuperflueret, uſum eius gratuitum iis, qui cavere in duplum poſſent, ad certum tempus indulſit. Senatorum cenſum ampliavit: ac pro octingentorum millium ſumma duodecies ſeſtertio taxavit, ſupplevitque non habentibus. Congiaria populo frequenter dedit, ſed diverſae fere ſummae: modo quadringenos, modo trecenos; nonnunquam ducenos quinquagenoſque numos. ac ne minores quidem pueros praeteriit, quamvis non niſi ab undecimo aetatis anno accipere conſueſſent. Frumentum quoque in annonae difficultatibus ſaepe leviſſimo, interdum nullo pretio, viritim admenſus eſt, teſſeraſque numarias duplicavit.

XLII. Sed ut ſalubrem magis quam ambitioſum principem ſcires, querentem de inopia et caritate vini populum ſeveriſſima coërcuit voce: *Satis proviſum a genero ſuo Agrippa, perductis pluribus aquis, ne homines ſitirent.* Eidem populo promiſſum quidem con-

giarium repoſcenti, *Bonae ſe fidei eſſe* reſpondit : non promiſſum autem flagitanti, turpitudinem et impudentiam edicto exprobravit : affirmavitque, non daturum ſe, quamvis dare deſtinarat. Nec minore gravitate atque conſtantia, cum propoſito congiario multos manumiſſos inſertoſque civium numero comperiſſet, negavit accepturos, quibus promiſſum non eſſet : ceteriſque minus, quam promiſerat, dedit; ut deſtinata ſumma ſufficeret. Magna vero quondam ſterilitate, ac difficili remedio, cum venalitias et laniſtarum familias, peregrinoſque omnes, exceptis medicis et praeceptoribus, partemque ſervitiorum, urbe expuliſſet : ut tandem annona convaluit, *impetum ſe cepiſſe*, ſcribit, *frumentationes publicas in perpetuum abolendi, quod earum fiducia cultura agrorum ceſſaret : neque tamen perſeveraſſe, quia certum haberet, poſſe per ambitionem quandoque reſtitui.* Atque ita poſt hanc rem temperavit, ut non minorem aratorum ac negotiantium, quam populi, rationem deduceret.

XLIII. Spectaculorum et aſſiduitate, et varietate atque magnificentia, omnes anteceſſit. Feciſſe ludos ſe ait ſuo nomine quater : pro aliis magiſtratibus, qui aut abeſſent, aut non ſufficerent, ter et vicies. fecitque nonnunquam vicatim, ac pluribus ſcenis, per omnium linguarum hiſtriones. Munera non in foro modo, nec Amphitheatro, ſed in Circo et in Septis : et aliquando nihil praeter venationem edidit : Athletas, exſtructis in campo Martio ſedilibus ligneis : item navale proelium, circa Tiberim cavato ſolo, in quo nunc Caeſarum nemus eſt. Quibus diebus cuſtodes in urbe diſpoſuit, ne raritate remanentium graſſatoribus obno-

xia esset. In circo aurigas, cursoresque et confectores ferarum, et nonnunquam ex nobilissima iuventute, produxit. Sed et Troiae ludum edidit frequentissime, maiorum minorumve puerorum delectu: prisci decorique moris existimans, clarae stirpis indolem sic notescere. In hoc ludicro C. Nonium Asprenatem, lapsu debilitatum, aureo torque donavit: passusque est, ipsum posterosque Torquati ferre cognomen. Mox finem fecit talia edendi, Asinio Pollione oratore graviter invidioseque in curia questo Aesernini nepotis sui casum, qui et ipse crus fregerat. Ad scenicas quoque et gladiatorias operas, etiam equitibus Romanis aliquando usus est: verum prius, quam senatusconsulto interdiceretur. Postea nihil sane, praeterquam adolescentulum Lucium, honeste natum, exhibuit: tantum ut ostenderet, quod erat bipedali minor, librarum septemdecim, ac vocis immensae. Quodam autem muneris die Parthorum obsides, tunc primum missos, per arenam mediam ad spectaculum induxit, superque se subsellio secundo collocavit. Solebat etiam citra spectaculorum dies, si quando quid invisitatum dignumque cognitu advectum esset, id extra ordinem quolibet loco publicare: ut rhinocerotem apud Septa: tigrim in scena: anguem quinquaginta cubitorum pro Comitio. Accidit votivis Circensibus, ut correptus valetudine, lectica cubans, thensas deduceret: rursus commissione ludorum, quibus theatrum Marcelli dedicabat, evenit, ut laxatis sellae curulis compagibus caderet supinus. Nepotum quoque suorum munere, cum consternatum ruinae metu populum retinere et confirmare

nullo modo posset, transiit e loco suo, atque in ea parte consedit, quae suspecta maxime erat.

XLIV. Spectandi confusissimum ac solutissimum morem correxit ordinavitque: motus iniuria senatoris, quem Puteolis per celeberrimos ludos consessu frequenti nemo receperat. Facto igitur decreto patrum, ut, quoties quid spectaculi usquam publice ederetur, primus subselliorum ordo vacaret senatoribus: Romae legatos liberarum sociarumque gentium vetuit in orchestra considere; cum quosdam etiam libertini generis mitti deprehendisset. Militem secrevit a populo. Maritis e plebe proprios ordines assignavit: praetextatis cuneum suum, et proximum paedagogis: sanxitque, ne quis pullatorum media cavea sederet. Feminis ne gladiatores quidem, quos promiscue spectari solenne olim erat, nisi ex superiore loco spectare concessit, solis. Virginibus Vestalibus locum in theatro separatim, et contra praetoris tribunal dedit. Athletarum vero spectaculo muliebre secus omne adeo submovit, ut Pontificalibus ludis pugilum par postulatum distulerit in sequentis diei matutinum tempus, edixeritque: *Mulieres ante horam quintam venire in theatrum, non placere.*

XLV. Ipse Circenses ex amicorum fere libertorumque coenaculis spectabat, interdum e pulvinari, et quidem cum coniuge ac liberis, sedens. Spectaculo plurimas horas, aliquando totos dies aberat, petita venia, commendatisque qui suam vicem praesidendo fungerentur. Verum quoties adesset, nihil praeterea agebat: seu vitandi rumoris causa, quo patrem Caesarem vulgo reprehensum commemorabat, quod in-

ter ſpectandum epiſtolis libelliſque legendis, ac reſcribendis vacaret: ſeu ſtudio ſpectandi, ac voluptate, qua teneri ſe neque diſſimulavit unquam, et ſaepe ingenue profeſſus eſt. Itaque corollaria et praemia alienis quoque muneribus ac ludis, et crebra et grandia de ſuo offerebat: nullique Graeco certamini interfuit, quo non pro merito certantium quemque honorarit. Spectavit autem ſtudioſiſſime pugiles, et maxime Latinos: non legitimos atque ordinarios modo, quos etiam committere cum Graecis ſolebat; ſed et catervarios oppidanos, inter anguſtias vicorum pugnantes temere ac ſine arte. Univerſum denique genus operas aliquas publico ſpectaculo praebentium, etiam cura ſua dignatus eſt. Athletis et conſervavit privilegia, et ampliavit. Gladiatores ſine miſſione edi prohibuit. Coërcitionem in hiſtriones, magiſtratibus in omni tempore et loco lege vetere permiſſam, ademit: praeterquam ludis et ſcena. Nec tamen eo minus aut xyſticorum certationes, aut gladiatorum pugnas ſeveriſſime ſemper exegit. Nam hiſtrionum licentiam adeo compeſcuit, ut Stephanionem togatarium, cui in puerilem habitum circumtonſam matronam miniſtraſſe compererat, per trina theatra virgis caeſum relegaverit: Hylam pantomimum, querente praetore, in atrio domus ſuae, nemine excluſo, flagellis verberarit: et Pyladem urbe atque Italia ſubmoverit, quod ſpectatorem, a quo exſibilabatur, demonſtraſſet digito, conſpicuumque feciſſet.

XLVI. Ad hunc modum urbe urbaniſque rebus adminiſtratis, Italiam duodetriginta coloniarum numero, deductarum ab ſe, frequentavit, operibuſque ac

vectigalibus publicis plurifariam instruxit: etiam iure ac dignatione urbi quodam modo pro parte aliqua adaequavit; excogitato genere suffragiorum, quae de magistratibus urbicis decuriones colonici, in sua quisque colonia ferrent, et sub diem comitiorum obsignata Romam mitterent. Ac necubi aut honestorum deficeret copia, aut multitudinis soboles, equestrem militiam petentes etiam ex commendatione publica cuiusque oppidi ordinabat: at iis, qui e plebe regiones sibi revisenti filios filiasve approbarent, singula numorum millia pro singulis dividebat.

XLVII. Provincias validiores, et quas annuis magistratuum imperiis regi nec facile nec tutum erat, ipse suscepit: ceteras proconsulibus sortito permisit: et tamen nonnullas commutavit interdum: atque ex utroque genere plerasque saepius adiit. Urbium quasdam foederatas, sed ad exitium licentia praecipites, libertate privavit: alias, aut aere alieno laborantes levavit, aut terrae motu subversas denuo condidit: aut merita erga populum Romanum allegantes, Latinitate vel civitate donavit. Nec est, ut opinor, provincia, excepta dumtaxat Africa et Sardinia, quam non adierit. In has, fugato Sexto Pompeio, traiicere ex Sicilia apparantem continuae et immodicae tempestates inhibuerunt, nec mox occasio aut causa traiiciendi fuit.

XLVIII. Regna, quibus belli iure potitus est, praeter pauca, aut iisdem, quibus ademerat, reddidit, aut alienigenis contribuit. Reges socios etiam inter semetipsos necessitudinibus mutuis iunxit; promtissimus affinitatis cuiusque atque amicitiae conciliator,

et fautor: nec aliter universos, quam membra partesque imperii, curae habuit: rectorem quoque solitus apponere aetate parvis, ac mente lapsis, donec adolescerent aut resipiscerent: ac plurimorum liberos et educavit simul cum suis et instituit.

XLIX. Ex militaribus copiis legiones et auxilia provinciatim distribuit: classem Miseni, et alteram Ravennae, ad tutelam superi et inferi maris, collocavit. Certum numerum partim in urbis, partim in sui custodiam allegit: dimissa Calagurritanorum manu, quam usque ad devictum Antonium, item Germanorum, quam usque ad cladem Varianam, inter armigeros circa se habuerat. Neque tamen unquam plures quam tres cohortes in urbe esse passus est, easque sine castris: reliquas in hiberna et aestiva circa finitima oppida dimittere assuerat. Quidquid autem ubique militum esset, ad certam stipendiorum praemiorumque formulam adstrinxit; definitis pro gradu cuiusque, et temporibus militiae, et commodis missionum: ne aut aetate aut inopia post missionem solicitari ad res novas possent. Utque perpetuo ac sine difficultate sumtus ad tuendos eos prosequendosque suppeteret, aerarium militare cum vectigalibus novis instituit. Et quo celerius, ac sub manum annuntiari cognoscique posset, quid in provincia quaque gereretur, iuvenes primo modicis intervallis per militares vias, dehinc vehicula, disposuit. commodius id visum est, ut qui a loco perferrent literas, iidem interrogari quoque, si quid res exigeret, possent.

L. In diplomatibus, libellisque et epistolis signandis, initio Sphinge usus est: mox imagine Magni Ale-

xandri: noviſſime ſua, Dioſcoridis manu ſcalpta, qua ſignare inſecuti quoque principes perſeverarunt. Ad epiſtolas omnes horarum quoque momenta, nec diei modo, ſed et noctis, quibus datae ſignificarentur, addebat.

LI. Clementiae civilitatiſque eius multa et magna documenta ſunt. Ne enumerem, quot et quos diverſarum partium, venia et incolumitate donatos, principem etiam in civitate locum tenere paſſus ſit: Iunium Novatum, et Caſſium Patavinum, e plebe homines, alterum pecunia, alterum levi exſilio punire ſatis habuit: cum ille Agrippae iuvenis nomine aſperrimam de ſe epiſtolam in vulgus edidiſſet: hic convivio pleno proclamaſſet: *Neque votum ſibi neque animum deeſſe, confodiendi eum.* Quadam vero cognitione, cum Aemilio Aeliano Cordubenſi inter cetera crimina vel maxime obiiceretur, quod male opinari de Caeſare ſoleret; converſus ad accuſatorem, commotoque ſimilis, *Velim*, inquit, *hoc mihi probes: faciam, ſciat Aelianus, & me linguam habere: plura enim de eo loquar.* Nec quidquam ultra, aut ſtatim aut poſtea, inquiſivit. Tiberio quoque de eadem re, ſed violentius, apud ſe per epiſtolam conquerenti, ita reſcripſit: *Aetati tuae, mi Tiberi, noli in hac re indulgere, & nimium indignari, quenquam eſſe, qui de me male loquatur. Satis eſt enim, ſi hoc habemus, ne quis nobis male facere poſſit.*

LII. Templa, quamvis ſciret etiam proconſulibus decerni ſolere, in nulla tamen provincia, niſi communi ſuo Romaeque nomine, recepit. nam in urbe quidem pertinaciſſime abſtinuit hoc honore. Atque

etiam argenteas ſtatuas, olim ſibi poſitas, conflavit omnes: exque iis aureas cortinas Apollini Palatino dedicavit. Dictaturam magna vi offerente populo, genu nixus, deiecta ab humeris toga, nudo pectore, deprecatus eſt.

LIII. Domini appellationem, ut maledictum et opprobrium ſemper exhorruit. Cum ſpectante eo ludos, pronuntiatum eſſet in mimo: *O dominum aequum & bonum!* et univerſi, quaſi de ipſo dictum, exſultantes comprobaſſent: et ſtatim manu vultuque indecoras adulationes repreſſit, et inſequenti die graviſſimo corripuit edicto, dominumque ſe poſthac appellari, ne a liberis quidem aut nepotibus ſuis, vel ſerio vel ioco, paſſus eſt: atque huiuſmodi blanditias etiam inter ipſos prohibuit. Non temere urbe oppidove ullo egreſſus, aut quoquam ingreſſus eſt, niſi veſpere aut noctu; ne quem officii cauſa inquietaret. In conſulatu pedibus fere, extra conſulatum ſaepe adaperta ſella, per publicum inceſſit. Promiſcuis ſalutationibus admittebat et plebem: tanta comitate adeuntium deſideria excipiens, ut quendam ioco corripuerit, quod *ſic ſibi libellum porrigere dubitaret, quaſi elephanto ſtipem.* Die ſenatus nunquam patres niſi in curia ſalutavit, et quidem ſedentes, ac nominatim ſingulos, nullo ſubmonente: et diſcedens eodem modo [ſedentibus ſingulis,] valere dicebat. Officia cum multis mutuo exercuit: nec prius dies cuiuſque ſolennes frequentare deſiit, quam grandi iam natu, et in turba quondam ſponſaliorum die vexatus. Gallum Terrinium ſenatorem, minus ſibi familiarem, ſed captum repente oculis, et ob id inedia mori

destinantem, praesens consolando revocavit ad vitam.

LIV. In senatu verba facienti dictum est, *Non intellexi:* et ab alio, *Contradicerem tibi, si locum haberem.* Interdum ob immodicas altercationes disceptantium e curia per iram se proripienti quidam ingesserunt, *Licere oportere senatoribus de Republica loqui.* Antistius Labeo senatus lectione, cum vir virum legeret, M. Lepidum, hostem olim eius, et tunc exsulantem, legit: interrogatusque ab eo, an essent alii digniores, *Suum quemque iudicium habere* respondit. Nec ideo libertas aut contumacia fraudi cuiquam fuit.

LV. Etiam sparsos de se in curia famosos libellos nec expavit, nec magna cura redarguit: ac, ne requisitis quidem auctoribus, id modo censuit, cognoscendum posthac de iis, qui libellos aut carmina ad infamiam cuiuspiam sub alieno nomine edant.

LVI. Iocis quoque quorundam invidiosis aut petulantibus lacessitus, contradixit edicto. Et tamen de inhibenda testamentorum licentia, ne senatus quidquam constitueret, intercessit. Quoties magistratuum comitiis interesset, tribus cum candidatis suis circuibat, supplicabatque more solenni. Ferebat et ipse suffragium in tribubus, ut unus e populo. Testem se in iudiciis et interrogari, et refelli, aequissimo animo patiebatur. Forum angustius fecit, non ausus extorquere possessoribus proximas domos. Nunquam filios suos populo commendavit, ut non adiiceret: *Si merebuntur.* Eisdem, praetextatis adhuc, assurrectum ab universis in theatro, et a stantibus plausum, gravissime questus est. Amicos ita magnos et potentes in ci-

vitate eſſe voluit, ut tamen pari iure eſſent quo ceteri, legibuſque iudiciariis aeque tenerentur. Cum Aſprenas Nonius, arctius ei iunctus, cauſam veneficii accuſante Caſſio Severo diceret: conſuluit ſenatum, quid officii ſui putaret: *Cunctari enim ſe, ne, ſi ſupereſſet, eriperet legibus reum: ſin deeſſet, deſtituere ac praedamnare amicum exiſtimaretur.* Et conſentientibus univerſis, ſedit in ſubſelliis per aliquot horas: verum tacitus, ac ne laudatione quidem iudiciali data. Adfuit et clientibus: ſicut Scutario cuidam, evocato quondam ſuo, qui poſtulabatur iniuriarum. Unum omnino e reorum numero, ac ne eum quidem, niſi precibus, eripuit, exorato coram iudicibus accuſatore, Caſtricium, per quem de coniuratione Murenae cognoverat.

LVII. Pro quibus meritis quantopere dilectus ſit, facile eſt exiſtimare. Omitto ſenatusconſulta, quae poſſunt videri vel neceſſitate expreſſa, vel verecundia: Equites Romani natalem eius ſponte atque conſenſu, biduo ſemper celebrarunt. Omnes ordines in lacum Curtii quotannis ex voto pro ſalute eius ſtipem iaciebant: item Kalendis Ianuariis ſtrenam in Capitolio, etiam abſenti: ex qua ſumma pretioſiſſima deorum ſimulacra mercatus vicatim dedicabat: ut Apollinem Sandaliarium, et Iovem Tragoedum, aliaque. In reſtitutionem Palatinae domus, incendio abſumtae, veterani, decuriae, tribus, atque etiam ſingillatim e cetero genere hominum, libentes ac pro facultate quiſque pecunias contulerunt: delibante tantummodo eo ſummarum acervos, neque ex quoquam plus denario auferente. Revertentem ex provincia non ſolum fau-

ſtis ominibus, ſed et modulatis carminibus proſequebantur. Obſervatum etiam eſt, ne, quoties introiret urbem, ſupplicium de quoquam ſumeretur.

LVIII. Patris patriae cognomen univerſi repentino maximoque conſenſu detulerunt ei. Prima plebs, legatione Antium miſſa: dein, quia non recipiebat, ineunti Romae ſpectacula frequens et laureata: mox in curia ſenatus: neque decreto, neque acclamatione, ſed per Valerium Meſſallam, id mandantibus cunctis: *Quod bonum*, inquit, *fauſtumque ſit tibi, domuique tuae, Caeſar Auguſte: ſic enim nos perpetuam felicitatem Reipublicae, & laeta huic, precari exiſtimamus: Senatus te, conſentiens cum populo Romano, conſalutat PATRIAE PATREM.* Cui lacrimans reſpondit Auguſtus his verbis: (ipſa enim, ſicut Meſſallae, poſui) *Compos factus votorum meorum, Patres Conſcripti, quid habeo aliud deos immortales precari, quam ut hunc conſenſum veſtrum ad ultimum vitae finem mihi perferre liceat.*

LIX. Medico Antonio Muſae, cuius opera ex ancipiti morbo convaluerat, ſtatuam aere collato iuxta ſignum Aeſculapii ſtatuerunt. Nonnulli patrum familiarum teſtamento caverunt, ut ab heredibus ſuis, praelato victimae titulo, in Capitolium ducerentur, votumque pro ſe ſolveretur, QUOD SUPERSTITEM AUGUSTUM RELIQUISSENT. Quaedam Italiae civitates diem, quo primum ad ſe veniſſet, initium anni fecerunt. Provinciarum pleraeque ſuper templa et aras, ludos quoque quinquennales paene oppidatim conſtituerunt.

LX. Reges, amici, atque ſocii, et ſinguli in ſuo

quiſque regno, Caeſareas urbes condiderunt: et cuncti ſimul aedem Iovis Olympii, Athenis antiquitus inchoatam, perficere communi ſumtu deſtinaverunt, Genioque eius dedicare: ac ſaepe regnis relictis, non Romae modo, ſed provincias peragranti quotidiana officia togati, ac ſine regio inſigni, more clientium, praeſtiterunt.

LXI. Quoniam, qualis in imperiis ac magiſtratibus, regendaque per terrarum orbem pace belloque republica fuerit, expoſui: referam nunc interiorem ac familiarem eius vitam, quibuſque moribus atque fortuna, domi et inter ſuos egerit, a iuventa uſque ad ſupremum vitae diem. Matrem amiſit in primo conſulatu, ſororem Octaviam quinquageſimum et quartum agens aetatis annum. Utrique, cum praecipua officia vivae praeſtitiſſet, etiam defunctae honores maximos tribuit.

LXII. Sponſam habuerat adoleſcens, P. Servilii Iſaurici filiam: ſed reconciliatus poſt primam diſcordiam Antonio, expoſtulantibus utriuſque militibus, ut et neceſſitudine aliqua iungerentur, privignam eius Claudiam, Fulviae ex P. Clodio filiam, duxit uxorem, vix dum nubilem: ac ſimultate cum Fulvia ſocru exorta, dimiſit intactam adhuc et virginem. Mox Scriboniam in matrimonium accepit, nuptam ante duobus conſularibus, et ex altero etiam matrem. Cum hac etiam divortium fecit, pertaeſus, ut ſcribit, morum perverſitatem eius: ac ſtatim Liviam Druſillam matrimonio Tiberii Neronis, et quidem praegnantem, abduxit, dilexitque, et probavit unice ac perſeveranter.

LXIII. Ex Scribonia Iuliam, ex Livia nihil liberorum tulit, cum maxime cuperet. Infans, qui conceptus erat, immaturus eſt editus. Iuliam primum Marcello, Octaviae ſororis ſuae filio, tantum quod pueritiam egreſſo; deinde, ut is obiit, M. Agrippae nuptum dedit: exorata ſorore, ut ſibi genero cederet. Nam tunc Agrippa alteram Marcellarum habebat, et ex ea liberos. Hoc quoque defuncto, multis, ac diu, etiam ex equeſtri ordine, circumſpectis conditionibus, Tiberium privignum ſuum legit: coëgitque praegnantem uxorem, et ex qua iam pater erat, dimittere. M. Antonius ſcribit: *Primum eum Antonio filio ſuo deſpondiſſe Iuliam: dein Cotiſoni, Getarum regi: quo tempore ſibi quoque invicem filiam regis in matrimonium petiiſſet.*

LXIV. Nepotes ex Agrippa et Iulia tres habuit, Caium, Lucium, et Agrippam: neptes duas, Iuliam, et Agrippinam. Iuliam L. Paulo Cenſoris filio, Agrippinam Germanico ſororis ſuae nepoti collocavit. Caium et Lucium adoptavit domi, per aſſem et libram emtos a patre Agrippa: teneroſque adhuc ad curam Reipublicae admovit: et conſules deſignatos circum provincias exercituſque dimiſit. Filiam et neptes ita inſtituit, ut etiam lanificio aſſuefaceret, vetaretque loqui, aut agere quidquam, niſi propalam, et quod in diurnos commentarios referretur. Extraneorum quidem coetu adeo prohibuit, ut L. Vinicio, claro decoroque iuveni, ſcripſerit quondam, *Parum modeſte feciſſe eum, quod filiam ſuam Baias ſalutatum veniſſet.* Nepotes, et literas et natare aliaque rudimenta, per ſe plerumque, docuit: ac nihil aeque

laboravit, quam ut imitarentur chirographum ſuum. Neque coenavit una, niſi ut in imo lecto aſſiderent: neque iter fecit, niſi ut vehiculo anteirent, aut circa adequitarent.

LXV. Sed laetum eum, atque fidentem et ſobole et diſciplina domus, Fortuna deſtituit. Iulias, filiam et neptem, omnibus probris contaminatas relegavit. Caium et Lucium in duodeviginti menſium ſpatio amiſit ambos, Caio in Lycia, Lucio Maſſiliae, defunctis. Tertium nepotem Agrippam, ſimulque privignum Tiberium, adoptavit in foro lege Curiata. Ex quibus Agrippam brevi ob ingenium ſordidum ac ferox abdicavit, ſepoſuitque Surrentum. Aliquanto autem patientius mortem, quam dedecora ſuorum tulit. Nam Caii Luciique caſu non adeo fractus, de filia abſens ac libello per quaeſtorem recitato notum ſenatui fecit: abſtinuitque congreſſu hominum diu prae pudore: etiam de necanda deliberavit. Certe cum ſub idem tempus una ex conſciis liberta, Phoebe nomine, ſuſpendio vitam finiſſet: *Maluiſſe ſe*, ait, *Phoebes patrem fuiſſe.* Relegatae uſum vini, omnemque delicatiorem cultum ademit: neque adiri a quopiam libero ſervove, niſi ſe conſulto, permiſit; et ita, ut certior fieret, qua is aetate, qua ſtatura, quo colore eſſet, etiam quibus corporis notis, vel cicatricibus. Poſt quinquennium demum ex inſula in continentem, lenioribuſque paulo conditionibus, tranſtulit eam. Nam, ut omnino revocaret, exorari nullo modo potuit, deprecanti ſaepe populo Romano, et pertinacius inſtanti, *tales filias, taleſque, coniuges* pro concione imprecatus. Ex nepte Iulia, poſt damnatio-

nem, editum infantem agnoſci alique vetuit. Agrippam nihilo tractabiliorem, immo in dies amentiorem, in inſulam tranſportavit, ſepſitque inſuper cuſtodia militum. Cavit etiam ſenatusconſulto, ut eodem loci in perpetuum contineretur: atque ad omnem et eius et Iuliarum mentionem ingemiſcens, proclamare etiam ſolebat:

Αἴθ' ὄφελον ἄγαμός τ' ἔμεναι, ἄγονός τ' ἀπολέσθαι·

nec aliter eos appellare, quam tres vomicas, aut tria carcinomata ſua.

LXVI. Amicitias neque facile admiſit, et conſtantiſſime retinuit: non tantum virtutes ac merita cuiuſque digne proſecutus, ſed vitia quoque et delicta, dumtaxat modica, perpeſſus. Neque enim temere, ex omni numero, in amicitia eius afflicti reperientur, praeter Salvidienum Rufum, quem ad conſulatum uſque, et Cornelium Gallum, quem ad praefecturam Aegypti, ex infima utrumque fortuna, provexerat. Quorum alterum, res novas molientem, damnandum ſenatui tradidit: alteri, ob ingratum et malevolum animum, domo et provinciis ſuis interdixit. Sed Gallo quoque et accuſatorum denuntiationibus et ſenatusconſultis ad necem compulſo, laudavit quidem pietatem tantopere pro ſe indignantium: ceterum et illacrimavit, et vicem ſuam conqueſtus eſt, *quod ſibi ſoli non liceret, amicis, quatenus vellet, iraſci.* Reliqui potentia atque opibus ad finem vitae ſui cuiuſque ordinis principes floruerunt: quanquam et offenſis intervenientibus. Deſideravit enim nonnunquam, ne de pluribus referam, et M. Agrippae patientiam, et

Maecenatis taciturnitatem, cum ille ex levi rigoris ſuſpicione, et quod Marcellus ſibi anteferretur, Mitylenas ſe, relictis omnibus, contuliſſet: hic ſecretum de comperta Murenae coniuratione uxori Terentiae prodidiſſet. Exegit et ipſe invicem ab amicis benevolentiam mutuam, tam a defunctis, quam a vivis. Nam, quamvis minime appeteret hereditates, ut qui nunquam ex ignoti teſtamento capere quidquam ſuſtinuerit: amicorum tamen ſuprema iudicia moroſiſſime penſitavit: neque dolore diſſimulato, ſi parcius, aut citra honorem verborum; neque gaudio, ſi grate pieque quis ſe proſecutus fuiſſet. Legata, vel partes hereditatum, a quibuſcunque parentibus relicta ſibi, aut ſtatim liberis eorum concedere, aut, ſi pupillari aetate eſſent, die virilis togae, vel nuptiarum, cum incremento reſtituere conſueverat.

LXVII. Patronus dominuſque non minus ſeverus, quam facilis et clemens, multos libertorum in honore et uſu maximo habuit: ut Licinium, Enceladum, alioſque. Coſmum ſervum, graviſſime de ſe opinantem, non ultra quam compedibus coërcuit. Diomedem diſpenſatorem, a quo, ſimul ambulante, incurrenti repente fero apro per metum obiectus eſt, maluit timiditatis arguere, quam noxae: remque non minimi periculi, quia tamen fraus aberat, in iocum vertit. Idem Proculum ex acceptiſſimis libertis mori coëgit, compertum adulterare matronas: Thallo, a manu, quod pro epiſtola prodita denarios quingentos accepiſſet, crura fregit. Paedagogum, miniſtroſque Caii filii, per occaſionem valetudinis mortiſque eius ſuperbe avareque in provincia graſſatos,

oneratis gravi pondere cervicibus, praecipitavit in flumen.

LXVIII. Prima iuventa variorum dedecorum infamiam subiit. Sex. Pompeius ut effeminatum insectatus est. M. Antonius adoptionem avunculi stupro meritum. Item Lucius Marci frater, quasi pudicitiam delibatam a Caesare, A. etiam Hirtio in Hispania CCC millibus numum substraverit; solitusque sit crura suburere nuce ardenti, quo mollior pilus surgeret. Sed et populus quondam universus ludorum die, et accepit in contumeliam eius, et assensu maximo comprobavit versum, in scena pronuntiatum, de Gallo matris Deûm tympanizante,

Viden', ut cinaedus orbem digito temperat?

LXIX. Adulteria quidem exercuisse, ne amici quidem negant: excusantes sane, non libidine, sed ratione commissa; quo facilius consilia adversariorum per cuiusque mulieres exquireret. M. Antonius super festinatas Liviae nuptias obiecit, et feminam consularem e triclinio, viro coram, in cubiculum abductam; rursus in convivium, rubentibus auriculis, incomtiore capillo, reductam: et dimissam Scriboniam, quia liberius doluisset nimiam potentiam pellicis: et conditiones quaesitas per amicos, qui matresfamilias et adultas aetate virgines denudarent, atque perspicerent, tanquam Thoranio mangone vendente. Scribit etiam ad ipsum hoc familiariter adhuc, nec dum plane inimicus, aut hostis: *Quid te mutavit? quod reginam ineo? uxor mea est. Nunc coepi, an abhinc annos novem? tu deinde solam Drusillam inis? ita valeas, uti*

tu, hanc epistolam cum leges, non inieris Tertullam, aut Terentillam, aut Rufillam, aut Salviam Titisceniam, aut omnes. Anne refert, ubi, & in quam arrigas?

LXX. Coena quoque eius secretior in fabulis fuit, quae vulgo δωδεκάθεος vocabatur: in qua deorum dearumque habitu discubuisse convivas, et ipsum pro Apolline ornatum, non Antonii modo epistolae, singulorum nomina amarissime annumerantes, exprobrant, sed et sine auctore notissimi versus:

Cum primum istorum conduxit mensa choragum,
Sexque deos vidit Mallia, sexque deas:
Impia dum Phoebi Caesar mendacia ludit,
Dum nova divorum coenat adulteria:
Omnia se a terris tunc Numina declinarunt:
Fugit & auratos Iupiter ipse thronos.

Auxit coenae rumorem summa tunc in civitate penuria ac fames. Acclamatumque est postridie, *frumentum omne deos comedisse:* et, *Caesarem esse plane Apollinem, sed Tortorem.* quo cognomine is Deus quadam in parte urbis colebatur. Notatus est et ut pretiosae supellectilis, Corinthiorumque praecupidus, et aleae indulgens. Nam et proscriptionis tempore ad statuam eius adscriptum est:

Pater argentarius, ego Corinthiarius:

cum existimaretur, quosdam propter vasa Corinthia inter proscriptos curasse referendos. Et deinde bello Siciliensi epigramma vulgatum est:

Postquam bis classe victus naves perdidit,
Aliquando ut vincat, ludit assidue aleam.

LXXI. Ex quibus, sive criminibus sive maledictis, infamiam impudicitiae facillime refutavit, et praesentis et posterae vitae castitate. Item lautitiarum invidiam, cum et Alexandria capta, nihil sibi praeter unum murrhinum calicem ex instrumento regio retinuerit, et mox vasa aurea assiduissimi usus conflaverit omnia. Circa libidines haesit: postea quoque, ut ferunt, ad vitiandas virgines promtior, quae sibi undique, etiam ab uxore, conquirerentur. Aleae rumorem nullo modo expavit: lusitque simpliciter et palam oblectamenti causa, etiam senex: ac, praeterquam Decembri mense, aliis quoque festis profestisque diebus. Nec id dubium est. Autographa quadam epistola, *Coenavi*, ait, *mi Tiberi*, *cum iisdem. Accesserunt convivae, Vinicius, & Silius pater. Inter coenam lusimus* γεροντικῶς, *& heri & hodie. Talis enim iactatis, ut quisque canem, aut senionem miserat, in singulos talos singulos denarios in medium conferebat: quos tollebat universos, qui Venerem iecerat.* Et rursus aliis literis: *Nos, mi Tiberi, Quinquatrus satis iucunde egimus. Lusimus enim per omnes dies, forumque aleatorium calfecimus. Frater tuus magnis clamoribus rem gessit. Ad summam tamen perdidit non multum: sed ex magnis detrimentis praeter spem paulatim retractus est. Ego perdidi viginti millia numum, meo nomine: sed cum effuse in lusu liberalis fuissem, ut soleo plerumque. Nam si, quas manus remisi cuique, exegissem, aut retinuissem, quod cuique donavi, vicissem vel quinquaginta millia.*

Sed hoc malo. Benignitas enim mea me ad coeleſtem gloriam efferet. Scribit ad filiam : *Miſi tibi denarios ducentos quinquaginta, quos ſingulis convivis dederam, ſi vellent inter ſe inter coenam, vel talis, vel par impar ludere.*

LXXII. In ceteris partibus vitae continentiſſimum fuiſſe conſtat, ac ſine ſuſpicione ullius vitii. Habitavit primo iuxta Romanum forum, ſupra Scalas anularias, in domo, quae Calvi oratoris fuerat : poſtea in Palatio : ſed nihilominus aedibus modicis Hortenſianis, et neque laxitate, neque cultu conſpicuis ; ut in quibus porticus breves eſſent Albanarum columnarum, et ſine marmore ullo aut inſigni pavimento conclavia. Ac per annos amplius quadraginta eodem cubiculo hieme et aeſtate manſit : quamvis parum ſalubrem valetudini ſuae urbem hieme experiretur, aſſidueque in urbe hiemaret. Si quando quid ſecreto, aut ſine interpellatione agere propoſuiſſet, erat illi locus in edito ſingularis, quem *Syracuſas* et τεχνόφυον vocabat : huc tranſibat, aut in alicuius libertorum ſuburbanum : aeger autem in domo Maecénatis cubabat. Ex ſeceſſibus praecipue frequentavit maritima, inſulaſque Campaniae, aut proxima urbi oppida, Lanuvium, Praeneſte, Tibur : ubi etiam in porticibus Herculis templi perſaepe ius dixit. Ampla et operoſa praetoria gravabatur. Et neptis quidem ſuae Iuliae, profuſe ab ea exſtructa, etiam diruit ad ſolum : ſua vero, quamvis modica, non tam ſtatuarum tabularumque pictarum ornatu, quam xyſtis et nemoribus excoluit, rebuſque vetuſtate ac raritate notabilibus : qualia ſunt Capreis immanium belluarum, ferarum-

que membra praegrandia, quae dicuntur *Gigantum ossa*, et *arma Heroum*.

LXXIII. Instrumenti eius et supellectilis parsimonia apparet etiam nunc, residuis lectis atque mensis, quorum pleraque vix privatae elegantiae sint. Ne toro quidem cubuisse aiunt, nisi humili, et modice instrato. Veste non temere alia domestica usus est, quam ab uxore et sorore et filia neptibusque confecta: togis, neque restrictis neque fusis: clavo, nec lato nec angusto: calceamentis altiusculis, ut procerior, quam erat, videretur. Et forensia autem, et calceos nunquam non intra cubiculum habuit, ad subitos repentinosque casus parata.

LXXIV. Convivabatur et assidue, nec unquam nisi recta: non sine magno ordinum hominumque delectu. Valerius Messala tradit, neminem unquam libertinorum adhibitum ab eo coenae, excepto Mena, sed asserto in ingenuitatem, post proditam Sex. Pompeii classem. Ipse scribit, invitasse se quendam, in cuius villa maneret, qui speculator suus olim fuisset. Convivia nonnunquam et serius inibat, et maturius relinquebat: cum convivae et coenare inciperent prius, quam ille discumberet, et permanerent, digresso eo. Coenam ternis ferculis, aut, cum abundantissime, senis praebebat, ut non nimio sumtu, ita summa comitate. Nam et ad communionem sermonis tacentes, vel submissim fabulantes provocabat, et aut acroamata et histriones, aut etiam triviales ex circo ludios interponebat, ac frequentius aretalogos.

LXXV. Festos et solennes dies profusissime, non-

nunquam iculariter tantum celebrabat. Saturnalibus, et si quando alias libuisset, modo munera dividebat, vestem, et aurum, et argentum: modo numos omnis notae, etiam veteres regios ac peregrinos: interdum nihil praeter cilicia et spongias, et rutabula, et forpices, atque alia id genus, titulis obscuris et ambiguis. Solebat et inaequalissimarum rerum sortes, et aversas tabularum picturas in convivio venditare: incertoque casu spem mercantium vel frustrari, vel explere: ita ut per singulos lectos licitatio fieret, et seu iactura, seu lucrum communicaretur.

LXXVI. Cibi (nam ne hoc quidem omiserim) minimi erat, atque vulgaris fere. Secundarium panem, et pisciculos minutos, et caseum bubulum manu pressum, et ficos virides biferas maxime appetebat: vescebaturque et ante coenam, quocunque tempore et loco, quo stomachus desiderasset. Verba ipsius ex epistolis sunt: *Nos in essedo panem & palmulas gustavimus.* Et iterum: *Dum lectica ex regia domum redeo, panis unciam cum paucis acinis uvae duracinae comedi.* Et rursus: *Ne Iudaeus quidem, mi Tiberi, tam diligenter sabbatis ieiunium servat, quam ego hodie servavi: qui in balineo demum post horam primam noctis duas bucceas manducavi prius, quam ungi inciperem.* Ex hac inobservantia nonnunquam, vel ante initum, vel post dimissum convivium solus coenitabat, cum pleno convivio nihil tangeret.

LXXVII. Vini quoque natura parcissimus erat. Non amplius ter bibere eum solitum super coenam in castris apud Mutinam, Cornelius Nepos tradit. Postea, quoties largissime se invitaret, senos sextantes

non excessit, aut, si excessisset, reiiciebat. Et maxime delectatus est Rhaetico, neque temere interdiu bibit. Pro potione sumebat perfusum aqua frigida panem, aut cucumeris frustum, vel lactuculae thyrsum, aut recens acidumve pomum succi vinosioris.

LXXVIII. Post cibum meridianum, ita ut vestitus calceatusque erat, retectis pedibus paulisper conquiescebat, opposita ad oculos manu. A coena lucubratoriam se in lecticulam recipiebat. Ibi, donec residua diurni actus, aut omnia, aut ex maxima parte, conficeret, ad multam noctem permanebat. In lectum inde transgressus, non amplius cum plurimum, quam septem horas dormiebat: ac ne eas quidem continuas, sed ut in illo temporis spatio ter aut quater expergisceretur. Si interruptum somnum recuperare, ut evenit, non posset: lectoribus, aut fabulatoribus arcessitis, resumebat, producebatque ultra primam saepe lucem. Nec in tenebris vigilavit unquam, nisi assidente aliquo. Matutina vigilia offendebatur: ac si vel officii, vel sacri causa maturius evigilandum esset, ne id contra commodum faceret, in proximo cuiuscunque domesticorum coenaculo manebat. Sic quoque saepe indigens somni, et dum per vicos deportaretur, et deposita lectica inter aliquas moras condormiebat.

LXXIX. Forma fuit eximia, et per omnes aetatis gradus venustissima: quanquam et omnis lenocinii negligens, et in capite comendo tam incuriosus, ut raptim compluribus simul tonsoribus operam daret: ac modo tonderet, modo raderet barbam: eoque ipso tempore aut legeret aliquid, aut etiam scriberet.

Vultu erat, vel in ſermone vel tacitus, adeo tranquillo ſerenoque, ut quidam e primoribus Galliarum confeſſus ſit inter ſuos, eo ſe inhibitum ac remollitum, quo minus, ut deſtinarat, in tranſitu Alpium per ſimulationem colloquii propius admiſſus, in praecipitium propelleret. Oculos habuit claros ac nitidos: quibus etiam exiſtimari volebat ineſſe quiddam divini vigoris: gaudebatque, ſi quis ſibi acrius contuenti, quaſi ad fulgorem Solis, vultum ſubmitteret: ſed in ſenecta ſiniſtro minus vidit. Dentes raros, et exiguos, et ſcabros: capillum leniter inflexum et ſufflavum, ſupercilia coniuncta, mediocres aures: naſum et a ſummo eminentiorem, et ab imo deductiorem: colorem inter aquilum candidumque: ſtaturam brevem: (quam tamen Iulius Marathus libertus etiam in memoriam eius quinque pedum et dodrantis fuiſſe tradit:) ſed quae commoditate et aequitate membrorum occuleretur; ut nonniſi ex comparatione adſtantis alicuius procerioris intelligi poſſet.

LXXX. Corpore traditur maculoſo, diſperſis per pectus atque alvum genitivis notis, in modum et ordinem ac numerum ſtellarum coeleſtis Urſae: ſed et callis quibuſdam, ex prurigine corporis, aſſiduoque et vehementi ſtrigilis uſu, plurifariam concretis, ad impetiginis formam. Coxendice, et femore, et crure ſiniſtro non perinde valebat, ut ſaepe etiam inde claudicaret: ſed remedio harenarum atque arundinum confirmabatur. Dextrae quoque manus digitum ſalutarem tam imbecillum interdum ſentiebat, ut torpentem, contractumque frigore, vix cornei circuli ſupplemento ſcripturae admoveret. Queſtus eſt et

de vesica, cuius dolore, calculis demum per urinam eiectis, levabatur.

LXXXI. Graves et periculosas valetudines per omnem vitam aliquot expertus est: praecipue Cantabria domita, cum etiam, distillationibus iecinore vitiato, ad desperationem redactus, contrariam et ancipitem rationem medendi necessario subiit; quia calida fomenta non proderant, frigidis curari coactus, auctore Antonio Musa. Quasdam et anniversarias, ac tempore certo recurrentes, experiebatur. Nam sub natalem suum plerumque languebat: et initio veris praecordiorum inflatione tentabatur; austrinis autem tempestatibus, gravedine. Quare quassato corpore, neque frigora neque aestus facile tolerabat.

LXXXII. Hieme quaternis cum pingui toga tunicis, et subuculae thorace laneo, et feminalibus, et tibialibus muniebatur: aestate apertis cubiculi foribus, ac saepe in peristylio saliente aqua, atque etiam ventilante aliquo, cubabat. Solis vero ne hiberni quidem patiens, domi quoque, non nisi petasatus, sub divo spatiabatur. Itinera lectica, et noctibus fere, eaque lenta ac minuta faciebat, ut Praeneste, vel Tibur, biduo procederet. Ac si quo pervenire mari posset, potius navigabat. Verum tantam infirmitatem magna cura tuebatur, in primis lavandi raritate. Ungebatur enim saepius, et sudabat ad flammam: deinde perfundebatur egelida aqua, vel sole multo calefacta. At quoties nervorum causa marinis, Albulisque calidis utendum esset, contentus hoc erat, ut insidens ligneo solio, quod ipse Hispanico verbo *duretam* vocabat, manus ac pedes alternis iactaret.

LXXXIII. Exercitationes campeſtres equorum et armorum ſtatim poſt civilia bella omiſit, et ad pilam primo folliculumque tranſiit: mox nihil aliud quam vectabatur et deambulabat, ita ut in extremis ſpatiis ſubſultim decurreret, ſegeſtro vel lodicula involutus. Animi laxandi cauſa, modo piſcabatur hamo, modo talis, aut ocellatis, nucibuſque ludebat cum pueris minutis, quos facie et garrulitate amabiles undique conquirebat, praecipue Mauros et Syros. Nam pumilos, atque diſtortos, et omnes generis eiuſdem, ut ludibria naturae, malique ominis, abhorrebat.

LXXXIV. Eloquentiam ſtudiaque liberalia ab aetate prima, et cupide, et laborioſiſſime exercuit. Mutinenſi bello in tanta mole rerum, et legiſſe et ſcripſiſſe et declamaſſe quotidie traditur. Nam deinceps, neque in ſenatu, neque apud populum, neque apud milites, locutus eſt unquam, niſi meditata et compoſita oratione: quamvis non deficeretur ad ſubita extemporali facultate. Ac ne periculum memoriae adiret, aut in ediſcendo tempus abſumeret, inſtituit recitare omnia. Sermones quoque cum ſingulis, etiam cum Livia ſua, graviores, nonniſi ſcriptos, et e libello habebat: ne plus minuſve loqueretur ex tempore. Pronuntiabat dulci et proprio quodam oris ſono; dabatque aſſidue phonaſco operam: ſed nonnunquam, infirmatis faucibus, praeconis voce ad populum concionatus eſt.

LXXXV. Multa varii generis proſa oratione compoſuit, ex quibus nonnulla in coetu familiarium, velut in auditorio, recitavit: ſicut, *Reſcripta Bruto de Catone*: quae volumina cum iam ſenior ex magna

parte legisset, fatigatus, Tiberio tradidit perlegenda: Item *Hortationem ad philosophiam*: et aliqua *de vita sua*, quam tredecim libris, Cantabrico tenus bello, nec ultra, exposuit. Poeticam summatim attigit. Unus liber exstat, scriptus ab eo hexametris versibus, cuius et argumentum et titulus est *Sicilia*. Exstat alter aeque modicus *Epigrammatum*, quae fere tempore balnei meditabatur. Nam tragoediam magno impetu exorsus, non succedente stilo, abolevit: quaerentibusque amicis, *quidnam Aiax ageret*, respondit, *Aiacem suum in spongiam incubuisse.*

LXXXVI. Genus eloquendi secutus est elegans et temperatum: vitatis sententiarum ineptiis atque concinnitate, et *reconditorum verborum*, ut ipse dicit, *foetoribus*. Praecipuamque curam duxit, sensum animi quam apertissime exprimere. quod quo facilius efficeret, aut nec ubi lectorem vel auditorem obturbaret ac moraretur, neque praepositiones verbis addere, neque coniunctiones saepius iterare dubitavit, quae detractae afferunt aliquid obscuritatis, etsi gratiam augent. Cacozelos et antiquarios, ut diverso genere vitiosos, pari fastidio sprevit. Exagitabatque nonnunquam in primis Maecenatem suum, cuius μυροβρεχεῖς, ut ait, *cincinnos* usque quaque persequitur, et imitando per iocum irridet. Sed nec Tiberio parcit, exoletas interdum et reconditas voces aucupanti. M. quidem Antonium ut insanum increpat: quasi ea scribentem, quae mirentur potius homines, quam intelligant. Deinde ludens malum et inconstans in eligendo genere dicendi ingenium eius, addit haec: *Tuque dubitas, Cimberne Annius, an Veranius Flaccus,*

imitandi sint tibi? ita ut verbis, quae C. Sallustius excerpsit ex Originibus Catonis, utaris? an potius Asiaticorum oratorum, inanis sententiis verborum volubilitas in nostrum sermonem transferenda? Et quadam epistola Agrippinae neptis ingenium collaudans: *Sed opus est*, inquit, *dare te operam, ne moleste scribas, aut loquaris.*

LXXXVII. Quotidiano sermone quaedam frequentius et notabiliter usurpasse eum, literae ipsius autographae ostentant. In quibus identidem, cum aliquos nunquam soluturos significare vult, *Ad Kalendas Graecas soluturos* ait: et cum hortatur, ferenda esse praesentia, qualiacunque sint, *Contenti simus hoc Catone*: et ad exprimendam festinatae rei velocitatem, *Celerius, quam asparagi coquantur.* Ponit assidue, et pro stulto *baceolum*: et pro pullo *pulleiaceum*: et pro cerito *vacerrosum*: et *vapide sese habere*, pro male: et *betizare*, pro languere: quod vulgo *lachanizare* dicitur. Item *simus*, pro sumus: et *domos* genitivo casu singulari, pro domus. Nec unquam aliter haec duo, ne quis mendam magis quam consuetudinem putet. Notavi et in chirographo eius illa praecipue: non dividit verba, nec ab extrema parte versuum abundantes literas in alterum transfert; sed ibidem statim subiicit circumducitque.

LXXXVIII. Orthographiam, id est, formulam rationemque scribendi a grammaticis institutam, non adeo custodit: ac videtur eorum sequi potius opinionem, qui perinde scribendum, ac loquamur, existiment. Nam quod saepe non literas modo, sed syllabas, aut permutat, aut praeterit, communis hominum

error est. Nec ego id notarem, nisi mihi mirum videretur, tradidisse aliquos, legato eum consulari successorem dedisse, ut rudi et indocto, cuius manu *ixi* pro *ipsi* scriptum animadverterit. Quoties autem per notas scribit, *b* pro *a* : *c* pro *b*, ac deinceps eadem ratione, sequentes literas ponit; pro *z* autem duplex *a*.

LXXXIX. Ne Graecarum quidem disciplinarum leviore studio tenebatur: in quibus et ipsis praestabat largiter, magistro dicendi usus Apollodoro Pergameno, quem iam grandem natu Apolloniam quoque secum ab urbe iuvenis adhuc eduxerat. Deinde etiam eruditione varia repletus, Sphaeri, Arei philosophi, filiorumque eius Dionysii et Nicanoris contubernium iniit: non tamen ut aut loqueretur expedite, aut componere aliquid auderet. Nam et, si quid res exigeret, Latine formabat, vertendumque alii dabat. Sed plane poëmatum quoque non imperitus, delectabatur etiam comoedia veteri, et saepe eam exhibuit publicis spectaculis. In evolvendis utriusque linguae auctoribus nihil aeque sectabatur, quam praecepta et exempla, publice vel privatim salubria: eaque ad verbum excerpta, aut ad domesticos, aut ad exercituum provinciarumque rectores, aut ad urbis magistratus plerumque mittebat; prout quique monitione indigerent. Etiam libros totos et Senatui recitavit, et populo notos per edictum saepe fecit: ut orationes Q. Metelli *de prole augenda*, et Rutilii *de modo aedificiorum*: quo magis persuaderet, utramque rem non a se primo animadversam, sed antiquis iam tunc curae fuisse. Ingenia seculi sui omnibus modis fovit. Reci-

tantes et benigne et patienter audivit: nec tantum carmina et historias, sed et orationes, et dialogos. Componi tamen aliquid de se, nisi et serio, et a praestantissimis, offendebatur: admonebatque Praetores, ne paterentur nomen suum commissionibus obsolefieri.

XC. Circa religiones talem accepimus. Tonitrua et fulgura paulo infirmius expavescebat: ut semper et ubique pellem vituli marini circumferret pro remedio; atque ad omnem maioris tempestatis suspicionem in abditum et concameratum locum se reciperet; consternatus olim per nocturnum iter, transcursu fulguris, ut supra diximus.

XCI. Somnia neque sua, neque aliena de se, negligebat. Philippensi acie quamvis statuisset, non egredi tabernaculo propter valetudinem; egressus est tamen amici somnio monitus: cessitque res prospere, quando captis castris lectica eius, quasi ibi cubans remansisset, concursu hostium confossa atque lacerata est. Ipse per omne ver, plurima, et formidolosissima, et vana, et irrita videbat: reliquo tempore, rariora et minus vana. Cum dedicatam in Capitolio aedem Tonanti Iovi assidue frequentaret, somniavit queri Capitolinum Iovem, cultores sibi abduci: seque respondisse, Tonantem pro ianitore ei appositum: ideoque mox tintinnabulis fastigium aedis redimivit, quod ea fere ianuis dependebant. Et nocturno visu etiam stipem quotannis die certo emendicabat a populo, cavam manum asses porrigentibus praebens.

XCII. Auspicia quaedam et omina pro certissimis observabat. Si mane sibi calceus perperam, ac sinister

pro dextero induceretur, ut dirum: si terra marive, ingrediente se longinquam profectionem, forte rorasset, ut laetum, maturique et prosperi reditus. Sed et ostentis praecipue movebatur. Enatam inter iuncturas lapidum ante domum suam palmam in compluvium deorum Penatium transtulit; útque coalesceret, magnopere curavit. Apud insulam Capreas, veterrimae ilicis demissos iam ad terram, languentesque ramos convaluisse adventu suo, adeo laetatus est, ut eas cum republica Neapolitanorum permutaverit, Aenaria data. Observabat et dies quosdam, ne aut postridie nundinas quoquam proficisceretur, aut Nonis quidquam rei seriae inchoaret: nihil in hoc quidem aliud devitans, ut ad Tiberium scribit, quam δυσφημίαν nominis.

XCIII. Peregrinarum cerimoniarum, sicut veteres ac praeceptas, reverentissime coluit, ita ceteras contemtui habuit. Namque Athenis initiatus, cum postea Romae pro tribunali de privilegio sacerdotum Atticae Cereris cognosceret, et quaedam secretiora proponerentur, dimisso consilio et corona circumstantium, solus audiit disceptantes. At contra, non modo in peragranda Aegypto paulum deflectere ad visendum Apin supersedit: sed et Caium nepotem, quod Iudaeam praetervehens apud Hierosolymam non supplicasset, collaudavit.

XCIV. Et quoniam ad hoc ventum est, non ab re fuerit, subtexere, quae ei prius quam nasceretur, et ipso natali die ac deinceps evenerint, quibus futura magnitudo eius, et perpetua felicitas sperari animadvertique posset. Velitris antiquitus tacta de coelo

parte muri responsum est : eius oppidi civem quandoque rerum potiturum : qua fiducia Veliterni, et tunc statim, et postea saepius, paene ad exitium sui, cum populo Romano belligeraverant. sero tandem documentis apparuit, ostentum illud Augusti potentiam portendisse. Auctor est Iulius Marathus, ante paucos, quam nasceretur, menses, prodigium Romae factum publice, quo denuntiabatur, regem populi Romani Naturam parturire : senatum exterritum censuisse, ne quis illo anno genitus educaretur : eos qui gravidas uxores haberent, quod ad se quisque spem traheret, curasse, ne senatusconsultum ad aerarium deferretur. In Asclepiadis Mendetis Θεολογουμένων libris lego, Atiam, cum ad solemne Apollinis sacrum media nocte venisset, posita in templo lectica, dum ceterae matronae dormirent, obdormisse; draconem repente irrepsisse ad eam, pauloque post egressum; illamque expergefactam, quasi a concubitu mariti, purificasse se : et statim in corpore eius exstitisse maculam, velut depicti draconis; nec potuisse unquam exigi : adeo ut mox publicis balneis perpetuo abstinuerit : Augustum natum mense decimo, et ob hoc Apollinis filium existimatum. Eadem Atia, prius quam pareret, somniavit, intestina sua ferri ad sidera, explicarique per omnem terrarum et coeli ambitum. Somniavit et pater Octavius, utero Atiae iubar solis exortum. Quo natus est die, cum de Catilinae coniuratione ageretur in curia, et Octavius ob uxoris puerperium serius adfuisset, nota ac vulgata res est, P. Nigidium comperta morae causa, ut horam quoque partus acceperit, affirmasse, dominum

terrarum orbi natum. Octavio postea, cum per secreta Thraciae exercitum duceret, in Liberi patris luco barbara cerimonia de filio consulenti, idem affirmatum est a sacerdotibus: quod infuso super altaria mero tantum flammae emicuisset, ut supergressa fastigium templi ad coelum usque ferretur: unique olim omnino Magno Alexandro apud easdem aras sacrificanti simile provenisset ostentum. Atque etiam sequenti nocte statim videre visus est filium mortali specie ampliorem, cum fulmine et sceptro exuviisque Iovis Optimi Maximi, ac radiata corona, super laureatum currum, bis senis equis candore eximio trahentibus. Infans adhuc, ut scriptum apud C. Drusum exstat, repositus vespere in cunas a nutricula, loco plano, postera luce non comparuit: et diu quaesitus, tandem in altissima turri repertus est, iacens contra Solis exortum. Cum primum fari coepisset, in avito suburbano obstrepentes forte ranas silere iussit: atque ex eo negantur ibi ranae coaxare. Ad quartum lapidem Campanae viae, in nemore prandenti, ex improviso aquila panem ei e manu rapuit: et, cum altissime evolasset, rursus ex improviso leniter delapsa, reddidit. Q. Catulus post dedicatum Capitolium, duabus continuis noctibus somniavit: prima, Iovem Optimum Maximum praetextatis compluribus circum aram ludentibus, unum secrevisse: atque in eius sinum signum Reipublicae, quod manu gestaret, reposuisse. At in sequenti, animadvertisse se in gremio Capitolini Iovis eundem puerum: quem cum detrahi iussisset, prohibitum monitu Dei, tanquam is ad tutelam Reipublicae educaretur. Ac die proxi-

mo obvium sibi Augustum, cum incognitum alias haberet, non sine admiratione contuitus, simillimum dixit puero, de quo somniasset. Quidam prius somnium Catuli aliter exponunt, quasi Iupiter compluribus praetextatis tutorem a se poscentibus, unum ex eis demonstrasset, ad quem omnia desideria sua referrent: eiusque osculum delibatum digitis ad os suum retulisset. M. Cicero C. Caesarem in Capitolium prosecutus, somnium pristinae noctis familiaribus forte narrabat: puerum, facie liberali, demissum coelo, catena aurea, ad fores Capitolii constitisse, eique Iovem flagellum tradidisse: deinde repente Augusto viso, quem ignotum adhuc plerisque avunculus Caesar ad sacrificandum acciverat, affirmavit ipsum esse, cuius imago secundum quietem sibi obversata sit. Sumenti virilem togam, tunica lati clavi, resuta ex utraque parte, ad pedes decidit. Fuerunt qui interpretarentur, non aliud significare, quam ut is ordo, cuius insigne id esset, quandoque ei subiiceretur. Apud Mundam D. Iulius castris locum capiens, cum silvam caederet, arborem palmae repertam conservari, ut omen victoriae, iussit: ex ea continuo enata soboles adeo in paucis diebus adolevit, ut non aequipararet modo matricem, verum etiam obtegeret, frequentareturque columbarum nidis: quamvis id avium genus duram et asperam frondem maxime vitet. Illo et praecipue ostento motum Caesarem ferunt, ne quem alium sibi succedere, quam sororis nepotem, vellet. In secessu Apolloniae Theogenis mathematici pergulam, comite Agrippa ascenderat: cum Agrippae, qui prior consulebat, magna, et paene in-

credibilia, praedicerentur, reticere ipse genituram suam, nec velle edere, perseverabat, metu ac pudore, ne minor inveniretur. Qua tamen, post multas adhortationes, vix et cunctanter edita, exsiluit Theogenes, adoravitque eum. Tantam mox fiduciam fati Augustus habuit, ut thema suum vulgaverit, numumque argenteum, nota sideris Capricorni, quo natus est, percusserit.

XCV. Post necem Caesaris, reverso ab Apollonia et ingrediente eo urbem, repente liquido ac puro sereno, circulus ad speciem coelestis arcus orbem Solis ambiit: ac subinde Iuliae Caesaris filiae monumentum fulmine ictum est. Primo autem consulatu ei augurium capienti, duodecim se vultures, ut Romulo, ostenderunt: et immolanti omnium victimarum iocinera, replicata intrinsecus ab ima fibra paruerunt: nemine peritorum aliter coniectante, quam laeta per haec et magna portendi.

XCVI. Quin et bellorum omnium eventus ante praesensit. Contractis ad Bononiam Triumvirorum copiis, aquila tentorio eius supersedens, duos corvos hinc et inde infestantes afflixit, et ad terram dedit: notante omni exercitu, futuram quandoque inter collegas discordiam talem, qualis secuta est, atque exitum praesagiente. In Philippis, Thessalus quidam de futura victoria nuntiavit, auctore D. Caesare, cuius sibi species itinere avio occurrisset. Circa Perusiam sacrificio non litante, cum augeri hostias imperasset, ac subita eruptione hostes omnem rei divinae apparatum abstulissent, constitit inter haruspices, quae periculosa et adversa sacrificanti denuntiata essent,

cuncta in illos recasura, qui extra haberent. Neque aliter evenit. Pridie, quam Siciliensem pugnam classe committeret, deambulanti in litore piscis e mari exsiluit, et ad pedes iacuit. Apud Actium descendenti in aciem asellus cum asinario occurrit: Eutychus, homini; bestiae, Nicon, erat nomen. Utriusque simulacrum aeneum victor posuit in templo, in quod castrorum suorum locum vertit.

XCVII. Mors quoque eius, de qua dehinc dicam, divinitasque post mortem, evidentissimis ostentis praecognita est. Cum lustrum in campo Martio magna populi frequentia conderet, aquila eum saepius circumvolavit: transgressaque in vicinam aedem, super nomen Agrippae, ad primam literam sedit: quo animadverso, vota, quae in proximum lustrum suscipi mos est, collegam suum Tiberium nuncupare iussit: nam se, quanquam conscriptis paratisque iam tabulis, negavit suscepturum, quae non esset soluturus. Sub idem tempus ictu fulminis ex inscriptione statuae eius prima nominis litera effluxit. Responsum est, centum solos dies posthac victurum, quem numerum C litera notaret: futurumque, ut inter deos referretur, quod AESAR, id est, reliqua pars e Caesaris nomine Etrusca lingua Deus vocaretur. Tiberium igitur in Illyricum dimissurus, et Beneventum usque prosecuturus, cum interpellatores aliis atque aliis causis in iure dicendo detinerent, exclamavit, (quod et ipsum mox inter omina relatum est,) *Non, si omnia morarentur, amplius se posthac Romae futurum.* Atque itinere inchoato, Asturam perrexit: et inde praeter consuetudinem, de nocte ad occasio-

nem aurae evectus, causam valetudinis contraxit ex profluvio alvi.

XCVIII. Tunc Campaniae ora, proximisque insulis circuitis, Caprearum quoque secessui quatriduum impendit: remississimo ad otium et ad omnem comitatem animo. Forte Puteolanum sinum praetervehenti, vectores nautaeque de navi Alexandrina, quae tantum quod appulerat, candidati, coronatique, et thura libantes, fausta omina et eximias laudes congesserant: *Per illum se vivere: per illum navigare: libertate atque fortunis per illum frui.* Qua re admodum exhilaratus, quadragenos aureos comitibus divisit: iusque iurandum et cautionem exegit a singulis, non alio datam summam, quam in emtionem Alexandrinarum mercium, absumturos. Sed et ceteros continuos dies inter varia munuscula, togas insuper ac pallia distribuit: lege proposita, ut Romani Graeco, Graeci Romano habitu et sermone uterentur. Spectavit assidue et exercentes ephebos, quorum aliqua adhuc copia ex vetere instituto Capreis erat. Iisdem etiam epulum in conspectu suo praebuit, permissa, immo exacta iocandi licentia, diripiendique pomorum et obsoniorum, rerumque missilium. Nullo denique genere hilaritatis abstinuit. Vicinam Capreis insulam ἀπραγόπολιν appellabat, a desidia secedentium illuc e comitatu suo. Sed ex dilectis unum, Masgabam nomine, quasi conditorem insulae, κτιστὴν vocare consueverat: huius Masgabae, ante annum defuncti, tumulum, cum ex triclinio animadvertisset magna turba multisque luminibus frequentari, versum compositum ex tempore clare pronuntiavit:

H 4

Κτιστοῦ δὲ τύμβον εἰσορῶ πυρούμενον.

Converſuſque ad Thraſyllum Tiberii comitem, contra accubantem, et ignarum rei, interrogavit, cuiuſnam poëtae putaret eſſe: quo haeſitante, ſubiecit alium:

Ὁρᾷς φάεσσι Μασγάβαν τιμώμενον;

ac de hoc quoque conſuluit: cum ille nihil aliud reſponderet, quam, cuiuſcunque eſſent, optimos eſſe: cachinnum ſuſtulit, atque in iocos effuſus eſt. Mox Neapolim traiecit, quanquam et tum infirmis inteſtinis morbo variante: tamen et quinquennale certamen gymnicum honori ſuo inſtitutum perſpectavit; et cum Tiberio ad deſtinatum locum contendit. Sed in redeundo, aggravata valetudine, tandem Nolae ſuccubuit: revocatumque ex itinere Tiberium diu ſecreto ſermone detinuit, neque poſt ulli maiori negotio animum accommodavit.

XCIX. Supremo die identidem exquirens, an iam de ſe tumultus foris eſſet, petito ſpeculo, capillum ſibi comi, ac malas labentes corrigi, praecepit. Et amicos admiſſos percunctatus, *Ecquid iis videretur mimum vitae commode tranſegiſſe*, adiecit et clauſulam:

Εἰ δὲ πᾶν ἔχει καλῶς, τῷ παιγνίῳ
Δότε κρότον, καὶ πάντες ὑμεῖς μετὰ χαρᾶς κτυπήσατε.

Omnibus deinde dimiſſis, dum advenientes ab urbe de Druſi filia aegra interrogabat, repente in oſculis Liviae, et in hac voce defecit: *Livia, noſtri coniugii memor vive, ac vale*: ſortitus exitum facilem, et qualem ſemper optaverat. Nam fere, quoties audiſſet,

cito ac nullo cruciatu defunctum quempiam, sibi et suis εὐθανασίαν similem (hoc enim et verbo uti solebat) precabatur... Unum omnino, ante efflatam animam, signum alienatae mentis ostendit, quod subito pavefactus, a quadraginta se iuvenibus abripi, questus est. Id quoque magis praesagium, quam mentis diminutio, fuit: siquidem totidem milites Praetoriani extulerunt eum in publicum.

C. Obiit in cubiculo eodem, quo pater Octavius, duobus Sextis, Pompeio et Appuleio, Consulibus, decimo quarto Kalendas Septembris, hora diei nona, septuagesimo et sexto aetatis anno, diebus quinque et triginta minus. Corpus Decuriones municipiorum et coloniarum a Nola Bovillas usque deportarunt: noctibus, propter anni tempus, cum interdiu in basilica cuiusque oppidi, vel in aedium sacrarum maxima, reponeretur. A Bovillis equester ordo suscepit, urbique intulit, atque in vestibulo domus collocavit. Senatus et in funere ornando, et in memoria honoranda, eo studio certatim progressus est, ut inter alia complura censuerint quidam, funus triumphali porta ducendum, praecedente Victoria, quae est in curia, canentibus naeniam principum liberis utriusque sexus: alii, exsequiarum die ponendos anulos aureos, ferreosque sumendos: nonnulli, legenda ossa per sacerdotes summorum collegiorum. Fuit et, qui suaderet, appellationem mensis Augusti in Septembrem transferendam: quod hoc genitus Augustus, illo defunctus esset. Alius, ut omne tempus a primo die natali ad exitum eius, seculum Augustum appellaretur, et ita in fastos referretur. Verum, ad-

hibito honoribus modo, bifariam laudatus est: pro aede D. Iulii a Tiberio: et pro Rostris veteribus a Druso, Tiberii filio, ac senatorum humeris delatus in Campum, crematusque. Nec defuit vir praetorius, qui se effigiem cremati euntem in coelum vidisse iuraret. Reliquias legerunt primores equestris ordinis, tunicati et discincti, pedibusque nudis, ac Mausoleo condiderunt. Id opus inter Flaminiam viam, ripamque Tiberis, sexto suo consulatu exstruxerat: circumiectasque silvas et ambulationes in usum populi tunc iam publicarat.

CI. Testamentum, L. Planco, C. Silio Consulibus, tertio Nonas Aprilis, ante annum et quatuor menses quam decederet, factum ab eo, ac duobus codicibus, partim ipsius, partim libertorum Polybii et Hilarionis manu scriptum, depositumque apud se, virgines Vestales, cum tribus signatis aeque voluminibus protulerunt. Quae omnia in senatu aperta atque recitata sunt. Heredes instituit primos, Tiberium ex parte dimidia et sextante, Liviam ex parte tertia, quos et ferre nomen suum iussit: secundos Drusum Tiberii filium ex triente, et ex partibus reliquis Germanicum, liberosque eius tres sexus virilis: tertio gradu, propinquos amicosque complures. Legavit populo Romano quadringenties, tribubus tricies quinquies sestertium: Praetorianis militibus singula millia numorum, cohortibus urbanis quingenos, legionariis tricenos numos: quam summam repraesentari iussit: nam et confiscatam semper repositamque habuerat. Reliqua legata varie dedit: produxitque quaedam ad vicena sestertia: quibus solvendis

annuum diem finiit, excusata rei familiaris mediocritate: nec plus perventurum ad heredes suos, quam millies et quingenties professus: quamvis viginti proximis annis quaterdecies millies ex testamentis amicorum percepisset: quod paene omne cum duobus paternis patrimoniis, ceterisque hereditatibus, in Rempublicam absumsisset. Iulias, filiam neptemque, si quid his accidisset, vetuit sepulcro suo inferri. De tribus voluminibus, uno, mandata de funere suo complexus est: altero, indicem rerum a se gestarum, quem vellet incidi in aeneis tabulis, quae ante Mausoleum statuerentur: tertio, breviarium totius imperii, quantum militum sub signis ubique esset, quantum pecuniae in aerario, et fiscis, et vectigaliorum residuis. Adiecit et libertorum servorumque nomina, a quibus ratio exigi posset.

C. SUETONII
TRANQUILLI
TIBERIUS NERO
CAESAR.

C. SUETONII TRANQUILLI

TIBERIUS NERO CAESAR.

CAPUT I.

PATRICIA gens Claudia (fuit enim et alia plebeia, nec potentia minor, nec dignitate) orta eſt ex Regillis, oppido Sabinorum. Inde Romam recens conditam, cum magna clientum manu commigravit, auctore Tito Tatio, conſorte Romuli, vel, quod magis conſtat, Atta Claudio gentis principe, poſt reges exactos ſexto fere anno, a patribus in patricias cooptata. Agrum inſuper trans Anienem clientibus, locumque ſibi ad ſepulturam ſub Capitolio publice accepit. Deinceps, procedente tempore, duodetriginta conſulatus, dictaturas quinque, cenſuras ſeptem, triumphos ſeptem, duas ovationes, adepta eſt. Cum praenominibus cognominibuſque variis diſtingueretur, Lucii praenomem conſenſu repudiavit, poſtquam e duobus gentilibus, praeditis eo, alter latrocinii, caedis alter convictus eſt. Inter cognomina au-

tem, et Neronis assumsit, quo significatur lingua Sabina fortis ac strenuus.

II. Multa multorum Claudiorum egregia merita, multa etiam secus admissa in Rempublicam exstant. Sed ut praecipua commemorem, Appius Caecus societatem cum rege Pyrrho, ut parum salubrem, iniri dissuasit. Claudius Caudex, primus freto classe transiecto, Poenos Sicilia expulit. Claudius Nero advenientem ex Hispania cum ingentibus copiis Asdrubalem, prius quam Hannibali fratri coniungeretur, oppressit. Contra Claudius Appius Regillanus decemvir legibus scribendis virginem ingenuam per vim, libidinis gratia, in servitutem asserere conatus, causa fuit plebi secedendi rursum a patribus. Claudius Drusus, statua sibi cum diademate ad Appii Forum posita, Italiam per clientelas occupare tentavit. Claudius Pulcher apud Siciliam, non pascentibus in auspicando pullis, ac per contemtum religionis mari demersis, quasi ut biberent, quando esse nollent, proelium navale iniit: superatusque, cum dictatorem dicere a senatu iuberetur, velut iterem illudens discrimini publico, Ilyciam viatorem suum dixit. Exstant et feminarum exempla, diversa aeque: siquidem gentis eiusdem utraque Claudia fuit, et quae navem cum sacris matris deûm Idaeae obhaerentem Tiberino vado extraxit, precata propalam, *ut ita demum se sequeretur, si sibi pudicitia constaret:* et quae novo more iudicium maiestatis apud populum mulier subiit, quod in conferta multitudine aegre procedente carpento palam optaverat, *ut frater suus Pulcher reviviceret, atque iterum classem amitteret, quo minor turba*

Romae foret. Praeterea notissimum est, Claudios omnes, excepto dumtaxat P. Clodio, qui, ob expellendum urbe Ciceronem, plebeio homini, atque etiam natu minori, in adoptionem se dedit, optimates assertoresque unicos dignitatis ac potentiae patriciorum semper fuisse, atque adversus plebem adeo violentos ac contumaces, ut ne capitis quidem quisquam reus apud populum mutare vestem aut deprecari sustinuerit; nonnulli in altercatione et iurgio tribunos plebis pulsaverint. Etiam virgo Vestalis fratrem, iniussu populi triumphantem, adscenso simul curru, usque in Capitolium prosecuta est, ne vetare aut intercedere fas cuiquam tribunorum esset.

III. Ex hac stirpe Tiberius Caesar genus trahit, et quidem utrumque: paternum, a Tiberio Nerone: maternum, ab Appio Pulchro: qui ambo Appii Caeci filii fuerunt. Insertus est et Liviorum familiae, adoptato in eam materno avo. Quae familia, quanquam plebeia, tamen et ipsa admodum floruit, octo consulatibus, censuris duabus, triumphis tribus: dictatura etiam ac magisterio equitum honorata: clara et insignibus viris, ac maxime Salinatore, Drusisque. Salinator universas tribus in censura notavit levitatis nomine, quod, cum se post priorem consulatum multa irrogata condemnassent, consulem iterum censoremque fecissent. Drusus, hostium duce Drauso cominus trucidato, sibi posterisque suis cognomen invenit. Traditur etiam pro praetore ex provincia Gallia retulisse aurum, Senonibus olim in obsidione Capitolii datum, nec, ut fama est, extortum a Camillo. Eius abnepos, ob eximiam adversus Gracchos

operam *patronus senatus* dictus, filium reliquit, quem in simili dissensione multa varie molientem, diversa factio per fraudem interemit.

IV. Pater Tiberii, quaestor C. Caesaris, Alexandrino bello classi praepositus, plurimum ad victoriam contulit. Quare et Pontifex in locum P. Scipionis substitutus, et ad deducendas in Galliam colonias, in queis Narbo et Arelate erant, missus est. Tamen Caesare occiso, cunctis turbarum metu abolitionem facti decernentibus, etiam de praemiis tyrannicidarum referendum censuit. Praetura deinde functus, cum exitu anni discordia inter Triumviros exorta esset; retentis ultra iustum tempus insignibus, L. Antonium consulem Triumviri fratrem ad Perusiam secutus, deditione a ceteris facta, solus permansit in partibus, ac primo Praeneste, inde Neapolim evasit: servisque ad pileum frustra vocatis, in Siciliam profugit. Sed indigne ferens, nec statim se in conspectum Sex. Pompeii admissum, et fascium usu prohibitum, ad M. Antonium traiecit in Achaiam. Cum quo brevi, reconciliata inter omnes pace, Romam rediit, uxoremque Liviam Drusillam, et tunc gravidam, et ante iam apud se filium enixam, petenti Augusto concessit. Nec multo post diem obiit, utroque liberorum superstite, Tiberio Drusoque Neronibus.

V. Tiberium quidam Fundis natum existimaverunt, secuti levem coniecturam, quod materna eius avia Fundana fuerit, et quod mox simulacrum Felicitatis ex senatusconsulto publicatum ibi sit. Sed ut plures certioresque tradunt, natus est Romae in Palatio, sextodecimo Kalendas Decembris, M. Aemilio

Lepido iterum, L. Munatio Planco, Conſulibus, poſt bellum Philippenſe. Sic enim in faſtos Actaque publica relatum eſt. Nec tamen deſunt, qui partim antecedente anno, Hirtii ac Panſae, partim inſequente, Servilii Iſaurici Antoniique conſulatu genitum eum ſcribant.

VI. Infantiam pueritiamque habuit laborioſam et exercitam, comes uſquequaque parentum fugae: quos quidem apud Neapolin ſub irruptionem hoſtis, navigium clam petentes, vagitu ſuo paene bis prodidit; ſemel, cum a nutricis ubere, item, cum a ſinu matris raptim auferretur ab iis, qui pro neceſſitate temporis mulierculas levare onere tentabant. Per Siciliam quoque et per Achaiam circumductus, ac Lacedaemoniis publice, quod in tutela Claudiorum erant, demandatus, digrediens inde itinere nocturno, diſcrimen vitae adiit, flamma repente a ſilvis undique exorta, adeoque omnem comitatum circumplexa, ut Liviae pars veſtis et capilli amburerentur. Munera, quibus a Pompeia Sext. Pompeii ſorore in Sicilia donatus eſt, chlamys et fibula, item bullae aureae, durant; oſtenduntque adhuc Baiis. Poſt reditum in urbem a M. Gallio ſenatore teſtamento adoptatus, hereditate adita, mox nomine abſtinuit; quod Gallius adverſarum Auguſto partium fuerat. Novem natus annos defunctum patrem pro Roſtris laudavit. Dehinc pubeſcens Actiaco triumpho currum Auguſti comitatus eſt, ſiniſteriore funali equo, cum Marcellus Octaviae filius dexteriore veheretur. Praeſedit et Actiacis ludis, et Troianis Circenſibus, ductor turmae puerorum maiorum.

VII. Virili toga ſumta, adoleſcentiam omnem, ſpatiumque inſequentis aetatis uſque ad principatus initia, per haec fere tranſegit: Munus gladiatorium in memoriam patris, et alterum in avi Druſi, dedit, diverſis temporibus ac locis: primum in foro, ſecundum in Amphitheatro: rudiariis quoque quibuſdam revocatis, auctoramento centenûm millium. Dedit et ludos, ſed abſens: cuncta magnifice, impenſa matris ac vitrici. Agrippinam M. Agrippa genitam, neptem Caecilii Attici equitis Romani, ad quem ſunt Ciceronis epiſtolae, duxit uxorem: ſublatoque ex ea filio Druſo, quanquam bene convenientem, rurſumque gravidam, dimittere, ac Iuliam Auguſti filiam confeſtim coactus eſt ducere: non ſine magno angore animi, cum et Agrippinae conſuetudine teneretur, et Iuliae mores improbaret; ut quam ſenſiſſet ſui quoque ſub priore marito appetentem, quod ſane vulgo etiam exiſtimabatur. Sed Agrippinam et abegiſſe poſt divortium doluit: et ſemel omnino ex occurſu viſam, adeo contentis et tumentibus oculis proſecutus eſt, ut cuſtoditum ſit, ne unquam in conſpectum eius poſthac veniret. Cum Iulia primo concorditer et amore mutuo vixit: mox diſſedit, et aliquanto gravius, ut etiam perpetuo ſecubaret, intercepto communis filii pignore, qui Aquileiae natus infans exſtinctus eſt. Druſum fratrem in Germania amiſit, cuius corpus, pedibus toto itinere praegrediens, Romam uſque pervexit.

VIII. Civilium officiorum rudimentis regem Archelaum, Trallianos, et Theſſalos, varia quoſque de cauſa, Auguſto cognoſcente defendit. Pro Laodicenis,

Thyatirenis, Chiis, terrae motu afflictis, opemque implorantibus, ſenatum deprecatus eſt. Fannium Caepionem, qui cum Varrone Muraena in Auguſtum conſpiraverat, reum maieſtatis apud iudices fecit, et condemnavit. Interque haec duplicem curam adminiſtravit annonae, quae arctior inciderat: et repurgandorum tota Italia ergaſtulorum, quorum domini in invidiam venerant, quaſi exceptos ſupprimerent, non ſolum viatores, ſed et quos ſacramenti metus ad huiuſmodi latebras compuliſſet.

IX. Stipendia prima expeditione Cantabrica tribunus militum fecit: deinde, ducto ad Orientem exercitu, regnum Armeniae Tigrani reſtituit, ac pro tribunali diadema impoſuit. Recepit et ſigna, quae M. Craſſo ademerant Parthi. Poſthaec comatam Galliam anno fere rexit, et barbarorum incurſionibus, et principum diſcordia inquietam. Exhinc Rhaeticum Vindelicumque bellum, inde Pannonicum, inde Germanicum geſſit. Rhaetico atque Vindelico, gentes Alpinas: Pannonico, Breucos et Dalmatas ſubegit. Germanico, quadraginta millia dedititiorum traiecit in Galliam, iuxtaque ripam Rheni ſedibus aſſignatis collocavit. quas ob res, et ovans, et curru urbem ingreſſus eſt, primus, ut quidam putant, triumphalibus ornamentis honoratus, novo, nec antea cuiquam tributo genere honoris. Magiſtratus et maturius inchoavit, et paene iunctim percucurrit, quaeſturam, praeturam, conſulatum: interpoſitoque tempore, Conſul iterum, etiam tribunitiam poteſtatem in quinquennium accepit.

X. Tot proſperis confluentibus, integra aetate ac

valetudine, ſtatuit repente ſecedere, ſeque e medio quam longiſſime amovere: dubium, uxoriſne taedio, quam neque criminari aut dimittere auderet, neque ultra perferre poſſet, an ut, vitato aſſiduitatis faſtidio, auctoritatem abſentia tueretur, atque etiam augeret, ſi quando indiguiſſet ſui Reſpublica. Quidam exiſtimant, adultis iam Auguſti liberis, loco et quaſi poſſeſſione uſurpati a ſe diu ſecundi gradus, ſponte ceſſiſſe, exemplo M. Agrippae, qui M. Marcello ad munera publica admoto, Mitylenas abierit: ne aut obſtare, aut obtrectare praeſens videretur. Quam cauſam et ipſe, ſed poſtea, reddidit. Tunc autem honorum ſatietatem, ac requiem laborum praetendens, commeatum petiit. Neque aut matri ſuppliciter precanti, aut vitrico, deſeri ſe etiam in ſenatu conquerenti, veniam dedit. Quin et, pertinacius retinentibus, cibo per quatriduum abſtinuit. Facta tandem abeundi poteſtate, relictis Romae uxore et filio, confeſtim Oſtiam deſcendit: ne verbo quidem cuiquam proſequentium reddito, paucoſque admodum in digreſſu oſculatus.

XI. Ab Oſtia oram Campaniae legens, imbecillitate Auguſti nuntiata, paulum ſubſtitit. Sed increbreſcente rumore, quaſi ad occaſionem maioris ſpei commoraretur, tantum non adverſis tempeſtatibus Rhodum enavigavit, amoenitate et ſalubritate inſulae iam inde captus, cum ad eam ab Armenia rediens appuliſſet. Hic modicis contentus aedibus, nec multo laxiore ſuburbano, genus vitae civile admodum inſtituit, ſine lictore aut viatore gymnaſia interdum obambulans, mutuaque cum Graeculis officia uſur-

pans, prope ex aequo. Forte quondam in diſponendo die mane praedixerat, quidquid aegrorum in civitate eſſet, viſitare ſe velle: id a proximis aliter exceptum eſt: iuſſique ſunt omnes aegri in publicam porticum deferri, ac per valetudinum genera diſponi. Perculſus igitur inopinata re, diu quid ageret incertus, tamen ſingulos circuit; excuſans factum etiam tenuiſſimo cuique, et ignoto. Unum hoc tantummodo, neque praeterea quidquam notatum eſt, in quo exercuiſſe ius tribunitiae poteſtatis viſus ſit. Cum circa ſcholas et auditoria profeſſorum aſſiduus eſſet, moto inter antiſophiſtas graviore iurgio, non defuit, qui eum intervenientem, et quaſi ſtudioſiorem partis alterius convicio inceſſeret. Senſim itaque regreſſus domum, repente cum apparitoribus prodiit, citatumque pro tribunali voce praeconis conviciatorem rapi iuſſit in carcerem. Comperit deinde, Iuliam uxorem ob libidines atque adulteria damnatam, repudiumque ei ſuo nomine, ex auctoritate Auguſti, remiſſum: et quanquam laetus animo, tamen officii duxit, quantum in ſe eſſet, exorare filiae patrem frequentibus literis, et vel utcunque meritae, quidquid unquam dono dediſſet, concedere. Tranſacto autem tribunitiae poteſtatis tempore, confeſſus tandem, nihil aliud receſſu devitaſſe ſe, quam aemulationis cum Caio Lucioque ſuſpicionem, petiit, ut ſibi, ſecuro iam ab hac parte, corroboratis his, et ſecundum locum facile tutantibus, permitteretur reviſere neceſſitudines, quarum deſiderio teneretur. Sed neque impetravit: ultroque etiam admonitus eſt, dimitteret omnem curam ſuorum, quos tam cupide reliquiſſet.

XII. Remansit ergo Rhodi contra voluntatem : vix per matrem consecutus, ut ad velandam ignominiam, quasi legatus ab Augusto, abesset. Enimvero tunc non privatum modo, sed etiam obnoxium et trepidum egit, mediterraneis agris abditus, vitansque praeternavigantium officia, quibus frequentabatur assidue ; nemine cum imperio aut magistratu tendente quoquam, quin deverteret Rhodum. Et accesserunt maioris solicitudinis causae. Namque privignum Caium, Orienti praepositum, cum visendi gratia traiecisset Samum, alieniorem sibi sensit, ex criminationibus M. Lollii comitis et rectoris eius. Venit etiam in suspicionem, per quosdam beneficii sui centuriones, a commeatu castra repetentes, mandata ad complures dedisse ambigua, et quae tentare singulorum animos ad novas res viderentur. De qua suspicione certior ab Augusto factus, non cessavit efflagitare aliquem, cuiuslibet ordinis, custodem factis atque dictis suis.

XIII. Equi quoque et armorum solitas exercitationes omisit : redegitque se, deposito patrio habitu, ad pallium et crepidas : atque in tali statu biennio fere permansit, contemtior in dies, et invisior : adeo, ut imagines eius et statuas Nemausenses subverterint ; ac familiari quodam convivio mentione eius orta, exstiterit, qui Caio polliceretur, *Confestim se, si iuberet, Rhodum navigaturum, caputque exsulis* (sic enim appellabatur) *relaturum.* Quo praecipue, non iam metu, sed discrimine, coactus est, tam suis quam matris impensissimis precibus reditum expostulare : impetravitque, adiutus aliquantum etiam casu. De-

ſtinatum Auguſto erat, nihil ſuper ea re, niſi ex voluntate maioris filii, ſtatuere. Is forte tunc M. Lollio offenſior, facilis exorabiliſque in vitricum fuit. Permittente ergo Caio, revocatus eſt : verum ſub conditione, ne quam partem curamve Reipublicae attingeret.

XIV. Rediit octavo poſt ſeceſſum anno, magna, nec incerta ſpe futurorum, quam et oſtentis, et praedictionibus ab initio aetatis conceperat. Praegnans enim Livia, cum, an marem editura eſſet, variis captaret ominibus, ovum incubanti gallinae ſubductum, nunc ſua, nunc miniſtrarum manu per vices uſque eo fovit, quoad pullus inſigniter criſtatus excluſus eſt. Ac de infante Scribonius mathematicus praeclara ſpopondit : *etiam regnaturum quandoque, ſed ſine regio inſigni ;* ignota ſcilicet tunc adhuc Caeſarum poteſtate. Et ingreſſo primam expeditionem, ac per Macedoniam ducente exercitum in Syriam, accidit, ut apud Philippos ſacratae olim victricium legionum arae ſponte ſubitis collucerent ignibus : et mox, cum Illyricum petens iuxta Patavium adiſſet Geryonis oraculum, ſorte tracta, qua monebatur, ut de conſultationibus in Aponi fontem talos aureos iaceret, evenit, ut ſummum numerum iacti ab eo oſtenderent ; hodieque ſub aqua viſuntur ii tali. Ante paucos vero quam revocaretur dies, aquila, nunquam antea Rhodi conſpecta, in culmine domus eius aſſedit : et pridie quam de reditu certior fieret, veſtimenta mutanti, tunica ardere viſa eſt. Thraſyllum quoque mathematicum, quem ut ſapientiae profeſſorem contubernio admoverat, tunc maxime expertus

eſt, affirmantem nave proviſa gaudium afferri, cum quidem illum durius, et contra praedicta cadentibus rebus, ut falſum et ſecretorum temere conſcium, eo ipſo momento, dum ſpatiatur una, praecipitare in mare deſtinaſſet.

XV. Romam reverſus, deducto in forum filio Druſo, ſtatim e Carinis ac Pompeiana domo Eſquilias, in hortos Maecénatianos, tranſmigravit: totumque ſe ad quietem contulit, privata modo officia obiens, ac publicorum munerum expers. Caio et Lucio intra triennium defunctis, adoptatur ab Auguſto, ſimul cum fratre eorum, M. Agrippa: coactus prius ipſe, Germanicum fratris ſui filium adoptare. Nec quidquam poſtea pro patrefamilias egit; aut ius, quod adoptione amiſerat, ex ulla parte retinuit. Nam neque donavit, neque manumiſit: ne hereditatem quidem, aut legata percepit ulla aliter, quam ut peculio referret accepta. Nihil ex eo tempore praetermiſſum eſt ad maieſtatem eius augendam, ac multo magis, poſtquam, Agrippa abdicato atque ſepoſito, certum erat, uni ſpem ſucceſſionis incumbere.

XVI. Data rurſus poteſtas tribunitia in quinquennium: delegatus pacandae Germaniae ſtatus: Parthorum legati, mandatis Auguſto Romae redditis, eum quoque adire in provincia iuſſi. Sed nuntiata Illyrici defectione, tranſiit ad curam novi belli: quod graviſſimum omnium externorum bellorum poſt Punica, per quindecim legiones, paremque auxiliorum copiam, triennio geſſit, in magnis omnium rerum difficultatibus, ſummaque frugum inopia. Et quanquam ſaepius revocaretur, tamen perſeveravit; me-

tuens, ne vicinus et praevalens hoſtis inſtaret ultro cedentibus. Ac perſeverantiae grande pretium tulit; toto Illyrico, quod inter Italiam, regnumque Noricum, et Thraciam, et Macedoniam, interque Danubium flumen, et ſinum maris Adriatici patet, perdomito et in ditionem redacto.

XVII. Cui gloriae amplior adhuc ex opportunitate cumulus acceſſit. Nam ſub id fere tempus Quintilius Varus cum tribus legionibus in Germania periit; nemine dubitante, quin victores Germani iuncturi ſe Pannoniis fuerint, niſi debellatum prius Illyricum eſſet. Quas ob res triumphus ei decretus eſt, multique et magni honores. Cenſuerunt etiam quidam, ut Pannonicus, alii, ut Invictus, nonnulli, ut Pius cognominaretur. Sed de cognomine interceſſit Auguſtus, eo contentum repromittens, quod ſe defuncto ſuſcepturus eſſet. Triumphum ipſe diſtulit, moeſta civitate clade Variana. Nihilo minus urbem praetextatus, et laurea coronatus intravit; poſitumque in Septis tribunal, ſenatu adſtante, conſcendit; ac medius inter duos Conſules cum Auguſto ſimul ſedit; unde, populo conſalutato, circum templa deductus eſt.

XVIII. Proximo anno repetita Germania, cum animadverteret, Varianam cladem temeritate et negligentia ducis accidiſſe, nihil non de conſilii ſententia egit: ſemper alias ſui arbitrii, contentuſque ſe uno, tunc praeter conſuetudinem cum pluribus de ratione belli communicavit. Curam quoque ſolito exactiorem praeſtitit. Traiecturus Rhenum, commeatum omnem ad certam formulam adſtrictum non

ante transmisit, quam consistens apud ripam explorasset vehiculorum onera: ne qua deponerentur, nisi concessa, aut necessaria. Trans Rhenum vero eum vitae ordinem tenuit, ut sedens in cespite nudo cibum caperet; saepe sine tentorio pernoctaret; praecepta sequentis diei omnia, si quid subiti muneris iniungendum esset, per libellos daret; addita monitione, ut, de quo quisque dubitaret, se, nec alio interprete, quacunque vel noctis hora uteretur.

XIX. Disciplinam acerrime exegit: animadversionum et ignominiarum generibus ex antiquitate repetitis; atque etiam legato legionis, quod paucos milites cum liberto suo trans ripam venatum misisset, ignominia notato. Proelia, quamvis minimum fortunae casibusque permitteret, aliquanto constantius inibat, quoties lucubrante se, subito ac nullo propellente, decideret lumen, et exstingueretur: confidens, ut aiebat, ostento, sibi ac maioribus suis in omni ducatu expertissimo. Sed, re prospére gesta, non multum abfuit, quin a Bructero quodam occideretur: cui inter proximos versanti, et trepidatione detecto, tormentis expressa confessio est cogitati facinoris.

XX. A Germania in urbem post biennium regressus, triumphum, quem distulerat, egit: prosequentibus etiam legatis, quibus triumphalia ornamenta impetrarat. Ac prius quam in Capitolium flecteret, descendit e curru, seque praesidenti patri ad genua submisit. Batonem Pannonium ducem ingentibus donatum praemiis, Ravennam transtulit: gratiam referens, quod se quondam cum exercitu iniquitate loci

circumclusum, passus esset evadere. Prandium dein populo mille mensis, et congiarium trecenos numos viritim dedit. Dedicavit et Concordiae aedem: item Pollucis et Castoris, suo fratrisque nomine, de manubiis.

XXI. Ac non multo post lege per Consules lata, ut provincias cum Augusto communiter administraret, simulque censum ageret, condito lustro in Illyricum profectus est. Et statim ex itinere revocatus, iam quidem affectum, sed tamen spirantem adhuc Augustum reperit: fuitque una secreto per totum diem. Scio vulgo persuasum, quasi, egresso post secretum sermonem Tiberio, vox Augusti per cubicularios excepta sit: *Miserum populum Romanum, qui sub tam lentis maxillis erit.* Nec illud quidem ignoro, aliquos tradidisse, Augustum palam nec dissimulanter morum eius diritatem adeo improbasse, ut nonnunquam remissiores hilarioresque sermones, superveniente eo, abrumperet: sed expugnatum precibus uxoris adoptionem non abnuisse; vel etiam ambitione tractum, ut tali successore desiderabilior ipse quandoque fieret. Adduci tamen nequeo, quin existimem, circumspectissimum et prudentissimum principem, in tanto praesertim negotio, nihil temere fecisse: sed vitiis virtutibusque Tiberii perpensis, potiores duxisse virtutes: praesertim cum et *Reipublicae causa adoptare se eum* pro concione iuraverit; et epistolis aliquot, ut peritissimum rei militaris, unicum populi Romani praesidium prosequatur. Ex quibus in exemplum pauca hinc inde subieci. *Vale, iucundissime Tiberi, & rem gere feliciter*, ἐμοὶ καὶ ταῖς Μούσαις στρα-

τηγῶν. *Iucundiſſime, & ita ſim felix, vir fortiſſime, & dux* νομιμώτατε, *Vale.* Et, *Ordinem aeſtivorum tuorum! Ego vero, mi Tiberi, & inter tot rerum difficultates,* καὶ τοσαύτην ῥαθυμίαν τῶν στρατευομένων, *non potuiſſe quenquam prudentius gerere ſe, quam tu geſſeris, exiſtimo. Hi quoque, qui tecum fuerunt omnes, confitentur, verſum illum in te poſſe dici:*

Unus homo nobis vigilando reſtituit rem.

Sive quid incidit, de quo ſit cogitandum diligentius, ſive quid ſtomachor valde, medius fidius Tiberium meum deſidero: ſuccurritque verſus ille Homericus:

Τούτου δ' ἑσπομένοιο, καὶ ἐκ πυρὸς αἰθομένοιο
Ἄμφω νοστήσαιμεν, ἐπεὶ πέρι οἶδε νοῆσαι.

Attenuatum te eſſe continuatione laborum, cum audio & lego, Dii me perdant, niſi cohorreſcit corpus meum: teque rogo, ut parcas tibi: ne ſi te languere audierimus, & ego & mater tua exſpiremus, & de ſumma imperii ſui populus Romanus periclitetur. Nihil intereſt, valeam ipſe nec ne, ſi tu non valebis. Deos obſecro, ut te nobis conſervent, & valere nunc & ſemper patiantur, ſi non populum Romanum peroſi ſunt.

XXII. Exceſſum Auguſti non prius palam fecit, quam Agrippa iuvene interemto. Hunc tribunus militum cuſtos appoſitus occidit, lectis codicillis, quibus ut id faceret, iubebatur. Quos codicillos dubium fuit, Auguſtuſne moriens reliquiſſet, quo materiam tumultus poſt ſe ſubduceret; an nomine Auguſti, Livia, et ea conſcio Tiberio an ignaro, dictaſſet. Ti-

berius renuntianti tribuno, factum esse, quod imperasset, *neque imperasse se, & redditurum eum senatui rationem*, respondit: invidiam scilicet in praesentia vitans. Nam mox silentio rem obliteravit.

XXIII. Iure autem tribunitiae potestatis coacto senatu, inchoataque allocutione, derepente velut impar dolori congemuit: utque non solum vox, sed et spiritus deficeret, optavit; ac perlegendum librum Druso filio tradidit. Illatum deinde Augusti testamentum, non admissis signatoribus, nisi senatorii ordinis, ceteris extra curiam signa agnoscentibus, recitavit per libertum. Testamenti initium fuit: *Quoniam sinistra Fortuna Caium & Lucium filios mihi eripuit, Tiberius Caesar mihi ex parte dimidia & sextante heres esto.* Quo et ipso aucta est suspicio opinantium, successorem adscitum eum, necessitate magis quam iudicio: quando ita praefari non abstinuerit.

XXIV. Principatum, quamvis neque occupare confestim, neque agere dubitasset, et statione militum, hoc est, vi et specie dominationis assumta, diu tamen recusavit impudentissimo mimo; nunc adhortantes amicos increpans, ut ignaros quanta bellua esset Imperium; nunc precantem senatum, et procumbentem sibi ad genua, ambiguis responsis et callida cunctatione suspendens: ut quidam patientiam rumperent, atque unus in tumultu proclamaret, *Aut agat, aut desistat:* alter coram exprobraret, *Ceteros, quod polliciti sint, tarde praestare: sed ipsum quod praestet, tarde polliceri.* Tandem quasi coactus, et querens, *miseram & onerosam iniungi sibi servitutem*, recepit imperium: nec tamen aliter, quam ut deposi-

turum se quandoque spem faceret. Ipsius verba sunt haec : *Dum veniam ad id tempus, quo vobis aequum possit videri, dare vos aliquam senectuti meae requiem.*

XXV. Cunctandi causa erat, metus undique imminentium discriminum : ut saepe, *lupum se auribus tenere*, diceret. Nam et servus Agrippae, Clemens nomine, non contemnendam manum in ultionem domini compararat : et L. Scribonius Libo, vir nobilis, res novas clam moliebatur : et duplex seditio militum, in Illyrico et in Germania, exorta est. Flagitabant ambo exercitus multa extra ordinem : ante omnia, ut aequarentur stipendio praetorianis Germaniciani. Quidam etiam principem detrectabant, non a se datum : summaque vi Germanicum, qui tum iis praeerat, ad capessendam Rempublicam perurgebant, quanquam obfirmate resistentem. Quem maxime casum timens, partes sibi, quas senatui liberet, tuendas in Republica depoposcit : quando universae sufficere solus nemo posset, nisi cum altero, vel etiam cum pluribus. Simulavit et valetudinem, quo aequiore animo Germanicus celerem successionem, vel certe societatem principatus, opperiretur. Compositis seditionibus, Clementem quoque fraude deceptum redegit in potestatem. Libonem, ne quid in novitate acerbius fieret, secundo demum anno in Senatu coarguit, medio temporis spatio tantum cavere contentus. Nam et inter pontifices sacrificanti simul, pro secespita plumbeum cultrum subiiciendum curavit : et secretum petenti, non nisi adhibito Druso filio, dedit : dextramque obambulantis, veluti incumbens, quoad perageretur sermo, continuit.

XXVI. Verum liberatus metu, civilem admodum inter initia, ac paulo minus quam privatum egit. Ex plurimis maximiſque honoribus, praeter paucos et modicos non recepit. Natalem ſuum plebeiis incurrentem Circenſibus, vix unius bigae adiectione honorari paſſus eſt. Templa, flamines, ſacerdotes decerni ſibi prohibuit: etiam ſtatuas atque imagines, niſi permittente ſe, poni: permiſitque ea ſola conditione, ne inter ſimulacra deorum, ſed inter ornamenta aedium, ponerentur. Interceſſit et, quo minus in acta ſua iuraretur, et, ne menſis September, Tiberius; October, Livius, vocarentur. Praenomen quoque IMPERATORIS, cognomenque PATRIS PATRIAE, et civicam in veſtibulo coronam recuſavit. Ac ne AUGUSTI quidem nomen, quanquam hereditarium, ullis niſi ad reges ac dynaſtas epiſtolis addidit. Nec amplius quam mox tres conſulatus, unum paucis diebus, alterum tribus menſibus, tertium abſens, uſque in Idus Maias geſſit.

XXVII. Adulationes adeo averſatus eſt, ut neminem ſenatorum, aut officii aut negotii cauſa, ad lecticam ſuam admiſerit; conſularem vero ſatisfacientem ſibi, ac per genua orare conantem, ita ſuffugerit, ut caderet ſupinus; atque etiam, ſi quid in ſermone, vel in continua oratione blandius de ſe diceretur, non dubitaret interpellare, ac reprehendere, et commutare continuo. *Dominus* appellatus a quodam, denuntiavit, ne ſe amplius contumeliae cauſa nominaret. Alium dicentem, *ſacras eius occupationes*; et rurſus alium, *auctore eo ſenatum ſe adiiſſe*,

verba mutare, et pro *auctore*, *suasorem*, pro *sacris*, *laboriosas* dicere coëgit.

XXVIII. Sed et adversus convicia malosque rumores, et famosa de se ac suis carmina, firmus ac patiens, subinde iactabat, *In civitate libera linguam mentemque liberas esse debere.* Et quondam, senatu cognitionem de eiusmodi criminibus ac reis flagitante: *Non tantum*, inquit, *otii habemus, ut implicare nos pluribus negotiis debeamus. Si hanc fenestram aperueritis, nihil aliud agi sinetis: omnium inimicitiae hoc praetextu ad vos deferentur.* Exstat et sermo eius in senatu percivilis: *Siquidem locutus aliter fuerit, dabo operam, ut rationem factorum meorum dictorumque reddam: si perseveraverit, invicem eum odero.*

XXIX. Atque haec eo notabiliora erant, quod ipse in appellandis venerandisque et singulis, et universis, prope excesserat humanitatis modum. Dissentiens in curia a Q. Haterio, *Ignoscas*, inquit, *rogo, si quid adversus te liberius, sicut senator, dixero.* Et inde omnes alloquens: *Dixi & nunc, & saepe alias, P. C. bonum & salutarem principem, quem vos tanta & tam libera potestate instruxistis, senatui servire debere, & universis civibus saepe, & plerumque etiam singulis: neque id dixisse me poenitet, & bonos & aequos & faventes vos habui dominos, & adhuc habeo.*

XXX. Quin etiam speciem libertatis quandam induxit, conservatis senatui ac magistratibus, et maiestate pristina et potestate: neque tam parvum quidquam, neque tam magnum publici privatique negotii fuit, de quo non ad P. C. referretur. De vectigalibus ac monopoliis, de exstruendis reficiendisve ope-

ribus, etiam de legendo vel exauctorando milite, ac legionum et auxiliorum descriptione; denique, quibus imperium prorogari, aut extraordinaria bella mandari, quid et qua forma regum literis rescribi placeret. Praefectum alae, de vi et rapinis reum, causam in senatu dicere coëgit. Nunquam curiam nisi solus intravit: lectica quondam introlatus aeger, comites a se removit.

XXXI. Quaedam adversus sententiam suam decerni, ne questus quidem est. Negante éo, destinatos magistratus abesse oportere, ut praesentes honori acquiescerent, praetor designatus liberam legationem impetravit. Iterum censente, ut Trebianis legatam in opus novi theatri pecuniam ad munitionem viae transferre concederetur, obtinere non potuit, quin rata voluntas legatoris esset. Cum senatusconsultum per discessionem forte fieret, transeuntem eum in alteram partem, in qua pauciores erant, secutus est nemo. Cetera quoque, nonnisi per magistratus, et iure ordinario agebantur; tanta Consulum auctoritate, ut legati ex Africa adierint eos, querentes, trahi se a Caesare, ad quem missi forent. Nec mirum, cum palam esset, ipsum quoque eisdem et assurgere, et decedere via.

XXXII. Corripuit consulares exercitibus praepositos, quod non de rebus gestis senatui scriberent; quodque de tribuendis quibusdam militaribus donis ad se referrent: quasi non omnium tribuendorum ipsi ius haberent. Praetorem collaudavit, quod honore inito, consuetudinem antiquam retulisset de maioribus suis pro concione memorandi. Quorum-

dam illustrium exsequias usque ad rogum frequentavit. Parem moderationem minoribus quoque et personis et rebus exhibuit. Cum Rhodiorum magistratus, quod literas publicas sine subscriptione ad se dederant, evocasset, ne verbo quidem insectatus, ac tantummodo iussos subscribere, remisit. Diogenes grammaticus disputare sabbatis Rhodi solitus, venientem eum, ut se extra ordinem audiret, non admiserat; ac per servulum suum in septimum diem distulerat. Hunc Romae, salutandi sui causa pro foribus adstantem, nihil amplius, quam ut post septimum annum rediret, admonuit. Praesidibus onerandas tributo provincias suadentibus rescripsit: *Boni pastoris esse, tondere pecus, non deglubere.*

XXXIII. Paulatim principem exseruit, praestititque: etsi varium diu, commodiorem tamen saepius, et ad utilitates publicas proniorem. Ac primo eatenus interveniebat, ne quid perperam fieret. Itaque et constitutiones quasdam senatus rescidit, et magistratibus pro tribunali cognoscentibus plerumque se offerebat consiliarium, assidebatque iuxtim, vel ex adverso, in parte primori: et si quem reorum elabi gratia rumor esset, subitus aderat; iudicesque aut e plano, aut e quaesitoris tribunali, legum et religionis, et noxae, de qua cognoscerent, admonebat: atque etiam, si qua in publicis moribus desidia aut mala consuetudine labarent, corrigenda suscepit.

XXXIV. Ludorum ac munerum impensas corripuit, mercedibus scenicorum recisis, paribusque gladiatorum ad certum numerum redactis. Corinthiorum vasorum pretia in immensum exarsisse, tresque

mullos XXX millibus numum venisse, graviter conquestus, adhibendum supellectili modum censuit; annonamque macelli, senatus arbitratu, quotannis temperandam, dato aedilibus negotio, popinas ganeasque usque eo inhibendi, ut ne opera quidem pistoria proponi venalia sinerent. Et ut parsimoniam publicam exemplo quoque iuvaret, solennibus ipse coenis pridiana saepe ac semesa obsonia apposuit, dimidiatumque aprum; affirmans, omnia eadem habere, quae totum. Quotidiana oscula prohibuit edicto: item strenarum commercium, ne ultra Kalendas Ianuarias exerceretur. Consueverat et quadruplam strenam, et de manu reddere: sed offensus interpellari se toto mense ab iis, qui potestatem sui die festo non habuissent, ultra non reddidit.

XXXV. Matronas prostratae pudicitiae, quibus accusator publicus deesset, ut propinqui, more maiorum, de communi sententia coërcerent, auctor fuit. Equiti Romano iurisiurandi gratiam fecit, ut uxorem in strupro generi compertam dimitteret, quam se nunquam repudiaturum ante iuraverat. Feminae famosae, ut ad evitandas legum poenas iure ac dignitate matronali exsolverentur, lenocinium profiteri coeperant: et ex iuventute utriusque ordinis profligatissimus quisque, quo minus in opera scenae arenaeque edenda senatusconsulto tenerentur, famosi iudicii notam sponte subibant. eos easque omnes, ne quod refugium in tali fraude cuiquam esset, exsilio affecit. Senatori latum clavum ademit, cum cognovisset, sub Kalendas Iulii demigrasse in hortos, quo vilius post diem aedes in urbe conduce-

ret. Alium et quaeſtura removit, quod uxorem, pridie ſortitionem ductam, poſtridie repudiaſſet.

XXXVI. Externas caerimonias, Aegyptios Iudaicoſque ritus compeſcuit; coactis, qui ſuperſtitione ea tenebantur, religioſas veſtes cum inſtrumento omni comburere. Iudaeorum iuventutem, per ſpeciem ſacramenti, in provincias gravioris coeli diſtribuit: reliquos gentis eiuſdem, vel ſimilia ſectantes, urbe ſubmovit, ſub poena perpetuae ſervitutis, niſi obtemperaſſent. Expulit et mathematicos: ſed deprecantibus, ac ſe artem deſituros promittentibus, veniam dedit.

XXXVII. In primis tuendae pacis a graſſaturis ac latrociniis ſeditionumque licentia curam habuit. Stationes militum per Italiam ſolito frequentiores diſpoſuit. Romae caſtra conſtituit, quibus Praetorianae cohortes, vagae ante id tempus, et per hoſpitia diſperſae, continerentur. Populares tumultus exortos graviſſime coërcuit: et ne orirentur, ſedulo cavit. Caede in theatro per diſcordiam admiſſa, capita factionum et hiſtriones, propter quos diſſidebatur, relegavit; nec ut revocaret, unquam ullis populi precibus potuit evinci. Cum Pollentina plebs funus cuiuſdam primipilaris non prius ex foro miſiſſet, quam extorta pecunia per vim heredibus ad gladiatorium munus: cohortem ab urbe, et aliam a Cottii regno, diſſimulata itineris cauſa, detectis repente armis, concinentibuſque ſignis, per diverſas portas in oppidum immiſit; ac partem maiorem plebei ac decurionum in perpetua vincula coniecit. Abolevit et ius moremque aſylorum, quae uſquam erant. Cyzicenis,

in cives Romanos violentius quaedam aufis, publice libertatem ademit, quam Mithridatico bello meruerant. Hoftiles motus, nulla poftea expeditione fuscepta, per legatos compefcuit: nec per eos quidem, nifi cunctanter et neceffario. Reges infeftos fufpectofque comminationibus magis et querelis, quam vi, repreffit. Quofdam per blanditias atque promiffa extractos ad fe non remifit: ut Maraboduum Germanum, Rhefcupolim Thracem, Archelaum Cappadocem, cuius etiam regnum in formam provinciae redegit.

XXXVIII. Biennio continuo poft adeptum imperium, pedem porta non extulit: fequenti tempore, praeterquam in propinqua oppida, et cum longiffime, Antio tenus, nufquam abfuit: idque perraro et paucos dies, quamvis provincias quoque et exercitus revifurum fe faepe pronuntiaffet, et prope quotannis profectionem praepararet, vehiculis comprehenfis, commeatibus per municipia et colonias difpofitis, ad extremum vota pro itu et reditu fuo fufcipi paffus, et vulgo iam per iocum *Callipides* vocaretur: quem curfitare, ac ne cubiti quidem menfuram progredi, proverbio Graeco notatum eft.

XXXIX. Sed orbatus utroque filio, quorum Germanicus in Syria, Drufus Romae obierat, fecessum Campaniae petiit; conftanti et opinione et fermone paene omnium, quafi neque rediturus unquam, et cito mortem etiam obiturus: quod paulo minus utrumque evenit. Nam neque Romam amplius rediit: fed et paucos poft dies iuxta Terracinam in praetorio, cui fpeluncae nomen erat, incoenante

eo, complura et ingentia ſaxa fortuito ſuperne delapſa ſunt: multiſque convivarum et miniſtrorum eliſis, praeter ſpem evaſit.

XL. Peragrata Campania, cum Capuae Capitolium, Nolae templum Auguſti, quam cauſam profectionis praetenderat, dedicaſſet, Capreas ſe contulit: praecipue delectatus inſula, quod uno parvoque litore adiretur, ſepta undique praeruptis immenſae altitudinis rupibus, et profundo maris. Statimque revocante aſſidua obteſtatione populo, propter cladem, qua apud Fidenas ſupra XX hominum millia, gladiatorio munere, amphitheatri ruina, perierant, tranſiit in continentem, poteſtatemque omnibus adeundi ſui fecit: tanto magis, quod ab urbe egrediens, ne quis ſe interpellaret, edixerat, ac toto itinere adeuntes ſubmoverat.

XLI. Regreſſus in inſulam, Reipublicae quidem curam uſque adeo abiecit, ut poſtea non decurias equitum unquam ſuppleverit; non tribunos militum praefectoſque, non provinciarum praeſides ullos mutaverit; Hiſpaniam et Syriam per aliquot annos ſine conſularibus legatis habuerit; Armeniam a Parthis occupari, Moeſiam a Dacis Sarmatiſque; Gallias a Germanis vaſtari neglexerit; magno dedecore imperii, nec minori diſcrimine.

XLII. Ceterum ſecreti licentiam nactus, et quaſi civitatis oculis remotus, cuncta ſimul vitia, male diu diſſimulata, tandem profudit: de quibus ſigillatim ab exordio referam. In caſtris, tiro etiam tum, propter nimiam vini aviditatem, pro Tiberio, *Biberius*; pro Claudio, *Caldius*; pro Nerone,

Mero vocabatur. Poſtea princeps in ipſa publicorum morum correctione cum Pomponio Flacco et L. Piſone noctem continuumque biduum epulando potandoque conſumſit: quorum alteri Syriam provinciam, alteri praefecturam urbis confeſtim detulit, codicillis quoque *iucundiſſimos, & omnium horarum amicos* profeſſus. Seſtio Gallo, libidinoſo ac prodigo ſeni, olim ab Auguſto ignominia notato, et a ſe ante paucos dies apud Senatum increpito, coenam ea lege condixit, ne quid ex conſuetudine immutaret aut demeret; utque nudis puellis miniſtrantibus coenaretur. Ignotiſſimum quaeſturae candidatum nobiliſſimis antepoſuit, ob epotam in convivio, propinante ſe, vini amphoram. Aſellio Sabino ſeſtertia ducenta donavit pro dialogo, in quo boleti, et ficedulae, et oſtreae, et turdi certamen induxerat. Novum denique officium inſtituit a voluptatibus, praepoſito equite Romano, T. Caeſonio Priſco.

XLIII. Seceſſu vero Capreenſi, etiam ſellariam excogitavit ſedem arcanarum libidinum: in quam undique conquiſiti puellarum et exoletorum greges, monſtroſique concubitus repertores, quos *ſpintrias* appellabat, triplici ſerie connexi, invicem inceſtarent ſe coram ipſo, ut adſpectu deficientes libidines excitaret. Cubicula plurifariam diſpoſita tabellis ac ſigillis laſciviſſimarum picturarum et figurarum adornavit, libriſque Elephantidis inſtruxit; ne cui in opera edenda exemplar imperatae ſchemae deeſſet. In ſilvis quoque ac nemoribus paſſim Venereos locos commentus eſt, proſtanteſque per antra et cavas ru-

pes, ex utriusque sexus pube, Paniscorum et Nympharum habitu: palamque iam et vulgo nomine insulae abutentes, *Caprineum* dictitabant.

XLIV. Maiore adhuc et turpiore infamia flagravit, vix ut referri audirive, nedum credi fas sit: quasi pueros primae teneritudinis, quos pisciculos vocabat, institueret, ut natanti sibi inter femina versarentur, ac luderent, lingua morsuque sensim appetentes: atque etiam, quasi infantes firmiores, necdum tamen lacte depulsos, inguini, ceu papillae, admoveret: pronior sane ad id genus libidinis, et natura et aetate. Quare Parrhasii quoque tabulam, in qua Meleagro Atalanta ore morigeratur, legatam sibi sub conditione, ut si argumento offenderetur, decies pro ea sestertium acciperet, non modo praetulit, sed et in cubiculo dedicavit. Fertur etiam in sacrificando quondam, captus facie ministri acerram praeferentis, nequisse abstinere, quin paene vix dum re divina peracta, ibidem statim seductum constupraret, simulque fratrem eius tibicinem; atque utrique mox, quod mutuo flagitium exprobrarent, crura fregisse.

XLV. Feminarum quoque, et quidem illustrium, capitibus quantopere solitus sit illudere, evidentissime apparuit, Malloniae cuiusdam exitu: quam perductam, et quidquam amplius pati constantissime recusantem delatoribus obiecit; ac ne ream quidem interpellare desiit, *Ecquid poeniteret:* donec ea, relicto iudicio, domum se abripuit, ferroque transegit, obscoenitate oris hirsuto atque olido seni clare exprobrata. Unde nota in Atellanico exodio, proximis

ludis assensu maximo excepta, percrebuit: *Hircum vetulum capreis naturam ligurrire.*

XLVI. Pecuniae parcus ac tenax, comites peregrinationum expeditionumque nunquam salario, cibariis tantum, sustentavit: una modo liberalitate, ex indulgentia vitrici, prosecutus, cum tribus classibus factis pro dignitate cuiusque, primae sexcenta sestertia, secundae quadringenta distribuit, ducenta tertiae, quam non amicorum, sed gratorum appellabat.

XLVII. Princeps neque opera ulla magnifica fecit: (nam et, quae sola susceperat, Augusti templum, restitutionemque Pompeiani theatri, imperfecta post tot annos reliquit) neque spectacula omnino edidit; et iis, quae ab aliquo ederentur, rarissime interfuit, ne quid exposceretur, utique postquam comoedum Actium coactus est manumittere. Paucorum senatorum inopia sustentata, ne pluribus opem ferret, negavit se aliis subventurum, nisi senatui iustas necessitatum causas probassent. Quo pacto plerosque modestia et pudore deterruit: in quibus Hortalum, Q. Hortensii oratoris nepotem, qui, permodica re familiari, auctore Augusto, quatuor liberos tulerat.

XLVIII. Publice munificentiam bis omnino exhibuit: proposito millies sestertio gratuito in triennii tempus; et rursus, quibusdam dominis insularum, quae in monte Coelio deflagrarant, pretio restituto. Quorum alterum magna difficultate numaria, populo auxilium flagitante, coactus est facere, cum per senatusconsultum sanxisset, et foeneratores duas patrimonii partes in solo collocarent, debitores totidem

aeris alieni ſtatim ſolverent, nec res expediretur: alterum, ad mitigandam temporum atrocitatem. Quod tamen beneficium tanti aeſtimavit, ut montem Coelium, appellatione mutata, vocari Auguſtum iuſſerit. Militi poſt duplicata ex Auguſti teſtamento legata nihil unquam largitus eſt, praeterquam ſingula millia denariorum praetorianis, quod Seiano ſe non accommodaſſent; et quaedam munera Syriacis legionibus, quod ſolae nullam Seiani imaginem inter ſigna coluiſſent: atque etiam miſſiones veteranorum rariſſimas fecit, ex ſenio mortem, ex morte compendium captans. Ne provincias quidem ulla liberalitate ſublevavit; excepta Aſia, disiectis terrae motu civitatibus.

XLIX. Procedente mox tempore etiam ad rapinas convertit animum. Sat conſtat, Cn. Lentulum augurem, cui cenſus maximus fuerit, metu et angore ad faſtidium vitae ab eo actum, et ut ne quo niſi ipſo herede moreretur: condemnatam et generoſiſſimam feminam Lepidam, in gratiam Quirini conſularis praedivitis, et orbi, qui dimiſſam eam e matrimonio, poſt vigeſimum annum, veneni olim in ſe comparati arguebat: praeterea Galliarum et Hiſpaniarum, Syriaeque et Graeciae principes confiſcatos, ob tam leve et tam impudens calumniarum genus, ut quibuſdam non aliud ſit obiectum, quam quod partem rei familiaris in pecunia haberent: plurimis etiam civitatibus et privatis, veteres immunitates, et ius metallorum ac vectigalium ademta: ſed et Vononem regem Parthorum, qui pulſus a ſuis, quaſi in fidem populi Romani cum ingenti gaza An-

tiochiam ſe receperat, ſpoliatum perfidia, et occiſum.

L. Odium adverſus neceſſitudines, in Druſo primum fratre detexit; prodita eius epiſtola, qua ſecum de cogendo ad reſtituendam libertatem Auguſto agebat: deinde et in reliquis. Iuliae uxori tantum abfuit, ut relegatae, quod minimum eſt, officii aut humanitatis aliquid impertiret, ut ex conſtitutione patris uno oppido clauſam, domo quoque egredi, et commercio hominum frui, vetuerit: ſed et peculio conceſſo a patre, praebitiſque annuis fraudavit, per ſpeciem publici iuris, quod nihil de his Auguſtus teſtamento caviſſet. Matrem Liviam gravatus, velut partes ſibi aequas potentiae vindicantem, et congreſſum eius aſſiduum vitavit, et longiores ſecretioreſque ſermones, ne eius conſiliis, quibus tamen interdum et egere et uti ſolebat, regi videretur. Tulit etiam perindigne, actum a ſenatu, ut titulis ſuis, quaſi Auguſti, ita et Liviae filius, adiiceretur. Quare non *parentem patriae* appellari, non ullum inſignem honorem recipere publice paſſus eſt. Sed et frequenter admonuit, *maioribus nec feminae convenientibus negotiis abſtineret*: praecipue, ut animadvertit, incendio iuxta aedem Veſtae et ipſam interveniſſe; populumque et milites, quo enixius opem ferrent, adhortatam, ſicut ſub marito ſolita eſſet.

LI. Dehinc ad ſimultatem uſque proceſſit, hac, ut ferunt, de cauſa. Inſtanti ſaepius, ut civitate donatum in decurias adlegeret, negavit alia ſe conditione adlecturum, quam ſi pateretur, adſcribi albo, *extortum id ſibi a matre.* At illa commota, veteres quoſ-

dam ad se Augusti codicillos, de acerbitate et intolerantia morum eius, e sacrario protulit atque recitavit. Hos et custoditos tamdiu, et exprobratos tam infeste, adeo graviter tulit, ut quidam putent, inter causas secessus hanc ei vel praecipuam fuisse. Toto quidem triennio, quo vivente matre abfuit, semel omnino eam, nec amplius quam uno die, ac paucissimis vidit horis: ac mox neque aegrae adesse curavit, defunctamque, et dum adventus sui spem facit, complurium dierum mora, corrupto demum et tabido corpore funeratam prohibuit consecrari; quasi id ipsa mandasset. Testamentum quoque eius pro irrito habuit, omnesque amicitias et familiaritates, etiam quibus ea funeris curam moriens demandarat, intra breve tempus afflixit; uno ex his, equestris ordinis viro, et in antliam condemnato.

LII. Filiorum neque naturalem Drusum, neque adoptivum Germanicum, patria caritate dilexit; alterius vitiis infensus. Nam Drusus animi fluxioris, remissiorisque vitae erat. Itaque ne mortuo quidem perinde affectus est: sed tantum non statim a funere ad negotiorum consuetudinem rediit, iustitio longiore inhibito. Quin et Iliensium legatis paulo serius consolantibus, quasi obliterata iam doloris memoria, irridens, *Se quoque*, respondit, *vicem eorum dolere, quod egregium civem Hectorem amisissent.* Germanico usque adeo obtrectavit, ut et praeclara facta eius pro supervacuis elevarit, et gloriosissimas victorias, ceu damnosas Reipublicae increparit. Quod vero Alexandriam, propter immensam et repentinam famem, inconsulto se adisset, questus est in senatu. Etiam causa

mortis fuiſſe ei per Cn. Piſonem legatum Syriae, creditur: quem, mox huius criminis reum putant quidam mandata prolaturum, niſi ea ſecreta obſtarent. Per quae multifariam inſcriptum, et per noctes creberrime acclamatum eſt, *Redde Germanicum.* Quam ſuſpicionem confirmavit ipſe poſtea, coniuge etiam ac liberis Germanici crudelem in modum afflictis.

LIII. Nurum Agrippinam, poſt mortem mariti, liberius quiddam queſtam, manu apprehendit, graecoque verſu, *Si non dominaris*, inquit, *filiola*, *iniuriam te accipere exiſtimas?* Nec ullo mox ſermone dignatus eſt. Quondam vero inter coenam porrecta a ſe poma guſtare non auſam, etiam vocare deſiit, ſimulans, veneni ſe crimine arceſſitum; cum praeſtructum utrumque conſulto eſſet, ut et ipſe tentandi gratia offerret, et illa quaſi certiſſimum exitium caveret. Noviſſime calumniatus, modo ad ſtatuam Auguſti, modo ad exercitus confugere velle, Pandatariam relegavit; conviciantique oculum per centurionem verberibus excuſſit. Rurſus mori inedia deſtinanti, per vim ore diducto infulciri cibum iuſſit. Sed et perſeverantem, atque ita abſumtam, criminoſiſſime inſectatus eſt, cum diem quoque natalem eius inter nefaſtos referendum ſuaſiſſet. Imputavit etiam, quod non laqueo ſtrangulatam in Gemonias abiecerit: proque tali clementia interponi decretum paſſus eſt, quo ſibi gratiae agerentur, et Capitolino Iovi donum ex auro ſacraretur.

LIV. Cum ex Germanico tres nepotes, Neronem et Druſum et Caium, ex Druſo unum Tiberium haberet, deſtitutus morte liberorum, maximos natu de

Germanici filiis, Neronem et Drusum, P. C. commendavit: diemque utriusque tirocinii, congiario plebi dato, celebravit. Sed ut comperit, ineunte anno, pro eorum quoque salute publice vota suscepta: egit cum senatu, *Non debere talia praemia tribui, nisi expertis & aetate provectis*: atque ex eo, patefacta interiore animi sui nota, omnium criminationibus obnoxios reddidit: variaque fraude inductos, ut et concitarentur ad convicia, et concitati proderentur, accusavit per literas, amarissime congestis etiam probris, et iudicatos hostes fame necavit: Neronem, in insula Pontia; Drusum, in ima parte Palatii. Putant Neronem ad voluntariam mortem coactum, cum ei carnifex, quasi ex senatus auctoritate missus, laqueos et uncos ostentaret: Druso autem adeo alimenta subducta, ut tomentum e culcita tentaverit mandere: amborum sic reliquias dispersas, ut vix quandoque colligi possent.

LV. Super veteres amicos ac familiares, viginti sibi e numero principum civitatis depoposcerat, velut consiliarios in negotiis publicis. Horum omnium vix duos aut tres incolumes praestitit: ceteros, alium alia de causa, perculit. Inter quos cum plurimorum clade Aelium Seianum, quem ad summam potentiam, non tam benevolentia provexerat, quam ut esset, cuius ministerio ac fraudibus liberos Germanici circumveniret; nepotemque suum ex Druso filio naturalem ad successionem imperii confirmaret.

LVI. Nihilo lenior in convictores Graeculos, quibus vel maxime acquiescebat. Zenonem quendam, exquisitius sermocinantem, cum interrogasset, *quae-*

nam illa tam molesta dialectos esset, et ille respondisset, *Doridem*; relegavit Cinariam: existimans, exprobratum sibi veterem secessum, quod Dorice Rhodii loquantur. Item cum soleret ex lectione quotidiana quaestiones super coenam proponere, comperissetque, Seleucum grammaticum a ministris suis perquirere, quos quoque tempore tractaret auctores, atque ita praeparatum venire: primum a contubernio removit, deinde etiam ad mortem compulit.

LVII. Saeva ac lenta natura ne in puero quidem latuit, quam Theodorus Gadareus, rhetoricae praeceptor, et perspexisse primus sagaciter, et assimulasse aptissime visus est, subinde in obiurgando appellans eum πηλὸν αἵματι πεφυραμένον. Sed aliquanto magis in principe eluxit, etiam inter initia, cum adhuc favorem hominum moderationis simulatione captaret. Scurram, qui praetereunte funere clare mortuo mandarat, ut nuntiaret Augusto, *nondum reddi legata, quae plebi reliquisset*, attractum ad se, recipere debitum, ducique ad supplicium imperavit, et patri suo verum referre. Nec multo post in senatu Pompeio cuidam, equiti Romano, quiddam pernegante, dum vincula minatur, affirmavit fore, *ut ex Pompeio Pompeianus fieret*: acerba cavillatione simul hominis nomen incessens, veterumque partium fortunam.

LVIII. Sub idem tempus, consulente praetore, an iudicia maiestatis cogi iuberet, exercendas esse leges respondit, et atrocissime exercuit. Statuae quidam Augusti caput demserat, ut alterius imponeret. Acta res in senatu. Et quia ambigebatur, per tormenta quaesita est. Damnato reo, paulatim hoc genus ca-

lumniae eo processit, ut haec quoque capitalia essent: circa Augusti simulacrum servum cecidisse, vestimenta mutasse, numo vel anulo effigiem impressam, latrinae aut lupanari intulisse, dictum ullum factumve eius, existimatione aliqua laesisse. Periit denique et is, qui honores in colonia sua eodem die decerni sibi passus est, quo decreti et Augusto olim erant.

LIX. Multa praeterea, specie gravitatis, ac morum corrigendorum, sed et magis naturae obtemperans, ita saeve et atrociter factitavit, ut nonnulli versiculis quoque et praesentia exprobrarent, et futura denuntiarent mala:

Asper & immitis, breviter vis omnia dicam?
Dispeream, si te mater amare potest.

Non es eques. quare? non sunt tibi millia centum:
Omnia si quaeras, & Rhodos exsilium est.

Aurea mutasti Saturni secula, Caesar:
Incolumi nam te, ferrea semper erunt.

Fastidit vinum, quia iam sitit iste cruorem:
Tam bibit hunc avide, quam bibit ante merum.

Adspice felicem sibi, non tibi, Romule, Sullam:
Et Marium, si vis, adspice, sed reducem:

Nec non Antonî, civilia bella moventis,
Nec semel infectas adspice caede manus:

Et dic: Roma perit: regnabit sanguine multo,
Ad regnum quisquis venit ab exsilio.

Quae primo, quasi ab impatientibus remediorum, ac non tam ex animi sententia, quam bile et stomacho

fingerentur, volebat accipi. Dicebatque identidem: *Oderint, dum probent.* Deinde, vera plane certaque esse, ipse fecit fidem.

LX. In paucis diebus, quam Capreas attigit, piscatori, qui sibi secretum agenti grandem mullum inopinanter obtulerat, perfricari eodem pisce faciem iussit: territus, quod is a tergo insulae per aspera et devia erepsisset ad se. Gratulanti autem inter poenam, quod non et locustam, quam praegrandem ceperat, obtulisset, locusta quoque lacerari os imperavit. Militem praetorianum, ob surreptum e viridario pavonem, capite puniit. In quodam itinere, lectica, qua vehebatur, vepribus impedita, exploratorem viae, primarum cohortium centurionem, stratum humi paene ad necem verberavit.

LXI. Mox in omne genus crudelitatis erupit, nunquam deficiente materia: cum primo matris, deinde nepotum et nurus, postremo Seiani familiares atque etiam notos persequeretur. Post cuius interitum vel saevissimus exstitit. Quo maxime apparuit, non tam ipsum a Seiano concitari solitum, quam Seianum quaerenti occasiones subministrasse. Etsi commentario, quem de vita sua summatim breviterque composuit, ausus est scribere, *Seianum se punisse, quod comperisset, furere adversus liberos Germanici filii sui:* quorum ipse alterum, suspecto iam, alterum oppresso demum Seiano, interemit. Singillatim crudeliter facta eius exsequi, longum est: generatim, velut exemplaria saevitiae, enumerare, sat erit. Nullus a poena hominum cessavit dies; ne religiosus quidem ac sacer. Animadversum in quosdam ineunte anno novo:

accuſati damnatique multi, cum liberis atque etiam uxoribus ſuis. Interdictum, ne capite damnatos propinqui lugerent: decreta accuſatoribus praecipua praemia, nonnunquam et teſtibus. Nemini delatorum fides abrogata. Omne crimen pro capitali receptum, etiam paucorum ſimpliciumque verborum. Obiectum eſt poetae, quod in tragoedia Agamemnonem probris laceſſiſſet: obiectum et hiſtorico, quod *Brutum Caſſiumque ultimos Romanorum* dixiſſet: animadverſum eſt ſtatim in auctores, ſcriptaque abolita, quamvis probarentur aliquot ante annos, etiam Auguſto audiente recitata. Quibuſdam cuſtodiae traditis, non modo ſtudendi ſolatium ademtum, ſed etiam ſermonis et colloquii uſus. Citati ad cauſam dicendam, partim ſe domi vulneraverunt, certi damnationis, et ad vexationem ignominiamque vitandam; partim in media curia venenum hauſerunt, et tamen, colligatis vulneribus, ac ſemianimes palpitanteſque, in carcerem rapti. Nemo punitorum non et in Gemonias abiectus, uncoque tractus. Viginti uno die abiecti tractique ſunt: inter eos pueri et feminae. Immaturae puellae, quia more tradito nefas eſſet, virgines ſtrangulari, vitiatae prius a carnifice, dein ſtrangulatae. Mori volentibus vis adhibita vivendi. Nam mortem adeo leve ſupplicium putabat, ut cum audiſſet, unum e reis, Carnulium nomine, anticipaſſe eam, exclamaverit: *Carnulius me evaſit.* Et, in recognoſcendis cuſtodiis, precanti cuidam poenae maturitatem, reſpondit: *Nondum tecum in gratiam redii.* Annalibus ſuis vir conſularis inſeruit, frequenti quondam convivio, cui et ipſe affuerit, in-

terrogatum eum subito et clare a quodam nano, adstante mensae inter copreas, cur Paconius maiestatis reus tam diu viveret, statim quidem petulantiam linguae obiurgasse, ceterum post paucos dies scripsisse senatui, ut de poena Paconii quam primum statueret.

LXII. Auxit intenditque saevitiam, exacerbatus indicio de morte filii sui Drusi: quem cum morbo et intemperantia periisse existimaret, ut tandem veneno interemtum fraude Livillae uxoris atque Seiani cognovit, neque tormentis neque supplicio cuiusdam pepercit; soli huic cognitioni adeo per totos dies deditus et intentus, ut Rhodiensem hospitem, quem familiaribus literis Romam evocarat, advenisse sibi nuntiatum, torqueri sine mora iusserit, quasi aliquis ex necessariis quaestioni adesset; deinde, errore detecto, et occidi, ne divulgaret iniuriam. Carnificinae eius ostenditur locus Capreis, unde damnatos, post longa et exquisita tormenta, praecipitari coram se in mare iubebat; excipiente classiariorum manu, et contis atque remis elidente cadavera, ne cui residui spiritus quidquam inesset. Excogitaverat autem inter genera cruciatus etiam, ut larga meri potione per fallaciam oneratos, repente veretris deligatis, fidicularum simul, urinaeque tormento distenderet. Quod nisi eum et mors praevenisset, et Thrasyllus consulto, ut aiunt, differre quaedam, spe longioris vitae compulisset: plures aliquanto necaturus, ac ne reliquis quidem nepotibus parsurus creditur; cum et Caium suspectum haberet, et Tiberium, ut ex adulterio conceptum, aspernaretur. Nec abhorret a vero.

Namque identidem *Felicem Priamum vocabat, quod ſuperſtes omnium ſuorum exſtitiſſet.*

LXIII. Quam inter haec non modo inviſus ac deteſtabilis, ſed praetrepidus quoque, atque etiam contumeliis obnoxius vixerit, multa indicia ſunt. Haruſpices ſecreto, ac ſine teſtibus, conſuli vetuit. Vicina vero urbi oracula etiam disiicere conatus eſt: ſed maieſtate Praeneſtinarum ſortium territus, deſtitit; cum obſignatas devectaſque Romam non reperiſſet in arca, niſi relatas rurſus ad templum. Unum et alterum conſulares, oblatis provinciis, non auſus a ſe dimittere, uſque eo detinuit, donec ſucceſſores poſt aliquot annos praeſentibus daret: cum interim, manente officii titulo, etiam delegaret plurima; aſſidueque illi per legatos et adiutores ſuos exſequenda curarent.

LXIV. Nurum ac nepotes nunquam aliter poſt damnationem, quam catenatos, obſutaque lectica, loco movit; prohibitis per militem obviis ac viatoribus reſpicere uſquam, vel conſiſtere.

LXV. Seianum, res novas molientem, quamvis iam et natalem eius publice celebrari, et imagines aureas coli paſſim videret, vix tandem, et aſtu magis ac dolo, quam principali auctoritate, ſubvertit. Nam primo, ut a ſe per ſpeciem honoris dimitteret, collegam ſibi aſſumſit in quinto conſulatu, quem longo intervallo abſens, ob id ipſum ſuſceperat. Deinde ſpe affinitatis ac tribunitiae poteſtatis deceptum, inopinantem criminatus eſt pudenda miſerandaque oratione; cum inter alia P. C. precaretur, *mitterent alterum e conſulibus, qui ſenem ſe & ſolum in conſpectum eorum*

cum aliquo militari praeſidio perduceret. Sic quoque diffidens, tumultumque metuens, Druſum nepotem, quem vinculis adhuc Romae continebat, ſolvi, ſi res poſceret, ducemque conſtitui praeceperat. Aptatis etiam navibus, ad quaſcunque legiones meditabatur fugam, ſpeculabundus ex altiſſima rupe identidem ſigna, quae, ne nuntii morarentur, tolli procul, ut quidque foret factum, mandaverat. Verum, et oppreſſa coniuratione Seiani, nihilo ſecurior aut conſtantior, per novem proximos menſes non egreſſus eſt villa, quae vocatur Iovis.

LXVI. Urebant inſuper anxiam mentem varia undique convicia, nullo non damnatorum omne probri genus coram, vel per libellos in orcheſtra poſitos, ingerente. Quibus quidem diverſiſſime afficiebatur: modo, ut prae pudore ignota et celata cuncta cuperet: nonnunquam eadem contemneret, et proferret ultro, atque vulgaret. Quin et Artabani Parthorum regis laceratus eſt literis, parricidia et caedes et ignaviam et luxuriam obiicientis, monentiſque, ut voluntaria morte maximo iuſtiſſimoque civium odio quamprimum ſatisfaceret.

LXVII. Poſtremo, ſemetipſe pertaeſus, talis epiſtolae principio, tantum non ſummam malorum ſuorum profeſſus eſt: *Quid ſcribam vobis, Patres Conſcripti, aut quomodo ſcribam, aut quid omnino non ſcribam, hoc tempore, Dii me, Deaeque peius perdant, quam quotidie perire ſentio, ſi ſcio.* Exiſtimant quidam, praeſciſſe haec eum peritia futurorum: ac multo ante, quanta ſe quandoque acerbitas et infamia maneret, proſpexiſſe. Ideoque, ut imperium inierit, et PA-

L 4

TRIS PATRIAE appellationem, et ne in acta sua iuraretur, obstinatissime recusasse; ne mox maiore dedecore impar tantis honoribus inveniretur. Quod sane et ex oratione eius, quam de utraque re habuit, colligi potest: vel cum ait: *Similem se semper sui futurum: nec unquam mutaturum mores suos, quamdiu mentis sanae fuisset: sed exempli causâ cavendum, ne se senatus in acta cuiusquam obligaret, qui aliquo casu mutari posset.* Et rursus: *Si quando autem*, inquit, *de moribus meis, devotoque vobis animo, dubitaveritis: quod prius quam eveniat, opto, ut me supremus dies huic mutatae vestrae de me opinioni eripiat, nihil honoris adiiciet mihi PATRIS appellatio; vobis autem exprobrabit, aut temeritatem delati mihi eius cognominis, aut inconstantiam contrarii de me iudicii.*

LXVIII. Corpore fuit amplo atque robusto: statura, quae iustam excederet. Latus ab humeris et pectore: ceteris quoque membris usque ad imos pedes aequalis et congruens: sinistra manu agiliore ac validiore: articulis ita firmis, ut recens et integrum malum digito terebraret; caput pueri, vel etiam adolescentis, talitro vulneraret. Colore erat candido, capillo pone occipitium submissiore, ut cervicem etiam obtegeret, quod gentile in illo videbatur: facie honesta: in qua tamen crebri et subiti tumores, cum praegrandibus oculis, et qui, quod mirum esset, noctu etiam et in tenebris viderent, sed ad breve; et cum primum a somno patuissent, deinde rursum hebescebant. Incedebat cervice rigida et obstipa: adducto fere vultu, plerumque tacitus: nullo aut rarissimo etiam cum proximis sermone, eoque tardissimo;

nec ſine molli quadam digitorum geſticulatione. Quae omnia ingrata, atque arrogantiae plena, et animadvertit Auguſtus in eo, et excuſare tentavit ſaepe apud ſenatum ac populum, profeſſus, *Naturae vitia eſſe, non animi.* Valetudine proſperrima uſus eſt, tempore quidem principatus paene toto prope illaeſa; quamvis a trigeſimo aetatis anno arbitratu eam ſuo rexerit, ſine adiumento conſiliove medicorum.

LXIX. Circa deos ac religiones negligentior; quippe addictus mathematicae, perſuaſioniſque plenus, cuncta fato agi. Tonitrua tamen praeter modum expaveſcebat: et turbatiore coelo nunquam non coronam lauream capite geſtavit, quod fulmine afflari negetur id genus frondis.

LXX. Artes liberales utriuſque generis ſtudioſiſſime coluit. In oratione Latina ſecutus eſt Corvinum Meſſallam; quem ſenem adoleſcens obſervaverat. Sed affectatione et moroſitate nimia obſcurabat ſtilum: ut aliquanto ex tempore, quam a cura, praeſtantior haberetur. Compoſuit et carmen lyricum, cuius eſt titulus: *Conqueſtio de L. Caeſaris morte.* Fecit et Graeca poemata, imitatus Euphorionem, et Rhianum, et Parthenium: quibus poetis admodum delectatus, ſcripta eorum et imagines, publicis bibliothecis inter veteres et praecipuos auctores dedicavit: et ob hoc plerique eruditorum certatim ad eum multa de his ediderunt. Maxime tamen curavit notitiam hiſtoriae fabularis, uſque ad ineptias atque deriſum. Nam et grammaticos, quod genus hominum praecipue, ut diximus, appetebat, eiuſmodi fere quaeſtionibus experiebatur: *Quae mater Hecubae: Quod Achilli nomen*

inter virgines fuiſſet: Quid Sirenes cantare ſint ſolitae? Et quo primum die, poſt exceſſum Auguſti, curiam intravit; quaſi pietati ſimul ac religioni ſatisfacturus, Minois exemplo, thure quidem ac vino, verum ſine tibicine, ſupplicavit; ut ille olim in morte filii.

LXXI. Sermone Graeco, quanquam alias promtus et facilis, non tamen uſquequaque uſus eſt. Abſtinuitque maxime in ſenatu: adeo quidem, ut *Monopolium* nominaturus, prius veniam poſtularit, quod ſibi verbo peregrino utendum eſſet; atque etiam in quodam decreto patrum, cum ἔμβλημα recitaretur, commutandam cenſuerit vocem, et pro peregrina noſtratem requirendam, aut, ſi non reperiretur, vel pluribus, et per ambitum verborum, rem enuntiandam. Militem quoque graece teſtimonium interrogatum, niſi latine reſpondere vetuit.

LXXII. Bis omnino toto ſeceſſus tempore, Romam redire conatus, ſemel triremi uſque ad proximos Naumachiae hortos ſubvectus eſt; diſpoſita ſtatione per ripas Tiberis, quae obviam prodeuntes ſubmoveret. Iterum Appia, uſque ad ſeptimum lapidem, ſed proſpectis modo, nec aditis urbis moenibus, rediit. Primo, incertum, qua de cauſa, poſtea, oſtento territus. Erat ei in oblectamentis ſerpens draco, quem ex conſuetudine manu ſua cibaturus, cum conſumtum a formicis inveniſſet, monitus eſt, ut vim multitudinis caveret. Rediens ergo propere Campaniam, Aſturae ſtatim in languorem incidit. Quo paulum levatus, Circeios pertendit. Ac ne quam ſuſpicionem infirmitatis daret, caſtrenſibus ludis non interfuit ſolum, ſed etiam miſſum in harenam aprum iaculis

desuper petiit : statimque latere convulso, et, ut exaestuarat, afflatus aura, in graviorem recidit morbum. Sustentavit tamen aliquamdiu, quamvis Misenum usque devectus, nihil ex ordine quotidiano praetermitteret, ne convivia quidem ac ceteras voluptates, partim intemperantia, partim dissimulatione. Nam Chariclem medicum, quod commeatu abfuturus, e convivio egrediens, manum sibi osculandi causa apprehendisset, existimans tentatas ab eo venas, remanere, ac recumbere hortatus est; coenamque protraxit. Nec abstinuit consuetudine, quin tunc quoque, instans in medio triclinio, adstante lictore, singulos valere dicentes appellaret.

LXXIII. Interim, cum in actis senatus legisset, *dimissos, ac ne auditos quidem quosdam reos*, de quibus strictim, et nihil aliud, quam nominatos ab indice, scripserat: pro contemto se habitum fremens, repetere Capreas quoquo modo destinavit, non temere quidquam, nisi ex tuto ausurus. Sed et tempestatibus, et ingravescente vi morbi retentus, paulo post obiit in villa Lucullana, octavo et septuagesimo aetatis anno, tertio et vigesimo imperii, septimo decimo Kalendas Aprilis, Cn. Acerronio Proculo, C. Pontio Nigrino, consulibus. Sunt qui putent, venenum ei a Caio datum lentum atque tabificum. Alii, in remissione fortuitae febris cibum desideranti negatum: nonnulli, pulvinum iniectum, cum extractum sibi deficienti anulum, mox resipiscens, requisisset. Seneca eum scribit, intellecta defectione, exemtum anulum, quasi alicui traditurum, parumper tenuisse: dein rursus aptasse digito, et, compressa sinistra ma-

nu, iacuisse diu immobilem: subito vocatis ministris, ac nemine respondente, consurrexisse, nec procul a lectulo, deficientibus viribus, concidisse.

LXXIV. Supremo natali suo, Apollinem Temenitem, et amplitudinis et artis eximiae, advectum Syracusis, ut in bibliotheca novi templi poneretur, viderat per quietem affirmantem sibi, *Non posse se ab ipso dedicari.* Et ante paucos quam obiret dies, turris Phari terrae motu Capreis concidit. Ac Miseni cinis e favilla et carbonibus ad calefaciendum triclinium illatus, exstinctus, et iam diu frigidus, exarsit repente prima vespera, atque in multam noctem pertinaciter luxit.

LXXV. Morte eius ita laetatus est populus, ut ad primum nuntium discurrentes, pars, *Tiberium in Tiberim*, clamitarent: pars, *Terram matrem, deosque Manes orarent, ne mortuo sedem ullam, nisi inter impios, darent:* alii uncum et Gemonias cadaveri minarentur, exacerbati super memoriam pristinae crudelitatis, etiam recenti atrocitate. Nam cum senatusconsulto cautum esset, ut poena damnatorum in decimum semper diem differretur, forte accidit, ut quorundam supplicii dies is esset, quo nuntiatum de Tiberio erat. Hos implorantes hominum fidem, quia, absente adhuc Caio, nemo exstabat, qui adiri interpellarique posset, custodes, ne quid adversus constitutum facerent, strangulaverunt, abieceruntque in Gemonias. Crevit igitur invidia; quasi, etiam post mortem tyranni, saevitia permanente. Corpus ut moveri a Miseno coepit, conclamantibus plerisque, *Atellam potius deferendum, & in Amphitheatro semiustulandum,*

Romam per milites deportatum eſt, crematumque publico funere.

LXXVI. Teſtamentum duplex ante biennium fecerat: alterum ſua, alterum liberti manu, ſed eodem exemplo; obſignaveratque etiam humillimorum ſignis. Eo teſtamento heredes aequis partibus reliquit, Caium ex Germanico, et Tiberium ex Druſo, nepotes; ſubſtituitque invicem. Dedit et legata pleriſque: inter quos virginibus Veſtalibus, ſed et militibus univerſis, plebique Romanae, viritim, atque etiam ſeparatim vicorum magiſtris.

C. SUETONII TRANQUILLI

C. CAESAR CALIGULA.

C. SUETONII TRANQUILLI

C. CAESAR CALIGULA.

CAPUT I.

Germanicus C. Caesaris pater, Drusi et minoris Antoniae filius, a Tiberio patruo adoptatus, quaesturam quinquennio ante, quam per leges liceret, et post eam, consulatum statim gessit. Missusque ad exercitum in Germaniam, excessu Augusti nuntiato, legiones universas, imperatorem Tiberium pertinacissime recusantes, et sibi summam Reipublicae deferentes, incertum, constantia an pietate maiore, compescuit; atque, hoste mox devicto, triumphavit. Consul deinde iterum creatus, ac prius quam honorem iniret, ad componendum Orientis statum expulsus, cum Armeniae regem devicisset, Cappadociam in provinciae formam redegisset, annum aetatis agens quartum et trigesimum diutino morbo Antiochiae obiit, non sine veneni suspicione. Nam praeter livores, qui toto corpore erant, et spumas, quae per

os fluebant, cremati quoque cor inter ossa incorruptum repertum est: cuius ea natura existimatur, ut tinctum veneno igne confici nequeat.

II. Obiit autem, ut opinio fuit, fraude Tiberii, ministerio et opera Cn. Pisonis: qui sub idem tempus Syriae praepositus, nec dissimulans, offendendum sibi aut patrem, aut filium, quasi plane ita necesse esset, etiam aegrum Germanicum gravissimis verborum ac rerum acerbitatibus, nullo adhibito modo, affecit: propter quae, ut Romam rediit, paene discerptus a populo, a senatu capitis damnatus est.

III. Omnes Germanico corporis animique virtutes, et quantas nemini cuiquam, contigisse satis constat; formam et fortitudinem egregiam; ingenium in utroque eloquentiae doctrinaeque genere praecellens; benevolentiam singularem; conciliandaeque hominum gratiae, ac promerendi amoris mirum et efficax studium. Formae minus congruebat gracilitas crurum, sed ea quoque paulatim repleta, assidua equi vectatione post cibum. Hostem cominus saepe percussit. Oravit causas etiam triumphales; atque inter cetera studiorum monumenta reliquit et comoedias Graecas. Domi forisque civilis: libera ac foederata oppida sine lictoribus adibat. Sicubi clarorum virorum sepulcra cognosceret, inferias Manibus dabat. Caesorum clade Variana veteres ac dispersas reliquias uno tumulo humaturus, colligere sua manu, et comportare primus aggressus est. Obtrectatoribus etiam, qualescunque, et quantacunque de causa nactus esset, lenis adeo et innoxius, ut Pisoni decreta sua rescindenti, clientelas diu vexanti, non prius succensere in

animum induxerit, quam veneficiis quoque et devotionibus impugnari se comperisset: ac ne tunc quidem ultra progressus, quam ut et amicitiam ei more maiorum renuntiaret, mandaretque domesticis ultionem, si quid sibi accideret.

IV. Quarum virtutum fructum uberrimum tulit, sic probatus et dilectus a suis, ut Augustus, (omitto enim necessitudines reliquas,) diu cunctatus, an sibi successorem destinaret, adoptandum Tiberio dederit: sic vulgo favorabilis, ut plurimi tradant, quoties aliquo adveniret, vel sicunde discederet, prae turba occurrentium prosequentiumve nonnunquam eum discrimen vitae adisse: e Germania vero, post compressam seditionem, revertenti, praetorianas cohortes universas prodisse obviam, quamvis pronuntiatum esset, ut duae tantummodo exirent: populi autem Romani sexum, aetatem, ordinem omnem usque ad vicesimum lapidem effudisse se.

V. Tamen longe maiora et firmiora de eo iudicia in morte ac post mortem exstitere. Quo defunctus est die, lapidata sunt templa, subversae Deûm arae, Lares a quibusdam familiares in publicum abiecti, partus coniugum expositi. Quin et Barbaros ferunt, quibus intestinum, quibusque adversus nos bellum esset, velut in domestico communique moerore, consensisse ad inducias. Regulos quosdam barbam posuisse, et uxorum capita rasisse, ad indicium maximi luctus. Regum etiam regem et exercitatione venandi, et convictu Megistanum abstinuisse, quod apud Parthos iustitii instar est.

VI. Romae quidem, cum ad primam famam va-

letudinis attonita et moesta civitas sequentes nuntios opperiretur, et repente iam vesperi incertis auctoribus convaluisse tandem percrebuisset: passim cum luminibus et victimis in Capitolium concursum est, ac paene revulsae templi fores, ne quid gestientes vota reddere morarentur. Expergefactus e somno Tiberius est gratulantium vocibus, atque undique concinentium, *Salva Roma*, *Salva patria*, *Salvus est Germanicus*. Sed ut demum fato functum palam factum est, non solatiis ullis, non edictis inhiberi luctus publicus potuit, duravitque etiam per festos Decembris mensis dies. Auxit gloriam desideriumque defuncti etiam atrocitas insequentium temporum: cunctis nec temere opinantibus, reverentia eius ac metu repressam Tiberii saevitiam, quae mox eruperit.

VII. Habuit in matrimonio Agrippinam, M. Agrippae et Iuliae filiam, et ex ea novem liberos tulit: quorum duo infantes adhuc rapti; unus iam puerascens, insigni festivitate, cuius effigiem habitu Cupidinis in aede Capitolinae Veneris Livia dedicavit, Augustus in cubiculo suo positam, quotiescunque introiret, exosculabatur. Ceteri superstites patri fuerunt. Tres sexus feminini, Agrippina, Drusilla, Livilla, continuo triennio natae: totidem mares, Nero et Drusus et C. Caesar. Neronem et Drusum senatus, Tiberio criminante, hostes iudicavit.

VIII. C. Caesar natus est pridie Kalendas Septembres, patre suo et C. Fonteio Capitone Consulibus. Ubi natus sit, incertum diversitas tradentium facit. Cn. Lentulus Gaetulicus Tiburi genitum scribit: Plinius Secundus in Treveris, vico Ambiatino, supra

Confluentes: addit etiam pro argumento, aras ibi ostendi, inscriptas, OB AGRIPPINAE PUERPERIUM. Versiculi, imperante mox eo, divulgati, apud hibernas legiones procreatum indicant:

In castris natus, patriis nutritus in armis,
Iam designati principis omen erat.

Ego in Actis, Antii, invenio, editum. Gaetulicum refellit Plinius, quasi mentitum per adulationem, ut ad laudes iuvenis gloriosique principis aliquid etiam ex urbe Herculi sacra sumeret: abusumque audentius mendacio, quod ante annum fere natus Germanico filius Tiburi fuerat, appellatus et ipse C. Caesar; de cuius amabili pueritia immaturoque obitu supra diximus. Plinium arguit ratio temporum. Nam qui res Augusti memoriae mandarunt, Germanicum exacto consulatu in Galliam missum consentiunt, iam nato Caio. Nec Plinii opinionem inscriptio arae quidquam adiuverit: cum Agrippina bis in ea regione filias enixa sit, et qualiscunque partus, sine ullo sexus discrimine, *puerperium* vocetur; quod antiqui etiam puellas *pueras*, sicut et pueros *puellos* dictitarent. Exstat et Augusti epistola, ante paucos, quam obiret, menses ad Agrippinam neptem ita scripta de Caio hoc (neque enim quisquam iam alius infans nomine pari tunc supererat): *Puerum Caium quintodecimo Kalendas Iunii, si Dî volent, ut ducerent Talarius & Asellius, heri cum his constitui. Mitto praeterea cum eo ex servis meis medicum, quem, scripsi Germanico, si vellet, ut retineret. Valebis, mea Agrippina, & dabis operam, ut valens pervenias ad Germanicum tuum.* Abunde arbitror pa-

tere, non potuisse ibi nasci Caium, quo, prope bimulus demum, perductus ab urbe sit. Versiculorum quoque fidem eadem haec elevant: et eo facilius, quod hi sine auctore sunt. Sequenda igitur est, quae sola restat, publici instrumenti auctoritas: praesertim cum Caius Antium, omnibus semper locis atque secessibus praelatum, non aliter quam natale solum dilexerit; tradaturque etiam sedem ac domicilium Imperii taedio urbis transferrre eo destinasse.

IX. Caligulae cognomen castrensi ioco traxit, quia manipulario habitu inter milites educabatur. Apud quos quantum praeterea, per hanc nutrimentorum consuetudinem, amore et gratia valuerit, maxime cognitum est, cum post excessum Augusti tumultuantes et in furorem usque praecipites, solus haud dubie conspectu suo, flexit. Non enim prius destiterunt, quam ablegari eum, ob seditionis periculum, et in proximam civitatem demandari, animadvertissent. Tunc demum ad poenitentiam versi, represso ac retento vehiculo, invidiam, quae sibi fieret, deprecati sunt.

X. Comitatus est patrem et in Syriaca expeditione. Unde reversus primum in matris, deinde ea relegata, in Liviae Augustae proaviae suae contubernio mansit: quam defunctam, praetextatus etiam tum, pro Rostris laudavit. Transiitque ad Antoniam aviam, et inde, vicesimo aetatis anno, accitus Capreas a Tiberio, uno atque eodem die togam sumsit, barbamque posuit; sine ullo honore, qualis contigerat tirocinio fratrum eius. Hic omnibus insidiis tentatus elicientium, cogentiumque se ad querelas, nullam un-

quam occasionem dedit, perinde obliterato suorum casu, ac si nihil cuiquam accidisset: quae vero ipse pateretur, incredibili dissimulatione transmittens; tantique in avum, et qui iuxta erant, obsequii, ut non immerito sit dictum: *Nec servum meliorem ullum, nec deteriorem dominum fuisse.*

XI. Naturam tamen saevam atque probrosam nec tunc quidem inhibere poterat, quin et animadversionibus poenisque ad supplicium datorum cupidissime interesset, et ganeas atque adulteria, capillamento celatus et veste longa, noctibus obiret, ac scenicas saltandi canendique artes studiosissime appeteret: facile id sane Tiberio patiente, si per has mansuefieri posset ferum eius ingenium. Quod sagacissimus senex ita prorsus perspexerat, ut aliquoties praedicaret, *Exitio suo, omniumque, Caium vivere:* et, *se natricem* (serpentis id genus) *populo Romano, Phaëthontem orbi terrarum educare.*

XII. Non ita multo post, Iuniam Claudillam, M. Silani nobilissimi viri filiam, duxit uxorem. Deinde augur in locum fratris sui Drusi destinatus, prius quam inauguraretur, ad Pontificatum traductus est: insigni testimonio pietatis atque indolis: cum, deserta desolataque reliquis subsidiis aula, Seiano vero tunc suspecto, mox et oppresso, ad spem successionis paulatim admoveretur. Quam quo magis confirmaret, amissa Iunia ex partu, Enniam Naeviam, Macronis uxorem, qui tum praetorianis cohortibus praeerat, solicitavit ad stuprum, pollicitus et matrimonium suum, si potitus Imperio fuisset: deque ea re, et iureiurando, et chirographo cavit. Per hanc insinuatus

Macroni, veneno Tiberium aggressus est, ut quidam opinantur: spirantique adhuc detrahi anulum, et, quoniam suspicionem retinentis dabat, pulvinum iussit iniici, atque etiam fauces manu sua oppressit; liberto, qui ob atrocitatem facinoris exclamaverat, confestim in crucem acto. Nec abhorret a veritate, cum sint quidam auctores, ipsum postea, etsi non de perfecto, at certe de cogitato quondam parricidio, professum. Gloriatum enim esse assidue, in commemoranda sua pietate, *ad ulciscendam necem matris & fratrum, introisse se cum pugione cubiculum Tiberii dormientis; & misericordia correptum, abiecto ferro recessisse: nec illum, quanquam sensisset, aut inquirere quidquam, aut exsequi ausum.*

XIII. Sic imperium adeptus, populum Romanum, vel dicam, hominum genus, voti compotem fecit, exoptatissimus princeps maximae parti provincialium ac militum, quod infantem plerique cognoverant: sed et universae plebi urbanae, ob memoriam Germanici patris, miserationemque prope afflictae domus. Itaque ut a Miseno movit, quamvis lugentis habitu, et funus Tiberii prosequens: tamen inter altaria et victimas, ardentesque tedas, densissimo et laetissimo obviorum agmine, incessit, super fausta nomina, *sidus*, et *pullum*, et *puppum*, et *alumnum*, appellantium.

XIV. Ingressoque urbem, statim consensu senatus, et irrumpentis in Curiam turbae, irrita Tiberii voluntate, qui testamento alterum nepotem suum, praetextatum adhuc, coheredem ei dederat, ius arbitriumque omnium rerum illi permissum est, tanta

publica laetitia, ut tribus proximis menſibus, ac ne totis quidem, ſupra centum ſexaginta millia victimarum caeſa tradantur. Cum deinde paucos poſt dies in proximas Campaniae inſulas traieciſſet, vota pro reditu ſuſcepta ſunt: ne minimam quidem occaſionem quoquam omittente in teſtificanda ſolicitudine et cura de incolumitate eius. Ut vero in adverſam valetudinem incidit, pernoctantibus cunctis circa Palatium, non defuerunt, qui depugnaturos ſe armis pro ſalute aegri, quique capita ſua titulo propoſito voverent. Acceſſit ad immenſum civium amorem notabilis etiam externorum favor. Namque Artabanus Parthorum rex, odium ſemper contemtumque Tiberii prae ſe ferens, amicitiam eius ultro petiit; venitque ad colloquium legati conſularis; et tranſgreſſus Euphratem, aquilas et ſigna Romana, Caeſarumque imagines adoravit.

XV. Incendebat et ipſe ſtudia hominum omni genere popularitatis. Tiberio cum plurimis lacrimis pro concione laudato, funeratoque ampliſſime, confeſtim Pandatariam, et Pontias, ad transferendos matris fratriſque cineres feſtinavit, tempeſtate turbida, quo magis pietas emineret: adiitque venerabundus, ac per ſemet in urnas condidit. Nec minore ſcena Oſtiam, praefixo in biremis puppe vexillo, et inde Romam Tiberi ſubvectos, per ſplendidiſſimum quemque equeſtris ordinis, medio ac frequenti die, duobus ferculis Mauſoleo intulit. Inferiaſque his annua religione publice inſtituit: et eo amplius matri Circenſes, carpentumque, quo in pompa traduceretur. At in memoriam patris, Septembrem menſem

Germanicum appellavit. Poſt haec, Antoniae aviae, quidquid unquam Livia Auguſta honorum cepiſſet, uno ſenatusconſulto congeſſit. Patruum Claudium equitem Romanum ad id tempus collegam ſibi in conſulatu aſſumſit. Fratrem Tiberium die virilis togae adoptavit, appellavitque *principem iuventutis*. De ſororibus auctor fuit, ut omnibus ſacramentis adiiceretur, NEQUE ME LIBEROSQUE MEOS CARIORES HABEO, QUAM CAIUM HABEO ET SORORES EIUS. Item relationibus Conſulum: QUOD BONUM FELIXQUE SIT C. CAESARI, SORORIBUSQUE EIUS. Pari popularitate damnatos relegatoſque reſtituit: criminumque, ſi qua reſidua ex priore tempore manebant, omnium gratiam fecit. Commentarios, ad matris fratrumque ſuorum cauſas pertinentes, ne cui poſtmodum delatori aut teſti maneret ullus metus, convectos in forum, et ante clare obteſtatus deos, neque legiſſe neque attigiſſe quidquam, concremavit. Libellum de ſalute ſua oblatum non recepit, contendens, *Nihil ſibi admiſſum, cur cuiquam inviſus eſſet:* negavitque, ſe delatoribus aures habere.

XVI. Spintrias monſtroſarum libidinum, aegre, ne profundo mergeret, exoratus, urbe ſubmovit. Titi Labieni, Cordi Cremutii, Caſſii Severi ſcripta, ſenatusconſultis abolita, requiri, et eſſe in manibus lectitarique permiſit: quando maxime ſua intereſſet, ut facta quaeque poſteris tradantur. Rationes imperii, ab Auguſto proponi ſolitas, ſed a Tiberio intermiſſas, publicavit. Magiſtratibus liberam iuriſdictionem, et ſine ſui appellatione, conceſſit. Equites Romanos

ſevere curioſeque, nec ſine moderatione, recognovit: palam ademto equo, quibus aut probri aliquid aut ignominiae ineſſet: eorum, qui minore culpa tenerentur, nominibus modo in recitatione praeteritis. Ut levior labor iudicantibus foret, ad quatuor priores quintam decuriam addidit. Tentavit et comitiorum more revocato, ſuffragia populo reddere. Legata ex teſtamento Tiberii, quanquam abolito, ſed et Iuliae Auguſtae, quod Tiberius ſuppreſſerat, cum fide, ac ſine calumnia repraeſentata, perſolvit. Ducenteſimam auctionum Italiae remiſit. Multis incendiorum damna ſupplevit: ac ſi quibus regna reſtituit, adiecit et fructum omnem vectigaliorum, et reditum medii temporis, ut Antiocho Commageno ſeſtertium millies confiſcatum. Quoque magis nullius non boni exempli fautor videretur, mulieri libertinae octoginta donavit, quod excruciata graviſſimis tormentis, de ſcelere patroni reticuiſſet. Quas ob res, inter reliquos honores, decretus eſt ei clypeus aureus: quem quotannis certo die collegia ſacerdotum in Capitolium ferrent, ſenatu proſequente; nobilibuſque pueris ac puellis, carmine modulato, laudes virtutum eius canentibus. Decretum autem, ut dies, quo cepiſſet imperium, *Palilia* vocaretur, velut argumentum rurſus conditae urbis.

XVII. Conſulatus quatuor geſſit: primum, ex Kalendis Iulii, per duos menſes; ſecundum, ex Kalendis Ianuariis, per triginta dies; tertium, uſque in Idus Ianuarii; quartum, uſque in ſeptimum Idus eaſdem. Ex omnibus duos noviſſimos coniunxit. Tertium autem Lugduni iniit ſolus, non, ut quidam opinantur, ſu-

perbia negligentiave, ſed quod defunctum ſub Kalendarum diem collegam reſciſſe abſens non potuerat. Congiarium populo bis dedit, trecenos ſeſtertios: toties abundantiſſimum epulum ſenatui equeſtrique ordini, etiam coniugibus ac liberis utrorumque. Poſteriore epulo, forenſia inſuper viris, pueris ac feminis faſcias purpurae ac conchylii diſtribuit. Et ut laetitiam publicam in perpetuum quoque augeret, adiecit diem Saturnalibus, appellavitque *Iuvenalem*.

XVIII. Munera gladiatoria partim in Amphitheatro Tauri, partim in Septis, aliquot edidit: quibus inſeruit catervas Afrorum Campanorumque pugilum, ex utraque regione electiſſimorum. Neque ſpectaculis ipſe ſemper praeſedit: ſed interdum aut magiſtratibus aut amicis praeſidendi munus iniunxit. Scenicos ludos et aſſidue, et varii generis, ac multifariam, fecit: quondam etiam et nocturnos, accenſis tota urbe luminibus. Sparſit et miſſilia variarum rerum, et panaria cum opſonio viritim diviſit. Qua epulatione equiti Romano, contra ſe hilarius avidiuſque veſcenti, partes ſuas miſit: ſed et ſenatori, ob eandem cauſam, codicillos, quibus praetorem eum extra ordinem deſignabat. Edidit et Circenſes plurimos, a mane uſque ad veſperam, interiecta modo Africanarum venatione, modo Troiae decurſione: et quoſdam praecipuos, minio et chryſocolla conſtrato Circo; nec ullis, niſi ex ſenatorio ordine, aurigantibus. Commiſit et ſubitos, cum e Gelotiana apparatum Circi proſpicientem pauci ex proximis Maenianis poſtulaſſent.

XIX. Novum praeterea atque inauditum genus

ſpectaculi excogitavit. Nam Baiarum medium intervallum Puteolanas ad moles trium millium et ſexcentorum fere paſſuum ponte coniunxit, contractis undique onerariis navibus, et ordine duplici ad ancoras collocatis, ſuperiectoque aggere terreno, ac directo in Appiae viae formam. Per hunc pontem ultro citro commeavit, biduo continenti. Primo die phalerato equo, inſigniſque quernea corona, et ſecuri, et cetra, et gladio, aureaque chlamyde. Poſtridie quadrigario habitu, curriculoque biiugi famoſorum equorum, prae ſe ferens Darium puerum ex Parthorum obſidibus; comitante praetorianorum agmine, et in eſſedo cohorte amicorum. Scio, pleroſque exiſtimaſſe, talem a Caio pontem excogitatum aemulatione Xerxis, qui non ſine admiratione aliquanto anguſtiorem Helleſpontum contabulaverit. Alios, ut Germaniam et Britanniam, quibus imminebat, alicuius immenſi operis fama territaret. Sed avum meum narrantem puer audiebam, cauſam operis ab interioribus aulicis proditam, quod Thraſyllus mathematicus, anxio de ſucceſſore Tiberio, et in verum nepotem proniori, affirmaſſet, *Non magis Caium imperaturum, quam per Baianum ſinum equis diſcurſurum.*

XX. Edidit et peregre ſpectacula: in Sicilia Syracuſis aſticos ludos, et in Gallia Lugduni miſcellos. Sed et certamen quoque Graecae Latinaeque facundiae. quo certamine ferunt victoribus praemia victos contuliſſe, eorundem et laudes componere coactos. Eos autem, qui maxime diſplicuiſſent, ſcripta ſua ſpongia linguave delere iuſſos, niſi ferulis obiurgari, aut flumine proximo mergi maluiſſent.

XXI. Opera ſub Tiberio ſemiperfecta, templum Auguſti, theatrumque Pompeii, abſolvit. Inchoavit autem aquae ductum regione Tiburti, et Amphitheatrum iuxta Septa: quorum operum a ſucceſſore eius Claudio, alterum peractum, omiſſum alterum eſt. Syracuſis collapſa vetuſtate moenia, Deorumque aedes refectae. Deſtinaverat et Sami Polycratis regiam reſtituere, Mileti Didymeum peragere, in iugo Alpium urbem condere, ſed ante omnia Iſthmum in Achaia perfodere. Miſeratque iam, ad demetiendum opus primipilarem.

XXII. Hactenus quaſi de principe: reliqua ut de monſtro narranda ſunt. Compluribus cognominibus aſſumtis (nam et PIUS, et CASTRORUM FILIUS, et PATER EXERCITUUM, et OPTIMUS MAXIMUS CAESAR vocabatur) cum audiret forte Reges, qui officii cauſa in urbem advenerant, concertantes apud ſe ſuper coenam de nobilitate generis, exclamavit, Εἷς κοίρανος ἔστω, εἷς βασιλεύς. Nec multum abfuit, quin ſtatim diadema ſumeret, ſpeciemque principatus in regni formam converteret. Verum admonitus, et principum et regum ſe exceſſiſſe faſtigium, divinam ex eo maieſtatem aſſerere ſibi coepit. Datoque negotio, ut ſimulacra numinum, religione et arte praeclara, inter quae Olympii Iovis, apportarentur e Graecia, quibus capite demto ſuum imponeret, partem palatii ad forum uſque promovit, atque aede Caſtoris et Pollucis in veſtibulum transfigurata, conſiſtens ſaepe inter fratres deos medius, ſe adorandum adeuntibus exhibebat; et quidam eum LATIALEM IOVEM conſalutarunt. Templum etiam, numini ſuo

proprium, et sacerdotes, et excogitatissimas hostias instituit. In templo simulacrum stabat aureum iconicum. Amiciebaturque quotidie veste, quali ipse uteretur. Magisteria sacerdotii ditissimus quisque, et ambitione et licitatione maxima, vicibus comparabant. Hostiae erant phoenicopteri, pavones, tetraones, numidicae, meleagrides, phasianae, quae generatim per singulos dies immolarentur. Et noctibus quidem plenam fulgentemque lunam invitabat assidue in amplexus atque concubitum: interdiu vero cum Capitolino Iove secreto fabulabatur, modo insusurrans, ac praebens in vicem aures, modo clarius, nec sine iurgiis. Nam vox comminantis audita est,

Ἤ μ' ἀνάειρ' ἢ ἐγὼ σέ

donec exoratus, ut ferebat, et in contubernium ultro invitatus, super templum Divi Augusti ponte transmisso, palatium Capitoliumque coniunxit. Mox, quo propior esset, in area Capitolina novae domus fundamenta iecit.

XXIII. Agrippae se nepotem neque credi, neque dici ob ignobilitatem eius volebat: succensebatque, si qui vel oratione, vel carmine, imaginibus eum Caesarum insererent. Praedicabat autem, matrem suam ex incesto, quod Augustus cum Iulia filia commisisset, procreatam. Ac non contentus hac Augusti insectatione, Actiacas Siculasque victorias, ut funestas populo Romano, et calamitosas, vetuit solennibus feriis celebrari. Liviam Augustam proaviam, *Ulyssem stolatum* identidem appellans, etiam ignobilitatis quadam ad senatum epistola arguere ausus est,

quasi materno avo Decurione Fundano ortam: cum publicis monumentis certum sit, Aufidium Lurconem Romae honoribus functum. Aviae Antoniae secretum petenti denegavit, nisi ut interveniret Macro praefectus. Ac per istiusmodi indignitates et taedia, causa exstitit mortis; dato tamen, ut quidam putant, et veneno. Nec defunctae ullum honorem habuit: prospexitque e triclinio ardentem rogum. Fratrem Tiberium inopinantem, repente immisso tribuno militum, interemit. Silanum item socerum ad necem, secandasque novacula fauces, compulit: causatus in utroque, quod hic ingressum se turbatius mare non esset secutus, ac spe occupandi urbem, si quid sibi per tempestates accideret, remansisset; ille antidotum oboluisset, quasi ad praecavenda venena sua sumtum: cum et Silanus impatientiam nauseae vitasset et molestiam navigandi, et Tiberius propter assiduam et ingravescentem tussim medicamento usus esset. Nam Claudium patruum non nisi in ludibrium reservavit.

XXIV. Cum omnibus sororibus suis stupri consuetudinem fecit: plenoque convivio singulas infra se vicissim collocabat, uxore supra cubante. Ex his Drusillam vitiasse virginem, praetextatus adhuc, creditur. Atque etiam in concubitu eius quondam deprehensus ab avia Antonia, apud quam simul educabantur. Mox Lucio Cassio Longino consulari collocatam abduxit, et in modum iustae uxoris propalam habuit. Heredem quoque bonorum atque Imperii aeger instituit. Eadem defuncta, iustitium indixit: in quo risisse, lavisse, coenasse cum parentibus, aut coniuge liberisve, capitale fuit. Ac moeroris impa-

tiens, cum repente noctuque profugisset ab urbe, transcurrissetque Campaniam, Syracusas petiit. Rursusque inde propere rediit, barba capilloque promisso. Nec unquam postea, quantiscunque de rebus, ne pro concione quidem populi, aut apud milites, nisi *per numen Drusillae* deieravit. Reliquas sorores nec cupiditate tanta, nec dignatione dilexit, ut quas saepe exoletis suis prostraverit. Quo facilius eas in causa Aemilii Lepidi condemnavit, quasi adulteras, et insidiarum adversus se conscias. Nec solum chirographa omnium, requisita fraude ac stupro, divulgavit, sed et tres gladios, in necem suam praeparatos, Marti ultori, addito elogio, consecravit.

XXV. Matrimonia contraxerit turpius, an dimiserit, an tenuerit, non est facile discernere. Liviam Orestillam C. Pisoni nubentem, cum ad officium et ipse venisset, ad se deduci imperavit, intraque paucos dies repudiatam biennio post relegavit; quod repetisse usum prioris mariti tempore medio videbatur. Alii tradunt, adhibitum coenae nuptiali, mandasse ad Pisonem, contra accumbentem, *Noli uxorem meam premere:* statimque e convivio abduxisse eam secum, et proximo die edixisse, MATRIMONIUM SIBI REPERTUM EXEMPLO ROMULI ET AUGUSTI. Lolliam Paullinam, C. Memmio consulari, exercitus regenti, nuptam, facta mentione aviae eius, ut quondam pulcherrimae, subito ex provincia evocavit, ac perductam a marito coniunxit sibi, brevique missam fecit, interdicto cuiusquam in perpetuum coitu. Caesoniam, neque facie insigni, neque aetate integra, matremque iam ex alio viro

trium filiarum, sed luxuriae ac lasciviae perditae, et ardentius et constantius amavit: ut saepe chlamyde peltaque et galea ornatam, et iuxta adequitantem, militibus ostenderit; amicis vero etiam nudam. Quam enixam uxorio nomine dignatus est, uno atque eodem die professus, et maritum se eius, et patrem infantis ex ea natae. Infantem autem, Iuliam Drusillam appellatam, per omnium dearum templa circumferens, Minervae gremio imposuit, alendamque et instituendam commendavit. Nec ullo firmiore indicio sui seminis esse credebat, quam feritatis: quae illi quoque tanta iam tunc erat, ut infestis digitis ora et oculos simul ludentium infantium incesseret.

XXVI. Leve ac frigidum sit his addere, quo propinquos amicosque pacto tractaverit, Ptolemaeum, regis Iubae filium, consobrinum suum, (erat enim et is M. Antonii ex Selene filia nepos) et in primis ipsum Macronem, ipsam Enniam, adiutores imperii: quibus omnibus pro necessitudinis iure, proque meritorum gratia, cruenta mors persoluta est. Nihilo reverentior leniorve erga senatum: quosdam summis honoribus functos, ad essedum sibi currere togatos per aliquot passuum millia, et coenanti, modo ad pluteum, modo ad pedes stare, succinctos linteo, passus est: alios cum clam interemisset, citare nihilo minus ut vivos perseveravit, paucos post dies voluntaria morte periisse mentitus. Consulibus, oblitis de natali suo edicere, abrogavit magistratum: fuitque per triduum sine summa potestate Respublica. Quaestorem suum in coniuratione nominatum flagellavit, veste detracta, subiectaque militum pedibus,

quo firme verberaturi insisterent. Simili superbia violentiaque ceteros tractavit ordines. Inquietatus fremitu gratuita in Circo loca de media nocte occupantium, omnes fustibus abegit. Elisi per eum tumultum viginti amplius equites Romani, totidem matronae, super innumeram turbam ceteram. Scenicis ludis, inter plebem et equitem causam discordiarum serens, decimas maturius dabat, ut equestria ab infimo quoque occuparentur. Gladiatorio munere, reductis interdum flagrantissimo Sole velis, emitti quenquam vetabat: remotoque ordinario apparatu, rabidis feris vilissimos, senio confectos, gladiatores quoque pegmares, patresfamiliarum notos, sed insignes debilitate aliqua corporis, subiiciebat. Ac nonnunquam, horreis praeclusis, populo famem indixit.

XXVII. Saevitiam ingenii per haec maxime ostendit. Cum ad saginam ferarum muneri praeparatarum carius pecudes compararentur, ex noxiis laniandos adnotavit: et, custodiarum seriem recognoscens, nullius inspecto elogio, stans tantummodo intra porticum mediam, a calvo ad calvum duci imperavit. Votum exegit ab eo, qui pro salute sua gladiatoriam operam promiserat; spectavitque ferro dimicantem: nec dimisit nisi victorem, et post multas preces. Alterum, qui se periturum ea de causa voverat, cunctantem pueris tradidit verbenatum infulatumque, qui votum reposcentes per vicos agerent, quoad praecipitaretur ex aggere. Multos honesti ordinis, deformatos prius stigmatum notis, ad metalla, aut ad viarum munitiones, aut ad bestias condemnavit, aut bestiarum more quadrupedes cavea coërcuit, aut

medios ſerra diſſecuit. Nec omnes gravibus ex cauſis, verum male de munere ſuo opinatos, vel quod nunquam per Genium ſuum deieraſſent. Parentes ſupplicio filiorum intereſſe cogebat. Quorum uni valetudinem excuſanti lecticam miſit; alium e ſpectaculo poenae, epulis ſtatim adhibuit, atque omni comitate ad hilaritatem et iocos provocavit. Curatorem munerum ac venationum, per continuos dies in conſpectu ſuo catenis verberatum, non prius occidit, quam offenſus putrefacti cerebri odore. Atellanae poëtam, ob ambigui ioci verſiculum, media Amphitheatri arena igni cremavit. Equitem Romanum obiectum feris, cum ſe innocentem proclamaſſet, reduxit; abſciſſaque lingua, rurſus induxit.

XXVIII. Revocatum quendam a vetere exſilio ſciſcitatus, quidnam ibi facere conſueſſet, reſpondente eo per adulationem: *Deos ſemper oravi, ut, quod evenit, periret Tiberius, & tu imperares:* opinans, ſibi quoque exſules ſuos mortem imprecari, miſit circum inſulas, qui univerſos contrucidarent. Cum diſcerpi ſenatorem concupiſſet, ſubornavit qui ingredientem curiam, repente hoſtem publicum appellantes, invaderent, graphiiſque confoſſum lacerandum ceteris traderent. Nec ante ſatiatus eſt, quam membra et artus et viſcera hominis, tracta per vicos atque ante ſe congeſta vidiſſet.

XXIX. Immaniſſima facta augebat atrocitate verborum. *Nihil magis in natura ſua laudare ſe ac probare dicebat*, *quam*, ut ipſius verbo utar, ἀδιατρεψίαν. Monenti Antoniae aviae, tanquam parum eſſet non obedire: *Memento*, ait, *omnia mihi*, *& in omnes*,

licere. Trucidaturus fratrem, quem metu venenorum praemuniri medicamentis ſuſpicabatur: *Antidotum*, inquit, *adverſus Caeſarem?* Relegatis ſororibus, non ſolum inſulas habere ſe, ſed etiam gladios minabatur. Praetorium virum ex ſeceſſu Anticyrae, quam valetudinis cauſa petierat, prorogari ſibi commeatum ſaepius deſiderantem, cum mandaſſet interimi, adiecit, *Neceſſariam eſſe ſanguinis miſſionem, cui tam diu non prodeſſet elleborum.* Decimo quoque die numerum puniendorum ex cuſtodia ſubſcribens, *Rationem ſe purgare*, dicebat. Gallis Graeciſque aliquot uno tempore condemnatis, gloriabatur, *Gallograeciam ſeſe ſubegiſſe.*

XXX. Non temere in quenquam, niſi crebris et minutis ictibus animadverti paſſus eſt: perpetuo notoque iam praecepto: *Ita feri, ut ſe mori ſentiat.* Punito per errorem nominis alio, quam quem deſtinaverat, ipſum quoque paria meruiſſe dixit. Tragicum illud ſubinde iactabat:

Oderint, dum metuant.

Saepe in cunctos pariter ſenatores, ut Seiani clientes, aut matris ac fratrum ſuorum delatores, invectus eſt: prolatis libellis, quos crematos ſimulaverat, defenſaque Tiberii ſaevitia, quaſi neceſſaria, cum tot criminantibus credendum eſſet. Equeſtrem ordinem, ut ſcenae arenaeque devotum, aſſidue proſcidit. Infenſus turbae, faventi adverſus ſtudium ſuum, exclamavit: *Utinam populus Romanus unam cervicem haberet!* Cumque Tetrinius latro poſtularetur, & *qui poſtula-*

rent, *Tetrinios esse*, ait. Retiarii tunicati quinque numero gregatim dimicantes, sine certamine ullo totidem secutoribus succubuerant: cum occidi iuberentur, unus, resumta fuscina, omnes victores interemit. Hanc, ut crudelissimam caedem, et deflevit edicto, et eos, qui spectare sustinuissent, exsecratus est.

XXXI. Queri etiam palam de conditione temporum suorum solebat, quod nullis calamitatibus publicis insignirentur: Augusti principatum clade Variana; Tiberii, ruina spectaculorum apud Fidenas, memorabilem factum: suo oblivionem imminere, prosperitate rerum. Atque identidem exercituum caedes, famem, pestilentiam, incendia, hiatum aliquem terrae optabat.

XXXII. Animum quoque remittenti, ludoque et epulis dedito, eadem dictorum factorumque saevitia aderat. Saepe, in conspectu prandentis vel comissantis, seriae quaestiones per tormenta habebantur. Miles decollandi artifex quibuscunque e custodia capita amputabat. Puteolis, dedicatione pontis, quem excogitatum ab eo significavimus, cum multos e litore invitasset ad se, repente omnes praecipitavit. Quosdam gubernacula apprehendentes, contis remisque detrusit in mare. Romae publico epulo servum, ob detractam lectis argenteam laminam, carnifici confestim tradidit, ut, manibus abscissis, atque ante pectus e collo pendentibus, praecedente titulo, qui caussam poenae indicaret, per coetus epulantium circumduceretur. Mirmillonem e ludo, rudibus secum batuentem, et sponte prostratum, confodit ferrea sica, ac more victorum cum palma discucurrit. Admota

altaribus victima, succinctus poparum habitu, elato alte malleo, cultrarium mactavit. Lautiore convivio effusus subito in cachinnos, Consulibus, qui iuxta cubabant, quidnam rideret, blande quaerentibus: *Quid?* inquit, *nisi uno meo nutu iugulari utrumque vestrum statim posse?*

XXXIII. Inter varios iocos, cum assistens simulacro Iovis Apellem tragoedum consuluisset, uter illi maior videretur, cunctantem flagellis discidit: collaudans subinde vocem deprecantis, quasi etiam in gemitu praedulcem. Quoties uxoris vel amiculae collum exoscularetur, addebat, *Tam bona cervix, simulac iussero, demetur.* Quin et subinde iactabat, *Exquisiturum se vel fidiculis de Caesonia sua, cur eam tanto opere diligeret.*

XXXIV. Nec minore livore ac malignitate, quam superbia saevitiaque, paene adversus omnis aevi homines grassatus est. Statuas virorum illustrium, ab Augusto ex Capitolina area propter angustias in Martium campum collatas, ita subvertit atque disiecit, ut restitui salvis titulis non potuerint. Vetuitque posthac viventium cuiquam usquam statuam aut imaginem, nisi consulto se et auctore, poni. Cogitavit etiam de Homeri carminibus abolendis. *Cur enim sibi non licere*, dicens, *quod Platoni licuisset, qui eum e civitate, quam constituebat, eiecerit?* Sed et Virgilii, et Titi Livii scripta, et imagines, paulum abfuit, quin ex omnibus bibliothecis amoveret: quorum alterum, ut *nullius ingenii, minimaeque doctrinae*: alterum, ut *verbosum in historia negligentemque* carpebat. De iuris quoque consultis, quasi scientiae eorum omnem

usum aboliturus, saepe, iactavit, *Se, mehercle, effecturum, ne qui respondere possint praeter eum.*

XXXV. Vetera familiarum insignia nobilissimo cuique ademit: Torquato torquem; Cincinnato crinem; Cn. Pompeio stirpis antiquae, Magni cognomen. Ptolemaeum, de quo retuli, et arcessitum e regno, et exceptum honorifice, non alia de causa repente perculit, quam quod, edente se munus, ingressum spectacula, convertisse hominum oculos fulgore purpureae abollae animadvertit. Pulchros et comatos, quoties sibi occurrerent, occipitio raso deturpabat. Erat Esius Proculus patre primipilari, ob egregiam corporis amplitudinem et speciem *Colosseros* dictus. Hunc e spectaculis detractum repente, et in arenam deductum, Threci, et mox hoplomacho comparavit; bisque victorem constringi sine mora iussit; et pannis obsitum vicatim circumduci, ac mulieribus ostendi, deinde iugulari. Nullus denique tam abiectae conditionis, tamque extremae sortis fuit, cuius non commodis obtrectaret. Nemorensi regi, quod multos iam annos potiretur sacerdotio, validiorem adversarium subornavit. Cum, quodam die muneris, essedario Porio, ob prosperam pugnam servum suum manumittenti studiosius plausum esset, ita se proripuit e spectaculis, ut calcata lacinia togae, praeceps per gradus iret, indignabundus et clamitans, *Dominum gentium populum ex re levissima plus honoris gladiatori tribuentem, quam consecratis principibus, aut praesenti sibi.*

XXXVI. Pudicitiae neque suae neque alienae pepercit. M. Lepidum Mnesterem pantomimum, quos-

dam obſides dilexiſſe fertur, commercio mutui ſtupri. Valerius Catullus, conſulari familia iuvenis, ſtupratum a ſe, ac latera ſibi contubernio eius defeſſa, etiam vociferatus eſt. Super ſororum inceſta, et notiſſimum proſtitutae Pyrallidis amorem, non temere ulla illuſtriore femina abſtinuit: quas plerumque cum maritis ad coenam vocatas, praeterque pedes ſuos transeuntes, diligenter ac lente, mercantium more, conſiderabat; etiam faciem manu allevans, ſi quae pudore ſubmitterent. Quoties deinde libuiſſet, egreſſus triclinio, cum maxime placitam ſevocaſſet, paulo poſt, recentibus adhuc laſciviae notis, reverſus, vel laudabat palam, vel vituperabat: ſingula enumerans bona malave corporis, atque concubitus. Quibuſdam, abſentium maritorum nomine, repudium ipſe miſit, iuſſitque in Acta referri.

XXXVII. Nepotinis ſumtibus omnium prodigorum ingenia ſuperavit: commentus novum balnearum uſum, portentoſiſſima genera ciborum atque coenarum: ut calidis frigidiſque unguentis lavaretur, pretioſiſſimas margaritas aceto liquefactas ſorberet, convivis ex auro panes et opſonia apponeret, *Aut frugi hominem eſſe oportere*, dictitans, *aut Caeſarem.* Quin et nummos non mediocris ſummae e faſtigio baſilicae Iuliae per aliquot dies ſparſit in plebem. Fabricavit et deceres Liburnicas, gemmatis puppibus, verſicoloribus velis, magna thermarum et porticuum et tricliniorum laxitate, magnaque etiam vitium et pomiferarum arborum varietate: quibus diſcumbens de die inter choros ac ſymphonias, litora Campaniae peragraret. In exſtructionibus praetoriorum

atque villarum, omni ratione posthabita, nihil tam efficere concupiscebat, quam quod posse effici negaretur. Et iactae itaque moles infesto ac profundo mari, excisae rupes durissimi silicis, et campi montibus aggere aequati, et complanata fossuris montium iuga, incredibili quidem celeritate, cum morae culpa capite lueretur. Ac ne singula enumerem, immensas opes, totumque illud Tiberii Caesaris, vicies ac septies millies sestertium non toto vertente anno absumsit.

XXXVIII. Exhaustus igitur atque egens, ad rapinas convertit animum, vario et exquisitissimo calumniarum et auctionum, et vectigalium genere. Negabat, iure civitatem Romanam usurpare eos, quorum maiores sibi posterisque eam impetrassent, nisi filii essent: neque enim intelligi debere *posteros* ultra hunc gradum: prolataque Divorum Iulii et Augusti diplomata, ut vetera et obsoleta deflebat. Arguebat et perperam editos census, quibus postea quacunque de causa quidquam incrementi accessisset. Testamenta primipilarium, qui ab initio principatus Tiberii neque illum, neque se heredem reliquissent, ut ingrata rescidit. Item ceterorum, ut irrita et vana, quoscunque quis diceret herede Caesare mori destinasse. Quo metu iniecto, cum iam et ab ignotis inter familiares, et a parentibus inter liberos, palam heres nuncuparetur, derisores vocabat; quod post nuncupationem vivere perseverarent, et multis venenatas macteas misit. Cognoscebat autem de talibus causis, taxato prius modo summae, ad quem conficiendum consideret: confecto demum excitabatur. Ac ne paululum

quidem morae patiens, ſuper quadraginta reos quondam ex diverſis criminibus una ſententia condemnavit, gloriatuſque eſt expergefactae ſomno Caeſoniae, *quantum egiſſet, dum ea meridiaret.* Auctione propoſita, reliquias omnium ſpectaculorum ſubiecit, et venditavit: exquirens per ſe pretia, et uſque eo extendens, ut quidam immenſo coacti quaedam emere, ac bonis exuti, venas ſibi inciderent. Nota res eſt, Aponio Saturnino inter ſubſellia dormitante, monitum a Caio praeconem, ne praetorium virum crebro capitis motu nutantem ſibi praeteriret: nec licendi finem factum, quoad tredecim gladiatores ſeſtertio nonagies ignoranti addicerentur.

XXXIX. In Gallia quoque, cum damnatarum ſororum ornamenta, et ſupellectilem, et ſervos, atque etiam libertos, immenſis pretiis vendidiſſet: invitatus lucro, quidquid inſtrumenti veteris aulae erat, ab urbe repetiit; comprehenſis ad deportandum meritoriis quoque vehiculis, et piſtrinenſibus iumentis: adeo, ut et panis Romae ſaepe deficeret, et litigatorum plerique, quod occurrere abſentes ad vadimonium non poſſent, cauſa caderent. Cui inſtrumento diſtrahendo nihil non fraudis ac lenocinii adhibuit: modo avaritiae ſingulos increpans, et, *quod non puderet eos, locupletiores eſſe, quam ſe:* modo poenitentiam ſimulans, quod principalium rerum privatis copiam faceret. Compererat, provincialem locupletem ducenta ſeſtertia numeraſſe vocatoribus, ut per fallaciam convivio interponeretur, nec tulerat moleſte, tam magno aeſtimari honorem coenae ſuae. Huic poſtero die ſedenti in auctione miſit, qui neſcio

quid frivoli ducentis millibus traderet; diceretque, *coenaturum apud Caesarem, vocatu ipsius.*

XL. Vectigalia nova atque inaudita, primum per publicanos, deinde, quia lucrum exuberabat, per centuriones tribunosque praetorianos exercuit: nullo rerum aut hominum genere omisso, cui non tributi aliquid imponeret. Pro eduliis, quae tota urbe venirent, certum statumque exigebatur: pro litibus atque iudiciis, ubicunque conceptis, quadragesima summae, de qua litigaretur; nec sine poena, si quis composuisse vel donasse negotium convinceretur: ex gerulorum diurnis quaestibus pars octava, ex capturis prostitutarum quantum quaeque uno concubitu mereret. Additumque ad caput legis, ut tenerentur publico, et quae meretricium, et qui lenocinium fecissent; nec non et matrimonia obnoxia essent.

XLI. Huiusmodi vectigalibus indictis, neque propositis, cum per ignorantiam scripturae multa commissa fierent, tandem flagitante populo Romano proposuit quidem legem: sed et minutissimis literis, et angustissimo loco, uti ne cui describere liceret. Ac, ne quod non manubiarum genus experiretur, lupanar in palatio constituit: distinctisque et instructis pro loci dignitate compluribus cellis, in quibus matronae ingenuique starent, misit circum fora et basilicas nomenculatores, ad invitandos in libidinem iuvenes senesque; praebita advenientibus pecunia fenebri, appositisque qui nomina palam subnotarent, quasi adiuvantium Caesaris reditus. Ac ne ex lusu quidem aleae compendium spernens, plus mendacio, atque etiam periurio lucrabatur. Et quondam, proximo

collusori demandata vice sua, progressus in atrium domus, cum praetereuntes duos equites Romanos locupletes sine mora corripi confiscarique iussisset; exsultans rediit, glorians que, nunquam se prosperiore alea usum.

XLII. Filia vero nata, paupertatem, nec iam imperatoria modo, sed et patria conquerens onera, collationes in alimoniam atque dotem puellae recepit. Edixit et strenas ineunte anno se recepturum: stetitque in vestibulo aedium Kalendis Ianuariis, ad captandas stipes, quas plenis ante eum manibus ac sinu omnis generis turba fundebat. Novissime contrectandae pecuniae cupidine incensus, saepe super immensos aureorum acervos, patentissimo diffusos loco, et nudis pedibus spatiatus, et toto corpore aliquamdiu volutatus est.

XLIII. Militiam resque bellicas semel attigit, neque ex destinato, sed cum ad visendum nemus flumenque Clitumni Mevaniam processisset: admonitus de supplendo numero Batavorum, quos circa se habebat, expeditionis Germanicae impetum cepit: neque distulit, sed legionibus et auxiliis undique excitis, dilectibus ubique acerbissime actis, contracto et omnis generis commeatu, quanto nunquam alius, iter ingressus est: confecitque modo tam festinanter et rapide, ut praetorianae cohortes contra morem signa iumentis imponere, et ita subsequi cogerentur: interdum adeo segniter et delicate, ut octophoro veheretur, atque a propinquarum urbium plebe verri sibi vias, et conspergi propter pulverem exigeret.

XLIV. Postquam castra attigit, ut se acrem et se-

verum ducem ostenderet, legatos, qui auxilia serius ex diversis locis adduxerant, cum ignominia dimisit. At in exercitu recensendo, plerisque centurionum maturis iam, et nonnullis ante paucissimos, quam consummaturi essent, dies, primos pilos ademit, causatus senium cuiusque et imbecillitatem: ceterorum increpita cupiditate, commoda emeritae militiae ad sex millium summam rescidit. Nihil autem amplius, quam Adminio Cinobellini Britannorum regis filio, qui pulsus a patre, cum exigua manu transfugerat, in deditionem recepto; quasi universa tradita insula, magnificas Romam literas misit: monitis speculatoribus, ut vehiculo ad Forum usque et Curiam pertenderent, nec nisi in aede Martis, ac frequente senatu, Consulibus traderent.

XLV. Mox, deficiente belli materia, paucos de custodia Germanos traiici, occulique trans Rhenum iussit, ac sibi post prandium quam tumultuosissime adesse hostem nuntiari. Quo facto, proripuit se cum amicis et parte equitum praetorianorum in proximam silvam; truncatisque arboribus, et in modum tropaeorum adornatis, ad lumina reversus, eorum quidem, qui secuti non essent, timiditatem et ignaviam corripuit: comites autem et participes victoriae, novo genere ac nomine coronarum donavit; quas distinctas Solis ac Lunae siderumque specie, *exploratorias* appellavit. Rursus obsides quosdam abductos e literario ludo, clamque praemissos, deserto repente convivio, cum equitatu insecutus, veluti profugos ac reprehensos in catenis reduxit: in hoc quoque mimo praeter modum intemperans. Repetita

coena, renuntiantes coactum agmen, ficut erant, loricatos ad difcumbendum adhortatus eft. Monuit etiam notiffimo Virgilii verfu, *Durarent, fecundifque fe rebus fervarent.* Atque inter haec abfentem fenatum populumque graviffimo obiurgavit edicto, quod, *Caefare proeliante, & tantis difcriminibus obiecto, tempeftiva convivia, circum, & theatra, & amoenos feceffus celebrarent.*

XLVI. Poftremo, quafi perpetraturus bellum, directa acie in litore Oceani, ac balliftis machinifque difpofitis, nemine gnaro aut opinante quidnam coepturus effet, repente, ut conchas legerent, galeafque et finus replerent, imperavit; *fpolia Oceani* vocans, *Capitolio Palatioque debita.* Et in indicium victoriae altiffimam turrem excitavit; ex qua, ut ex Pharo, noctibus ad regendos navium curfus ignes emicarent: pronuntiatoque militi donativo, centenis viritim denariis, quafi omne exemplum liberalitatis fupergreffus, *Abite*, inquit, *laeti, abite locupletes.*

XLVII. Converfus hinc ad curam triumphi, praeter captivos et transfugas barbaros, Galliarum quoque proceriffimum quemque, et, ut ipfe dicebat, ἀξιοθριάμβευτον, ac nonnullos ex principibus legit, ac fepofuit ad pompam; coëgitque, non tantum rutilare et fubmittere comam, fed et fermonem Germanicum addifcere, et nomina barbarica ferre. Praecepit etiam, triremes, quibus introierat Oceanum, magna ex parte itinere terreftri Romam devehi. Scripfit et procuratoribus, *Triumphum appararent quam minima fumma; fed quantus nunquam alius fuiffet: quando in omnium hominum bona ius haberent.*

XLVIII. Priusquam provincia decederet, consilium iniit nefandae atrocitatis, legiones, quae post excessum Augusti seditionem olim moverant, contrucidandi: quod et patrem suum Germanicum ducem, et se infantem tunc obsedissent. Vixque a tam praecipiti cogitatione revocatus, inhiberi nullo potuit modo, quin decimare velle perseveraret. Vocatas itaque ad concionem inermes, atque etiam gladiis depositis, equitatu armato circumdedit. Sed cum videret, suspecta re plerosque dilabi ad resumenda, si qua vis fieret, arma, profugit concionem, confestimque urbem petiit, deflexa omni acerbitate in senatum, cui, ad avertendos tantorum dedecorum rumores, palam minabatur: querens inter cetera, fraudatum se iusto triumpho, cum ipse paulo ante, ne quid de honoribus suis ageretur, etiam sub mortis poena denuntiasset.

XLIX. Aditus ergo in itinere a legatis amplissimi ordinis, ut maturaret, orantibus, quam maxima voce, *Veniam*, inquit, *veniam, & hic mecum:* capulum gladii crebro verberans, quo cinctus erat. Edixit et, *reverti se, sed iis tantum, qui optarent, equestri ordini, & populo: nam se neque civem neque principem senatui amplius fore.* Vetuit etiam, quenquam senatorum sibi occurrere: atque omisso, vel dilato triumpho, ovans urbem natali suo ingressus est. Intraque quartum mensem periit, ingentia facinora ausus, et aliquanto maiora moliens. Siquidem proposuerat, Antium, deinde Alexandriam, commigrare, interemto prius utriusque ordinis electissimo quoque. Quod ne cui dubium videatur, in secretis eius reperti sunt duo

libelli, diverſo titulo : alteri GLADIUS, alteri PUGIO index erat. Ambo notas et nomina continebant morti deſtinatorum. Inventa et arca ingens, variorum venenorum plena : quibus mox a Claudio demerſis, infecta maria traduntur, non ſine piſcium exitio, quos enectos aeſtus in proxima litora eiecit.

L. Statura fuit eminenti, pallido colore, corpore enormi, gracilitate maxima cervicis et crurum, et oculis et temporibus concavis, fronte lata et torva, capillo raro, ac circa verticem nullo, hirſutus cetera. Quare, tranſeunte eo, proſpicere ex ſuperiore parte, aut omnino quacunque de cauſa *capram* nominare, criminoſum et exitiale habebatur. Vultum vero natura horridum ac tetrum etiam ex induſtria efferabat, componens ad ſpeculum in omnem terrorem ac formidinem. Valetudo ei neque animi neque corporis conſtitit. Puer comitiali morbo vexatus : in adoleſcentia ita patiens laborum erat, ut tamen nonnunquam ſubita defectione ingredi, ſtare, colligere ſemet, ac ſufferre vix poſſet. Mentis valetudinem et ipſe ſenſerat : ac ſubinde de ſeceſſu, deque purgando cerebro cogitavit. Creditur potionatus a Caeſonia uxore, amatorio quidem medicamento, ſed quod in furorem verterit. Incitabatur inſomnia maxime : neque enim plus quam tribus nocturnis horis quieſcebat : ac ne his quidem placida quiete, ſed pavida miris rerum imaginibus ; ut qui inter ceteras, pelagi quondam ſpeciem colloquentem ſecum videre viſus ſit. Ideoque magna parte noctis vigiliae cubandique taedio, nunc toro reſidens, nunc per longiſſimas por-

ticus vagus, invocare identidem atque exſpectare lucem consueverat.

LI. Non immerito mentis valetudini attribuerim diverſiſſima in eodem vitia, ſummam confidentiam, et contra nimium metum. Nam qui deos tantopere contemneret, ad minima tonitrua et fulgura conniverе, caput obvolvere, ad vero maiora proripere ſe e ſtrato, ſub lectumque condere ſolebat. Peregrinatione quidem Sicilienſi, irriſis multorum locorum miraculis, repente a Meſſana noctu profugit, Aetnei verticis fumo ac murmure pavefactus. Adverſus Barbaros quoque minaciſſimus, cum trans Rhenum inter anguſtias denſumque agmen iter eſſedo faceret, dicente quodam, *Non mediocrem fore conſternationem, ſicunde hoſtis appareat*, equum illico conſcendit; ac propere verſus ad pontes, ut eos calonibus et impedimentis ſtipatos reperit, impatiens morae, per manus ac ſuper capita hominum translatus eſt. Mox etiam, audita rebellione Germaniae, fugam et ſubſidia fugae, claſſes apparabat: uno ſolatio acquieſcens, tranſmarinas certe ſibi ſuperfuturas provincias, ſi victores Alpium iuga, ut Cimbri, vel etiam urbem, ut Senones quondam, occuparent: unde, credo, percuſſoribus eius poſtea conſilium natum, apud tumultuantes milites ementiendi, ipſum ſibi manus intuliſſe, nuntio malae pugnae perterritum.

LII. Veſtitu calceatuque, et cetero habitu, neque patrio, neque civili, ac ne virili quidem, ac denique humano, ſemper uſus eſt. Saepe depictas gemmataſque indutus paenulas, manuleatus et armillatus in publicum proceſſit: aliquando ſericatus, et cyclada-

tus: ac modo in crepidis vel cothurnis, modo in speculatoria caliga, nonnunquam socco muliebri: plerumque vero aurea barba, fulmen tenens, aut fuscinam, aut caduceum, deorum insignia, atque etiam Veneris cultu conspectus est. Triumphalem quidem ornatum etiam ante expeditionem assidue gestavit: interdum et Magni Alexandri thoracem repetitum e conditorio eius.

LIII. E disciplinis liberalibus minimum eruditioni, eloquentiae plurimum attendit, quantumvis facundus et promtus: utique, si perorandum in aliquem esset, irato et verba et sententiae suppetebant: pronuntiatio quoque et vox, ut neque eodem loci prae ardore consisteret, et exaudiretur a procul stantibus. Peroraturus, *strictum se lucubrationis suae telum*, minabatur: lenius comtiusque scribendi genus adeo contemnens, ut Senecam, tum maxime placentem, *commissiones meras* componere, et, *arenam esse sine calce*, diceret. Solebat etiam prosperis oratorum actionibus rescribere, et magnorum in senatu reorum accusationes defensionesque meditari; ac, prout stilus cesserat, vel onerare sententia sua quemque, vel sublevare; equestri quoque ordine ad audiendum invitato per edicta.

LIV. Sed et aliorum generum artes studiosissime et diversissimas exercuit. Threx et auriga, idem cantor, atque saltator. Batuebat pugnatoriis armis, aurigabat exstructo plurifariam circo. Canendi ac saltandi voluptate ita efferebatur, ut ne publicis quidem spectaculis temperaret, quo minus et tragoedo pronuntianti concineret, et gestum histrionis quasi lau-

dans vel corrigens palam effingeret. Nec alia de caufa videtur eo die, quo periit, pervigilium indixiffe, quam ut initium in fcenam prodeundi licentia temporis aufpicaretur. Saltabat autem nonnunquam etiam noctu: et quondam tres confulares fecunda vigilia in palatium accitos, multaque et extrema metuentes, fuper pulpitum collocavit; deinde, repente magno tibiarum et fcabellorum crepitu, cum palla tunicaque talari profiluit, ac defaltato cantico abiit. Atque hic tam docilis ad cetera, natare nefciit.

LV. Quorum vero ftudio teneretur, omnibus ad infaniam favit. Mnefterem pantomimum etiam inter fpectacula ofculabatur: ac fi quis faltante eo vel leniter obftreperet, detrahi iuffum manu fua flagellabat. Equiti Romano tumultuanti, per centurionem denuntiavit, abiret fine mora Oftiam, perferretque ad Ptolemaeum regem in Mauritaniam codicillos fuos. Quorum exemplum erat: *Ei, quem iftuc mifi, neque boni quidquam, neque mali, feceris.* Threces quofdam Germanis corporis cuftodibus praepofuit. Mirmillonum armaturas recidit. Columbo victori, leviter tamen faucio, venenum in plagam addidit, quod ex eo *Columbinum* appellavit. Sic certe inter alia venena fcriptum ab eo repertum eft. Prafinae factioni ita addictus et deditus, ut coenaret in ftabulo affidue, et maneret. Agitatori Eutycho comiffatione quadam in apophoretis vicies feftertium contulit. Incitato equo, cuius caufa pridie Circenfes, ne inquietaretur, viciniae filentium per milites indicere folebat, praeter equile marmoreum, et praefepe eburneum, praeterque purpurea tegumenta, ac monilia e gemmis,

domum etiam, et familiam, et ſupellectilem dedit; quo lautius nomine eius invitati acciperentur: conſulatum quoque traditur deſtinaſſe.

LVI. Ita bacchantem atque graſſantem non defuit pleriſque animus adoriri. Sed una alteraque conſpiratione detecta, aliis per inopiam occaſionis cunctantibus, duo conſilium communicaverunt, perfeceruntque: non ſine conſcientia potentiſſimorum libertorum praefectorumque praetorii; quod ipſi quoque, etſi falſo, in quadam coniuratione, quaſi participes nominati, ſuſpectos tamen ſe et inviſos ſentiebant. Nam et ſtatim ſeductis magnam fecit invidiam, deſtricto gladio affirmans, *ſponte ſe periturum, ſi & illis morte dignus videretur:* nec ceſſavit ex eo criminari alterum alteri, atque inter ſe omnes committere. Cum placuiſſet, Palatinis ludis ſpectaculo egreſſum meridie aggredi, primas ſibi partes Caſſius Chaerea, tribunus cohortis praetoriae, depopoſcit: quem Caius ſeniorem iam, ut mollem et effeminatum denotare omni probro conſuerat; et modo, ſignum petenti, PRIAPUM aut VENEREM dare; modo, ex aliqua cauſa agenti gratias, oſculandam manum offerre, formatam commotamque in obſcoenum modum.

LVII. Futurae caedis multa prodigia exſtiterunt. Olympiae ſimulacrum Iovis, quod diſſolvi transferrique Romam placuerat, tantum cachinnum repente edidit, ut machinis labefactis opifices diffugerint. Supervenitque illico quidam Caſſius quoque nomine, iuſſum ſe ſomnio affirmans, immolare taurum Iovi. Capitolium Capuae Idibus Martiis de coelo tac-

tum est: item Romae cella Palatini atriensis. Nec defuerunt, qui coniectarent, altero ostento periculum a custodibus domino portendi; altero, caedem rursus insignem, qualis eodem die facta quondam fuisset. Consulenti quoque de genitura sua, Sulla mathematicus, *certissimam necem appropinquare*, affirmavit. Monuerunt et Fortunae Antiatinae, *ut a Cassio caveret.* Qua causa ille Cassium Longinum, Asiae tum proconsulem, occidendum delegaverat, immemor, Chaeream Cassium nominari. Pridie, quam periret, somniavit, consistere se in coelo iuxta solium Iovis, impulsumque ab eo dextri pedis pollice, et in terras praecipitatum. Prodigiorum loco habita sunt etiam, quae forte illo die paulo prius acciderant. Sacrificans respersus est phoenicopteri sanguine. Et pantomimus Mnester tragoediam saltavit, quam olim Neoptolemus tragoedus ludis, quibus rex Macedonum Philippus occisus est, egerat. Et cum in Laureolo mimo, in quo actor proripiens se ruina sanguinem vomit, plures secundarum certatim experimentum artis darent, cruore scena abundavit. Parabatur et in noctem spectaculum, quo argumenta inferorum per Aegyptios et Aethiopas explicarentur.

LVIII. Nono Kalendas Februarias, hora quasi septima, cunctatus, an ad prandium surgeret, marcente adhuc stomacho pridiani cibi onere, tandem suadentibus amicis egressus est. Cum in crypta, per quam transeundum erat, pueri nobiles ex Asia ad edendas in scena operas evocati praepararentur, ut eos inspiceret hortareturque, restitit. Ac, nisi princeps gregis algere se diceret, redire ac repraesentare

ſpectaculum voluit. Duplex dehinc fama eſt: alii tradunt, alloquenti pueros a tergo Chaeream cervicem gladio caeſim graviter percuſſiſſe, praemiſſa voce: *Hoc age.* Dehinc Cornelium Sabinum, alterum e coniuratis tribunum, ex adverſo traieciſſe pectus. Alii, Sabinum, ſubmota per conſcios centuriones turba, ſignum more militiae petiſſe, et, Caio *Iovem* dante, Chaeream exclamaſſe, *Accipe ratum*; reſpicientique maxillam ictu diſcidiſſe. Iacentem, contractiſque membris clamitantem, ſe vivere, ceteri vulneribus triginta confecerunt. Nam ſignum erat omnium, *Repete.* Quidam etiam per obſcoena ferrum adegerunt. Ad primum tumultum, lecticarii cum aſſeribus in auxilium accurrerunt: mox Germani corporis cuſtodes: ac nonnullos ex percuſſoribus, quoſdam etiam ſenatores innoxios, interemerunt.

LIX. Vixit annis undetriginta: imperavit triennio et decem menſibus, diebusque octo. Cadaver eius clam in hortos Lamianos aſportatum, et tumultuario rogo ſemiambuſtum, levi ceſpite obrutum eſt: poſtea per ſorores ab exſilio reverſas erutum, crematum, ſepultumque. Satis conſtat, prius quam id fieret, hortorum cuſtodes umbris inquietatos: in ea quoque domo, in qua occubuerit, nullam noctem ſine aliquo terrore tranſactam, donec ipſa domus incendio conſumta ſit. Periit una et uxor Caeſonia, gladio a centurione confoſſa; et filia parieti illiſa.

LX. Conditionem temporum illorum etiam per haec aeſtimare quivis poſſit. Nam neque caede vulgata ſtatim creditum eſt: fuitque ſuſpicio, ab ipſo Caio famam caedis ſimulatam et emiſſam; ut eo pacto

hominum erga se mentes deprehenderet. Neque coniurati cuiquam imperium destinaverunt. Et senatus in asserenda libertate adeo consensit, ut Consules primo non in curiam, quia Iulia vocabatur, sed in Capitolium convocarent; quidam vero, sententiae loco, abolendam Caesarum memoriam, ac diruenda templa, censerent. Observatum autem notatumque est in primis, Caesares omnes, quibus Caii praenomen fuerit, ferro periisse, iam inde ab eo, qui Cinnanis temporibus sit occisus.

C. SUETONII
TRANQUILLI
TIBERIUS CLAUDIUS
DRUSUS CAESAR.

C. SUETONII TRANQUILLI

TIBERIUS CLAUDIUS DRUSUS CAESAR.

CAPUT I.

PATREM Claudii Caesaris Drusum, olim Decimum, mox Neronem praenomine, Livia, cum Augusto gravida nupsisset, intra mensem tertium peperit: fuitque suspicio, ex vitrico per adulterii consuetudinem procreatum. Statim certe vulgatus est versus:

Τοῖς εὐτυχοῦσι, καὶ τρίμηνα παιδία.

Is Drusus in quaesturae praeturaeque honore dux Rhaetici, deinde Germanici belli, Oceanum septemtrionalem primus Romanorum ducum navigavit: trans Rhenum fossas novi et immensi operis effecit, quae nunc adhuc *Drusinae* vocantur. Hostem etiam frequenter caesum, ac penitus in intimas solitudines actum, non prius destitit insequi, quam species barbarae mulieris, humana amplior, victorem tendere

ultra, sermone Latino prohibuisset. Quas ob res ovandi ius et triumphalia ornamenta percepit; ac post praeturam, confestim inito consulatu, atque expeditione repetita, supremum diem morbo obiit in aestivis castris, quae ex eo *Scelerata* sunt appellata. Corpus eius per municipiorum coloniarumque primores, suscipientibus obviis scribarum decuriis, ad urbem devectum, sepultumque est in Martio campo. Ceterum exercitus honorarium ei tumulum excitavit; circa quem deinceps stato die quotannis miles decurreret, Galliarumque civitates publice supplicarent. Praeterea senatus inter alia complura, marmoreum arcum cum tropaeis via Appia decrevit, et Germanici cognomen ipsi posterisque eius. Fuisse autem creditur non minus gloriosi, quam civilis animi. Nam ex hoste super victorias opima quoque spolia captasse, summoque saepius discrimine duces Germanorum tota acie insectatus: nec dissimulasse unquam, pristinum se Reipublicae statum quandoque restituturum. Unde existimo, nonnullos tradere ausos, suspectum eum Augusto, revocatumque ex provincia; et, quia cunctaretur, interceptum veneno. Quod equidem magis, ne praetermitterem, retuli, quam quia verum aut verisimile putem; cum Augustus tantopore et vivum dilexerit, ut coheredem semper filiis instituerit, sicut quondam in senatu professus est, et defunctum ita pro concione laudaverit, ut deos precatus sit, *similes ei Caesares suos facerent, sibique tam honestum quandoque exitum darent, quam illi dedissent.* Nec contentus, elogium tumulo eius versibus a se compositis exsculpsisse, etiam vitae memoriam prosa oratione compo-

ſuit. Ex Antonia minore complures quidem liberos tulit; verum tres omnino reliquit, Germanicum, Livillam, Claudium.

II. Claudius natus eſt, Iulio Antonio, Fabio Africano, Conſulibus, Kalendis Auguſtis, Lugduni, eo ipſo die, quo primum ara ibi Auguſto dedicata eſt: appellatuſque Tiberius Claudius Druſus. Mox, fratre maiore in Iuliam familiam adoptato, Germanici cognomen aſſumſit. Infans autem relictus a patre, ac per omne fere pueritiae atque adoleſcentiae tempus, variis et tenacibus morbis conflictatus eſt; adeo, ut animo ſimul et corpore hebetato, ne progreſſa quidem aetate ulli publico privatove muneri habilis exiſtimaretur. Diu, atque etiam poſt tutelam receptam, alieni arbitrii, et ſub paedagogo fuit; quem *barbarum et olim ſuperiumentarium, ex induſtria ſibi appoſitum, út ſe quibuſcunque de cauſis quam ſaeviſſime coërceret*, ipſe quodam libello conqueritur. Ob hanc eandem valetudinem et gladiatorio munere, quod ſimul cum fratre memoriae patris edebat, palliolatus novo more praeſedit; et togae virilis die, circa mediam noctem, ſine ſolenni officio, lectica in Capitolium latus eſt.

III. Diſciplinis tamen liberalibus ab aetate prima non mediocrem operam dedit, ac ſaepe experimenta cuiuſque etiam publicavit. Verum ne ſic quidem quidquam dignitatis aſſequi, aut ſpem de ſe commodiorem in poſterum facere potuit. Mater Antonia *portentum eum hominis* dictitabat, *nec abſolutum a natura, ſed tantum inchoatum*: ac, ſi quem ſocordiae argueret, *ſtultiorem* aiebat *filio ſuo Claudio*. Avia Au-

guſta pro deſpectiſſimo ſemper habuit: non affari, niſi rariſſime; non monere, niſi acerbo et brevi ſcripto, aut per internuntios, ſolita. Soror Livilla cum audiſſet, ipſum quandoque imperaturum, tam iniquam et tam indignam ſortem populi Romani palam et clare deteſtata eſt. Nam et avunculus maior Auguſtus, quid de eo in utramque partem opinatus ſit, quo certius cognoſcatur, capita ex ipſius epiſtolis poſui.

IV. *Collocutus ſum cum Tiberio, ut mandaſti, mea Livia, quid nepoti tuo Tiberio faciendum eſſet ludis Martialibus. Conſentit autem uterque noſtrûm, ſemel eſſe nobis ſtatuendum, quod conſilium in illo ſequamur. Nam ſi eſt* ἄρτιος, *ut ita dicam,* ὁλόκληρος, *quid eſt, quod dubitemus, quin per eosdem articulos & gradus producendus ſit, per quos frater eius productus fuit? Sin autem* ἠλαττῶσθαι *ſentimus eum,* καὶ βεβλάφθαι, καὶ εἰς τὴν τοῦ σώματος, καὶ εἰς τὴν τῆς ψυχῆς ἀρτιότητα, *praebenda materia deridendi & illum & nos non eſt hominibus,* τὰ τοιαῦτα σκώπτειν, καὶ μυκτηρίζειν εἰωθόσιν. *Nam ſemper aeſtuabimus, ſi de ſingulis articulis temporum deliberabimus,* μὴ προϋποκειμένου ἡμῖν, *poſſe eum gerere honores arbitremur, nec ne. In praeſentia tamen, quibus de rebus conſulis, curare eum ludis Martialibus triclinium ſacerdotum, non diſplicet nobis, ſi eſt paſſurus, ſe ab Silani filio, homini ſibi affini, admoneri, ne quid faciat, quod conſpici & derideri poſſit. Spectare eum Circenſes ex pulvinari, non placet nobis. Expoſitus enim in prima fronte ſpectaculorum conſpicietur. In Albanum montem ire eum, non placet nobis, aut eſſe Romae Latinarum diebus. Cur enim non praeficitur urbi, ſi poteſt fratrem ſuum ſequi in montem? Habes*

nostras, mea Livia, sententias, quibus placet semel de tota re aliquid constitui, ne semper inter spem & metum fluctuemus. Licebit autem, si voles, Antoniae quoque nostrae des hanc partem epistolae huius legendam. Rursus alteris literis: *Tiberium adolescentem ego vero, dum tu aberis, quotidie invitabo ad coenam, ne solus coenet cum suo Sulpicio & Athenodoro; qui vellem diligentius & minus μετεώρως deligerent sibi aliquem, cuius motum, & habitum, & incessum imitaretur misellus:*

Ἀτυχεῖ πάνυ ἐν τοῖσι σπουδαίοις λίαν.

ubi non aberravit eius animus, satis apparet ἡ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ εὐγένεια. Idem tertiis literis: *Tiberium nepotem tuum placere [mihi] declamantem potuisse, peream, nisi, mea Livia, admiror. Nam qui tam ἀσαφῶς loquatur, qui possit, cum declamat, σαφῶς dicere quae dicenda sunt, non video.* Nec dubium est, quid post haec Augustus constituerit, et reliquerit eum nullo, praeter Auguralis sacerdotii, honore impertitum, ac ne heredem quidem, nisi inter tertios, ac paene extraneos, e parte sexta nuncuparit, legato quoque non amplius, quam octingentorum sestertiorum, prosecutus.

V. Tiberius patruus petenti honores consularia ornamenta detulit. Sed instantius legitimos flagitanti, id solum codicillis rescripsit, *Quadraginta aureos in Saturnalia & Sigillaria misisse ei.* Tunc demum, abiecta spe dignitatis, ad otium concessit, modo in hortis et suburbano, modo in Campaniae secessu delitescens; atque ex contubernio sordidissimorum hominum, super veterem segnitiae notam, ebrietatis quoque et aleae infamiam subiit.

VI. Cum interim, quanquam hoc modo agenti, nunquam aut officium hominum, aut reverentia publica defuit. Equester ordo bis patronum eum perferendae pro se legationis elegit: semel, cum deportandum Romam corpus Augusti humeris suis a Consulibus exposcerent; iterum, cum oppressum Seianum apud eosdem gratularentur. Quin et spectaculis advenienti assurgere, et lacernas deponere solebant. Senatus quoque, ut ad numerum sodalium Augustalium sorte ductorum extra ordinem adiiceretur, censuit: et mox, ut domus ei, quam incendio amiserat, publica impensa restitueretur, dicendaeque inter consulares sententiae ius esset. Quod decretum abolitum est, excusante Tiberio imbecillitatem eius, ac damnum liberalitate sua resarturum pollicente. Qui tamen moriens, et in tertiis heredibus eum ex parte tertia nuncupatum, legato etiam circa sestertii vicies prosecutus, commendavit insuper exercitibus, senatui populoque Romano inter ceteras necessitudines nominatim.

VII. Sub Caio demum fratris filio secundam existimationem circa initia imperii omnibus lenociniis colligente, honores auspicatus, consulatum gessit una per duos menses: evenitque, ut primitus ingredienti cum fascibus Forum, praetervolans aquila dexteriore humero consideret. Sortitus est et de altero consulatu in quartum annum; praeseditque nonnunquam spectaculis in Caii vicem, acclamante populo, *Feliciter*, partim *patruo Imperatoris*, partim *Germanici fratri.*

VIII. Nec eo minus contumeliis obnoxius vixit. Nam et, si paulo serius ad praedictam coenae horam

occurrisset, non nisi aegre, et circuito demum triclinio, recipiebatur: et, quoties post cibum addormisceret, quod ei fere accidebat, olearum ac palmularum ossibus incessebatur: interdum ferula flagrove, velut per ludum, excitabatur a copreis. Solebant et manibus stertentis socci induci, ut repente expergefactus faciem sibi confricaret.

IX. Sed ne discriminibus quidem caruit: primum, in ipso consulatu, quod Neronis et Drusi, fratrum Caesaris, statuas segnius locandas ponendasque curasset, paene honore submotus est; deinde, extraneo vel etiam domesticorum aliquo deferente, assidue varieque inquietatus. Cum vero detecta esset Lepidi et Gaetulici coniuratio, missus in Germaniam inter legatos ad gratulandum, etiam vitae periculum adiit: indignante ac fremente Caio, patruum potissimum ad se missum, quasi ad puerum regendum; adeo, ut non defuerint, qui traderent, praecipitatum quoque in flumen, sicut vestitus advenerat. Atque ex eo nunquam non in senatu novissimus consularium sententiam dixit, ignominiae causa post omnes interrogatus. Etiam cognitio falsi testamenti recepta est, in quo et ipse signaverat. Postremo etiam sestertium octogies pro introitu novi sacerdotii coactus impendere, ad eas rei familiaris angustias decidit, ut, cum obligatam aerario fidem liberare non posset, in vacuum lege praediatoria venalis pependerit sub edicto praefectorum.

X. Per haec ac talia maxima aetatis parte transacta, quinquagesimo anno Imperium cepit, quantumvis mirabili casu. Exclusus inter ceteros ab insidiatori-

bus Caii, cum, quasi secretum eo desiderante, turbam submoverent, in diaetam, cui nomen est Hermaeum, recesserat. Neque multo post, rumore caedis exterritus, prorepsit ad solarium proximum, interque praetenta foribus vela se abdidit: latentem discurrens forte gregarius miles, animadversis pedibus, e studio sciscitandi, quisnam esset, agnovit, extractumque, et prae metu ad genua sibi accidentem, Imperatorem salutavit. Hinc ad alios commilitones, fluctuantes, nec quidquam adhuc, quam frementes, perduxit. Ab his lecticae impositus, et, quia servi diffugerant, vicissim succollantibus, in castra delatus est, tristis ac trepidus, miserante obvia turba, quasi ad poenam raperetur insons. Receptus intra vallum, inter excubias militum pernoctavit, aliquanto minore spe quam fiducia. Nam consules cum senatu et cohortibus urbanis, Forum Capitoliumque occuparant, asserturi communem libertatem: accitusque et ipse per Tribunos plebis in curiam ad suadenda, quae viderentur, *vi se & necessitate teneri*, respondit. Verum postero die, senatu segniore in exsequendis conatibus, per taedium ac dissensionem diversa censentium, et multitudine quae circumstabat, unum rectorem iam et nominatim exposcente, armatos pro concione iurare in nomen suum passus est; promisitque singulis quina dena sestertia, primus Caesarum fidem militis etiam praemio pigneratus.

XI. Imperio stabilito nihil antiquius duxit, quam id biduum, quo de mutando Reipublicae statu haesitatum erat, memoriae eximere. Omnium itaque factorum dictorumque in eo veniam et oblivionem in

perpetuum ſanxit, ac praeſtitit: tribunis modo ac centurionibus paucis e coniuratorum in Caium numero interemtis, exempli ſimul cauſa, et quod ſuam quoque caedem depopoſciſſe cognoverat. Converſus hinc ad officia pietatis, iusiurandum neque ſanctius ſibi, neque crebrius, inſtituit, quam PER AUGUSTUM. Aviae Liviae divinos honores, et Circenſi pompa currum elephantorum Auguſtino ſimilem decernendum curavit. Parentibus inferias publicas, et hoc amplius, patri Circenſes annuos natali die; matri carpentum, quo per Circum duceretur; et cognomen Auguſtae, ab avia recuſatum. Ad fratris memoriam, per omnem occaſionem celebratam, comoediam quoque Graecam Neapolitano certamine docuit, ac de ſententia iudicum coronavit. Ne Marcum quidem Antonium inhonoratum, ac ſine grata mentione transmiſit; teſtatus quondam per edictum, *Tanto impenſius petere ſe, ut natalem patris Druſi celebrarent, quod idem eſſet & avi ſui Antonii.* Tiberio marmoreum arcum iuxta Pompeii theatrum, decretum quidem olim a ſenatu, verum omiſſum, peregit. Caii quoque etſi acta omnia reſcidit, diem tamen necis, quamvis exordium principatus ſui, vetuit inter feſtos referri.

XII. At in ſemet augendo parcus atque civilis, praenomine *Imperatoris* abſtinuit, nimios honores recuſavit, ſponſalia filiae, natalemque geniti nepotis ſilentio, ac tantum domeſtica religione, tranſegit. Neminem exſulum, niſi ex ſenatus auctoritate, reſtituit: ut ſibi in curiam praefectum Praetorii, tribunoſque militum ſecum inducere liceret, utque rata eſſent,

quae procuratores sui in iudicando statuerent, precario exegit. Ius nundinarum in privata praedia a consulibus petiit: cognitionibus magistratuum, ut unus e consiliariis, frequenter interfuit. Eosdem spectacula edentes, surgens et ipse cum cetera turba, voce ac manu veneratus est. Tribunis plebis adeuntibus se pro tribunali excusavit, quod propter angustias non posset audire eos, nisi stantes. Quare in brevi spatio tantum amoris favorisque collegit, ut cum profectum eum Ostiam periisse ex insidiis nuntiatum esset, magna consternatione populus, et militem, quasi proditorem, et senatum, quasi parricidam, diris exsecrationibus incessere non ante destiterit, quam unus atque alter, et mox plures, a magistratibus in Rostra producti, salvum et appropinquare confirmarent.

XIII. Nec tamen expers insidiarum usquequaque permansit, sed et a singulis, et per factionem, et denique civili bello infestatus est. E plebe homo nocte media iuxta cubiculum eius cum pugione deprehensus est: reperti et equestris ordinis duo in publico cum dolone ac venatorio cultro, praestolantes, alter ut egressum theatro, alter ut sacrificantem apud Martis aedem adoriretur. Conspiraverant autem ad res novas Gallus Asinius et Statilius Corvinus, Pollionis ac Messallae oratorum nepotes, assumtis compluribus libertis ipsius atque servis. Bellum civile movit Furius Camillus Scribonianus, Dalmatiae legatus; verum intra quintum diem oppressus est, legionibus, quae sacramentum mutaverant, in poenitentiam religione conversis, postquam, denuntiato ad novum Impe-

ratorem itinere, casu quodam, an divinitus, neque aquila ornari, neque signa convelli moverique potuerunt.

XIV. Consulatus super pristinum quatuor gessit: ex quibus duos primos iunctim, sequentes per intervallum, quarto quemque anno, semestrem novissimum, bimestres ceteros, tertium autem, novo circa principem exemplo, in locum demortui suffectus. Ius et consul et extra honorem laboriosissime dixit, etiam suis suorumque diebus solennibus, nonnunquam festis quoque antiquitus et religiosis. Nec semper praescripta legum secutus, duritiam lenitatemve multarum, ex bono et aequo, perinde ut afficeretur, moderatus est. Nam et iis, qui apud privatos iudices plus petendo formula excidissent, restituit actiones; et in maiore fraude convictos, legitimam poenam supergressus, ad bestias condemnavit.

XV. In cognoscendo autem ac decernendo mira varietate animi fuit, modo circumspectus et sagax, modo inconsultus ac praeceps; nonnunquam frivolus amentique similis. Cum decurias rerum actu expungeret, eum, qui dissimulata vacatione quam beneficio liberorum habebat, responderat, ut cupidum iudicandi dimisit: alium interpellatum ab adversariis de propria lite, negantemque, cognitionis rem, sed ordinarii iuris esse, agere causam confestim apud se coëgit, proprio negotio documentum daturum, quam aequus iudex in alieno negotio futurus esset. Feminam, non agnoscentem filium suum, dubia utrimque argumentorum fide ad confessionem compulit, indicto matrimonio iuvenis. Absentibus secun-

dum praesentes facillime dabat, nullo delectu, culpane quis, an aliqua necessitate, cessasset. Proclamante quodam, praecidendas falsario manus, carnificem statim acciri cum machaera mensaque laniona, flagitavit. Peregrinitatis reum, orta inter advocatos levi contentione, togatumne an palliatum dicere causam oporteret, quasi aequitatem integram ostentans, mutare habitum saepius, et prout accusaretur defenderet urve, iussit. De quodam etiam negotio ita ex tabella pronuntiasse creditur, SECUNDUM EOS SE SENTIRE, QUI VERA PROPOSUISSENT. Propter quae usque eo eviluit, ut passim ac propalam contemtui esset. Excusans quidam testem, e provincia ab eo vocatum, negavit praesto esse posse. Dissimulata diu causa, ac post longas demum interrogationes, *Mortuus est*, inquit: *puto, licuit.* Alius gratias agens, quod reum defendi pateretur, adiecit: *Et tamen fieri solet.* Illud quoque a maioribus natu audiebam, adeo causidicos patientia eius solitos abuti, ut descendentem e tribunali non solum voce revocarent, sed et lacinia togae retenta, interdum pede apprehenso, detinerent. Ac ne cui haec mira sint, litigatori Graeculo vox in altercatione excidit, καὶ σὺ γέρων εἶ, καὶ μωρός. Equitem quidem Romanum, obscoenitatis in feminas reum, sed falso, et ab impotentibus inimicis conficto crimine, satis constat, cum scorta meritoria citari adversus se, et audiri pro testimonio videret, graphium et libellos, quos tenebat in manu, ita cum magna stultitiae et saevitiae exprobratione iecisse in faciem eius, ut genam non leviter perstrinxerit.

XVI. Geſſit et cenſuram, intermiſſam diu poſt Paullum Plancumque cenſores: ſed hanc quoque inaequaliter, varioque et animo et eventu. Recognitione equitum iuvenem probri plenum, ſed quem pater probatiſſimum ſibi affirmabat, ſine ignominia dimiſit, *habere*, dicens, *cenſorem ſuum*. Alium corruptelis adulteriiſque famoſum, nihil amplius, quam monuit, *ut aut parcius aetatulae indulgeret, aut certe cautius*: addiditque, *Quare enim ego ſcio, quam amicam habeas?* Et cum, orantibus familiaribus, demſiſſet cuidam appoſitam notam, *Litura tamen*, inquit, *exſtet*. Splendidum virum, Graeciaeque provinciae principem, verum Latini ſermonis ignarum, non modo albo iudicum eraſit, ſed etiam in peregrinitatem redegit. Nec quenquam, niſi ſua voce, utcunque quis poſſet, ac ſine patrono, rationem vitae paſſus eſt reddere. Notavitque multos, et quoſdam inopinantes, et ex cauſa novi generis, quod ſe inſcio ac ſine commeatu Italia exceſſiſſent; quendam vero et, quod comes regis in provincia fuiſſet: referens, maiorum temporibus, Rabirio Poſtumo, Ptolemaeum Alexandriam, crediti ſervandi cauſa, ſecuto, maieſtatis crimen apud iudices motum. Plures notare conatus, magna inquiſitorum negligentia, ſed ſuo maiore dedecore, innoxios fere reperit, quibuſcunque coelibatum, aut orbitatem, aut egeſtatem obiiceret, maritos, patres, opulentos ſe probantibus: eo quidem, qui ſibimet vim ferro intuliſſe arguebatur, illaeſum corpus veſte depoſita oſtentante. Fuerunt et illa in cenſura eius notabilia, quod eſſedum argenteum, ſumtuoſe fabricatum, ac vaenale ad Sigillaria,

redimi concidique coram, imperavit: quodque uno die viginti edicta proposuit; inter quae duo, quorum altero admonebat, *ut uberi vinearum proventu bene dolia picarentur*, altero, *nihil aeque facere ad viperae morsum, quam taxi arboris succum.*

XVII. Expeditionem unam omnino suscepit, eamque modicam. Cum, decretis sibi a senatu ornamentis triumphalibus, leviorem maiestate principali titulum arbitraretur, velletque iusti triumphi decus, unde acquireret, *Britanniam* potissimum elegit; neque tentatam ulli post Divum Iulium, et tunc tumultuantem ob non redditos transfugas. Huc cum ab Ostia navigaret, vehementi Circio bis paene demersus est, prope Liguriam, iuxtaque Stoechadas insulas. Quare, a Massilia Gessoriacum usque pedestri itinere confecto, inde transmisit: ac sine ullo proelio aut sanguine intra paucissimos dies parte insulae in deditionem recepta, sexto quam profectus erat mense Romam rediit, triumphavitque maximo apparatu. Ad cuius spectaculum commeare in urbem non solum praesidibus provinciarum permisit, verum etiam exsulibus quibusdam; atque inter hostilia spolia, navalem coronam fastigio Palatinae domus iuxta civicam fixit, traiecti et quasi domiti Oceani insigne. Currum eius Messallina uxor carpento secuta est. Secuti et triumphalia ornamenta eodem bello adepti, sed ceteri pedibus et in praetexta; Crassus Frugi equo phalerato, et in veste palmata, quod eum honorem iteraverat.

XVIII. Urbis annonaeque curam solicitissime semper egit. Cum Aemiliana pertinacius arderent, in diribitorio duabus noctibus mansit: ac deficiente mili-

tum ac familiarum turba, auxilio plebem per magiſtratus ex omnibus vicis convocavit; ac, poſitis ante ſe cum pecunia fiſcis, ad ſubveniendum hortatus eſt, repraeſentaturus pro opera dignam cuique mercedem. Arctiore autem annona ob aſſiduas ſterilitates, detentus quondam medio Foro a turba, conviciiſque ac ſimul fragminibus panis ita infeſtatus, ut aegre, nec niſi poſtico, evadere in palatium valuerit; nihil non excogitavit ad invehendos etiam in tempore hiberno commeatus. Nam et negotiatoribus certa lucra propoſuit, ſuſcepto in ſe damno, ſi cui quid per tempeſtates accidiſſet, et naves mercaturae cauſa fabricantibus magna commoda conſtituit, (XIX.) pro conditione cuiuſque: civi, vacationem legis Papiae Poppaeae; Latino, ius Quiritum; feminis, ius quatuor liberorum: quae conſtituta hodieque ſervantur.

XX. Opera magna potiuſque neceſſaria, quam multa perfecit; ſed vel praecipua, aquarum ductum, a Caio inchoatum: item emiſſarium Fucini lacus, portumque Oſtienſem: quanquam ſciret, ex his alterum ab Auguſto precantibus aſſiduè Marſis negatum, a D. Iulio ſaepius deſtinatum, ac propter difficultatem omiſſum. Claudiae aquae gelidos et uberes fontes, quorum alteri Caeruleo, alteri Curtio et Albudino nomen eſt, ſimulque rivum Anienis novi lapideo opere in urbem perduxit, diviſitque in plurimos et ornatiſſimos lacus. Fucinum aggreſſus eſt, non minus compendii ſpe, quam gloriae; cum quidam, privato ſumtu emiſſuros ſe repromitterent, ſi ſibi ſiccati agri concederentur. Per tria autem paſſuum millia, partim effoſſo monte, partim exciſo, canalem abſolvit aegre,

et poſt undecim annos, quamvis continuis triginta hominum millibus ſine intermiſſione operantibus. Portum Oſtiae exſtruxit, circumducto dextra ſiniſtraque brachio, et ad introitum profundo iam ſalo mole obiecta: quam quo ſtabilius fundaret, navem ante demerſit, qua magnus obeliſcus ex Aegypto fuerat advectus, congeſtiſque pilis ſuperpoſuit altiſſimam turrim in exemplum Alexandrini Phari, ut ad nocturnos ignes curſum navigia dirigerent. Congiaria populo ſaepius diſtribuit.

XXI. Spectacula quoque complura et magnifica edidit, non uſitata modo, ac ſolitis locis, ſed et commentitia, et ex antiquitate repetita, et ubi praeterea nemo ante eum. Ludos dedicationis Pompeiani theatri, quod ambuſtum reſtituerat, e tribunali poſito in orcheſtra commiſit, cum prius apud ſuperiores aedes ſupplicaſſet, perque mediam caveam, ſedentibus ac ſilentibus cunctis, deſcendiſſet. Fecit et ſeculares, quaſi anticipatos ab Auguſto, nec legitimo tempori reſervatos: quamvis ipſe in hiſtoriis ſuis prodat, *intermiſſos eos Auguſtum multo poſt, diligentiſſime annorum ratione ſubducta, in ordinem redegiſſe.* Quare vox praeconis irriſa eſt, invitantis more ſolenni ad ludos, *quos nec ſpectaſſet quiſquam, nec ſpectaturus eſſet;* cum ſupereſſent adhuc, qui ſpectaverant, et quidam hiſtrionum producti olim, tunc quoque producerentur. Circenſes frequenter etiam in Vaticano commiſit, nonnunquam interiecta per quinos miſſus venatione. Circo vero maximo marmoreis carceribus, auratiſque metis, quae utraque et tophina ac lignea antea fuerant, exculto, propria ſenatoribus conſtituit

loca, promiscue spectare solitis. Ac super quadrigarum certamina, Troiae lusum exhibuit, et Africanas, conficiente turma equitum praetorianorum, ducibus tribunis, ipsoque praefecto: praeterea Thessalos equites, qui feros tauros per spatia Circi agunt, insiliuntque defessos, et ad terram cornibus detrahunt. Gladiatoria munera plurifariam ac multiplicia exhibuit. Anniversarium in castris praetorianis, sine venatione apparatuque, iustum atque legitimum in Septis, ibidem extraordinarium et breve, dierumque paucorum, quodque appellare coepit *Sportulam*: quia primum daturus edixerat, *velut ad subitam condictamque coenulam invitare se populum*. Nec ullo spectaculi genere communior aut remissior erat, adeo, ut oblatos victoribus aureos prolata sinistra pariter cum vulgo, voce digitisque numeraret; ac saepe hortando rogandoque ad hilaritatem homines provocaret, *dominos* identidem appellans, immixtis interdum frigidis et arcessitis iocis: qualis est, cum Palumbum postulantibus, *daturum se*, promisit, *si captus esset*. Illud plane, quantumvis salubriter et in tempore, cum essedario, pro quo quatuor filii deprecabantur, magno omnium favore indulsisset rudem, tabulam illico misit, admonens populum, *quantopere liberos suscipere deberet, quos videret & gladiatori praesidio gratiaeque esse*. Edidit et in Martio campo expugnationem direptionemque oppidi ad imaginem bellicam, et deditionem Britanniae regum, praeseditque paludatus. Quin et, emissurus Fucinum lacum, naumachiam ante commisit. Sed cum, proclamantibus naumachiariis, *Ave Imperator, morituri te salutant*, respondisset,

Avete vos; neque post hanc vocem, quasi venia data, quisquam dimicare vellet; diu cunctatus, an omnes igni ferroque absumeret, tandem e sede sua prosiluit, ac per ambitum lacus, non sine foeda vacillatione, discurrens, partim minando, partim adhortando, ad pugnam compulit. Hoc spectaculo classis Sicula et Rhodia concurrerunt, duodenarum triremium singulae, exciente buccina Tritone argenteo, qui e medio lacu per machinam emerserat.

XXII. Quaedam circa caerimonias, civilemque et militarem morem, item circa omnium ordinum statum, domi forisque, aut correxit, aut exoleta revocavit, aut etiam nova instituit. In cooptandis per collegia sacerdotibus, neminem nisi iuratus, nominavit; observavitque sedulo, ut quoties terra in urbe movisset, ferias advocata concione praetor indiceret; utque, dira avi in urbe aut in Capitolio visa, obsecratio haberetur, eamque ipse iure Maximi Pontificis commonito pro Rostris populo praeiret, submotaque operariorum servorumque turba.

XXIII. Rerum actum, divisum antea in hibernos aestivosque menses, coniunxit. Iurisdictionem de fidei commissis quotannis, et tantum in urbe delegari magistratibus solitam, in perpetuum, atque etiam per provincias potestatibus demandavit. Capiti Papiae Poppaeae legis, a Tiberio Caesare, quasi sexagenarii generare non possent, addito, obrogavit. Sanxit, ut pupillis extra ordinem tutores a Consulibus darentur, utque hi, quibus a magistratibus provinciae interdicerentur, urbe quoque et Italia submoverentur. Ipse quosdam novo exemplo relegavit, ut ultra lapidem

tertium vetaret egredi ab urbe. De maiore negotio acturus, in curia medius inter consulum sellas, tribunitio subsellio sedebat. Commeatus, a senatu peti solitos, beneficii sui fecit.

XXIV. Ornamenta consularia etiam procuratoribus ducenariis indulsit. Senatoriam dignitatem recusantibus, equestrem quoque ademit. Latum clavum, quamvis initio affirmasset, non lecturum se senatorem, nisi civis Romani abnepotem, etiam libertini filio tribuit; sed sub conditione, si prius ab equite Romano adoptatus esset. Ac sic quoque reprehensionem verens, etiam Appium Caecum Censorem, generis sui proauctorem, libertinorum filios in senatum allegisse docuit; ignarus, temporibus Appii et deinceps aliquamdiu *libertinos* dictos, non ipsos qui manumitterentur, sed ingenuos ex his procreatos. Collegio quaestorum pro stratura viarum gladiatorum munus iniunxit; detractaque Ostiensi et Gallica provincia, curam aerarii Saturni reddidit, quam medio tempore praetores, aut, uti nunc, praetura functi sustinuerant. Triumphalia ornamenta Silano, filiae suae sponso, nondum puberi dedit. Maioribus vero natu, tam multis, tamque facile, ut epistola communi legionum nomine exstiterit, petentium, *ut legatis consularibus simul cum exercitu & triumphalia darentur, ne caussam belli quoquo modo quaererent.* A. Plautio etiam ovationem decrevit: ingressoque urbem obviam progressus, et in Capitolium eunti, et inde rursus reverenti latus texit. Gabinio Secundo, Chaucis, gente Germanica, superatis, Chaucius cognomen usurpare concessit.

XXV. Equeſtres militias ita ordinavit, ut poſt cohortem, alam; poſt alam, tribunatum legionis daret: ſtipendiaque inſtituit, et imaginariae militiae genus, quod vocatur *Supra numerum*, quo abſentes, et titulo tenus, fungerentur. Milites domos ſenatorias ſalutandi cauſa ingredi, etiam patrum decreto prohibuit. Libertinos, qui ſe pro equitibus Romanis agerent, publicavit. Ingratos, et de quibus patroni quererentur, revocavit in ſervitutem; advocatiſque eorum negavit, ſe adverſus libertos ipſorum ius dicturum. Cum quidam aegra et affecta mancipia in inſulam Aeſculapii taedio medendi exponerent, omnes, qui exponerentur, liberos eſſe ſanxit, nec redire in ditionem domini, ſi convaluiſſent: quod ſi quis necare quem mallet, quam exponere, caedis crimine teneri. Viatores ne per Italiae oppida, niſi aut pedibus, aut ſella, aut lectica tranſirent, monuit edicto. Puteolis et Oſtiae ſingulas cohortes ad arcendos incendiorum caſus collocavit. Peregrinae conditionis homines vetuit uſurpare Romana nomina, dumtaxat gentilitia. Civitatem Romanam uſurpantes in campo Eſquilino ſecuri percuſſit. Provincias Achaiam et Macedoniam, quas Tiberius ad curam ſuam tranſtulerat, ſenatui reddidit. Lyciis, ob exitiabiles inter ſe diſcordias, libertatem ademit: Rhodiis, ob poenitentiam veterum delictorum, reddidit. Ilienſibus, quaſi Romanae gentis auctoribus, tributa in perpetuum remiſit; recitata vetere epiſtola Graeca ſenatus populique Romani, Seleuco regi amicitiam et ſocietatem ita demum pollicentis, ſi conſanguineos ſuos Ilienſes ab omni onere immunes praeſtitiſſet. Iudaeos impulſore

Chresto assidue tumultuantes Roma expulit. Germanorum legatis in orchestra sedere permisit; simplicitate eorum et fiducia motus, quod in popularia deducti, cum animadvertissent Parthos et Armenios sedentes in senatu, ad eadem loca sponte transierant, nihilo deteriorem virtutem aut conditionem suam praedicantes. Druidarum religionem apud Gallos dirae immanitatis, et tantum civibus sub Augusto interdictam, penitus abolevit. Contra, sacra Eleusinia etiam transferre ex Attica Romam conatus est. Templumque in Sicilia Veneris Erycinae, vetustate collapsum, ut ex aerario populi Romani reficeretur, auctor fuit. Cum regibus foedus in foro icit, porca caesa, ac vetere fecialium praefatione adhibita. Sed et haec, et cetera, totumque adeo ex parte magna principatum, non tam suo, quam uxorum libertorumque arbitrio, administravit; talis utique plerumque, qualem esse eum aut expediret illis, aut liberet.

XXVI. Sponsas admodum adolescens duas habuit: Aemiliam Lepidam, Augusti proneptem; item Liviam Medullinam, cui et cognomen Camillae erat, e genere antiquo Dictatoris Camilli. priorem, quod parentes eius Augustum offenderant, virginem adhuc repudiavit: posteriorem, ipso die qui erat nuptiis destinatus, ex valetudine amisit. Uxores deinde duxit Plautiam Urgulanillam, triumphali, et mox Aeliam Petinam, consulari patre. Cum utraque divortium fecit: sed cum Petina, ex levibus offensis; cum Urgulanilla, ob libidinum probra et homicidii suspicionem. Post has Valeriam Messallinam, Barbati

Messalae consobrini sui filiam, in matrimonium accepit. Quam cum comperisset, super cetera flagitia atque dedecora, C. Silio etiam nupsisse, dote inter auspices consignata, supplicio affecit; confirmavitque pro concione apud praetorianos, *Quatenus sibi matrimonia male cederent, permansurum se in coelibatu: ac nisi permansisset, non recusaturum confodi manibus ipsorum.* Nec durare valuit, quin de conditionibus continuo tractaret, etiam de Petinae, quam olim exegerat, deque Lolliae Paullinae, quae C. Caesari nupta fuerat. Verum illecebris Agrippinae, Germanici fratris sui filiae, per ius osculi et blanditiarum occasiones pellectus in amorem, subornavit proximo senatu, qui censerent, cogendum se ad ducendum eam uxorem, quasi Reipublicae maxime interesset; dandamque ceteris veniam talium coniugiorum, quae ad id tempus incesta habebantur. Ac vix uno interposito die confecit nuptias; non repertis, qui sequerentur exemplum, excepto libertino quodam, et altero primipilari, cuius officium nuptiarum et ipse cum Agrippina celebravit.

XXVII. Liberos ex tribus uxoribus tulit: ex Urgulanilla, Drusum, et Claudiam: ex Petina, Antoniam: ex Messallina, Octaviam, et quem primo Germanicum, mox Britannicum cognominavit. Drusum Pompeiis impuberem amisit, piro per lusum in sublime iactato, et hiatu oris excepto, strangulatum; cui et ante paucos dies filiam Seiani despondisset. Quo magis miror, fuisse, qui traderent, fraude a Seiano necatum. Claudiam, ex liberto suo Botere conceptam, quamvis ante quintum mensem divortii natam,

alique coeptam, exponi tamen ad matris ianuam, et nudam iussit abiici. Antoniam Cn. Pompeio Magno, deinde Fausto Sullae, nobilissimis iuvenibus, Octaviam Neroni privigno suo collocavit, Silano ante desponsatam. Britannicum, vigesimo imperii die, inque secundo consulatu natum sibi, parvulum etiam tum, et militi pro concione manibus suis gestans, et plebi per spectacula gremio, aut ante se retinens, assidue commendabat, faustisque ominibus cum acclamantium turba prosequebatur. E generis Neronem adoptavit: Pompeium atque Silanum non recusavit modo, sed et interemit.

XXVIII. Libertorum praecipue suspexit Posiden spadonem, quem etiam Britannico triumpho inter militares viros hasta pura donavit: nec minus Felicem, quem cohortibus et alis, provinciaeque Iudaeae praeposuit, trium reginarum maritum: et Harpocram, cui lectica per urbem vehendi, spectaculaque publice edendi ius tribuit: ac super hos, Polybium a studiis, qui saepe inter duos Consules ambulabat: sed ante omnes, Narcissum ab epistolis, et Pallantem a rationibus; quos decreto quoque senatus, non praemiis modo ingentibus, sed et quaestoriis praetoriisque ornamentis ornari libenter passus est: tantum praeterea acquirere et rapere, ut querente eo quondam de fisci exiguitate, non absurde sit dictum: *Abundaturum, si a duobus libertis in consortium reciperetur.*

XXIX. His, ut dixi, uxoribusque addictus, non principem, sed ministrum egit. Compendio cuiusque horum, vel etiam studio ac libidine, honores, exercitus, immunitates, supplicia largitus est: et quidem

insciens plerumque et ignarus. Ac ne sigillatim minima quaeque enumerem, revocatas liberalitates eius, iudicia rescissa, suppositos aut etiam palam immutatos datorum officiorum codicillos; Appium Silanum consocerum suum, Iuliasque, alteram Drusi, alteram Germanici filiam, crimine incerto, nec defensione ulla data, occidit. Item Cn. Pompeium, maioris filiae virum, et L. Silanum, minoris sponsum. Ex quibus Pompeius in concubitu dilecti adolescentuli confossus est: Silanus abdicare se praetura ante quartum Kalendas Ianuarias, morique initio anni coactus, die ipso Claudii et Agrippinae nuptiarum. In quinque et triginta senatores, trecentosque amplius equites Romanos, tanta facilitate animadvertit, ut de nece consularis viri renuntiante centurione, *Factum esse quod imperasset*, negaret quidquam se imperasse, nihilo minus rem comprobaret: affirmantibus libertis, officio milites functos, quod ad ultionem Imperatoris ultro procurrissent. Nam illud omnem fidem excesserit, quod nuptiis, quas Messallina cum adultero Silio fecerat, tabellas dotis et ipse consignaverit; inductus, quasi de industria simularentur, ad avertendum transferendumque periculum, quod imminere ipsi per quaedam ostenta portenderetur.

XXX. Auctoritas dignitasque formae non defuit vel stanti, vel sedenti, ac praecipue quiescenti. Nam et prolixo, nec exili, corpore erat; et specie canitieque pulchra, opimis cervicibus. Ceterum et ingredientem destituebant poplites minus firmi, et remisse quid vel serio agentem multa dehonestabant. Risus indecens; ira turpior, spumante rictu, humentibus

naribus; praeterea linguae titubantia, caputque, cum ſemper, tum in quantulocunque actu vel maxime tremulum.

XXXI. Valetudine ſicut olim gravi, ita princeps perproſpera uſus eſt, excepto ſtomachi dolore: quo ſe correptum etiam de conſciſcenda morte cogitaſſe dixit.

XXXII. Convivia agitavit et ampla et aſſidua, ac fere patentiſſimis locis, ut plerumque ſexcenteni ſimul diſcumberent. Convivatus eſt et ſuper emiſſarium Fucini lacus, ac paene ſubmerſus, cum emiſſa impetu aqua redundaſſet. Adhibebat omni coenae et liberos ſuos, cum pueris puelliſque nobilibus, qui more veteri ad fulcra lectorum ſedentes veſcerentur. Convivae, qui pridie ſcyphum aureum ſurripuiſſe exiſtimabatur, revocato in diem poſterum, calicem fictilem appoſuit. Dicitur etiam meditatus edictum, *quo veniam daret, flatum crepitumque ventris in convivio emittendi*; cum periclitatum quendam prae pudore ex continentia reperiſſet.

XXXIII. Cibi vinique quocunque et tempore et loco appetentiſſimus. Cognoſcens quondam in Auguſti foro, ictúſque nidore prandii, quod in proxima Martis aede Saliis apparabatur, deſerto tribunali, adſcendit ad ſacerdotes, unaque diſcubuit. Nec temere unquam triclinio abſceſſit, niſi diſtentus ac madens, et ut ſtatim ſupino ac per ſomnum hianti, pinna in os inderetur, ad exonerandum ſtomachum. Somni breviſſimi erat: (nam ante mediam noctem plerumque evigilabat:) ut tamen interdiu nonnunquam in iure dicendo obdormiſceret, vixque ab ad-

vocatis, de industria vocem augentibus, excitaretur. Libidinis in feminas profusissimae, marium omnino expers. Aleam studiosissime lusit: de cuius arte librum quoque emisit: solitus etiam in gestatione ludere, ita essedo alveoque adaptatis, ne lusus confunderetur.

XXXIV. Saevum et sanguinarium natura fuisse, magnis minimisque apparuit rebus. Tormenta quaestionum poenasque parricidarum repraesentabat, exigebatque coram. Cum et spectare antiqui moris supplicium Tiburi concupisset, et, deligatis ad palum noxiis, carnifex deesset, accitum ab urbe vesperam usque operiri perseveravit. Quocunque gladiatorio munere, vel suo, vel alieno, etiam forte prolapsos iugulari iubebat, maxime retiarios, ut exspirantium facies videret. Cum par quoddam mutuis ictibus concidisset, cultellos sibi parvulos ex utroque ferro in usum fieri sine mora iussit. Bestiariis meridianisque adeo delectabatur, ut etiam prima luce ad spectaculum descenderet; et meridie, dimisso ad prandium populo, persederet; praeterque destinatos, etiam levi subitaque de causa, quosdam committeret, de fabrorum quoque ac ministrorum, atque id genus numero, si automatum, vel pegma, vel quid tale aliud parum cessisset. Induxit et unum ex nomenculatoribus suis, sicut erat togatus.

XXXV. Sed nihil aeque quam timidus ac diffidens fuit. Primis imperii diebus, quanquam, ut diximus, iactator civilitatis, neque convivia inire ausus est, nisi ut speculatores cum lanceis circumstarent, militesque vice ministrorum fungerentur: neque aegrum

quenquam visitavit, nisi explorato prius cubiculo, culcitisque et stragulis praetentatis et excussis: reliquo autem tempore salutatoribus scrutatores semper apposuit, et quidem omnibus, et acerbissimos. Sero enim ac vix remisit, ne feminae praetextatique pueri et puellae contrectarentur, et ne cuius comiti aut librario calamariae aut graphiariae thecae adimerentur. Motu civili cum eum Camillus non dubitans etiam citra bellum posse terreri, contumeliosa et minaci et contumaci epistola cedere imperio iuberet, vitamque otiosam in privata re agere: dubitavit, adhibitis principibus viris, an obtemperaret.

XXXVI. Quasdam insidias temere delatas adeo expavit, ut deponere imperium tentaverit. Quodam, ut supra retuli, cum ferro circa sacrificantem se deprehenso, senatum per praecones propere convocavit; lacrimisque et vociferatione miseratus est conditionem suam, cui nihil tuti usquam esset; ac diu publico abstinuit. Messallinae quoque amorem flagrantissimum, non tam indignitate contumeliarum, quam periculi metu, abiecit, cum adultero Silio acquiri imperium credidisset: quo tempore foedum in modum trepidus ad castra confugit, nihil tota via, quam essetne sibi salvum imperium, requirens.

XXXVII. Nulla adeo suspicio, nullus auctor tam levis exstitit, a quo non, mediocri scrupulo iniecto, ad cavendum ulciscendumque compelleretur. Unus ex litigatoribus, seducto in salutatione affirmavit, se vidisse per quietem, occidi eum a quodam: deinde paulo post, quasi percussorem agnosceret, libellum tradentem adversarium suum demonstravit; confe-

ſtimque is pro deprehenſo ad poenam raptus eſt. Pari modo oppreſſum ferunt Appium Silanum : quem cum Meſſallina et Narciſſus conſpiraſſent perdere, diviſis partibus, alter ante lucem ſimilis attonito, patroni cubiculum irrupit, affirmans ſomniaſſe ſe, vim ei ab Appio illatam : altera, in admirationem formata, ſibi quoque eandem ſpeciem aliquot iam noctibus obverſari retulit. Nec multo poſt ex compoſito irrumpere Appius nuntiatus, cui pridie ad id temporis ut adeſſet praeceptum erat, quaſi plane repraeſentaretur ſomnii fides, arceſſi ſtatim ac mori iuſſus eſt. Nec dubitavit poſtero die Claudius, ordinem rei geſtae perferre ad ſenatum, ac liberto gratias agere, quod pro ſalute ſua etiam dormiens excubaret.

XXXVIII. Irae atque iracundiae conſcius ſibi, utramque excuſavit edicto, diſtinxitque, pollicitus *alteram quidem brevem & innoxiam, alteram non iniuſtam fore.* Oſtienſibus, quia ſibi ſubeunti Tiberim ſcaphas obviam non miſerint, graviter correptis, eaque cum invidia, *ut in ordinem ſe coactum* conſcriberet, repente, tantum non ſatisfacientis modo, veniam dedit. Quoſdam in publico parum tempeſtive adeuntes manu ſua repulit. Item ſcribam quaeſtorium, itemque praetura functum ſenatorem, inauditos et innoxios, relegavit : quod ille adverſus privatum ſe intemperantius affuiſſet; hic, in aedilitate inquilinos praediorum ſuorum contra vetitum cocta vendentes multaſſet, villicumque intervenientem flagellaſſet. Qua de cauſa etiam coërcitionem popinarum aedilibus ademit. Ac ne ſtultitiam quidem ſuam reticuit, ſi-

mulatamque a se ex industria sub Caio, quod aliter evasurus perventurusque ad susceptam stationem non fuerit, quibusdam oratiunculis testatus est. Nec tamen persuasit: cum intra breve tempus liber editus sit, cui index erat μωρῶν ἀνάστασις; argumentum autem, *stultitiam neminem fingere.*

XXXIX. Inter cetera in eo mirati sunt homines et oblivionem et inconsiderantiam; vel, ut Graece dicam, μετεωρίαν, et ἀβλεψίαν. Occisa Messallina, paulo post quam in triclinio decubuit, *cur domina non veniret*, requisivit. Multos ex iis, quos capite damnaverat, postero statim die, et in convivium, et ad aleae lusum admoveri iussit; et, quasi morarentur, ut somniculosos per nuntium increpuit. Ducturus contra fas Agrippinam uxorem, non cessavit omni oratione *filiam*, et *alumnam*, et *in gremio suo natam, atque educatam*, praedicare. Adsciturus in nomen familiae suae Neronem, quasi parum reprehenderetur, quod adulto iam filio privignum adoptaret, identidem divulgavit, *neminem unquam per adoptionem familiae Claudiae insertum.*

XL. Sermonis vero rerumque tantam saepe negligentiam ostendit, ut nec quis, nec inter quos, quove tempore, ac loco verba faceret, scire aut cogitare existimaretur. Cum de laniis ac vinariis ageretur, exclamavit in curia: *Rogo vos, quis potest sine offula vivere?* descripsitque abundantiam veterum tabernarum, unde solitus esset vinum olim et ipse petere. De quaesturae quodam candidato inter causas suffragationis suae posuit, *quod pater eius frigidam aegro sibi tempestive dedisset.* Inducta teste in senatu,

Haec, inquit, *matris meae liberta & ornatrix fuit: sed me patronum semper existimavit. Hoc ideo dixi, quod quidam sunt adhuc in domo mea, qui me patronum non putent.* Sed et pro tribunali, Ostiensibus quiddam publice orantibus, cum excanduisset, *Nihil habere se*, vociferatus est, *quare eos demereatur: si quem alium, & se liberum esse.* Nam illa eius quotidiana, et plane omnium horarum et momentorum erant, *Quid, ego tibi Theogonius videor*, et, λάλει, καὶ μὴ θίγγανε. multaque talia, etiam privatis deformia, nedum principi, neque infacundo, neque indocto, immo etiam pertinaciter liberalibus studiis dedito.

XLI. Historiam in adolescentia, hortante T. Livio, Sulpicio vero Flavo etiam adiuvante, scribere aggressus est. Et cum primum frequenti auditorio commisisset, aegre perlegit, refrigeratus saepe a semetipso. Nam cum initio recitationis defractis compluribus subselliis obesitate cuiusdam, risus exortus esset; ne sedato quidem tumultu temperare potuit, quin ex intervallo subinde facti reminisceretur, cachinnosque revocaret. In principatu quoque et scripsit plurimum, et assidue recitavit per lectorem. Initium autem sumsit historiae post caedem Caesaris Dictatoris. Sed et transiit ad inferiora tempora, coepitque a pace civili; cum sentiret, neque libere, neque vere, sibi de superioribus tradendi potestatem relictam, correptu saepe et a matre et ab avia. Prioris materiae duo volumina, posterioris unum et quadraginta reliquit. Composuit et *De vita sua* octo volumina, magis inepte, quam ineleganter. Item *Ciceronis defensionem adversus Asinii Galli libros*, satis

eruditam. Novas etiam commentus eſt literas tres, ac numero veterum, quaſi maxime neceſſarias, addidit. De quarum ratione cum privatus adhuc volumen edidiſſet, mox princeps non difficulter obtinuit, ut in uſu quoque promiſcuo eſſent. Exſtat talis ſcriptura in pleriſque libris, ac diurnis tituliſque operum.

XLII. Nec minore cura Graeca ſtudia ſecutus eſt, amorem praeſtantiamque linguae occaſione omni profeſſus. Cuidam barbaro, Graece et Latine diſſerenti, *Cum utroque*, inquit, *ſermone noſtro ſis paratus.* Et in commendanda patribus conſcriptis Achaia, *gratam ſibi provinciam*, ait, *communium ſtudiorum commercio.* Ac ſaepe in ſenatu legatis perpetua oratione reſpondit. Multum vero pro tribunali etiam Homericis locutus eſt verſibus. Quoties quidem hoſtem vel inſidiatorem ultus eſſet, excubitori tribuno, ſignum de more poſcenti, non temere aliud dedit, quam

Ἄνδρ' ἐπαμύνασθαι, ὅτε τις πρότερος χαλεπαίνῃ.

Denique et Graecas ſcripſit hiſtorias, Τυῤῥηνικῶν XX. Καρχηδονιακῶν VIII. Quarum cauſa veteri Alexandriae Muſeo alterum additum ex ipſius nomine; inſtitutumque, ut quotannis in altero Τυῤῥηνικῶν libri, altero Καρχηδονιακῶν, diebus ſtatutis, velut in auditorio, recitarentur toti a ſingulis per vices.

XLIII. Sub exitu vitae, ſigna quaedam, nec obſcura, poenitentis de matrimonio Agrippinae, deque Neronis adoptione, dederat. Siquidem, commemorantibus libertis, ac laudantibus cognitionem, qua pridie quandam adulterii ream condemnaverat, *ſibi quoque in fatis eſſe*, iactavit, *omnia impudica, ſed non*

impunita matrimonia. Et subinde obvium sibi Britannicum arctius complexus, hortatus est, *ut cresceret, rationemque a se omnium factorum acciperet*, Graeca insuper voce prosecutus: ὁ τρώσας καὶ ἰάσεται. Cumque impubi teneroque adhuc, quando statura permitteret, togam dare destinasset, adiecit: *ut tandem populus Romanus verum Caesarem habeat.*

XLIV. Non multoque post testamentum etiam conscripsit, ac signis omnium magistratuum obsignavit. Prius igitur quam ultra progrederetur, praeventus est ab Agrippina, quam praeter haec, conscientia quoque, nec minus delatores multorum criminum arguebant. Et veneno quidem occisum convenit: ubi autem, et per quem dato, discrepat. Quidam tradunt, epulanti in arce cum sacerdotibus, per Halotum spadonem praegustatorem: alii, domestico convivio, per ipsam Agrippinam, quae boletum medicatum avidissimo ciborum talium obtulerat. Etiam de subsequentibus diversa fama est. Multi statim, hausto veneno, obmutuisse aiunt, excruciatumque doloribus nocte tota, defecisse prope lucem. Nonnulli inter initia consopitum, deinde cibo affluente evomuisse omnia, repetitumque toxico, incertum, pultine addito, cum velut exhaustum refici cibo oporteret, an immisso per clysterem; ut quasi abundantia laboranti etiam hoc genere egestionis subveniretur.

XLV. Mors eius celata est, donec circa successorem omnia ordinarentur. Itaque et quasi pro aegro adhuc vota suscepta sunt, et inducti per simulationem comoedi, qui velut desiderantem oblectarent. Excessit tertio Idus Octobris, Asinio Marcello, Aci-

lio Aviola, Consulibus, quarto et sexagesimo aetatis, imperii quartodecimo anno. Funeratus est solenni principum pompa, et in numerum deorum relatus. Quem honorem, a Nerone destitutum abolitumque, recepit mox per Vespasianum.

XLVI. Praesagia mortis eius praecipua fuerunt; exortus crinitae stellae, quem cometen vocant: tactumque coelo monumentum Drusi patris: et quod eodem anno ex omnium magistratuum genere plerique mortem obierant. Sed ipse nec ignorasse, aut dissimulasse ultima vitae suae tempora videtur, aliquot quidem argumentis. Nam et cum Consules designaret, neminem ultra mensem, quo obiit, designavit: et in senatu, cui novissime interfuit, multum ad concordiam liberos suos cohortatus, utriusque aetatem suppliciter patribus commendavit. Et in ultima cognitione pro tribunali, *accessisse se ad finem mortalitatis*, quanquam abominantibus qui audiebant, semel atque iterum pronuntiavit.

C. SUETONII TRANQUILLI

NERO CLAUDIUS CAESAR.

C. SUETONII TRANQUILLI

NERO CLAUDIUS CAESAR.

CAPUT I.

Ex gente DOMITIA duae familiae claruerunt, CALVINORUM, et AENOBARBORUM. Aenobarbi auctorem originis, itemque cognominis habent L. Domitium: cui rure quondam revertenti iuvenes gemini augustiore forma ex occursu imperasse traduntur, nuntiaret senatui ac populo victoriam, de qua incertum adhuc erat: atque in fidem maiestatis, adeo permulsisse malas, ut e nigro rutilum aerique assimilem capillum redderent. Quod insigne mansit et in posteris eius, ac magna pars rutila barba fuerunt. Functi autem consulatibus septem, triumpho censuraque duplici, et inter patricios allecti, perseverarunt omnes in eodem cognomine. Ac ne praenomina quidem ulla, praeterquam Cnaei et Lucii usurparunt; eaque ipsa notabili varietate, modo continuantes unumquodque per trinas personas, modo

alternantes per ſingulas. Nam primum ſecundumque ac tertium Aenobarborum Lucios: rurſus ſequentes tres ex ordine Cnaeos accepimus: reliquos nonniſi viciſſim, tum Lucios, tum Cnaeos. Plures e familia cognoſci referre arbitror: quo facilius appareat ita degeneraſſe a ſuorum virtutibus Neronem, ut tamen vitia cuiuſque, quaſi tradita et ingenita, retulerit.

II. Ut igitur paulo altius repetam, atavus eius Cn. Domitius in tribunatu pontificibus offenſior, quod alium quam ſe in patris ſui locum cooptaſſent, ius ſacerdotum ſubrogandorum a collegiis ad populum tranſtulit: at in conſulatu, Allobrogibus Arverniſque ſuperatis, elephanto per provinciam vectus eſt; turba militum, quaſi inter ſolennia triumphi, proſequente. In hunc dixit Licinius Craſſus orator, *Non eſſe mirandum, quod aeneam barbam haberet, cui os ferreum, cor plumbeum eſſet.* Huius filius praetor C. Caeſarem abeuntem conſulatu, quem adverſus auſpicia legeſque geſſiſſe exiſtimabatur, ad diſquiſitionem ſenatus vocavit: mox conſul imperatorem ab exercitibus Gallicis retrahere tentavit: ſucceſſorque ei per factionem nominatus, principio civilis belli ad Corfinium captus eſt. Unde dimiſſus, Maſſilienſes obſidione laborantes cum adventu ſuo confirmaſſet, repente deſtituit, acieque demum Pharſalica occubuit: vir, neque ſatis conſtans, et ingenio truci: in deſperatione rerum, mortem timore appetitam ita expavit, ut hauſtum venenum poenitentia evomuerit, medicumque manumiſerit, quod ſibi prudens ac ſciens minus noxium temperaſſet. Conſultante autem Cn. Pompeio de mediis ac neu-

tram partem ſequentibus, ſolus cenſuit hoſtium numero habendos.

III. Reliquit filium, omnibus gentis ſuae procul dubio praeferendum. Is inter conſcios Caeſarianae necis, quanquam inſons, damnatus lege Pedia, cum ad Caſſium Brutumque ſe, propinqua ſibi cognatione iunctos, contuliſſet, poſt utriuſque interitum claſſem olim commiſſam retinuit: auxit etiam: nec niſi partibus ubique profligatis, M. Antonio ſponte, et ingentis meriti loco, tradidit; ſoluſque omnium ex iis, qui pari lege damnati erant, reſtitutus in patriam, ampliſſimos honores percucurrit: ac ſubinde redintegrata diſſenſione civili, eidem Antonio legatus, delatam ſibi ſummam imperii ab iis, quos Cleopatrae pudebat, neque ſuſcipere, neque recuſare fidenter, propter ſubitam valetudinem, auſus, tranſiit ad Auguſtum: et in diebus paucis obiit, nonnulla et ipſe infamia adſperſus. Nam Antonius eum deſiderio amicae Serviliae Naidis transfugiſſe iactavit.

IV. Ex hoc Domitius naſcitur, quem emtorem familiae pecuniaeque in teſtamento Auguſti fuiſſe, mox vulgo notatum eſt; non minus aurigandi arte in adoleſcentia clarus, quam deinde ornamentis triumphalibus ex Germanico bello. Verum arrogans, profuſus, immitis, cenſorem L. Plancum via ſibi decedere Aedilis coëgit: praeturae conſulatuſque honore equites Romanos matronaſque ad agendum mimum produxit in ſcenam. Venationes et in Circo, et in omnibus urbis regionibus dedit: munus etiam gladiatorium; ſed tanta ſaevitia, ut neceſſe fuerit Auguſto clam fruſtra monitum edicto coërcere.

V. Ex Antonia maiore patrem Neronis procreavit, omni parte vitae deteſtabilem. Siquidem comes ad orientem C. Caeſaris iuvenis, occiſo liberto ſuo, quod potare, quantum iubebatur, recuſarat, dimiſſus e cohorte amicorum, nihilo modeſtius vixit. Sed et in viae Appiae vico repente puerum, citatis iumentis, haud ignarus obtrivit: et Romae, medio Foro cuidam equiti Romano liberius iurganti oculum eruit: perfidiae vero tantae, ut non modo argentarios pretiis rerum coëmtarum, ſed et in praetura mercede palmarum aurigarios fraudaverit. Notatus ob haec et ſororis ioco, querentibus dominis factionum, *repraeſentanda praemia in poſterum* ſanxit. Maieſtatis quoque, et adulteriorum, inceſtique cum ſorore Lepida, ſub exceſſu Tiberii reus, mutatione temporum evaſit: deceſſitque Pyrgis morbo aquae intercutis, ſublato filio Nerone ex Agrippina, Germanico genita.

VI. Nero natus eſt Antii, poſt novem menſes, quam Tiberius exceſſit, duodeviceſimo Kalendas Ianuarias: tantum quod exoriente Sole, paene ut radiis prius quam terra contingeretur. De genitura eius ſtatim multa et formidoloſa multis coniectantibus, praeſagio fuit etiam Domitii patris vox, inter gratulationes amicorum negantis, quidquam ex ſe et Agrippina, niſi deteſtabile et malo publico, naſci potuiſſe. Eiuſdem futurae felicitatis ſignum evidens die luſtrico exſtitit: nam C. Caeſar, rogante ſorore, ut infanti quod vellet, nomen daret, intuens Claudium patruum ſuum, a quo mox principe Nero adoptatus eſt, eius ſe dixit dare: neque id ipſe ſerio, ſed per

iocum, et aſpernante Agrippina, quod tum Claudius inter ludibria aulae erat. Trimulus patrem amiſit: cuius ex parte tertia heres, ne hanc quidem integram cepit, correptis per coheredem Caium univerſis bonis: et ſubinde matre etiam relegata, paene inops atque egens, apud amitam Lepidam nutritus eſt, ſub duobus paedagogis, ſaltatore atque tonſore. Verum Claudio Imperium adepto, non ſolum paternas opes recuperavit; ſed et Criſpi Paſſieni vitrici ſui hereditate ditatus eſt. Gratia quidem et potentia revocatae reſtitutaeque matris uſque eo floruit, ut emanaret in vulgus, miſſos a Meſſallina uxore Claudii, qui eum meridiantem, quaſi Britannici aemulum, ſtrangularent. Additum fabulae eſt, eoſdem dracone e pulvino ſe proferente conterritos refugiſſe. Quae fabula exorta eſt, deprehenſis in lecto eius circum cervicalia ſerpentis exuviis: quas tamen aureae armillae ex voluntate matris incluſas, dextro brachio geſtavit aliquamdiu; ac taedio tandem maternae memoriae abiecit; rurſuſque extremis ſuis rebus fruſtra requiſivit.

VII. Tener adhuc, nec dum matura pueritia, Circenſibus ludis Troiam conſtantiſſime favorabiliterque luſit. Undecimo aetatis anno a Claudio adoptatus eſt, Annaeoque Senecae, iam tunc ſenatori, in diſciplinam traditus. Ferunt, Senecam proxima nocte viſum ſibi per quietem, C. Caeſari praecipere: et fidem ſomnio Nero brevi fecit, prodita immanitate naturae, quibus primum potuit experimentis. Namque Britannicum fratrem, quod ſe poſt adoptionem AENOBARBUM ex conſuetudine ſalutaſſet, ut ſubdi-

tivum apud patrem arguere conatus est. Amitam etiam Lepidam ream testimonio coram afflixit, gratificans matri, a qua rea premebatur. Deductus in forum tiro, populo congiarium, militi donativum proposuit: indictaque decursione praetorianis, scutum sua manu praetulit: exin patri gratias in senatu egit. Apud eundem consulem pro Bononiensibus Latine, et pro Rhodiis atque Iliensibus Graece verba fecit. Auspicatus est et iurisdictionem Praefectus urbi sacro Latinarum, celeberrimis patronis non tralatitias, ut assolet, et breves, sed maximas plurimasque postulationes certatim ingerentibus; quamvis interdictum a Claudio esset. Nec multo post duxit uxorem Octaviam: ediditque pro Claudii salute circenses, et venationem.

VIII. Septemdecim natus annos, ut de Claudio palam factum est, inter horam sextam septimamque processit ad excubitores; cum ob totius diei diritatem non aliud auspicandi tempus accommodatius videretur: proque Palatii gradibus IMPERATOR consalutatus, lectica in castra, et inde raptim appellatis militibus in curiam delatus est; discessitque iam vesperi, ex immensis quibus cumulabatur honoribus, tantum PATRIS PATRIAE nomine recusato, propter aetatem.

IX. Orsus hinc a pietatis ostentatione, Claudium apparatissimo funere elatum, laudavit consecravitque. Memoriae Domitii patris honores maximos habuit. Matri summam omnium rerum publicarum privatarumque permisit. Primo etiam imperii die signum excubanti tribuno dedit *Optimam matrem:* ac

deinceps eiusdem saepe lectica per publicum simul vectus est. Antium coloniam deduxit, adscriptis veteranis e praetorio, additisque per domicilii translationem ditissimis primipilarium: ubi et portum operis sumtuosissimi fecit.

X. Atque, ut certiorem adhuc indolem ostenderet, *ex Augusti praescripto imperaturum se*, professus, neque liberalitatis, neque clementiae, nec comitatis quidem exhibendae ullam occasionem omisit. Graviora vectigalia aut abolevit, aut minuit. Praemia delatorum Papiae legis ad quartas redegit, divisis populo viritim quadringenis numis. Senatorum nobilissimo cuique, sed a re familiari destituto, annua salaria, et quibusdam quingena, constituit: item praetorianis cohortibus frumentum menstruum gratuitum. Et cum de supplicio cuiusdam capite damnati ut ex more subscriberet, admoneretur: *Quam vellem*, inquit, *nescire literas!* Omnes ordines subinde, ac memoriter salutavit. Agenti senatui gratias, respondit: *Cum meruero.* Ad campestres exercitationes suas admisit et plebem: declamavitque saepius publice. Recitavit et carmina, non modo domi, sed et in theatro, tanta universorum laetitia, ut ob recitationem supplicatio decreta sit, eaque pars carminum aureis literis Iovi Capitolino dicata.

XI. Spectaculorum plurima et varia genera edidit, Iuvenales, Circenses, scenicos ludos, gladiatorium munus. Iuvenalibus senes quoque consulares, anusque matronas recepit ad lusum. Circensibus loca equiti secreta a ceteris tribuit: commisitque etiam camelorum quadrigas. Ludis, quos pro aeternitate

Imperii ſuſceptos appellari *Maximos* voluit, ex utroque ordine et ſexu plerique ludicras partes ſuſtinuerunt. Notiſſimus eques Romanus elephanto ſuperſedens per catadromum decucurrit. Inducta eſt et Afranii togata, quae *Incendium* inſcribitur: conceſſumque, ut ſcenici ardentis domus ſupellectilem diriperent, ac ſibi haberent. Sparſa et populo miſſilia omnium rerum per omnes dies: ſingula quotidie millia avium cuiuſque generis, multiplex penus, teſſerae frumentariae, veſtis, aurum, argentum, gemmae, margaritae, tabulae pictae, mancipia, iumenta, atque etiam manſuetae ferae; noviſſime naves, inſulae, agri.

XII. Hos ludos ſpectavit e proſcenii faſtigio. Munere, quod in Amphitheatro ligneo, regione Martii campi intra anni ſpatium fabricato, dedit, neminem occidit, ne noxiorum quidem. Exhibuit autem ad ferrum etiam quadringentos ſenatores, ſexcentoſque equites Romanos, et quoſdam fortunae atque exiſtimationis integrae ex iiſdem ordinibus, confectoreſque ferarum, et varia arenae miniſteria. Exhibuit et naumachiam, marina aqua innantibus belluis, item Pyrrhichas quaſdam e numero epheborum, quibus poſt editam operam diplomata civitatis Romanae ſingulis obtulit. Inter Pyrrhicharum argumenta, taurus Paſiphaën ligneo iuvencae ſimulacro abditam iniit, ut multi ſpectantium crediderunt. Icarus primo ſtatim conatu iuxta cubiculum eius decidit, ipſumque cruore reſperſit. Nam perraro praeſidere, ceterum accubans, primum parvis foraminibus, deinde toto podio adaperto, ſpectare conſuerat. Inſtituit et

quinquennale certamen primus omnium Romae, more Graeco triplex, muſicum, gymnicum, equeſtre, quod appellavit NERONIA. Dedicatiſque thermis atque gymnaſio, ſenatui quoque et equiti oleum praebuit. Magiſtros toti certamini praepoſuit conſulares ſorte, ſede praetorum: deinde in orcheſtram ſenatumque deſcendit: et orationis quidem carminiſque Latini coronam, de qua honeſtiſſimus quiſque contenderat, ipſorum conſenſu conceſſam ſibi recepit; citharae autem, a iudicibus ad ſe delatam, adoravit, ferrique ad Auguſti ſtatuam iuſſit. Gymnico, quod in Septis edebat, inter buthyſiae apparatum, barbam primam poſuit, conditamque in auream pyxidem, et pretioſiſſimis margaritis adornatam, Capitolio conſecravit. Ad athletarum ſpectaculum invitavit et virgines Veſtales; quia Olympiae quoque Cereris ſacerdotibus ſpectare conceditur.

XIII. Non immerito inter ſpectacula ab eo edita, et Tiridatis in urbem introitum retulerim. Quem, Armeniae regem, magnis pollicitationibus ſollicitatum, cum, deſtinato per edictum die oſtenſurus populo, propter nubilum diſtuliſſet, produxit, quo opportuniſſime potuit; diſpoſitis circa fori templa armatis cohortibus, curuli reſidens apud Roſtra, triumphantis habitu, inter ſigna militaria atque vexilla: et primo per devexum pulpitum ſubeuntem admiſit ad genua, allevatumque dextra exoſculatus eſt; dein precanti, tiara deducta, diadema impoſuit, verba ſupplicis interpretata praetorio viro multitudini pronuntiante. Perductum deinde in theatrum, ac rurſus ſupplicantem, iuxta ſe latere dextro collocavit. Ob

quae Imperator consalutatus, laurea in Capitolium lata. Ianum geminum clausit, tam nullo, quam residuo bello.

XIV. Consulatus quatuor gessit: primum bimestrem, secundum et novissimum semestres, tertium quadrimestrem: medios duos continuavit, reliquos inter annua spatia variavit.

XV. In iurisdictione postulatoribus, nisi sequenti die, ac per libellos, non temere respondit. Cognoscendi morem eum tenuit, ut continuis actionibus omissis, sigillatim quaeque per vices ageret. Quoties autem ad consultandum secederet, neque in commune quidquam, neque propalam deliberabat: sed et conscriptas ab unoquoque sententias tacitus ac secreto legens, quod sibi libuisset, perinde atque pluribus idem videretur, pronuntiabat. In Curiam libertinorum filios diu non admisit: admissis a prioribus principibus honores denegavit. Candidatos, qui supra numerum essent, in solatium dilationis ac morae, legionibus praeposuit. Consulatum in senos plerumque menses dedit. Defunctoque circa Kalendas Ianuarias altero e Consulibus, neminem substituit; improbans exemplum vetus Caninii Rebili, uno die consulis. Triumphalia ornamenta, etiam quaestoriae dignitatis, et nonnullis ex equestri ordine tribuit: nec utique de causa militari, sed et quibusdam rebus. Orationes ad senatum missas, praeterito quaestoris officio, per Consulem plerumque recitabat.

XVI. Formam aedificiorum urbis novam excogitavit: et, ut ante insulas ac domos porticus essent, de quarum solariis incendia arcerentur: easque sumtu

ſuo exſtruxit. Deſtinarat etiam Oſtia tenus moenia promovere, atque inde foſſa mare veteri urbi inducere. Multa ſub eo et animadverſa ſevere, et coërcita, nec minus inſtituta. Adhibitus ſumtibus modus: publicae coenae ad ſportulas redactae: interdictum, ne quid in popinis cocti praeter legumina aut olera vaeniret, cum antea nullum non opſonii genus proponeretur: afflicti ſuppliciis Chriſtiani, genus hominum ſuperſtitionis novae ac maleficae: vetiti quadrigariorum luſus, quibus inveterata licentia paſſim vagantibus, fallere ac furari per iocum ius erat: pantomimorum factiones cum ipſis ſimul relegatae.

XVII. Adverſus falſarios tunc primum repertum, ne tabulae, niſi pertuſae, ac ter lino per foramina traiecto, obſignarentur. Cautum, ut in teſtamentis primae duae cerae, teſtatorum modo nomine inſcripto, vacuae ſignaturis oſtenderentur: ac ne quis alieni teſtamenti ſcriptor legatum ſibi adſcriberet. Item, ut litigatores pro patrociniis certam iuſtamque mercedem, pro ſubſelliis nullam omnino darent, praebente aerario gratuita: utque rerum actu ab aerario cauſae ad forum ac recuperatores transferrentur: et ut omnes appellationes a iudicibus ad ſenatum fierent.

XVIII. Augendi propagandique Imperii neque voluntate ulla, neque ſpe motus unquam, etiam ex Britannia deducere exercitum cogitavit: nec niſi verecundia, ne obtrectare parentis gloriae videretur, deſtitit. Ponti modo regnum, concedente Polemone, item Alpium, defuncto Cottio, in provinciae formam redegit.

XIX. Peregrinationes duas omnino ſuſcepit, Alexandrinam et Achaicam: ſed Alexandrina ipſo profectionis die deſtitit, turbatus religione ſimul ac periculo. Nam circuitis templis cum in aede Veſtae reſediſſet, conſurgenti ei primum lacinia obhaeſit: deinde tanta oborta caligo eſt, ut diſpicere non poſſet. In Achaia Iſthmum perfodere aggreſſus, praetorianos pro concione ad inchoandum opus cohortatus eſt: tubaque ſigno dato, primus raſtello humum effodit, et corbulae congeſtam humeris extulit. Parabat et ad Caſpias portas expeditionem, conſcripta ex Italicis ſenum pedum tironibus nova legione, quam Magni Alexandri phalangem appellabat. Haec partim nulla reprehenſione, partim etiam non mediocri laude digna in unum contuli, ut ſecernerem a probris ac ſceleribus eius, de quibus dehinc dicam.

XX. Inter ceteras diſciplinas pueritiae tempore imbutus et muſica, ſtatim ut Imperium adeptus eſt, Terpnum citharoedum vigentem tunc praeter alios, arceſſivit; diebuſque continuis poſt coenam canenti in multam noctem aſſidens, paulatim et ipſe meditari exercerique coepit; nec eorum quidquam omittere, quae generis eius artifices, vel conſervandae vocis cauſa vel augendae factitarent. Sed et plumbeam chartam ſupinus pectore ſuſtinere, et clyſtere vomituque purgari, et abſtinere pomis cibiſque officientibus, donec blandiente profectu (quanquam exiguae vocis et fuſcae) prodire in ſcenam concupivit: ſubinde inter familiares Graecum proverbium iactans, *occultae muſicae nullum eſſe reſpectum.* Et prodiit Neapoli primum; ac ne concuſſo quidem repente

motu terrae theatro, ante cantare destitit, quam inchoatum absolveret νόμον. Ibidem saepius, et per complures cantavit dies: sumto etiam ad reficiendam vocem brevi tempore, impatiens secreti a balneis in theatrum transiit, mediaque in orchestra frequente populo epulatus, *si paulum subbibisset, aliquid se sufferti tinniturum*, Graeco sermone promisit. Captus autem modulatis Alexandrinorum laudationibus, qui de novo commeatu Neapolim confluxerant, plures Alexandria evocavit. Neque eo segnius adolescentulos equestris ordinis, et quinque amplius millia e plebe robustissimae iuventutis undique elegit, qui divisi in factiones, plausuum genera condiscerent, (*bombos*, et *imbrices*, et *testas* vocabant) operamque navarent cantanti sibi, insignes pinguissima coma, et excellentissimo cultu pueri, nec sine anulo laevis: quorum duces quadragena millia sestertiorum merebant.

XXI. Cum magni aestimaret cantare, etiam Romae Neroneum agona ante praestitutam diem revocavit. Flagitantibusque cunctis coelestem vocem, respondit quidem, *In hortis se copiam volentibus facturum*: sed adiuvante vulgi preces etiam statione militum, quae tunc excubabat, repraesentaturum se pollicitus est libens; ac sine mora nomen suum in albo profitentium citharoedorum iussit adscribi; sorticulaque in urnam cum ceteris demissa, intravit ordine suo, simulque Praefecti praetorii citharam sustinentes, post tribuni militum, iuxtaque amicorum intimi. Utque constitit, peracto principio, Nioben se cantaturum per Cluvium Rufum consularem pronuntia-

vit, et in horam fere decimam perſeveravit: coronamque eam, et reliquam certaminis partem, in annum ſequentem diſtulit, ut ſaepius canendi occaſio eſſet. Quod cum tardum videretur, non ceſſavit identidem ſe publicare. Non dubitavit etiam privatis ſpectaculis operam inter ſcenicos dare, quodam praetorum ſeſtertium decies offerente. Tragoedias quoque cantavit perſonatus: heroum Deorumque, item heroidum ac Dearum perſonis effictis ad ſimilitudinem oris ſui, et feminae, prout quamque diligeret. Inter cetera cantavit *Canacen parturientem*, *Oreſten matricidam*, *Oedipodem excaecatum*, *Herculem inſanum*. In qua fabula fama eſt, tirunculum militem, poſitum ad cuſtodiam aditus, cum eum ornari ac vinciri catenis, ſicut argumentum poſtulabat, videret, accurriſſe ferendae opis gratia.

XXII. Equorum ſtudio vel praecipue ab ineunte aetate flagravit, plurimuſque illi ſermo, quanquam vetaretur, de Circenſibus erat: et quondam tractum Praſinum agitatorem inter condiſcipulos querens, obiurgante magiſtro, de Hectore ſe loqui ementitus eſt. Sed cum inter initia Imperii eburneis quadrigis quotidie in abaco luderet, ad omnes etiam minimos Circenſes commeabat ſeceſſu, primo clam, deinde propalam: ut nemini dubium eſſet, eo die utique affuturum. Neque diſſimulabat, velle ſe palmarum numerum ampliare: quare ſpectaculum multiplicatis miſſibus in ſerum protrahebatur, ne dominis quidem iam factionum dignantibus, niſi ad totius diei curſum, greges ducere. Mox et ipſe aurigare, atque etiam ſpectari ſaepius voluit: poſitoque in hortis inter ſer-

vitia et fordidam plebem rudimento, univerforum fe oculis in Circo maximo praebuit, aliquo liberto mittente mappam, unde magiftratus folent. Nec contentus harum artium experimenta Romae dediffe, Achaiam, ut diximus, petit, hinc maxime motus. Inftituerant civitates, apud quas mufici agones edi folent, omnes citharoedorum coronas ad ipfum mittere. Eas adeo grate recipiebat, ut legatos, qui pertuliffent, non modo primos admitteret, fed etiam familiaribus epulis interponeret. A quibufdam ex his rogatus, ut cantaret fuper coenam, exceptufque effufius, *Solos fcire audire Graecos, solofque fe & ftudiis fuis dignos* ait. Nec profectione dilata, ut primum Caffiopen traiecit, ftatim ad aram Iovis Caffii cantare aufpicatus eft.

XXIII. Certamina deinceps obiit omnia. Nam et quae diverfiffimorum temporum funt, cogi in unum annum, quibufdam etiam iteratis, iuffit. Olympiae quoque praeter confuetudinem muficum agona commifit. Ac, ne quid circa haec occupatum avocaret detineretve, cum praefentia eius urbicas res egere a liberto Helio admoneretur, refcripfit his verbis, *Quamvis nunc tuum confilium fit & votum, celeriter reverti me: tamen fuadere & optare potius debes, ut Nerone dignus revertar.* Cantante eo, ne neceffaria quidem caufa excedere theatro licitum erat. Itaque et enixae quaedam in fpectaculis dicuntur, et multi taedio audiendi laudandique, claufis oppidorum portis, aut furtim defiluiffe de muro, aut morte fimulata funere elati. Quam autem trepide anxieque certaverit, quanta adverfariorum aemulatione, quo metu

iudicum, vix credi poteſt. Adverſarios, quaſi plane conditionis eiuſdem, obſervare, captare, infamare ſecreto, nonnunquam ex occurſu maledictis inceſſere, ac ſi qui arte praecellerent, corrumpere etiam ſolebat. Iudices autem, priusquam inciperet, reverentiſſime alloquebatur, *Omnia ſe facienda feciſſe, ſed eventum in manu eſſe Fortunae: illos, ut ſapientes & doctos viros, fortuita debere excludere:* atque., ut auderet, hortantibus, aequiore animo recedebat; ac ne ſic quidem ſine ſollicitudine, taciturnitatem pudoremque quorundam pro triſtitia ac malignitate arguens, ſuſpectoſque ſibi dicens.

XXIV. In certando vero ita legi obediebat, ut nunquam exſcreare auſus, ſudorem quoque frontis brachio detergeret: atque etiam in quodam tragico actu, cum elapſum baculum cito reſumſiſſet, pavidus et metuens, ne ob delictum certamine ſubmoveretur, non aliter confirmatus eſt, quam adiurante hypocrita, non animadverſum id inter exſultationes ſucclamationeſque populi. Victorem autem ſe ipſe pronuntiabat. Qua de cauſa et praeconio ubique contendit. Ac ne cuius alterius hieronicarum memoria aut veſtigium exſtaret uſquam, ſubverti et unco trahi, abiicique in latrinas omnium ſtatuas et imagines imperavit. Aurigavit quoque plurifariam, Olympiis vero etiam decemiugem: quamvis id ipſum in rege Mithridate, carmine quodam ſuo reprehendiſſet. Sed excuſſus curru, ac rurſus repoſitus, cum perdurare non poſſet, deſtitit ante decurſum; nec eo ſecius coronatus eſt. Decedens deinde, provinciam univerſam libertate donavit; ſimulque iudices civitate Romana,

et pecunia grandi. Quae beneficia e medio ſtadio Iſthmiorum die ſua ipſe voce pronuntiavit.

XXV. Reverſus e Graecia Neapolim, quod in ea primum artem protulerat, albis equis introiit, disiecta parte muri, ut mos hieronicarum eſt. Simili modo Antium, inde Albanum, inde Romam. Sed et Romam eo curru, quo Auguſtus olim triumphaverat, et in veſte purpurea, diſtinctaque ſtellis aureis chlamyde, coronamque capite gerens Olympiacam, dextra manu Pythiam, praeeunte pompa ceterarum cum titulis, *ubi*, et *quos*, *quo cantionum*, *quove fabularum argumento*, *viciſſet*: ſequentibus currum ovantium ritu plauſoribus, *Auguſtianos*, *militeſque ſe triumphi eius*, clamitantibus. Dehinc, diruto Circi maximi arcu, per Velabrum Forumque, Palatium et Apollinem petiit. Incedenti paſſim victimae caeſae, ſparſo per vias identidem croco, ingeſtaeque aves, ac lemniſci, et bellaria. Sacras coronas in cubiculis circum lectos poſuit: item ſtatuas ſuas citharoedico habitu; qua nota etiam numum percuſſit. Ac poſt haec tantum abfuit a remittendo laxandoque ſtudio, ut conſervandae vocis gratia, neque milites unquam, niſi abſens, aut alio verba pronuntiante, appellaret; neque quidquam ſerio iocove egerit, niſi adſtante phonaſco, qui moneret, parceret arteriis, ac ſudarium ad os applicaret; multiſque vel amicitiam ſuam obtulerit, vel ſimultatem indixerit, prout quiſque ſe magis parciuſve laudaſſet.

XXVI. Petulantiam, libidinem, luxuriam, avaritiam, crudelitatem, ſenſim quidem primo et occulte, et velut iuvenili errore, exſeruit: ſed ut tunc quoque

dubium nemini foret, naturae illa vitia, non aetatis esse. Post crepusculum statim, arrepto pileo vel galero, popinas inibat: circumque vicos vagabatur ludibundus, nec sine pernicie tamen. Siquidem redeuntes a coena verberare, ac repugnantes vulnerare, cloacisque demergere assuerat: tabernulas etiam effringere et expilare; quintana domi constituta, ubi partae et ad licitationem dividendae praedae pretium absumeretur. Ac saepe in eiusmodi rixis, oculorum et vitae periculum adiit, a quodam laticlavio, cuius uxorem attrectaverat, prope ad necem caesus. Quare nunquam postea se publico illud horae sine tribunis commisit, procul et occulte subsequentibus. Interdiu quoque clam gestatoria sella delatus in theatrum, seditionibus pantomimorum ex parte proscenii superiori, signifer simul ac spectator aderat. Et cum ad manus ventum esset, lapidibusque et subselliorum fragminibus decerneretur, multa et ipse iecit in populum, atque etiam praetoris caput consauciavit.

XXVII. Paulatim vero invalescentibus vitiis, iocularia et latebras omisit, nullaque dissimulandi cura ad maiora palam erupit. Epulas a medio die ad mediam noctem protrahebat: refotus saepius calidis piscinis, ac tempore aestivo nivatis. Coenitabatque nonnunquam et in publico, Naumachia praeclusa, vel Martio campo, vel Circo maximo, inter scortorum totius urbis ambubaiarumque ministeria. Quoties Ostiam Tiberi deflueret, aut Baianum sinum praeternavigaret, dispositae per litora et ripas deversoriae tabernae parabantur, insignes ganeae, et matronarum institorio copas imitantium, atque hinc inde hortan-

fecit: An retulerit gratiam hoc ipſo, quod occidit. Liberavi, inquit, te dedecore ſummo. invito tibi beneficium dedi. non eſt quod mireris. Nam et me tamen non rogantem redemiſti. Hoc loco commemoravit illos patres, qui filias vitiatas occiderunt, qui incluſerunt.

Color. Color et *Gallioni* et *Latroni* et *Montano* placuit, ut nihil in Calliam diceretur contumelioſe, et redemtorem, et ſocerum, et infelicem. *Ceſtius* multa in avarum, et in foeneratorem, et menſularium, et lenonem dixit, dum vult illud probare, reddidiſſe ſe beneficium, quod talem ſocerum habere ſuſtinuiſſet. *Latro* dixit: Filiam tuam dimittam. quid adultero faciam? pro una rogas, duos eripis. Hanc *Hybreas* aliter dixit ſententiam; *σοὶ δὲ, μοιχὲ, τί ποιήσω; μὴ καὶ σοῦ Καλλίας πατήρ ἐστι;* Haec tota diverſa ſententia eſt a priore, etiamſi ex eadem eſt petita materia. Illa non eſt ſimilis, ſed eadem quam dixit prior *Addeus* rhetor, ex Aſianis non proiecti nominis: deinde *Arellius Fuſcus*, *ἀχάριστος σοὶ δοκῶ, Καλλία. οὐκ οἶδας ποῦ μοι τὴν χάριν ἔδωκας ἤδη.* Hanc ſic tractavit *Arellius Fuſcus*: Non dices me, Callia, ingratum: unde redemeris, cogita. Memini deinde Fuſcum, cum haec a diſcipulis ſententia ei obiiceretur, non infitiari, tranſtuliſſe ſe eam in Latinum, et aiebat, non commendationis ſe id, aut furti, ſed exercitationis cauſa facere. Do, inquit, operam, ut cum optimis ſententiis certem: nec illas corrumpere conor, ſed vincere. Tum deinde retulit quandam Thucydidis ſententiam: *Δειναὶ γὰρ αἱ εὐπραξίαι συγκρύψαι, καὶ συσκιάσαι τὰ ἑκάστων ἁμαρτήματα.* dein-

de Sallustianam, *Res secundae mire sunt vitiis obtentui.* cum sit praecipua in Thucydide virtus brevitatis: hac eum Sallustius vicit, et in suis illum castris cecidit. Nam in sententia Graeca tam brevi habes, quae salvo sensu detrahas. deme vel συγκρύψαι, vel συσκιάσαι. deme ἑκάστων. constabit sensus, etiamsi non aeque comtus, aeque tamen integer. At ex Sallustii sententia nihil demi sine detrimento sensus potest. Titus autem Livius tam iniquus Sallustio fuit, ut hanc ipsam sententiam et tanquam translatam, et tanquam corruptam dum transfertur, obiiceret Sallustio. Nec hoc amore Thucydidis facit, ut illum praeferat: laudat, quem non timet: et facilius putat posse a se Sallustium vinci, si ante a Thucydide vincatur. *Cestius* colorem hunc pro Callia habuit, obiecit ultro Cimoni, quod passus esset uxorem suam adulteram fieri, quod non custodisset, quod exspectasset dum superveniret pater, ut spectator calamitatis suae fieret: Iam, inquit, etiamsi dimiseris, ingratus es. ego non exspectaveram dum rogaret. *Hispo Romanus* hunc colorem secutus est, et dixit, adolescentem tumidum, et nobilitatis suae cogitatione insolentem, invisa habuisse beneficia sua, moleste ferentem socerum suum dici Calliam. Item omnem operam dedisse, ut mores puellae in vitia non tantum labi pateretur, sed ipse impelleret, ut haberet iustam dimittendi causam. Nactum eam occasionem intermisisse, sed exspectasse etiam dum superveniret pater: hoc se cogitasse, Exspectat me: vult mecum pares rationes facere. fecisset, si non ostendisset patri adulteram filiam. *Gorgonius* in hac

controverſia foedo genère cacozeliae uſus, dixit: Iſtud publicum adulterium eſt, ſub Miltiadis trophaeis concumbere. *Dorion* cum deſcripſiſſet, gloriae ſibi fuiſſe carcerem, nunquam non ſe illam fortunam oſtentaſſe, dixit: ὅτ' εἰσῆλθεν Κλινίας τὰς πέδας, ἀπεκάλυψα: *Hybraeas* dixit: Συγγνώμην ἔχω μοί.

CONTROVERSIA XXV.

FLAMININUS INTER COENAM REUM PUNIENS.

Lex. Maieſtatis laeſae ſit actio. Thema. *Flamininus praetor inter coenam a meretrice rogatus, quae aiebat ſe nunquam decollari hominem vidiſſe, unum ex damnatis occidit. Accuſatur maieſtatis.*

CONTRA FLAMININUM. *Mentonis.* Iam etiam perituri dormiebant. peragitur totus ordo ſupplicii, ne quid ſe meretrix negaret vidiſſe. O miſerum, ſi quis meretricem offendit! O miſeram matrem familiae, ſi cuius formae meretrix invidet! nihil petenti praetor negaturus eſt. *Muſae.* Hic eſt Flamininus, qui exiturus in provinciam, uxorem a porta dimiſit. *Argentarii.* Non obiicio luxuriam, non obiicio hiſtrionum iocos. apud vos refrixerunt. in convivio nihil aliud quam occiditis. Qui in carcere vixerunt, in convivio perierunt. *Blandi.* Feriatur in foro. omnes videant, meretrix audiat. Reliquiae praetoris unco trahebantur. Maieſtatem laeſam dixiſſem, ſi exeunti tibi lictor a conſpectu meretricem non ſummoviſſet,

Vibii Rufi. Paratus erat accuſator cum commenta-
riis. aiebat, quidquid meretrix deſiderabat. In hoc
te cum uxore non miſimus. Ut ſalva provincia ſit,
optemus meretrici bonam mentem. Dedimus tibi le-
gatum, dedimus quaeſtorem, ut tu cum meretrice
coenares? meretrix uxoris loco accubuit, immo
praetoris. *P. Aſprenatis.* Uni fortaſſe oſculo donavit
homicidium. Etiam carnifices coenaturi manus ab-
luunt. *Porcii Latronis.* Ne a ſobrio quidem lictore
percuſſus eſt. Non inquiro in totum annum, una
nocte contentus ſum. Bibe, lictor, ut fortius ferias.
Ecquid intelligitis, quomodo damnatus ſit, qui ſic
occiſus eſt? quid ſcio, an, in cuius gratiam occiſus
eſt, in eiuſdem etiam damnatus ſit? Quantum tibi
P. R. dederat, tantum tu meretrici dediſti. Si nega-
ret, quos teſtes haberem? quis enim in illo convi-
vio fuit, cui tecum ſit credendum? Facilius eſt, ut,
qui meretrici multa dederit, homicidium neget,
quam ut, qui hoc quoque dedit, quidquam dene-
garit. Nunquam iſtud mulierum oculis oſtendi ſolet,
aut iſta iam ſaepe vidiſſet. *Iulii Baſſi.* Inter temulen-
tas reliquias ſumtuoſiſſimae coenae, et faſtidioſos ſub
ebrietate cibos, modo exciſum caput humanum fer-
tur. Inter purgamenta et iactus coenantium, et ſpar-
ſam in convivio ſcobem, humanus ſanguis everri-
tur. Gratulor ſorti tuae, Provincia, quod deſideran-
te tale ſpectaculum meretrice, plenum carcerem dam-
natis habuiſti. Servum ſi verberare voluiſſes, extra
convivium abduxiſſes. *Romani Hiſponis.* Quis ferret
te, ſi in triclinio tuo iudicium coegiſſes? Scelus eſt,
in convivio damnari hominem: quid occidere? ad

arbitrium meretricis de reo pronuntiàsti: nisi forte facilius in honorem eius decollas, quam iudicas. *Fulvii Sparsi.* Contactam sanguine humano mensam loquor, strictas in triclinio secures. Quis credat ista aut concupisse meretricem, aut fecisse praetorem? Cadaver, secures, sanguinem loquor. Quis inter haec de convivio cogitat? Hominem, inquit, occidi, nunquam vidi. alio quam Flaminino praetore omnia alia vidisti? *Silonis Pompeii.* Virum nobilissimum, et tantis honoribus functum, turpiter meretrix clementem fecisset, crudelem fecit. Nunquam vidi. adiice si vis: nec alio praetore videre potes. *Albutii Sili.* Si quis autem est, Iudices, qui desideret, ut praetoris referam crudelitatem, quot praeter hunc iugulaverit, quot innoxios damnaverit, quot carcere incluserit: huic ego me satisfacturum polliceor. uno convivio, cum sua praetura reum evolvam. Instituuntur ab isto in provincia epulae, et magnifico apparatu exstruitur convivium. distinguuntur argenteis poculis aurea. quid multa? * e carcere in convivium praetoris, cui stupenti misero meretrix arridet. Interim virgae promuntur, et victima crudelitatis ante mensam ac deos trucidatur. Me miserum, imperii Romani terrore lusisti. O qui crudelitate superasti omnes tyrannos, soli tibi inter epulas voluptati fuit morientium gemitus. hic ultimus apparatus coenae fuit. In eodem triclinio video praetorem, amatorem, scorta, caedes. Meretrix praetori, praetor provinciae imperat. In convivio constituitur catenatus: qui cum languentes istius adspexit oculos, existimans ipsum praetoris beneficio dimitti, gratias isti agere, et

utriſque manibus menſam tenens: Dii, inquit, immortales tibi parem gratiam referant. Quicunque in eodem triclinio accubabat, alius ubertim demiſſo capite flebat: alius avertebat ab illa crudelitate oculos: alius ridebat, quo gratior eſſet meretrici. hic iſte inter varios convivarum vultus ſubmoveri iubet: miſerum ſtare ad praebendas cervices immotum. Interim diſtinguitur mora poculis. nec ſobrii quidem carnificis manu, civis Romanus occiſus eſt. Non veto, quo minus ſecuri percutiatur: illud rogo, legi potius quam ſcorto cadat. Memento terrorem imperio quaeri, non oblectamenta mulierculis. Quid ego nunc referam, Iudices, ludorum genera, ſaltationes, et illud dedecoris certamen, praetorne ſe mollius moveret, an meretrix? *Capitonis.* Exſurgite nunc Bruti, Horatii, Decii, et cetera decora imperii. Veſtri faſces, veſtrae ſecures, in quantum, pro bone Iupiter! dedecus reciderunt! Iſtis obſcoenae puellae iocantur. Quid ſi per Deos immortales nullo ſolemni die, populo inſpectante, in foro convivium habuiſſes? non minuiſſes maieſtatem imperii noſtri? atqui, quid intereſt, convivium in forum, an forum in convivium attrahas? Deinde deſcripſit, qualiter in foro decolletur. Aſcendit praetor tribunal, inſpectante provincia: noxiae poſt terga ligantur manus: ſtatim intento ac triſti omnium vultu, fit a praecone ſilentium: adhibentur deinde legitima verba: canitur ex altera parte claſſicum. numquid vobis videor deſcribere conviviales iocos? Heu quam diſſimilis exitus initiis adeſt! Accuſavit te: quis? Iudicarunt te: qui? Te praetor damnatum pronuntiavit: occi-

dit meretrix. *Buteonis.* Ut iſte cum amica coenaret iucundius, homo occiſus eſt. Numquid, Iudices, unquam pro roſtris vidiſtis praetorem cum meretrice coenantem? *Votieni Montani.* Qui ſic convivatur, quomodo iraſcitur? Damnaturi iurant, nihil ſe gratiae, nihil precibus dare. poſtulo, ut in hanc legem iures. Maieſtas populi Romani per omnes nationes, per omnes diffuſa provincias, in ſinu meretricio iacet. Ea imperat praetori noſtro, quae proſtitit: cuius oſculo nemo ſe abſtinuit, niſi qui pepercit ſuo. Convivas tuos ipſa narra: fuere, credo, tribuni, fuere praefecti, fuere equites Romani: cum iis ergo praetor. *Caſſii Severi.* Ne de ſervo quidem aut captivo, omni loco aut omni genere, aut per quos libebit, aut cum quibus libebit, ſupplicium ſumi fas eſt; adhibeturque ad ea magiſtratus ob cuſtodiam, non laetitiam. *Triarii.* Quo crimine damnatus eſt? caedis. non tamen in convivio occiderat. Animadverte diligenter, meretrix; ne iterum homicidium roges.

DIVISIO. *Montanus Votienus* has putabat quaeſtiones eſſe: An quod quis in magiſtratu peccavit, proles vindicari poſſit maieſtatis laeſae. Reus enim, quod tueri ſe facto non poteſt, ad ius confugit, et dicit ſe hac lege non teneri. Num quidquid peccavit in magiſtratu aliquis, maieſtatem laedit? Puta aliquem, dum magiſtratus eſt, patrem ſuum occidere, veneno uxorem ſuam necare. Puto, non hac lege cauſam dicet, ſed illis parricidii et veneficii. Vis ſcire, non a quo fiat, ad rem pertinere, ſed quid fiat? privatus poteſt accuſari maieſtatis laeſae, ſi quid fecit

quo populi Romani maiestatem laederet. Puta amicam habet Proconsul: ideo maiestatis damnabitur? quod amplius dico, puta matronam corrupit, dum Proconsul est: adulterii causam dicit, non maiestatis. Singula, inquit, aestima quae obiicis. si tantum amicam habuisset, numquid accusares? quod animadvertisset in aliquem nullo rogante, numquid accusari possit? Si non omne non recte factum hac lege vindicari potest, an id quod sub auctoritate publica geritur? Nam cum adulterium committit, tanquam civis peccat; item cum veneficium: cum animadvertit, auctoritate publica utitur. in eo autem quod sub praetextu publicae maiestatis agitur, quidquid peccatur, maiestatis actione vindicandum est. Dic enim mihi, si cum animadvertere debeat, nec legitimo cultu ac more solenni usus, interdiu tribunal conscenderit convivali veste: si cum classicum canere debeat, symphoniam canere iusserit, non laedet maiestatem? atqui quod fecit, foedius est, et comparavit. Deinde si potest vindicari maiestatis lege id quod proconsul, maiestatis publicae et iuri apparatus est, peccavit: an hoc possit. Non potest, inquit: nihil enim detractum est populi Romani magnitudini. Is laedit populi Romani maiestatem, qui aliquid publico nomine facit: tanquam si legatus falsa mandata affert, sic audiuntur tanquam populus Romanus illa dederit. Imperator foedus percussit, videtur populus Romanus percussisse, et continetur inito foedere: nunc nec viribus quidquam populi Romani detractum est, nec opinioni. ei imputatur, si quid fecit, non populo Romano. At ex te ceteros aesti-

mant. Nonne et ante hunc alii fuerunt, ex quibus aeſtimari poſſit? et poſt hunc erunt. At ſingulorum vitia nemo urbibus adſcribit. Attamen factum ipſum turpe eſt. Et multa alia: nec ideo illis populi Romani maieſtas laeditur. Nemo paene ſine vitio eſt: ille iracundus eſt, ille libidinoſus eſt: non tamen, ſi quid in aliquo magiſtratu eſt mali, eo ſtatim maieſtas laeditur. Deinde ad facti ipſius aeſtimationem venit, et dixit haec obiici, quod meretricem habuit, quod aliquem occidit, quod noctu, quod in convivio, quod rogante meretrice. *Silo Pompeius* has adiecit quaeſtiones: An ſi quod ei facere licuit, fecit, non poſſit maieſtatis lege accuſari. Poteſt, inquit. haec enim lex, quid oporteat, quaerit: aliae, quid liceat. Licet ire in lupanar. Si praecedentibus faſcibus praetor deduceretur in lupanar, maieſtatem laedet: atqui quod licet, fecerit. Licet, qua quis velit veſte uti. Si praetor ius in veſte ſervili vel muliebri dixerit, violaverit maieſtatem. Deinde illam fecit quaeſtionem, An ei hoc facere licuerit. Non licuit, inquit, illo loco, aut illo tempore, aut ex illa cauſa occidere. Quaedam quae licent, tempore et loco mutato non licent.

Color. De colore, inquit, quaeritur, quo uti debeat is, qui pro Flaminino dicit. Quaedam controverſiae ſunt, in quibus factum defendi non poteſt, excuſari poteſt: ex quibus eſt et haec. Non poſſumus efficere, ut propter hoc non ſit reprehendendus: non ſperamus, ut Flamininum iudex probet, ſed ut dimittat. ſic agere debemus, tanquam pro facto non emendato, non ſcelerato tamen. Itaque ne-

gabat ſe pro Flaminino narraturum *Montanus*, ſed quae obiiciuntur reſponſurum. Aiebat autem, illam ſententiam Rufi Vibii, colorem actionis eſſe bonum. *Senecio* dixit, bonum ſe habere animum pro reo, in quo libido omnis intra meretricem eſſet, crudelitas intra carcerem. Ipſe Montanus illum locum pulcherrime tractavit, quam multa populus Romanus in ſuis imperatoribus tulerit: In Gurgite luxuriam, in Manlio impotentiam, cui non nocuit et filium et victorem occidere: in Sulla crudelitatem: in Lucullo avaritiam. In praetore, inquit, cum illi conſtiterit abſtinentia, diligentia; excutietis, quomodo una nocte coenaverit? utrum tamen, inquit, iniqui eſt quod obiiciunt, quod damnatus perierit meretrice poſtulante, praetorem perire damnato. Colorem *Fuſcus Arellius* hunc introduxit: ebrium fuiſſe, neſciſſe quid fecerit. *Silo Pompeius* hoc colore uſus eſt: Non putavit ad rem pertinere, ubi aut quando periret, qui perire deberet. *Triarius* ineptum introduxit colorem: Sermo erat, inquit, in convivio, contemni nimiam praetoris lenitatem: alios fuiſſe praetores, qui quotidie animadverterent. huius anno nullum eſſe occiſum. Dixit aliquis ex convivis: Tu ergo nunquam iratus? dixit et mulier. Ergo iratus, quod clementia ſua contemtui eſſet, Curabo, inquit, ſciant, non deeſſe mihi ſceleratum, quem videre lucem ultra non oportet. Occiſus eſt. qui? damnatus. ubi? in praetorio. quo tempore? Eſt enim ullum tempus, quo nocens perire non debeat? *Gallus Vibius* dixit: Meretrix oravit. timebam mehercules, ne exoraſſet, ut aut occideretur indemnatus, aut damnatus viveret. Ex

altera parte multa bene dicta ſunt, multa corrupte: in deſcriptione ſupplicii utique illi, qui voluerunt omnia legitima ſupplicii verba in ſententias trahere, in vitia inciderunt: tanquam dixit *Triarius*, Summove, audis, lictor? ſummove a praetore meretricem. hoc loco non male adiecit, Verbera: ſed vide ne virgae tuae pocula noſtra diſturbent. Deſpolia. meretrix, agnoſcis hoc verbum? certe provincia agnoſcit. *Silo Pompeius*, homo qui iudicio cenſebatur, et ipſe ad hanc deſcriptionem acceſſit, minimum tamen mali fecit: ait, Animadverte, meretrix. Age lege: quidquam enim lege hic agitur? *Hiſpanus* dixit: Age lege: tibi dicitur, Flaminine: vive ſine meretrice, coena ſine carnifice. *Argentarius*, in quae ſolebat ſchemata, attrectationem violentiſſimam fregit. Age lege: ſcis, inquit, quid dicat? interdiu age, in foro age. ſtupet lictor. idem dicit, quod meretrix tua: hoc nunquam ſe vidiſſe. *Montanus Votienus* dixit: Percuſſurus lictor ad praetorem reſpexit, praetor ad meretricem. *Vibius Gallus* dixit: Lictori, quia bene percuſſerat, propinatum eſt. Illud quod tanquam Latronis circumfertur, non eſſe Latronis. pro teſtimonio dico, et Latronem a ſententia inepte tumultuoſa vindico. ipſe enim audivi Florum quendam auditorem Latronis, dicentem, non apud Latronem: neque enim illi mos erat, quemcunque audire declamantem. declamabat ipſe tantum: et aiebat ſe non eſſe magiſtrum, ſed exemplum. Nec ulli alii contigiſſe ſcio, quam apud Graecos Nicetae, apud Romanos Latroni, ut diſcipuli non audiri deſiderarent; ſed contenti eſſent audire. Initio con-

tumeliae causa a deridentibus, discipuli Latronis *auditores* vocabantur: deinde in usu verbum esse coepit: et promiscue poni pro discipulo auditor. hoc erat non patientiam suam, sed eloquentiam vendere. Ut ad Florum revertar, ille dixit in Flaminino: Refulsit inter privata pocula publicae securis acies: inter temulentas ebriorum reliquias humanum everritur caput. Nunquam Latro sic composuisset, ut quia publicam securim dicturus erat, diceret, privata pocula: neque in tam mollem compositionem eius sententia evanuisset, neque tam incredibiles unquam figuras compingebat, ut in ipso triclinio inter lectos et iocos et mensas percussum describeret. Ille, cum in hac controversia descripsisset atrocitatem supplicii, adiecit: Quid exhorruistis, Iudices? meretricios lusus loquor. Et ille dixit minus notam sententiam, sed non minus bonam: In socium nostrum praetor populi Romani animadvertit in privato, nocte, tumultuario tribunali, ebrius fortasse, nec calciatus quidem, nisi si, ut omnia spectaret meretrix, diligenter exegit. *Rufus Vibius* erat qui antiquo genere diceret. belle cessit illi sententia sordidioris notae. Praetor ad occidendum hominem soleas poposcit. Alteram eiusdem generis, sed non eiusdem successus sententiam. cum deplorasset conditionem violatam maiestatis, consuetudinem maiorum descripsisset, quam semper voluissent ad supplicium advocari, sententiam dixit: At nunc a praetore lege actum est ad lucernam. *Pollio* tamen *Asinius* aiebat, hanc se sententiam recipere. *T. Livius* de oratoribus, qui verba antiqua et sordida consectantur, et

orationis obſcuritatem ſeveritatem putant, aiebat Miltiadem rhetorem eleganter dixiſſe: ἐπὶ τὸ πλησίον μαίνονται. tamen in iis etiam, ſi minus eſt inſaniae, minus ſpei eſt. Illi, qui tument, et abundantia laborant, plus habent furoris, ſed plus etiam corporis. Semper autem ad ſanitatem proclivius eſt, quod poteſt detractione curari. illi ſuccurri non poteſt, qui ſimul et inſanit et deficit. Sed ne hoc genus protegere videar, in Flaminino tumidiſſime dixit *Murrhedius*: Praetorem noſtrum in illa ferali coena ſaginatum meretricis ſinu excitabitis occiſuri. Et illud tetracolon: Serviebat forum cubiculo, praetor meretrici, carcer convivio, dies nocti. Noviſſima pars ſine ſenſu dicta eſt, ut impleretur circuitus: quem enim ſenſum habet, Serviebat dies nocti? Hanc ideo ſententiam retuli, quia et in tricolis, et in omnibus huius generis ſententiis curamus, ut numerus conſtet, non curamus, ut ſenſus. Omnia autem genera corruptarum quoque ſententiarum de induſtria pono: quia facilius, quid imitandum, et quid vitandum ſit, docemur exemplo: et certe illud genus cacozeliae eſt, quod amaritudine verborum quaſi aggravatur. Iam res petit, ut in hac controverſia referamus id, quod *Licinius Nepos* dixit: Reus damnatus eſt legi, periit fornici. et illud quod *Senianus* dixit, habet ſui generis inſaniam, cum diceret, nocte non debere ſumi ſupplicium, poſt longam deſcriptionem, cum nunc demum ne victimae quidem occiduntur. Et ad hanc controverſiam Graeci appoſuerunt manum. dixit in hac *Nicetes*: ὡς ἤκουσαν, ὅτι συμπόσιόν ἐστιν, ἤριζον. *Euctemon* dixit *

ΠΑΝΤΕΣΕΜΟΝ ΖΟΝΟ ΤΙΕΣΑΤΟ. *Glaucippus Cappadox* cum coenam luxurioſam deſcripſiſſet, indignam maieſtate praetoris, adiecit: Διηγήσομαι ὑμῖν καὶ τὸν κῶμον. * * Hoc idem elegantius dixit *Addeus*, cum deſcripſiſſet coenam nocturnam: ὡς ἐρωτικὸς ὁ κῶμος! *Nicetes* dixit: οὐδέποτε τεθέαμαι ἀναιρούμενον ἀναίτιον, εὐτυχῆ οὐδὲ ὄψη. *Artemon* eodem loco aliam dixit ſententiam: οὐδέποτε τεθέαμαι ἀναιρούμενον γύναιον. τῷ μὴν οὐ δεῖ. *Glycon* dixit: ὡς δ' ἀπήντησαν, οἷς ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ πόρος ἐστὶν, καὶ ἑταίρα καθεῖσεν, ἔκραγέ τις τάλας, ἐμὲ ἄπαγε. ἐγὼ γὰρ ἀδικῶ. ὃ καὶ ἀπῆγεν.

CONTROVERSIA XXVI.

Expositum repetens e duobus.

Lex. Per vim metumque geſta, ne ſint rata. *Alia.* Pacta conventa legibus facta, rata ſint. *Alia.* Expoſitum qui agnoverit, ſolutis alimentis recipiat. Thema. *Quidam duos expoſitos ſuſtulit, educavit: quaerenti patri naturali pollicitus eſt ſe indicaturum ubi eſſent, ſi ſibi alterum ex illis dediſſet. pactum interpoſitum eſt. reddit illi duos, repetit unum.*

Pro Patre. *Arellii Fuſci patris.* Aequum eſt, ut cum alienis dividamus liberos, quos non dividimus cum matribus? ſi alterum non abſtuleris, utrumque habebis. quid faciam? utrumque genui, utrumque deſideravi, pro utroque pactus ſum. *Albutii Sili.* Una nati ſunt, una expoſiti, una educati; redditi potiſſimum diſtrahentur? diſtraxit illos for-

tuna aliquando a parentibus, nunquam ab ipsis. Miseremini, Iudices, gravis invidia est. *Iunii Gallionis.* Duos exposui: quia alterum eligere non poteram. periclitor ne, qui cum duobus liberis in iudicium veni, sine ullo revertar. Nam quem perdam, eligere non possum. causa pacti mei fuit, ut haberem filios: consummatio, ut perderem. pro filiis tibi debeo, non filios. Pete quantum vis pro disciplinis, imputa quantum vis pro alimentis: licet plus petas, dum ne minus reddas. Maiores nostri viderunt, quam effusa esset indulgentia pro suis timentium, quam parata quidquid posceretur dare. Itaque pro patre lex, non cum educatore pacta est. Non potui obligari de eis, qui in mea potestate non erant. si vis, ex aequo dividamus: at habeatur utriusque ratio: habeam ego tamdiu duos, quamdiu tu habuisti. Nolite timere, pueri: non diducam vos. aut utrumque habebo, aut neutrum. in auctione fratres quamvis hostilis hasta non dividit. Plus quiddam est geminos esse, quam fratres. perdit uterque gratiam suam, nisi cum altero est. *Fulvii Sparsi.* Ignoscere mihi adversarius debet meos retinenti, cum ipse alienos concupiscat. repetit quod adhuc habuit, retineo quod modo agnovi. Agnitio dividet, quos iunxit etiam expositio? *Cornelii Hispani.* Dic, uter obsequentior sit, uter indulgentior. uterque, inquis. Miraris, si iam meos dividere non possum? omnia pro filio paciscor, praeter filium. *Votieni Montani.* Ego vero ne patrocinium quidem habeo. si tam facile filios remitto, libenter exposui. Reddere istud est liberos, an eripere? Utroque modo perdendi erant, vel pa-

ciſcenti, vel neganti. pactus ſum flens tremenſque, tanquam cum exponerem. *Ceſtii Pii.* Ne dividerem filios, una expoſui. Iſte quoque duos ſuſtulit, qui tantum uno contentus eſt. Iterum cogor exponere.

Altera pars. Iunii Gallionis contra. Expeditae partes veſtrae ſunt: utrumque ex hoc iudicio poteſtis patrem dimittere. *Mentonis.* Iſte aſſuevit carere liberis: ego etiamſi unum accipiam, neceſſe eſt torquear. duobus aſſuevi. Quid unquam commiſi? et habes domi, quos de me interroges. nihil unquam ſine illis feci, niſi iudicium. Vim vocas, quae te patrem fecit? ſine herede manere me, qui paulo ante habui filios duos tales, ut ex illis unus quilibet ſatis ſit? *Pompeii Silonis.* Videte quam modeſte agam: ego ſuſtuli, ego educavi, ego reddidi: iſte eligat. *Vibii Rufi.* Salvi ſunt, inquam, liberi tui. poſt hanc vim meam iſte me oſculatus eſt. *Paſſieni.* Cedo mihi tabulas teſtamenti: plures in teſtamento habeo quam in pacto: hoc teſtamentum delere non cogito. ſi meos filios heredes facere non poſſum, tuos faciam: preces meas ad filios transferam. hoc enim nomen licebit, puto, mihi uſurpare dum litigo. *Arellii Fuſci patris.* Fertis hoc, optimi iuvenes? ego vos expoſitos ſuſtuli, ego educavi, ego aegrotantibus aſſedi: ſenem me feciſtis, et relinquitis? *Argentarius.* In iſta vi duos filios perdidi.

DIVISIO. *Latro* ſic diviſit: In re vis aut neceſſitas ſit. Nulla, inquit, vis eſt: arma, lex, et vincula, et ultimum periculum complectitur: quorum nihil fuit in tua perſona. Illic, ait, vis eſt et neceſſitas, ubi, velim nolim, ſuccumbendum eſt. mihi erat

xime laetabatur, posteriore corporis parte in simiae speciem transfiguratum, ac tantum capite integro hinnitus edere canoros. De Mausoleo, sponte foribus patefactis, exaudita vox est, nomine eum ciens. Kalendis Ianuarii exornati Lares in ipso sacrificii apparatu conciderunt. Auspicanti Sporus anulum muneri obtulit: cuius gemmae scalptura erat *Proserpinae raptus*. Votorum nuncupatione, magna iam ordinum frequentia, vix repertae Capitolii claves. Cum ex oratione eius, qua in Vindicem perorabat, recitaretur in senatu, *daturos poenas sceleratos, ac brevi dignum exitum facturos*, conclamatum est ab universis: *Tu facies, Auguste.* Observatum etiam fuerat, novissimam fabulam cantasse eum publice, *Oedipodem exsulem*, atque in hoc desisse versu:

θανεῖν μ' ἄνωγε σύγγαμος, μήτηρ, πατήρ.

XLVII. Nuntiata interim etiam ceterorum exercituum defectione, literas prandenti sibi redditas concerpsit, mensam subvertit, duos scyphos gratissimi usus, quos Homericos a caelatura carminum Homeri vocabat, solo illisit, ac sumto a Locusta veneno, et in auream pyxidem condito, transiit in hortos Servilianos. Ubi, praemissis libertorum fidissimis Ostiam, ad classem praeparandam, tribunos centurionesque praetorii de fugae societate tentavit. Sed partim tergiversantibus, partim aperte detrectantibus, uno vero etiam proclamante,

Usque adeone mori miserum est?

varia agitavit: Parthosne an Galbam supplex peteret,

an atratus prodiret in publicum, proque Rostris quanta maxima posset miseratione veniam praeteritorum precaretur, ac, ni flexisset animos, vel Aegypti praefecturam concedi sibi oraret. Inventus est postea in scrinio eius hac de re sermo formatus: sed deterritum putant, ne prius, quam in forum perveniret, discerperetur. Sic cogitatione in posterum diem dilata, ad mediam fere noctem excitatus, ut comperit stationem militum recessisse, prosiluit e lecto, misitque circum amicos. Et quia nihil a quoquam renuntiabatur, ipse cum paucis hospitia singulorum adiit. Verum clausis omnium foribus, respondente nullo, in cubiculum rediit, unde iam et custodes diffugerant, direptis etiam stragulis, amota et pyxide veneni. Ac statim Spicillum mirmillonem, vel quemlibet alium percussorem, cuius manu periret, requisivit. Et nemine reperto: *Ergo ego*, inquit, *nec amicum habeo, nec inimicum?* procurritque, quasi praecipitaturus se in Tiberim.

XLVIII. Sed revocato rursus impetu, aliquid secretioris latebrae ad colligendum animum desideravit: et offerente Phaonte liberto suburbanum suum, inter Salariam et Nomentanam viam circa quartum milliarium, ut erat nudo pede atque tunicatus, paenulam obsoleti coloris superinduit: adopertoque capite, et ante faciem obtento sudario, equum inscendit, quatuor solis comitantibus, inter quos et Sporus erat. Statimque tremore terrae, et fulgure adverso pavefactus, audiit ex proximis castris clamorem militum, et sibi adversa, et Galbae prospera ominantium: etiam ex obviis viatoribus quendam dicentem, *Hi*

Neronem persequuntur: alium sciscitantem, *Ecquid in urbe novi de Nerone?* Equo autem odore abiecti in via cadaveris consternato, detecta facie agnitus est a quodam missicio praetoriano, et salutatus. Ut ad deverticulum ventum est, dimissis equis inter fruticeta ac vepres, per arundineti semitam aegre, nec nisi strata sub pedibus veste, ad adversum villae parietem evasit. Ibi hortante eodem Phaonte, ut interim in specum egestae harenae concederet, negavit, *se vivum sub terram iturum:* ac parumper commoratus, dum clandestinus ad villam introitus pararetur, aquam ex subiecta lacuna poturus manu hausit, et, *Haec est*, inquit, *Neronis decocta.* Dein, divulsa sentibus paenula, traiectos surculos rasit: atque ita quadrupes per angustias effossae cavernae receptus in proximam cellam, decubuit super lectum, modica culcita, vetere pallio strato instructum. Fameque interim et siti interpellante, panem quidem sordidum oblatum aspernatus est, aquae autem tepidae aliquantulum bibit.

XLIX. Tunc unoquoque hinc inde instante, ut quam primum se impendentibus contumeliis eriperet, scrobem coram fieri imperavit, dimensus ad corporis sui modulum: componique simul, si qua invenirentur, frusta marmoris, et aquam simul ac ligna conferri, curando mox cadaveri, flens ad singula, atque identidem dictitans: *Qualis artifex pereo!* Inter moras perlatos a cursore Phaontis codicillos praeripuit, legitque, *Se hostem a senatu iudicatum, & quaeri, ut puniatur more maiorum:* interrogavitque, quale id genus esset poenae. Et cum comperisset,

nudi hominis cervicem inſeri furcae, corpus virgis ad necem caedi: conterritus, duos pugiones, quos ſecum extulerat, arripuit; tentataque utriuſque acie, rurſus condidit, cauſatus, *Nondum adeſſe fatalem horam.* Ac modo Sporum hortabatur, ut lamentari ac plangere inciperet: modo orabat, ut ſe aliquis ad mortem capeſſendam exemplo iuvaret: interdum ſegnitiem ſuam his verbis increpabat: *Vivo deformiter ac turpiter:* οὐ πρέπει Νέρωνι, οὐ πρέπει. νήφειν δεῖ ἐν τοῖς τοιούτοις. ἄγε ἔγειρε σεαυτόν. Iamque equites appropinquabant, quibus praeceptum erat, ut vivum eum attraherent. Quod ut ſenſit, trepidanter effatus,

Ἵππων μ᾽ ὠκυπόδων ἀμφὶ κτύπος οὔατα βάλλει,

ferrum iugulo adegit, iuvante Epaphrodito, a libellis. Semianimiſque adhuc, irrumpenti centurioni, et paenula ad vulnus appoſita, in auxilium ſe veniſſe ſimulanti, non aliud reſpondit, quam, *Sero*, et *Haec eſt fides.* Atque in ea voce defecit, exſtantibus rigentibuſque oculis uſque ad horrorem formidinemque viſentium. Nihil prius aut magis a comitibus exegerat, quam ne poteſtas cuiquam capitis ſui fieret: ſed ut, quoquo modo, totus cremaretur. Permiſit hoc Icelus Galbae libertus, non multo ante vinculis exſolutus, in quae primo tumultu coniectus fuerat.

L. Funeratus eſt impenſa ducentorum millium, ſtragulis albis auro intextis, quibus uſus Kalendis Ianuarii fuerat. Reliquias Ecloge et Alexandria nutrices, cum Acte concubina gentili Domitiorum monumento condiderunt, quod proſpicitur e campo Martio, impoſitum colli hortorum. In eo monu-

mento solium Porphyretici marmoris, superstante Lunensi ara, circumseptum est lapide Thasio.

LI. Statura fuit paene iusta, corpore maculoso et foedo, sufflavo capillo, vultu pulchro magis, quam venusto, oculis caesiis et hebetioribus, cervice obesa, ventre proiecto, gracillimis cruribus, valetudine prospera. Nam, qui luxuriae immoderatissimae esset, ter omnino per quatuordecim annos languit; atque ita, ut neque vino, neque consuetudine reliqua abstineret. Circa cultum habitumque adeo pudendus, ut comam semper in gradus formatam, peregrinatione Achaica etiam pone verticem summiserit: ac plerumque synthesinam indutus, ligato circum collum sudario prodierit in publicum, sine cinctu, discalceatus.

LII. Liberales disciplinas omnes fere puer attigit. sed a philosophia eum mater avertit, monens, imperaturo contrariam esse: a cognitione veterum oratorum Seneca praeceptor, quo diutius in admiratione sui detineret. Itaque ad poeticam pronus, carmina libenter ac sine labore composuit: nec, ut quidam putant, aliena pro suis edidit. Venere in manus meas pugillares libellique, cum quibusdam notissimis versibus ipsius chirographo scriptis: ut facile appareret, non translatos, aut dictante aliquo exceptos, sed plane quasi a cogitante atque generante exaratos; ita multa et deleta, et inducta, et superscripta inerant.

LIII. Habuit et pingendi, fingendique maxime, non mediocre studium. Maxime autem popularitate efferebatur, omnium aemulus, qui quoquo modo animum vulgi moverent. Exiit opinio, post scenicas

coronas proximo lustro descensurum eum ad Olympia inter athletas. Nam luctabatur assidue: nec aliter certamina gymnica Graecia tota spectaverat, quam brabeutarum more in stadio humi assidens, ac si qua paria longius recessissent, in medium manibus suis protrahens. Destinaverat etiam, quia Apollinem cantu, Solem aurigando aequiparare existimaretur, imitari et Herculis facta. Praeparatumque leonem aiunt, quem vel clava, vel brachiorum nexibus, in Amphitheatri arena spectante populo nudus elideret.

LIV. Sub exitu quidem vitae palam voverat, si sibi incolumis status permansisset, proditurum se partae victoriae ludis, etiam hydraulam, et choraulam, et utricularium, ac novissimo die histrionem, saltaturumque Virgilii Turnum. Et sunt, qui tradant, Paridem histrionem occisum ab eo, quasi gravem adversarium.

LV. Erat illi aeternitatis perpetuaeque famae cupido, sed inconsulta. Ideoque multis rebus ac locis, vetere appellatione detracta, novam induxit ex suo nomine. Mensem quoque Aprilem Neroneum appellavit. Destinaverat et Romam Neropolim nuncupare.

LVI. Religionum usquequaque contemtor, praeter unius deae Syriae. Hanc mox ita sprevit, ut urina contaminaret; alia superstitione captus, in qua sola pertinacissime haesit. Siquidem icunculam puellarem, cum quasi remedium insidiarum a plebeio quodam et ignoto muneri accepisset, detecta confestim coniuratione, pro summo numine trinisque in die sacrificiis colere perseveravit: volebatque credi, monitione eius futura praenoscere. Ante paucos quam peri-

ret menſes, attendit ex extiſpicio, nec unquam litavit.

LVII. Obiit ſecundo et trigeſimo aetatis anno, die, quo quondam Octaviam interemerat: tantumque gaudium publice praebuit, ut plebs pileata tota urbe diſcurreret. Et tamen non defuerunt, qui per longum tempus vernis aeſtiviſque floribus tumulum eius ornarent: ac modo imagines praetextatas in Roſtris proferrent, modo edicta, quaſi viventis, et brevi magno inimicorum malo reverſuri. Quin etiam Vologeſus Parthorum rex, miſſis ad ſenatum legatis de inſtauranda ſocietate, hoc etiam magnopere oravit, ut Neronis memoria coleretur. Denique, cum poſt viginti annos adoleſcente me exſtitiſſet conditionis incertae, qui ſe Neronem eſſe iactaret, tam favorabile nomen eius apud Parthos fuit, ut vehementer adiutus, et vix redditus ſit.

C. SUETONII TRANQUILLI SER. SULPICIUS GALBA.

C. SUETONII TRANQUILLI SER. SULPICIUS GALBA.

CAPUT I.

PROGENIES Caesarum in Nerone defecit: quod futurum, compluribus quidem signis, sed vel evidentissimis duobus, apparuit. Liviae olim post Augusti statim nuptias Veientanum suum revisenti, praetervolans aquila, gallinam albam, ramulum lauri rostro tenentem, ita ut rapuerat, demisit in gremium: cumque nutriri alitem, pangi ramulum placuisset, tanta pullorum suboles provenit, ut hodie quoque ea villa *ad Gallinas* vocetur; tale vero lauretum, ut triumphaturi Caesares inde laureas decerperent: fuitque mos triumphantibus, alias confestim eodem loco pangere: et observatum est, sub cuiusque obitum, arborem ab ipso institutam, elanguisse. Ergo novissimo Neronis anno, et silva omnis exaruit radicitus, et, quidquid ibi gallinarum erat, interiit: ac subinde tacta de coelo Caesarum aede, capita omnibus simul

ſtatuis deciderunt; Auguſti etiam ſceptrum e manibus excuſſum eſt.

II. Neroni Galba ſucceſſit, nullo gradu contingens Caeſarum domum: ſed haud dubie nobiliſſimus, magnaque et vetere proſapia: ut qui ſtatuarum titulis PRONEPOTEM ſe Q. CATULI CAPITOLINI ſemper adſcripſerit: Imperator vero etiam ſtemma in atrio propoſuerit, quo paternam originem ad Iovem, maternam ad Paſiphaen Minois uxorem referret.

III. Imagines et elogia univerſi generis exſequi longum eſt: familiae breviter attingam. Qui primus Sulpiciorum cognomen Galbae tulit, cur, aut unde traxerit, ambigitur. Quidam putant, quod oppidum Hiſpaniae, fruſtra diu oppugnatum, illitis demum galbano facibus ſuccenderit: alii, quod in diuturna valetudine galbeo, id eſt, remediis lana involutis aſſidue uteretur: nonnulli, quod praepinguis fuerit viſus, quem *galbam* Galli vocant: vel contra, quod tam exilis, quam ſunt animalia, quae in eſculis naſcuntur, appellanturque *galbae*. Familiam illuſtravit Ser. Galba conſularis, et temporum ſuorum eloquentiſſimus: quem tradunt, Hiſpaniam ex praetura obtinentem, XXX Luſitanorum millibus perfidia trucidatis, Viriathini belli cauſam exſtitiſſe. Eius nepos, ob repulſam conſulatus infenſus Iulio Caeſari, cuius legatus in Gallia fuerat, conſpiravit cum Caſſio et Bruto: propter quod Pedia lege damnatus eſt. Ab hoc ſunt Imperatoris Galbae avus et pater. Avus clarior ſtudiis, quam dignitate: non enim egreſſus praeturae gradum, multiplicem nec incurioſam hiſtoriam

edidit. Pater consulatu functus, quanquam brevi corpore, atque etiam gibber, modicaeque in dicendo facultatis, causas industrie actitavit. Uxores habuit Mummiam Achaicam, neptem Catuli, proneptem L. Mummii, qui Corinthum excidit; item Liviam Ocellinam, ditem admodum et pulchram. a qua tamen nobilitatis causa appetitus ultro existimatur, et aliquanto enixius, postquam subinde instanti vitium corporis secreto posita veste detexit, ne quasi ignaram fallere videretur. Ex Achaica liberos, Caium et Servium procreavit. Quorum maior Caius attritis facultatibus urbe cessit: prohibitusque a Tiberio sortiri anno suo proconsulatum, voluntaria morte obiit.

IV. Ser. Galba Imperator, M. Valerio Messalla, Cn. Lentulo, Consulibus natus est, IX Kalendas Ianuarii, in villa colli superposita, prope Terracinam, sinistrorsum Fundos petentibus. Adoptatus a noverca sua, Livii nomen, et Ocellae cognomen assumsit, mutato praenomine. Nam et Lucium mox pro Servio usque ad tempus imperii usurpavit. Constat, Augustum puero adhuc, salutanti se inter aequales, apprehensa buccula dixisse, *καὶ σὺ τέκνον τῆς ἀρχῆς ἡμῶν παρατρώξῃ*. Sed et Tiberius, cum comperisset imperaturum eum, verum in senecta: *Vivat sane*, ait, *quando id ad nos nihil pertinet.* Avo quoque eius fulgur procuranti, cum exta de manibus aquila rapuisset, et in frugiferam quercum contulisset, summum sed serum imperium portendi familiae, responsum est. Et ille irridens, *Sane*, inquit, *cum mula pepererit.* Nihil aeque postea Galbam tentantem res no-

vas confirmavit, quam mulae partus: ceterisque ut obscoenum ostentum abhorrentibus, solus pro laetissimo accepit, memor sacrificii, dictique avi. Sumta virili toga, somniavit fortunam dicentem, *Stare se ante fores defessam, & nisi ocius reciperetur, cuicunque obvio praedae futuram.* Utque evigilavit aperto atrio, simulacrum aeneum Deae cubitali maius iuxta limen invenit: idque gremio suo Tusculum, ubi aestivare consueverat, avexit: et in parte aedium consecratum, menstruis deinceps supplicationibus et pervigilio anniversario coluit. Quanquam nondum aetate constanti, veterem civitatis, exoletumque morem, ac tantum in domo sua haerentem, obstinatissime retinuit: ut liberti servique bis die frequentes adessent, ac mane salvere, vesperi valere sibi singuli dicerent.

V. Inter liberales disciplinas attendit et iuri. Dedit et matrimonio operam: verum, amissa uxore Lepida, duobusque ex ea filiis, remansit in coelibatu, neque sollicitari ulla conditione amplius potuit, ne Agrippinae quidem, viduatae morte Domitii, quae maritum quoque adhuc nec dum coelibem Galbam, adeo omnibus sollicitaverat modis, ut in conventu matronarum correpta iurgio, atque etiam manu pulsata sit a matre Lepidae. Observavit ante omnes Liviam Augustam: cuius et vivae gratia plurimum valuit, et mortuae testamento paene ditatus est: sestertium namque quingenties cum praecipuum inter legatarios habuisset, quia notata, non perscripta erat summa, herede Tiberio legatum ad quingenta revocante, ne haec quidem accepit.

VI. Honoribus ante legitimum tempus initis, praetor commiſſione ludorum Floralium, novum ſpectaculi genus, elephantos funambulos, edidit: exin provinciae Aquitaniae anno fere praefuit: mox conſulatum per ſex menſes ordinarium geſſit. Evenitque, ut in eo ipſe Cn. Domitio patri Neronis, ipſi Salvius Otho pater Othonis ſuccederet, velut praeſagium inſequentis caſus, quo medius inter utriuſque filios exſtitit Imperator. A Caio Caeſare, Gaetulico ſubſtitutus, poſtridie quam ad legiones venit, ſolenni forte ſpectaculo plaudentes inhibuit, data teſſera, *ut manus paenulis continerent.* Statimque per caſtra iactatum eſt,

Diſce miles militare, Galba eſt, non Gaetulicus.

Pari ſeveritate interdixit commeatus peti. Veteranum ac tironem militem opere aſſiduo corroboravit: matureque barbaris, qui iam in Galliam uſque proruperant, coërcitis, praeſenti quoque Caio talem et ſe et exercitum approbavit, ut inter innumeras contractaſque ex omnibus provinciis copias, neque teſtimonium, neque praemia ampliora ulli perciperent: ipſe maxime inſignis, quod campeſtrem decurſionem ſcuto moderatus, etiam ad eſſedum Imperatoris per viginti paſſuum millia cucurrit.

VII. Caede Caii nuntiata, multis ad occaſionem ſtimulantibus, quietem praetulit. Per hoc gratiſſimus Claudio, receptuſque in cohortem amicorum, tantae dignationis eſt habitus, ut cum ſubita ei valetudo, neque adeo gravis, incidiſſet, dilatus ſit expeditionis Britannicae dies. Africam pro conſule biennio obti-

nuit, extra ſortem electus ad ordinandam provinciam, et inteſtina diſſenſione, et barbarorum tumultu inquietam. Ordinavitque magna ſeveritatis ac iuſtitiae cura, etiam in parvulis rebus. Militi, qui per expeditionem annona arctiſſima reſiduum cibariorum tritici modium centum denariis vendidiſſe arguebatur, vetuit, ſimulatque indigere cibo coepiſſet, a quoquam opem ferri: et is fame extabuit. At in iure dicendo, cum de proprietate iumenti quaereretur, levibus utrimque argumentis, et teſtibus, ideoque difficili coniectura veritatis, ita decrevit, ut ad lacum, ubi adaquari ſolebat, duceretur capite involuto, atque ibidem revelato, eius eſſet, ad quem ſponte ſe a potu recepiſſet.

VIII. Ob res, et tunc in Africa, et olim in Germania geſtas, ornamenta triumphalia accepit, et ſacerdotium triplex, inter quindecim viros ſodaleſque Titios, item Auguſtales, cooptatus: atque ex eo tempore, prope ad medium Neronis principatum, in ſeceſſu plurimum vixit: ne ad geſtandum quidem unquam iter ingreſſus, quam ut ſecum vehiculo proximo decies ſeſtertium in auro efferret, donec in oppido Fundis moranti Hiſpania Tarraconenſis oblata eſt. Acciditque, ut cum provinciam ingreſſus ſacrificaret intra aedem publicam, puero e miniſtris acerram tenenti, capillus repente toto capite caneſceret. Nec defuerunt, qui interpretarentur, ſignificari rerum mutationem, ſucceſſurumque iuveni ſenem: hoc eſt, ipſum Neroni. Non multo poſt in Cantabriae lacum fulmen decidit: repertaeque ſunt duodecim ſecures, haud ambiguum ſummi Imperii ſignum.

IX. Per octo annos varie et inaequabiliter provinciam rexit. Primo acer, vehemens, et in coërcendis quidem delictis vel immodicus. Nam et nummulario non ex fide verſanti pecunias, manus amputavit, menſaeque eius affixit, et tutorem, quod pupillum, cui ſubſtitutus heres erat, veneno necaſſet, cruce affecit: implorantique leges, et civem Romanum ſe teſtificanti, quaſi ſolatio et honore aliquo poenam levaturus, mutari, multoque praeter ceteras altiorem et dealbatam ſtatui crucem iuſſit. Paulatim in deſidiam ſegnitiemque converſus eſt, ne quid materiae praeberet Neroni: et, ut dicere ſolebat, *Quod nemo rationem otii ſui reddere cogeretur.* Carthagine nova conventum agens, tumultuari Gallias comperit, Legato Aquitaniae auxilia implorante. Supervenerunt Vindicis literae, hortantis, *Ut humano generi aſſertorem ducemque ſe accommodaret.* Nec diu cunctatus, conditionem, partim metu, partim ſpe, recepit. Nam et mandata Neronis de nece ſua ad procuratores clam miſſa deprehenderat: et confirmabatur, cum ſecundis auſpiciis, et ominibus, tum virginis honeſtae vaticinatione, tanto magis, quod eadem illa carmina ſacerdos Iovis Cluniae ex penetrali, ſomnio monitus eruerat, ante ducentos annos ſimiliter a fatidica puella pronuntiata. Quorum carminum ſententia erat, *Oriturum quandoque ex Hiſpania principem dominumque rerum.*

X. Igitur cum quaſi manumiſſioni vacaturus conſcendiſſet tribunal, propoſitis ante ſe damnatorum occiſorumque a Nerone quam plurimis imaginibus, et adſtante nobili puero, quem exſulantem e proxima

Baleari insula, ob id ipsum acciverat, deploravit temporum statum, consalutatusque IMPERATOR, *legatum se Senatus ac populi Romani* professus est. Dein, iustitio indicto, e plebe quidem provinciae legiones et auxilia conscripsit, super exercitum veterem legionis unius, duarumque alarum, et cohortium trium: at e primoribus, prudentia atque aetate praestantibus, velut instar senatus, ad quos de maiore re, quoties opus esset, referretur, instituit. Delegit et equestris ordinis iuvenes, qui, manente anulorum aureorum usu, Evocati appellarentur, excubiasque circa cubiculum suum vice militum agerent. Etiam per provincias edicta dimisit, auctor singulis universisque conspirandi simul, et ut, qua posset quisque opera, communem causam iuvarent. Per idem fere tempus in munitione oppidi, quod sedem bello delegerat, repertus est anulus opere antiquo, scalptura gemmae Victoriam cum tropaeo exprimente. Ac subinde Alexandrina navis Dertosam appulit, armis onusta, sine gubernatore, sine nauta ac vectore ullo: ut nemini dubium esset, iustum piumque, et faventibus diis, bellum suscipi; cum repente ex inopinato prope cuncta turbata sunt. Alarum altera castris appropinquantem, poenitentia mutati sacramenti, destituere conata est, aegreque retenta in officio: et servi, quos a liberto Neronis ad fraudem praeparatos muneri acceperat, per angiportum in balneas transeuntem paene interemerunt; nisi cohortantibus invicem, ne occasionem omitterent, interrogatisque, de qua occasione loquerentur, expressa cruciatu confessio esset.

XI. Accessit ad tanta discrimina mors Vindicis,

qua maxime consternatus, destitutoque similis, non multum abfuit, quin vitae renuntiaret. Sed supervenientibus ab urbe nuntiis, ut occisum Neronem, cunctosque in verba sua iurasse cognovit: deposita LEGATI, suscepit CAESARIS appellationem. Iterque ingressus est paludatus, ac dependente a cervicibus pugione ante pectus; nec prius usum togae recuperavit, quam oppressis, qui novas res moliebantur, praefecto praetorii Nymphidio Sabino, Romae; in Germania, Fonteio Capitone; in Africa, Clodio Macro, legatis.

XII. Praecesserat de eo fama saevitiae simul atque avaritiae: quod civitates Hispaniarum Galliarumque, quae cunctantius sibi accesserant, gravioribus tributis, quasdam etiam murorum destructione, punisset; et praepositos procuratoresque supplicio capitis affecisset cum coniugibus ac liberis; quodque oblatam a Tarraconensibus e vetere templo Iovis coronam auream librarum quindecim conflasset, ac tres uncias, quae ponderi deerant, iussisset exigi. Ea fama et confirmata et aucta est, ut primum urbem introiit. Nam cum classiarios, quos Nero ex remigibus iustos milites fecerat, redire ad pristinum statum cogeret: recusantes, atque insuper aquilam et signa pertinacius flagitantes, non modo immisso equite disiecit, sed decimavit etiam. Item Germanorum cohortem, a Caesaribus olim ad custodiam corporis institutam, multisque experimentis fidelissimam, dissolvit, ac sine ullo commodo remisit in patriam; quasi Cn. Dolabellae, iuxta cuius hortos tendebat, proniorem. Illa quoque, verene an falso, per ludibrium iactabantur,

apposita lautiore coena ingemuisse eum. Et ordinario quidem dispensatori, breviarium rationum offerenti, paropsidem leguminis pro sedulitate ac diligentia porrexisse. Cano autem choraulae, mire placenti, denarios quinque donasse, prolatos manu sua e peculiaribus loculis suis.

XIII. Quare adventus eius non perinde gratus fuit: idque proximo spectaculo apparuit. Siquidem Atellanis notissimum canticum exorsis, *Venit io Simus a villa*: cuncti simul spectatores consentiente voce reliquam partem retulerunt, ac saepius versu repetito egerunt.

XIV. Maiore adeo et favore et auctoritate adeptus est, quam gessit, Imperium: quanquam multa documenta egregii principis daret: sed nequaquam tam grata erant, quam invisa, quae secus fierent. Regebatur trium arbitrio, quos una et intra palatium habitantes, nec unquam non adhaerentes, paedagogos vulgo vocabant. Hi erant T. Vinius legatus eius in Hispania, cupiditatis immensae: Cornelius Laco, ex assessore praefectus praetorii, arrogantia socordiaque intolerabilis: libertus Icelus, paulo ante anulis aureis et Martiani cognomine ornatus, ac iam summi equestris gradus candidatus. His diverso vitiorum genere grassantibus, adeo se abutendum permisit et tradidit, ut vix sibi ipse constaret: modo acerbior parciorque, modo remissior ac negligentior, quam conveniret principi electo, atque illius aetatis. Quosdam claros ex utroque ordine viros, suspicione minima inauditos condemnavit. Civitatem Romanam raro dedit. Iura trium liberorum vix uni atque alteri:

ac ne his quidem, nisi ad certum praefinitumque tempus. Iudicibus sextam decuriam adiici precantibus, non modo negavit, sed etiam concessum a Claudio beneficium, ne hieme initioque anni ad iudicandum evocarentur, eripuit.

XV. Existimabatur etiam senatoria et equestria officia biennii spatio determinaturus, nec daturus, nisi invitis ac recusantibus. Liberalitates Neronis non plus decimis concessis, per quinquaginta equites Romanos ea conditione revocandas curavit exigendasque, ut et, si quid scenici aut xystici donatum olim vendidissent, auferretur emtoribus, quando illi absumto pretio solvere nequirent. At contra, nihil non per comites atque libertos pretio addici, aut donari gratia passus est, vectigalia, immunitates, poenas innocentium, impunitates noxiorum. Quin etiam, populo Romano deposcente supplicium Haloti et Tigillini, solos ex omnibus Neronis emissariis vel maleficentissimos incolumes praestitit: atque insuper Halotum procuratione amplissima ornavit. Pro Tigillino etiam saevitiae populum increpuit edicto.

XVI. Per haec prope universis ordinibus offensus, vel praecipua flagrabat invidia apud milites. Nam cum in verba eius absentis iurantibus donativum grandius solito praepositi pronuntiassent, neque ratam rem habuit, et subinde iactavit, *legere se militem, non emere consuesse*. Atque eo quidem nomine omnes, qui ubique erant, exacerbavit. Ceterum praetorianos etiam metu et indignitate commovit, removens subinde plerosque ut suspectos, et Nymphidii socios. Sed maxime fremebat superioris Germaniae

exercitus, fraudari se praemiis navatae adversus Gallos et Vindicem operae. Ergo primi obsequium rumpere ausi, Kalendis Ianuarii adigi sacramento, nisi in nomen senatus, recusarunt: statimque legationem ad praetorianos cum mandatis destinaverunt, *displicere Imperatorem in Hispania factum: eligerent ipsi, quem cuncti exercitus comprobarent.*

XVII. Quod ut nuntiatum est, despectui esse non tam senectam suam, quam orbitatem ratus, Pisonem Frugi Licinianum, nobilem egregiumque iuvenem, ac sibi olim probatissimum, testamentoque semper in bona et nomen adscitum, repente e media salutantium turba apprehendit: filiumque appellans, perduxit in castra, ac pro concione adoptavit; ne tunc quidem donativi ulla mentione facta. Quo faciliorem occasionem M. Salvio Othoni praebuit perficiendi conata, intra sextum adoptionis diem.

XVIII. Magna et assidua monstra iam inde a principio exitum ei, qualis evenit, portenderant. Cum per omne iter dextra sinistraque oppidatim victimae caederentur, taurus, securis ictu consternatus, rupto vinculo essedum eius invasit; elatisque pedibus totum cruore perfudit: ac descendentem spiculator impulsu turbae lancea prope vulneravit. Urbem quoque, et deinde Palatium ingressum excepit terrae tremor, et assimilis quidam mugitui sonus. Secuta sunt aliquanto maiora et tristiora. Monile margaritis gemmisque consertum ad ornandam Fortunam suam Tusculanam, ex omni gaza secreverat: id repente, quasi augustiore dignius loco, Capitolinae Veneri dedicavit: ac proxima nocte somniavit speciem Fortunae querentis,

fraudatam ſe dono deſtinato, minantiſque, repturam et ipſam quae dediſſet. Cumque exterritus, luce prima ad expiandum ſomnium, praemiſſis qui rem divinam appararent, Tuſculum excucurriſſet, nihil invenit, praeter tepidam in ara favillam, atratumque iuxta ſenem in catino vitreo thus tenentem, et in calice fictili merum. Obſervatum etiam eſt, Kalendis Ianuariis ſacrificanti coronam de capite excidiſſe: auſpicanti pullos avolaſſe: adoptionis die neque milites allocuturo caſtrenſem ſellam de more poſitam pro Tribunali, oblitis miniſtris, et in ſenatu curulem perverſe collocatam.

XIX. Prius vero, quam occideretur, ſacrificantem mane haruſpex identidem monuit, caveret periculum: non longe percuſſores abeſſe. Haud multo poſt cognoſcit teneri caſtra ab Othone: ac pleriſque, ut eodem quam primum pergeret, ſuadentibus, (poſſe enim auctoritate et praeſentia praevalere) nihil amplius, quam continere ſe, ſtatuit; et legionariorum firmare praeſidiis, qui multifariam diverſeque tendebant. Loricam tamen induit linteam, quanquam haud diſſimulans, parum adverſus tot mucrones profuturam. Sed extractus rumoribus falſis, quos conſpirati, ut eum in publicum elicerent, de induſtria diſſiparant, paucis temere affirmantibus tranſactum negotium, oppreſſos qui tumultuarentur, advenire frequentes ceteros gratulabundos, et in omne obſequium paratos; his ut occurreret, prodiit tanta fiducia, ut militi cuidam, occiſum a ſe Othonem glorianti, *Quo auctore?* reſponderit, atque in Forum uſque proceſſit. Ibi equites, quibus mandata caedes

erat, cum per publicum dimota paganorum turba equos adegiſſent, viſo procul eo, parumper reſtiterunt: deinde rurſum incitati, deſertum a ſuis contrucidarunt.

XX. Sunt, qui tradant, ad primum tumultum proclamaſſe eum, *Quid agitis, commilitones? ego veſter ſum, & vos mei:* donativum etiam pollicitum. Plures autem prodiderunt, obtuliſſe ultro iugulum: et, *ut hoc agerent, ac ferirent, quando ita videretur*, hortatum. Illud mirum admodum fuerit, neque praeſentium quenquam opem Imperatori ferre conatum: et omnes, qui arceſſerentur, ſpreviſſe nuntium, excepta Germanicianorum vexillatione. Hi, ob recens meritum, quod ſe aegros et invalidos magnopere foviſſet, in auxilium advolavere: ſed ſerius, itinere devio per ignorantiam locorum retardati. Iugulatus eſt ad lacum Curtii, ac relictus ita uti erat, donec gregarius miles a frumentatione rediens, abiecto onere caput ei amputavit. Et quoniam capillo prae calvitie arripere non poterat, in gremium abdidit. Mox, inſerto per os pollice, ad Othonem detulit. Ille lixis calonibuſque donavit: qui haſta ſuffixum, non ſine ludibrio circum caſtra portarunt, acclamantes identidem, *Galba cupide fruaris aetate tua:* maxime irritati ad talem iocorum petulantiam, quod ante paucos dies exierat in vulgus, laudanti cuidam formam ſuam, ut adhuc floridam et vegetam, reſpondiſſe eum, ἔτι μοὶ μένος ἔμπεδόν ἐστιν. Ab his Patrobii Neroniani libertus, centum aureis redemtum, eo loco, ubi iuſſu Galbae animadverſum in patronum ſuum fuerat, abiecit. Sero tandem diſpenſator Argius, et hoc, et ce-

terum truncum in privatis eius hortis Aureliae viae ſepulturae dedit.

XXI. Statura fuit iuſta, capite praecalvo, oculis caeruleis, adunco naſo, manibus pedibuſque articulari morbo diſtortiſſimis: ut neque calceum perpeti, neque libellos evolvere, aut tenere omnino valeret. Excreverat etiam in dexteriore latere eius caro, praependebatque adeo, ut aegre faſcia ſubſtringeretur.

XXII. Cibi plurimi traditur, quem tempore hiberno etiam ante lucem capere conſuerat: inter coenam vero uſque eo abundantis, ut congeſtas ſuper manus reliquias circumferri iuberet, ſpargique ad pedes ſtantibus: libidinis in mares pronioris, et eos non niſi praeduros, exoletoſque. Ferebant, in Hiſpania Icelum e veteribus concubinis, de Neronis exitu nuntiantem, non modo arctiſſimis oſculis palam exceptum ab eo, ſed ut ſine mora velleretur, oratum, atque seductum.

XXIII. Periit tertio et ſeptuageſimo aetatis anno, Imperii menſe ſeptimo. Senatus, ut primum licitum fuit, ſtatuam ei decreverat, roſtratae columnae ſuperſtantem, in parte Fori, qua trucidatus eſt. Sed decretum Veſpaſianus abolevit, percuſſores ſibi ex Hiſpania in Iudaeam ſubmiſiſſe opinatus.

C. SUETONII
TRANQUILLI
M. SALVIUS OTHO.

C. SUETONII TRANQUILLI

M. SALVIUS OTHO.

CAPUT I.

MAIORES Othonis orti ſunt oppido Ferentino, familia vetere et honorata, atque ex principibus Etruriae. Avus M. Salvius Otho, patre equite Romano, matre humili, incertum an ingenua, per gratiam Liviae Auguſtae, in cuius domo creverat, ſenator eſt factus, nec praeturae gradum exceſſit. Pater L. Otho, materno genere praeclaro, multarum et magnarum propinquitatum, tam carus, tamque non abſimilis facie Tiberio principi fuit, ut plerique procreatum ex eo crederent. Urbanos honores, proconſulatum Africae, et extraordinaria imperia, ſeveriſſime adminiſtravit. Auſus etiam eſt in Illyrico milites quoſdam, quod motu Camilli ex poenitentia praepoſitos ſuos, quaſi defectionis adverſus Claudium auctores, occiderant, capite punire, et quidem ante principia, ſe coram: quamvis ob id ipſum promotos in ampliorem gradum a Claudio ſciret. Quo facto, ſicut gloriam auxit, ita gratiam minuit: quam tamen mature recuperavit, detecta equitis Romani

fraude, quem prodentibus ſervis necem Claudio parare compererat. Namque et ſenatus honore rariſſimo, ſtatua in Palatio poſita, proſecutus eſt eum: et Claudius allectum inter patricios collaudans ampliſſimis verbis, hoc quoque adiecit: *Vir, quo meliores liberos habere ne opto quidem.* Ex Albia Terentia ſplendida femina duos tulit filios, L. Titianum, et minorem Marcum cognominem ſibi. Tulit et filiam, quam vixdum nubilem Druſo Germanici filio deſpondit.

II. Otho Imperator IV Kalendas Maii natus eſt, Camillo Arruntio, Domitio Aenobarbo, Conſulibus. A prima adoleſcentia prodigus ac procax, adeo ut ſaepe flagris obiurgaretur a patre. Ferebatur et vagari noctibus ſolitus, atque invalidum quemque obviorum, vel potulentum corripere, ac diſtento ſago impoſitum in ſublime iactare. Poſt patris deinde mortem, libertinam aulicam gratioſam, quo efficacius coleret, etiam diligere ſimulavit, quamvis anum, ac paene decrepitam. Per hanc inſinuatus Neroni, facile ſummum inter amicos locum tenuit congruentia morum, ut vero quidam tradunt, et conſuetudine mutui ſtupri: ac tantum potentia valuit, ut damnatum repetundis conſularem virum, ingens praemium pactus, prius quam plane reſtitutionem ei impetraſſet, non dubitaret in ſenatum ad agendas gratias introducere.

III. Omnium autem conſiliorum ſecretorumque particeps, die quem Nero necandae matri deſtinaverat, ad avertendas ſuſpiciones coenam utrique exquiſitiſſimae comitatis dedit. Item Poppaeam Sa-

binam, tunc adhuc amicam eius, abductam marito, demandatamque interim ſibi, nuptiarum ſpecie recepit. Nec corrupiſſe contentus, adeo dilexit, ut ne rivalem quidem Neronem aequo tulerit animo. Creditur certe, non modo miſſos ad arceſſendam non recepiſſe, ſed ipſum etiam excluſiſſe quondam pro foribus adſtantem, miſcentemque fruſtra minas et preces, ac depoſitum repoſcentem. Quare diducto matrimonio, ſepoſitus eſt per cauſam legationis in Luſitaniam. Id ſatis viſum, ne poena acrior mimum omnem divulgaret: qui tamen ſic quoque hoc diſticho enotuit:

Cur Otho mentito ſit, quaeritis, exſul honore?
Uxoris moechus coeperat eſſe ſuae.

Provinciam adminiſtravit quaeſtorius per decem annos, moderatione atque abſtinentia ſingulari.

IV. Ut tandem ultionis occaſio data eſt, conatibus Galbae primus acceſſit: eodemque momento et ipſe ſpem Imperii cepit, magnam quidem ex conditione temporum, ſed aliquanto maiorem ex affirmatione Seleuci mathematici. Qui, cum eum olim ſuperſtitem Neroni fore ſpopondiſſet, tunc ultro inopinatus advenerat, imperaturum quoque brevi repromittens. Nullo igitur officii aut ambitionis in quenquam genere omiſſo, quoties coena principem acciperet, aureos excubanti cohorti viritim dividebat: nec eo minus alium alia via militem demerebatur. Cuidam etiam de parte finium cum vicino litiganti, adhibitus arbiter, totum agrum redemit emancipavitque: ut iam vix ullus eſſet, qui non et

ſentiret et praedicaret, ſolum ſucceſſione Imperii dignum.

V. Speraverat autem fore, ut adoptaretur a Galba : idque in dies exſpectabat. Sed poſtquam, Piſone praelato, ſpe decidit, ad vim converſus eſt : inſtigante ſuper animi dolorem etiam magnitudine aeris alieni. Neque enim diſſimulabat, *Niſi principem, ſe ſtare non poſſe : nihilque referre, ab hoſte in acie, an in foro ſub creditoribus caderet.* Ante paucos dies ſervo Caeſaris pro impetrata diſpenſatione decies ſeſtertium expreſſerat. Hoc ſubſidium tanti coepti fuit. Ac primo quinque ſpiculatoribus commiſſa eſt res, deinde decem aliis, quos ſinguli binos produxerant : omnibus dena ſeſtertia repraeſentata, et quinquagena promiſſa. Per hos ſollicitati reliqui, nec adeo multi; haud dubia fiducia, in ipſo negotio plures affuturos.

VI. Tulerat animus, poſt adoptionem ſtatim Caſtra occupare, coenantemque in Palatio Galbam aggredi : ſed obſtitit reſpectus cohortis, quae tunc excubabat, ne oneraretur invidia, quod eiuſdem ſtatione et Caius fuerat occiſus, et deſertus Nero. Medium quoque tempus religio et Seleucus exemit. Ergo deſtinata die, praemonitis conſciis, ut ſe in foro ſub aede Saturni ad Milliarium aureum operirentur, mane Galbam ſalutavit, utque conſueverat, oſculo exceptus; etiam ſacrificanti interfuit, audivitque praedicta haruſpicis. Deinde liberto adeſſe architectos nuntiante, quod ſignum convenerat, quaſi vaenalem domum inſpecturus abſceſſit : proripuitque ſe poſtica parte Palatii ad conſtitutum. Alii febrem ſimulaſſe aiunt, eamque excuſationem proximis man-

dasse, si quaereretur. Tunc abditus propere muliebri sella, in Castra contendit: ac deficientibus lecticariis, cum descendisset, cursumque cepisset, laxato calceo restitit, donec omissa mora succollatus, et a praesente comitatu IMPERATOR consalutatus, inter faustas acclamationes strictosque gladios ad principia devenit; obvio quoque non aliter, ac si conscius et particeps foret, adhaerente. Ibi missis, qui Galbam et Pisonem trucidarent, ad conciliandos pollicitationibus militum animos nihil magis pro concione testatus est, quam, *Id demum se habiturum, quod sibi ipsi reliquissent.*

VII. Deinde vergente iam die ingressus senatum, positaque brevi oratione, quasi raptus de publico, et suscipere Imperium vi coactus, gesturusque communi omnium arbitrio, Palatium petit. Ac super ceteras gratulantium adulantiumque blanditias, ab infima plebe appellatus NERO, nullum indicium recusantis dedit: immo, ut quidam tradiderunt, etiam diplomatibus primisque epistolis suis ad quosdam provinciarum Praesides, Neronis cognomen adiecit. Certe et imagines statuasque eius reponi passus est, et procuratores atque libertos ad eadem officia revocavit. Nec quidquam prius pro potestate subscripsit, quam quingenties sestertium ad peragendam Auream domum. Dicitur ea nocte per quietem pavefactus gemitus maximos edidisse: repertusque a concursantibus humi ante lectum iacens, per omnia piaculorum genera manes Galbae, a quo deturbari expellique se viderat, propitiare tentasse: postridie quoque in au-

gurando tempeſtate orta graviter prolapſum, identidem obmurmuraſſe :

Τί γάρ μοι καὶ μακροῖς αὐλοῖς.

VIII. Sub idem vero tempus, Germaniciani exercitus in Vitellii verba iurarant. Quod ut comperit, auctor ſenatui fuit mittendae legationis, quae doceret, electum iam principem, quietem et concordiam ſuaderet. Et tamen per internuntios ac literas, conſortem Imperii, generumque ſe Vitellio obtulit. Verum haud dubio bello, iamque ducibus et copiis, quas Vitellius praemiſerat, appropinquantibus, animum fidemque praetorianorum erga ſe paene internecione ampliſſimi ordinis expertus eſt. Placuerat per claſſiarios arma transferri, remittique navibus. Ea cum in caſtris ſub noctem promerentur, inſidias quidam ſuſpicati, tumultum excitaverunt: ac repente omnes, nullo certo duce, in Palatium cucurrerunt, caedem ſenatus flagitantes: repulſiſque tribunorum, qui inhibere tentabant, nonnullis et occiſis, ſicut erant cruenti, ubinam Imperator eſſet requirentes, perruperunt in triclinium uſque, nec niſi viſo deſtiterunt. Expeditionem autem impigre atque etiam praepropere inchoavit: nulla, ne religionum quidem, cura, ſed et motis necdum conditis ancilibus, quod antiquitus infauſtum habetur; et die, quo cultores Deûm matris lamentari et plangere incipiunt; praeterea adverſiſſimis auſpiciis. Nam et victima Diti patri caeſa litavit; cum tali ſacrificio contraria exta potiora ſint. Et primo egreſſu inundationibus Tiberis retardatus, ad viceſimum etiam

lapidem ruina aedificiorum praeclusam viam offendit.

IX. Simili temeritate, quamvis dubium nemini esset, quin trahi bellum oporteret, quando et fame et angustiis locorum urgeretur hostis, quam primum tamen decertare statuit: sive impatiens longioris sollicitudinis, speransque, ante Vitellii adventum profligari plurimum posse: sive impar militum ardori, pugnam deposcentium. Nec ulli pugnae affuit, substititque Brixelli. Et tribus quidem, verum mediocribus proeliis, apud Alpes, circaque Placentiam, et ad Castoris, quod loco nomen est, vicit: novissimo maximoque apud Betriacum fraude superatus est; cum, spe colloquii facta, quasi ad conditionem pacis militibus eductis, ex improviso, atque in ipsa consalutatione, dimicandum fuisset. Ac statim moriendi impetum cepit: ut multi, nec frustra, opinantur, magis pudore, ne tanto rerum hominumque periculo dominationem sibi asserere perseveraret, quam desperatione ulla, aut diffidentia copiarum: quippe residuis integrisque etiam nunc, quas secum ad secundos casus detinuerat, et supervenientibus aliis e Dalmatia, Pannoniaque et Moesia: ne victis quidem adeo afflictis, ut non in ultionem ignominiae quidvis discriminis ultro, et vel solae subirent.

X. Interfuit huic bello pater meus Suetonius Lenis, tertiae decimae legionis tribunus angusticlavius. Is mox referre crebro solebat, Othonem etiam privatum usque adeo detestatum civilia arma, ut memorante quodam inter epulas de Cassii Brutique exitu, cohorruerit: nec concursurum cum Galba fuisse, nisi confideret sine bello rem transigi posse: tunc ad de-

ſpiciendam vitam exemplo manipularis militis concitatum, qui, cum cladem exercitus nuntiaret, nec cuiquam fidem faceret, ac nunc mendacii, nunc timoris, quaſi fugiſſet ex acie, argueretur, gladio ante pedes eius incubuerit: hoc viſo, proclamaſſe eum, aiebat, *Non amplius ſe in periculum tales tamque bene meritos coniecturum.* Fratrem igitur, fratriſque filium, et ſingulos amicorum cohortatus, ut ſibi quiſque pro facultate conſuleret, ab amplexu et oſculo ſuo dimiſit omnes, ſecretoque capto, binos codicillos exaravit ad ſororem conſolatorios. Sed et ad Meſſallinam Neronis, quam matrimonio deſtinaverat, commendans reliquias ſuas et memoriam. Quidquid deinde epiſtolarum erat, ne cui periculo aut noxae apud victorem forent, concremavit. Diviſit et pecunias domeſticis ex copia praeſenti.

XI. Atque ita paratus, intentuſque iam morti, tumultu inter moras exorto, ut eos, qui diſcedere et abire coeptabant, corripi quaſi deſertores, detinerique ſenſit: *Adiiciamus*, inquit, *vitae & hanc noctem*, his ipſis totidemque verbis: vetuitque vim cuiquam fieri: et in ſerum uſque patente cubiculo, ſi quis adire vellet, poteſtatem ſui praebuit. Poſt haec, ſedata ſiti gelidae aquae potione, arripuit duos pugiones, et explorata utriuſque acie, cum alterum pulvino ſubdidiſſet, foribus adopertis arctiſſimo ſomno quievit. Et circa lucem demum expergefactus, uno ſe traiecit ictu infra laevam papillam: irrumpentibuſque ad primum gemitum, modo celans, modo detegens plagam, exanimatus eſt, et celeriter (nam ita praeceperat) funeratus, trice-

ſimo octavo aetatis anno, et nonageſimo quinto Imperii die.

XII. Tanto Othonis animo nequaquam corpus aut habitus competiit. Fuiſſe enim traditur et modicae ſtaturae, et male pedatus ſcambuſque: munditiarum vero paene muliebrium, vulſo corpore, galericulo capiti propter raritatem capillorum adaptato et annexo, ut nemo dignoſceret: quin et faciem quotidie raſitare, ac pane madido linere conſuetum: idque inſtituiſſe a prima lanugine, ne barbatus unquam eſſet: ſacra etiam Iſidis ſaepe in lintea religioſaque veſte propalam celebraſſe. Per quae factum putem, ut mors eius, minime congruens vitae, maiori miraculo fuerit. Multi praeſentium militum cum plurimo fletu manus ac pedes iacentis exoſculati, *fortiſſimum virum, unicum Imperatorem* praedicantes, ibidem ſtatim nec procul a rogo vim ſuae vitae attulerunt. Multi et abſentium accepto nuntio, prae dolore armis inter ſe ad internecionem concurrerunt. Denique magna pars hominum, incolumem graviſſime deteſtata, mortuum laudibus tulit: ut vulgo iactatum ſit etiam, *Galbam ab eo, non tam dominandi, quam Reipublicae ac libertatis reſtituendae cauſa interemtum.*

C. SUETONII
TRANQUILLI
A. VITELLIUS.

C. SUETONII TRANQUILLI A. VITELLIUS.

Caput I.

VITELLIORUM originem alii aliam, et quidem diversissimam, tradunt: partim veterem et nobilem, partim vero novam et obscuram, atque etiam sordidam: quod ego per adulatores obtrectatoresque Imperatoris Vitellii evenisse opinarer, nisi aliquanto prius de familiae conditione variatum esset. Exstatque Eulogii ad Q. Vitellium, divi Augusti quaestorem, libellus, quo continetur, Vitellios Fauno, Aboriginum rege, et Vitellia, quae multis locis pro numine coleretur, ortos, toto Latio imperasse: horum residuam stirpem ex Sabinis transisse Romam, atque inter patricios allectam: indicia stirpis diu mansisse, viam Vitelliam ab Ianiculo ad mare usque; item coloniam eiusdem nominis, quam gentili copia adversus Aequiculos tutandam olim depoposcissent: tempore deinde Samnitici belli, praesidio in Apuliam misso, quosdam ex Vitelliis subsedisse Nuceriae; eorumque progeniem longo post intervallo repetisse urbem atque ordinem senatorium.

II. Contra, plures auctorem generis libertinum prodiderunt. Cassius Severus, nec minus alii, eundem et sutorem veteramentarium: cuius filius sectionibus et cognituris uberius compendium nactus, ex muliere vulgari, Antiochi cuiusdam furnariam exercentis filia, equitem Romanum genuerit. Sed, quod discrepat, sit in medio. Ceterum P. Vitellius, domo Nuceria, sive ille stirpis antiquae, sive pudendis parentibus atque avis, eques certe Romanus, et rerum Augusti procurator, quatuor filios amplissimae dignitatis cognomines, ac tantum praenominibus distinctos, reliquit, Aulum, Quintum, Publium, et Lucium. AULUS in consulatu obiit, quem cum Domitio, Neronis Caesaris patre, inierat: praelautus alioqui, famosusque coenarum magnificentia. QUINTUS caruit ordine, cum auctore Tiberio secerni minus idoneos senatores, removerique placuisset. PUBLIUS, Germanici comes, Cn. Pisonem inimicum et interfectorem eius, accusavit condemnavitque: ac post praeturae honorem inter Seiani conscios arreptus, et in custodiam fratri datus, scalpro librario venas sibi incidit: nec tam mortis poenitentia, quam suorum obtestatione, obligari curarique se passus, in eadem custodia morbo periit. LUCIUS ex consulatu Syriae praepositus, Artabanum Parthorum regem summis artibus, non modo ad colloquium suum, sed etiam ad veneranda legionum signa pellexit. Mox cum Claudio principe, duos insuper ordinarios Consulatus, Censuramque gessit. Curam quoque imperii sustinuit, absente eo, expeditione Britannica: vir innocens, et industrius, sed amore Libertinae perinfa-

mis, cuius etiam salivis melle commixtis, ne clam quidem aut raro, sed quotidie ac palam, arterias et fauces pro remedio fovebat. Idem miri in adulando ingenii, primus C. Caesarem adorare ut Deum instituit; cum reversus ex Syria non aliter adire ausus esset, quam capite velato, circumvertensque se, deinde procumbens. Claudium uxoribus libertisque addictum, ne qua non arte demereretur, pro maximo munere a Messallina petiit, ut sibi pedes praeberet excalceandos: detractumque socculum dextrum, inter togam tunicasque gestavit assidue, nonnunquam osculabundus. Narcissi quoque et Pallantis imagines aureas inter Lares coluit. Huius et illa vox est, *Saepe facias*; cum seculares ludos edenti Claudio gratularetur.

III. Decessit paralysi, altero die quam correptus est, duobus filiis superstitibus, quos ex Sextilia probatissima nec ignobili femina editos Consules vidit, et quidem eodem ambos, totoque anno, cum maiori minor in sex menses successisset. Defunctum Senatus publico funere honoravit: item statua pro Rostris cum hac inscriptione, *PIETATIS immobilis erga principem.* Aulus Vitellius L. filius IMP. natus est octavo Kalendas Octobris, vel, ut quidam, septimo Idus Septembris, Druso Caesare, Norbano Flacco, Consulibus. Genituram eius, praedictam a mathematicis, ita parentes exhorruerunt, ut pater magnopere semper contenderit, ne qua ei provincia vivo se committeretur; mater et missum ad legiones, et appellatum Imperatorem pro afflicto statim lamentata sit. Pueritiam primamque adolescentiam Capreis egit,

inter Tiberiana ſcorta, et ipſe perpetuo ſpintriae cognomine notatus, exiſtimatuſque corporis gratia initium ét cauſa incrementorum patri fuiſſe.

IV. Sequenti quoque aetate omnibus probris contaminatus, praecipuum in aula locum tenuit: Caio per aurigandi, Claudio per aleae ſtudium familiaris. Sed aliquanto Neroni acceptior, cum propter eadem haec, tum peculiari merito; quod praeſidens certamini Neroneo, cupientem inter citharoedos contendere, nec quamvis flagitantibus cunctis promittere audentem, ideoque egreſſum theatro, revocaverat, quaſi perſeverantis populi legatione ſuſcepta, exorandumque praebuerat.

V. Trium itaque principum indulgentia, non ſolum honoribus, verum et ſacerdotiis ampliſſimis auctus, Proconſulatum Africae poſthaec, curamque operum publicorum adminiſtravit, et voluntate diſpari, et exiſtimatione. In provincia ſingularem innocentiam praeſtitit biennio continuato, cum ſuccedenti fratri legatus ſubſtitiſſet. At in urbano officio dona atque ornamenta templorum ſurripuiſſe, et commutaſſe quaedam ferebatur, proque auro et argento ſtannum et aurichalcum ſuppoſuiſſe.

VI. Uxorem habuit Petroniam, conſularis viri filiam, et ex ea filium Petronianum, captum altero oculo. Hunc heredem a matre ſub conditione inſtitutum, ſi de poteſtate patris exiſſet, manu emiſit; brevique, ut creditum eſt, interemit, inſimulatum inſuper parricidii, et quaſi paratum ad ſcelus venenum ex conſcientia hauſiſſet. Duxit mox Galeriam Fundanam praetorio patre. Ac de hac quoque liberos

utriusque sexus tulit: sed marem titubantia oris prope mutum et elinguem.

VII. A Galba in inferiorem Germaniam contra opinionem missus est. Adiutum putant T. Vinii suffragio, tunc potentissimi, et cui iam pridem per communem factionis suae favorem conciliatus esset: nisi quod Galba prae se tulit, nullos minus metuendos, quam qui de solo victu cogitarent, ac posse provincialibus copiis profundam eius expleri gulam: ut cuivis evidens sit, contemtu magis, quam gratia electum. Satis constat, exituro viaticum defuisse, tanta egestate rei familiaris, ut uxore et liberis, quos Romae relinquebat, meritorio coenaculo abditis, domum in reliquam partem anni ablocaret: utque ex aure matris detractum unionem pigneraverit ad itineris impensas. Creditorum quidem praestolantium ac detinentium turbam, et in his Sinuessanos Formianosque, quorum publica vectigalia interverterat, non nisi terrore calumniae amovit: cum libertino cuidam acerbius debitum reposcenti, iniuriarum formulam, quasi calce ab eo percussus, intendisset, nec aliter quam extortis quinquaginta sestertiis remisisset. Advenientem male animatus erga principem exercitus, pronusque ad res novas, libens ac supinis manibus excepit, velut dono Deûm oblatum ter Consulis filium aetate integra, facili ac prodigo animo. Quam veterem de se persuasionem Vitellius recentibus etiam experimentis auxerat, tota via caligatorum quoque militum obvios exosculans, perque stabula ac deversoria, mulionibus ac viatoribus praeter modum comis: ut mane singulos, anne ien-

taſſent, ſciſcitaretur, ſeque feciſſe, ructu oſtenderet.

VIII. Caſtra vero ingreſſus nihil cuiquam poſcenti negavit: atque etiam ultro ignominioſis notas, reis ſordes, damnatis ſupplicia demſit. Quare, vixdum menſe tranſacto, neque diei, neque temporis habita ratione, ac iam veſpere, ſubito a militibus e cubiculo raptus, ita ut erat, in veſte domeſtica, Imperator eſt conſalutatus: circumlatuſque per celeberrimos vicos, ſtrictum divi Iulii gladium tenens, detractum delubro Martis, atque in prima gratulatione porrectum ſibi a quodam: nec ante in Praetorium rediit, quam flagrante triclinio ex conceptu camini: cum quidem conſternatis, et quaſi omine adverſo anxiis omnibus, *Bono*, inquit, *animo eſtote, nobis alluxit;* nullo ſermone alio apud milites uſus. Conſentiente deinde etiam ſuperioris provinciae exercitu, qui prius a Galba ad ſenatum defecerat, cognomen Germanici, delatum ab univerſis, cupide recepit: Auguſti diſtulit: Caeſaris in perpetuum recuſavit.

IX. Ac ſubinde caede Galbae annuntiata, compoſitis Germanicis rebus partitus eſt copias, quas adverſus Othonem praemitteret, quaſque ipſe perduceret. Praemiſſo agmini laetum evenit auſpicium: ſiquidem a parte dextra repente aquila advolavit, luſtratiſque ſignis, ingreſſos viam ſenſim anteceſſit. At contra ipſo movente, ſtatuae equeſtres, cum plurifariam ei ponerentur, fractis repente cruribus pariter corruerunt: et laurea, quam religioſiſſime circumdederat, in profluentem excidit. Mox Viennae pro tribunali iura reddenti, gallinaceus ſupra humerum, ac deinde in capite adſtitit. Quibus oſtentis par reſpon-

dit exitus : nam confirmatum per legatos suos imperium, per se retinere non potuit.

X. De Betriacensi victoria, et Othonis exitu, cum adhuc in Gallia esset, audiit: nihilque cunctatus, quidquid praetorianarum cohortium fuit, ut pessimi exempli, uno exauctoravit edicto, iussas tribunis tradere arma. Centum autem atque viginti, quorum libellos Othoni datos invenerat, exposcentium praemia, ob editam in caede Galbae operam, conquiri, et supplicio affici imperavit: egregie prorsus, atque magnifice, et ut summi principis spem ostenderet, nisi cetera magis ex natura, et priore vita sua, quam ex Imperii maiestate gessisset. Namque itinere inchoato, per medias civitates ritu triumphantium vectus est: perque flumina delicatissimis navigiis, et variarum coronarum genere redimitis, inter profusissimos opsoniorum apparatus, nulla familiae aut militis disciplina, rapinas ac petulantiam omnium in iocum vertens, qui non contenti epulo ubique publice praebito, quoscunque libuisset, in libertatem asserebant, verbera et plagas, saepe vulnera, nonnunquam necem repraesentantes adversantibus. Utque campos, in quibus pugnatum est, adiit, abhorrentes quosdam cadaverum tabem, detestabili voce confirmare ausus est: *Optime olere occisum hostem*, [&] *melius civem*. Nec eo secius ad leniendam gravitatem odoris plurimum meri propalam hausit, passimque divisit. Pari vanitate atque insolentia lapidem memoriae Othonis inscriptum intuens, *dignum eo Mausoleo*, ait: pugionemque, quo is se occiderat, in Agrippinensem coloniam misit, Marti dedican-

dum. In Apennini quidem iugis etiam pervigilium egit.

XI. Urbem denique ad classicum introiit, paludatus ferroque succinctus, inter signa atque vexilla, sagulatis comitibus, ac detectis commilitonum armis. Magis deinde ac magis omni divino humanoque iure neglecto, Alliensi die pontificatum maximum cepit: comitia in decem annos ordinavit, seque perpetuum Consulem. Et ne cui dubium foret, quod exemplar regendae reipublicae eligeret, medio Martio campo, adhibita publicorum sacerdotum frequentia, inferias Neroni dedit: ac solenni convivio citharoedum placentem palam admonuit, ut et aliquid de Dominico diceret: inchoantique Neroniana cantica, primus exsultans etiam plausit.

XII. Talibus principiis magnam Imperii partem non nisi consilio et arbitrio vilissimi cuiusque histrionum et aurigarum administravit, et maxime Asiatici liberti. Hunc adolescentulum mutua libidine constupratum, mox taedio profugum, cum Puteolis poscam vendentem reprehendisset, coniecit in compedes, statimque solvit, et rursus in deliciis habuit: iterum deinde ob nimiam contumaciam et ferocitatem gravatus, circumforaneo lanistae vendidit, dilatumque ad finem muneris repente surripuit, et provincia demum accepta manumisit: ac primo Imperii die aureis donavit anulis super coenam, cum mane rogantibus pro eo cunctis, detestatus esset severissime talem equestris ordinis maculam.

XIII. Sed vel praecipue luxuriae saevitiaeque deditus, epulas trifariam semper, interdum quadrifariam

dispertiebat, in ientacula, et prandia, et coenas, comissationesque; facile omnibus sufficiens, vomitandi consuetudine. Indicebat autem aliud alii eadem die: nec cuiquam minus singuli apparatus quadringenis millibus numûm constiterunt. Famosissima super ceteras fuit coena ei data adventitia a fratre, in qua duo millia lectissimorum piscium, septem avium, apposita traduntur. Hanc quoque exsuperavit ipse dedicatione patinae, quam ob immensam magnitudinem *Clypeum Minervae πολιούχου* dictitabat. In hac scarorum iocinora, phasianorum et pavonum cerebella, linguas phoenicopterum, muraenarum lactes, a Parthia usque, fretoque Hispaniae, per navarchos ac triremes petitarum, commiscuit. Ut autem homo non profundae modo, sed intempestivae quoque ac sordidae gulae, ne in sacrificio quidem unquam, aut itinere ullo temperavit, quin inter altaria ibidem statim viscus et farra paene rapta e foco manderet, circaque viarum popinas fumantia opsonia, vel pridiana, atque semesa.

XIV. Pronus vero ad cuiusque et quacunque de causa, necem atque supplicium, nobiles viros, condiscipulos, et aequales suos omnibus blanditiis tantum non ad societatem Imperii allicefactos, vario genere fraudis occidit; etiam unum veneno manu sua porrecto in aquae frigidae potione, quam is affectus febre poposcerat. Tum foeneratorum et stipulatorum publicanorumque, qui unquam se aut Romae debitum, aut in via portorium flagitassent, vix ulli pepercit. Ex quibus quendam in ipsa salutatione supplicio traditum, statimque revocatum, cunctis clemen-

tiam laudantibus, coram interfici iussit, *velle se*, dicens, *pascere oculos*: alterius poenae duos filios adiecit, deprecari pro patre conatos. Sed et equitem Romanum proclamantem, cum raperetur ad poenam, *Heres meus es*, exhibere testamenti tabulas coëgit: utque legit, coheredem sibi libertum eius adscriptum, iugulari cum liberto imperavit. Quosdam et de plebe ob id ipsum, quod Venetae factioni clare maledixerant, interemit; contemtu sui, et nova spe id ausos, opinatus. Nullis tamen infensior, quam vernaculis et mathematicis, ut quisque deferretur, inauditum capite puniebat; exacerbatus, quod post edictum suum, quo iubebat intra Kalendas Octobris urbe Italiaque mathematici excederent, statim libellus est propositus, *& Chaldaeos dicere, bonum factum, ne Vitellius Germanicus intra eundem Kalendarum diem usquam esset.* Suspectus et in morte matris fuit, quasi aegrae praeberi cibum prohibuisset; vaticinante Catta muliere, cui velut oraculo acquiescebat, *ita demum firmiter ac diutissime imperaturum, si superstes parenti exstitisset.* Alii tradunt, ipsam taedio praesentium, et imminentium metu, venenum a filio impetrasse, haud sane difficulter.

XV. Octavo Imperii mense desciverunt ab eo exercitus Moesiarum atque Pannoniae: item ex transmarinis Iudaicus et Syriaticus: ac pars in absentis, pars in praesentis Vespasiani verba iurarunt. Ad retinendum ergo ceterorum hominum studium ac favorem, nihil non publice privatimque nullo adhibito modo largitus est. Delectum quoque ea conditione in urbe egit, ut voluntariis non modo missionem post victoriam, sed

etiam veteranorum iustaeque militiae commoda polliceretur. Urgenti deinde terra marique hosti, hinc fratrem cum classe, ac tironibus, et gladiatorum manu opposuit: hinc et Betriacenses copias et duces. Atque ubique aut superatus, aut proditus, salutem sibi et millies sestertium a Flavio Sabino Vespasiani fratre pepigit, statimque pro gradibus Palatii apud frequentes milites, *cedere se Imperio, quod invitus recepisset*, professus, cunctis reclamantibus rem distulit: ac nocte interposita, primo diluculo sordidatus descendit ad Rostra, multisque cum lacrimis eadem illa, verum e libello, testatus est. Rursus interpellante milite ac populo, et, ne deficeret, hortante, omnemque operam suam certatim pollicente, animum resumsit, Sabinumque et reliquos Flavianos, nihil iam metuentes, vi subita in Capitolium compulit; succensoque templo Iovis optimi maximi oppressit. Cum et proelium, et incendium e Tiberiana prospiceret domo inter epulas, non multo post poenitens facti, et in alios culpam conferens, vocata concione iuravit, coëgitque iurare ceteros, *nihil sibi antiquius quiete publica fore.* Tunc solutum a latere pugionem, Consuli primum, deinde, illo recusante, Magistratibus, ac mox Senatoribus singulis porrigens, nullo recipiente, quasi in aede Concordiae positurus, abscessit. Sed quibusdam acclamantibus, *ipsum esse Concordiam*, rediit: nec solum retinere se ferrum affirmavit, verum etiam Concordiae recipere cognomen.

XVI. Suasitque Senatui, ut legatos cum virginibus Vestalibus mitterent, pacem, aut certe tempus ad consultandum petituros. Postridie responsa oppe-

rienti, nuntiatum eſt per exploratorem, hoſtem appropinquare. Continuo igitur abſtruſus geſtatoria ſella, duobus ſolis comitibus, piſtore et coquo, Aventinum et paternam domum clam petiit, ut inde in Campaniam fugeret. Mox, levi rumore et incerto, tanquam pax impetrata eſſet, referri ſe in Palatium paſſus eſt: ubi cum deſerta omnia reperiſſet, dilabentibus etiam, qui ſimul erant, zona ſe aureorum plena circumdedit; confugitque in cellulam ianitoris, religato pro foribus cane, lectoque et culcita obiectis.

XVII. Irruperant iam agminis anteceſſores, ac nemine obvio rimabantur, ut fit, ſingula. Ab his extractus e latebra, ſciſcitantes, *quis eſſet* (nam ignorabatur) et *ubi eſſe Vitellium ſciret*, mendacio eluſit: deinde agnitus, rogare non deſtitit, quaſi quaedam de ſalute Veſpaſiani dicturus, ut cuſtodiretur interim vel in carcere: donec religatis poſt terga manibus, iniecto cervicibus laqueo, veſte diſciſſa, ſeminudus in forum tractus eſt, inter magna rerum verborumque ludibria, per totum viae Sacrae ſpatium, reducto coma capite, ceu noxii ſolent, atque etiam mento mucrone gladii ſubrecto, ut viſendam praeberet faciem, neve ſubmitteret; quibuſdam ſtercore et coeno inceſſentibus, aliis *incendiarium* et *patinarium* vociferantibus, parte vulgi etiam corporis vitia exprobrante (erat enim in eo enormis proceritas, facies rubida plerumque ex vinolentia, venter obeſus, alterum femur ſubdebile, impulſu olim quadrigae, cum auriganti Caio miniſtratorem exhiberet) tandem apud Gemonias minutiſſimis ictibus excarnificatus atque confectus eſt, et inde unco tractus in Tiberim.

XVIII. Periit cum fratre et filio, anno vitae ſeptimo et quinquageſimo: nec feſellit coniectura eorum, qui augurio, quod factum ei Viennae oſtendimus, non aliud portendi praedixerant, quam venturum in alicuius Gallicani hominis poteſtatem: ſiquidem ab Antonio Primo adverſarum partium duce oppreſſus eſt; cui Toloſae nato cognomen in pueritia *Becco* fuerat. id valet, gallinacei roſtrum.

C. SUETONII TRANQUILLI

T. FLAVIUS VESPASIANUS AUGUSTUS.

C. SUETONII TRANQUILLI T. FLAVIUS VESPASIANUS AUGUSTUS.

Caput I.

Rebellione trium Principum et caede incertum diu, et quaſi vagum Imperium, ſuſcepit firmavitque tandem gens Flavia: obſcura illa quidem, ac ſine ullis maiorum imaginibus; ſed tamen reipublicae nequaquam poenitenda; conſtet licet, Domitianum cupiditatis ac ſaevitiae merito poenas luiſſe. Titus Flavius Petronius, municeps Reatinus, bello civili Pompeianarum partium Centurio, an Evocatus, profugit ex Pharſalica acie, domumque ſe contulit: ubi deinde, venia et miſſione impetrata, coactiones argentarias factitavit. Huius filius cognomine Sabinus, expers militiae (etſi quidam eum primipilarem, nonnulli, cum adhuc ordines duceret, ſacramento ſolutum per cauſam valetudinis tradunt) publicum quadrageſimae in Aſia egit. Manebantque imagines a civitatibus ei poſitae ſub hoc titulo, *καλῶς τελωνήσαντι*. Poſtea foenus

apud Helvetios exercuit, ibique diem obiit, superstitibus uxore Vespasia Polla, et duobus ex ea liberis: quorum maior Sabinus ad Praefecturam urbis, minor Vespasianus ad principatum usque processit. Polla Nursiae honesto genere orta, patrem habuit Vespasium Pollionem, ter Tribunum militum, Praefectumque castrorum, fratrem Senatorem praetoriae dignitatis. Locus etiam nunc ad sextum milliarium a Nursia Spoletium euntibus in monte summo appellatur Vespasiae; ubi Vespasiorum complura monumenta exstant, magnum indicium splendoris familiae, et vetustatis. Non negaverim, iactatum a quibusdam, Petronii patrem e regione Transpadana fuisse mancipem operarum, quae ex Umbria in Sabinos ad culturam agrorum quotannis commeare solerent; subsedisse autem in oppido Reatino, uxore ibidem ducta. Ipse ne vestigium quidem de hoc, quamvis satis curiose inquirerem, inveni.

II. Vespasianus natus est in Sabinis ultra Reate, vico modico, cui nomen est Phalacrine, quintodecimo Kalendas Decembris, vesperi, Q. Sulpicio Camerino, C. Poppaeo Sabino, Consulibus, quinquennio ante, quam Augustus excederet: educatus sub paterna avia Tertulla, in praediis Cosanis. Quare Princeps quoque et locum incunabulorum assidue frequentavit, manente villa, qualis fuerat olim, ne quid scilicet oculorum consuetudini deperiret: et aviae memoriam tantopere dilexit, ut solennibus ac festis diebus pocillo quoque eius argenteo potare perseveraverit. Sumta toga virili, latum clavum, quanquam fratre adepto, diu aversatus est; nec ut

tandem appeteret, compelli nisi a matre potuit. Ea demum extudit, magis convicio, quam precibus vel auctoritate, dum eum identidem per contumeliam anteambulonem fratris appellat. Tribunatu militum in Thracia meruit. Quaestor Cretam et Cyrenas provinciam sorte cepit. Aedilitatis ac mox Praeturae candidatus, etiam non sine repulsa, sextoque loco vix adeptus est. Ac prima statim petitione, et in primis Praetor, infensus Senatui, Caium ne quo non genere demereretur, ludos extraordinarios pro victoria eius Germanica depoposcit, poenaeque coniuratorum addendum censuit, ut insepulti proiicerentur. Egit et gratias ei apud amplissimum ordinem, quod se honore coenae dignatus esset.

III. Inter haec Flaviam Domitillam duxit uxorem, Statilii Capellae equitis Romani Sabratensis ex Africa delicatam olim, Latinaeque conditionis, sed mox ingenuam et civem Romanam recuperatorio iudicio pronuntiatam, patre afferente Flavio Liberali Ferentini genito, nec quidquam amplius quam quaestorio scriba. Ex hac liberos tulit, Titum, et Domitianum, et Domitillam. Uxori ac filiae superstes fuit: atque utramque adhuc privatus amisit. Post uxoris excessum, Caenidem Antoniae libertam et a manu, dilectam quondam sibi, revocavit in contubernium, habuitque etiam Imperator paene iustae uxoris loco.

IV. Claudio Principe, Narcissi gratia Legatus legionis in Germaniam missus est: inde in Britanniam translatus, tricies cum hoste conflixit. Duas validissimas gentes, superque viginti oppida, et insulam Vectem Britanniae proximam, in ditionem redegit,

partim Auli Plautii consularis Legati, partim Claudii ipsius ductu. Quare triumphalia ornamenta, et in brevi spatio duplex sacerdotium accepit: praeterea Consulatum, quem gessit per duos novissimos anni menses: medium tempus ad Proconsulatum usque, in otio secessuque egit; Agrippinam timens potentem adhuc apud filium, et defuncti quoque Narcissi amicos perosam. Exin sortitus Africam, integerrime, nec sine magna dignatione administravit: nisi quod Adrumeti seditione quadam, rapa in eum iacta sunt. Rediit certe nihilo opulentior, ut qui prope labefacta iam fide omnia praedia fratri obligarit, necessarioque ad mangonicos quaestus sustinendae dignitatis causa descenderit: propter quod vulgo Mulio vocabatur. Convictus quoque dicitur ducenta sestertia expressisse iuveni, cui latum clavum adversus patris voluntatem impetrarat, eoque nomine graviter increpitus. Peregrinatione Achaica inter comites Neronis, cum cantante eo aut discederet saepius, aut praesens obdormisceret, gravissimam contraxit offensam: prohibitusque non contubernio modo, sed etiam publica salutatione, secessit in parvam ac deviam civitatem, quoad latenti, etiamque extrema metuenti, provincia cum exercitu oblata est. Percrebuerat Oriente toto vetus et constans opinio, esse in fatis, ut eo tempore Iudaea profecti rerum potirentur. Id de Imperatore Romano, quantum eventu postea patuit, praedictum Iudaei ad se trahentes, rebellarunt: caesoque Praeposito, Legatum insuper Syriae consularem suppetias ferentem, rapta aquila fugaverunt. Ad hunc motum comprimendum cum exercitu ampliore,

et non instrenuo duce, cui tamen tuto tanta res committeretur, opus esset, ipse potissimum delectus: et ut industriae expertae, nec metuendus ullo modo ob humilitatem generis ac nominis. Additis igitur ad copias duabus legionibus, octo alis, cohortibus decem, atque inter Legatos maiore filio assumto, ut primum provinciam attigit, proximas quoque convertit in se, correcta statim castrorum disciplina, unoque et altero proelio tam constanter inito, ut in oppugnatione castelli lapidis ictum genu, scuto sagittas aliquot exceperit.

V. Post Neronem Galbamque, Othone atque Vitellio de principatu certantibus, in spem Imperii venit, iam pridem sibi per haec ostenta conceptam. In suburbano Flaviorum quercus antiqua, quae erat Marti sacra, per tres Vespasiae partus, singulos repente ramos a frutice dedit, haud dubia signa futuri cuiusque fati: primum, exilem et cito arefactum; ideoque puella nata non perannavit: secundum, praevalidum ac prolixum, et qui magnam felicitatem portenderet: tertium vero, instar arboris. Quare patrem Sabinum ferunt haruspicio insuper confirmatum renuntiasse matri, *Nepotem ei Caesarem genitum*: nec illam quidquam aliud, quam cachinnasse, mirantem, *Quod adhuc se mentis compote deliraret iam filius suus.* Mox cum Aedilem eum C. Caesar, succensens propter curam verrendis viis non adhibitam, luto iussisset oppleri, congesto per milites in praetextae sinum, non defuerunt, qui interpretarentur, quandoque proculcatam desertamque rempublicam civili aliqua perturbatione in tutelam eius, ac velut in gremium, deven-

turam. Prandente eo quondam canis extrarius e trivio manum humanam intulit, mensaeque subiecit. Coenante rursus, bos arator decusso iugo, triclinium irrupit, ac fugatis ministris, quasi repente defessus, procidit ad ipsos accumbentis pedes, cervicemque submisit. Arbor quoque cupressus in agro avito sine ulla vi tempestatis evulsa radicitus atque prostrata, insequenti die viridior ac firmior resurrexit. At in Achaia somniavit, initium sibi suisque felicitatis futurum, simul ac dens Neroni exemtus esset: evenitque, ut sequenti die progressus in atrium medicus dentem ei ostenderet tantum quod exemtum. Apud Iudaeam Carmeli Dei oraculum consulentem ita confirmavere sortes, ut quidquid cogitaret volveretque animo, quamlibet magnum, id esse proventurum pollicerentur. Et unus ex nobilibus captivis Iosephus, cum coniiceretur in vincula, constantissime asseveravit, fore ut ab eodem brevi solveretur, verum iam Imperatore. Nuntiabantur et ex urbe praesagia, Neronem diebus ultimis monitum per quietem, ut thensam Iovis optimi maximi e sacrario in domum Vespasiani, et inde in Circum deduceret: ac non multo post, comitia secundi Consulatus ineunte Galba, statuam Divi Iulii ad Orientem sponte conversam: acieque Betriacensi, prius quam committeretur, duas aquilas in conspectu omnium conflixisse; victaque altera, supervenisse tertiam a Solis ortu, ac victricem abegisse.

VI. Nec tamen quidquam ante tentavit, promtissimis atque etiam instantibus suis, quam solicitatus quorundam et ignotorum et absentium fortuito favore,

Moesiaci exercitus bina e tribus legionibus millia auxilio missa Othoni, postquam iter ingressis nuntiatum est, victum eum, ac vim vitae suae attulisse, nihilo secius Aquileiam usque perseveraverunt, quasi rumori minus crederent. Ibi per occasionem ac licentiam omni rapinarum genere grassati, cum timerent, ne sibi reversis reddenda ratio ac subeunda poena esset, consilium inierunt eligendi creandique Imperatoris. *Neque enim deteriores esse, aut Hispaniensi exercitu, qui Galbam, aut praetoriano, qui Othonem, aut Germaniciano, qui Vitellium fecissent.* Propositis itaque nominibus Legatorum consularium, quot ubique tunc erant, cum ceteros alium alia de causa improbarent, et quidam e legione tertia, quae sub exitu Neronis translata ex Syria in Moesiam fuerat, Vespasianum laudibus ferrent: assensere cuncti, nomenque eius vexillis omnibus sine mora inscripserunt. Et tunc quidem compressa res est, revocatis ad officium numeris parumper. Ceterum, divulgato facto, Tiberius Alexander praefectus Aegypti primus in verba Vespasiani legiones adegit Kalendis Iulii: qui Principatus dies in posterum observatus est. Iudaicus deinde exercitus quinto Nonas Iulias apud ipsum iuravit. Plurimum coeptis contulerunt, iactatum exemplar epistolae, verae, sive falsae, defuncti Othonis ad Vespasianum, extrema obtestatione ultionem mandantis, et ut reipublicae subveniret, hortantis: simul rumor dissipatus, destinasse Vitellium victorem permutare hiberna legionum, et Germanicas transferre in Orientem ad securiorem melioremque militiam: praeterea ex praesidibus provinciarum Licinius Mu-

cianus, et e regibus Vologesus Parthus; ille, deposita simultate, quam in id tempus ex aemulatione non obscure gerebat, Syriacum promisit exercitum; hic quadraginta millia sagittariorum.

VII. Suscepto igitur civili bello, ac ducibus copiisque in Italiam praemissis, interim Alexandriam transiit, ut claustra Aegypti obtineret. Hic cum de firmitate Imperii capturus auspicium, aedem Serapidis submotis omnibus solus intrasset, ac propitiato multum Deo, tandem se convertisset, verbenas, coronasque, et panificia, ut illic assolet, Basilides libertus obtulisse ei visus est: quem neque admissum a quoquam, et iam pridem propter nervorum valetudinem vix ingredi, longeque abesse constabat. Ac statim advenere literae, fusas apud Cremonam Vitellii copias, ipsum in urbe interemtum nuntiantes. Auctoritas et quasi maiestas quaedam, ut scilicet inopinato et adhuc novo Principi deerat: haec quoque accessit. E plebe quidam luminibus orbatus, item alius debili crure, sedentem pro tribunali pariter adierunt, orantes opem valetudinis, demonstratam a Serapide per quietem: restituturum oculos, si inspuisset; confirmaturum crus, si dignaretur calce contingere. Cum vix fides esset, rem ullo modo successuram, ideoque ne experiri quidem auderet: extremo hortantibus amicis, palam pro concione utrumque tentavit, nec eventus defuit. Per idem tempus Tegeae in Arcadia, instinctu vaticinantium, effossa sunt sacrato loco vasa operis antiqui, atque in iis assimilis Vespasiano imago.

VIII. Talis, tantaque cum fama in urbem reversus,

acto de Iudaeis triumpho, Consulatus octo veteri addidit. Suscepit et Censuram: ac per totum Imperii tempus nihil habuit antiquius, quam prope afflictam nutantemque rempublicam stabilire primo, deinde et ornare. Milites, pars victoriae fiducia, pars ignominiae dolore, ad omnem licentiam audaciamque processerant. Sed et provinciae, civitatesque liberae, nec non et regna quaedam tumultuosius inter se agebant. Quare Vitellianorum quidem et exauctoravit plurimos, et coërcuit: participibus autem victoriae adeo nihil extra ordinem indulsit, ut etiam legitima praemia non nisi sero persolverit. Ac, ne quam occasionem corrigendi disciplinam praetermitteret, adolescentulum fragrantem unguento, cum sibi pro impetrata Praefectura gratias ageret, nutu aspernatus, voce etiam gravissima increpuit, *Maluissem allium oboluisses:* literasque revocavit. Classiarios vero, qui ab Ostia et Puteolis Romam pedibus per vices commeant, petentes, *constitui aliquid sibi calcearii nomine:* quasi parum esset, sine responso abegisse, iussit posthaec excalceatos cursitare: et ex eo ita cursitant. Achaiam, Lyciam, Rhodum, Byzantium, Samum, libertate ademta, item Thraciam, Ciliciam, et Commagenen, ditionis regiae usque ad id tempus, in provinciarum formam redegit. Cappadociae propter assiduos Barbarorum incursus legiones addidit, consularemque rectorem imposuit, pro equite Romano. Deformis urbs veteribus incendiis ac ruinis erat: vacuas areas occupare et aedificare, si possessores cessarent, cuicunque permisit. Ipse restitutionem Capitolii aggressus, ruderibus purgandis manus primus

admovit, ac ſuo collo quaedam extulit: aerearumque tabularum tria millia, quae ſimul conflagraverant, reſtituenda ſuſcepit, undique inveſtigatis exemplaribus, inſtrumentum Imperii pulcherrimum ac vetuſtiſſimum; quo continebantur paene ab exordio urbis Senatusconſulta, plebiſcita de ſocietate et foedere, ac privilegio cuicunque conceſſis.

IX. Fecit et nova opera, templum Pacis foro proximum, Divique Claudii in Coelio monte, coeptum quidem ab Agrippina, ſed a Nerone prope funditus deſtructum: item Amphitheatrum urbe media, ut deſtinaſſe compererat Auguſtum. Ampliſſimos ordines, et exhauſtos caede varia, et contaminatos veteri negligentia, purgavit: ſupplevitque, recenſito Senatu et equite: ſubmotis indigniſſimis, et honeſtiſſimo quoque Italicorum ac provincialium allecto. Atque, uti notum eſſet, utrumque ordinem non tam libertate inter ſe, quam dignitate differre, de iurgio quodam Senatoris equitiſque Romani ita pronuntiavit: *Non oportere maledici Senatoribus, remaledici civile faſque eſſe.*

X. Litium ſeries ubique maiorem in modum excreverant, manentibus antiquis, intercapedine iuriſdictionis, accedentibus novis, ex conditione tumultuque temporum. Sorte elegit, per quos rapta bello reſtituerentur, quique iudicia centumviralia, quibus peragendis vix ſuffectura litigatorum aetas videbatur, extra ordinem diiudicarent, redigerentque ad breviſſimum numerum.

XI. Libido atque luxuria, coërcente nullo, invaluerat. Auctor Senatui fuit decernendi, ut quae ſe

alieno ſervo iunxiſſet, ancilla haberetur: neve filiorum familias foeneratoribus exigendi crediti ius unquam eſſet; hoc eſt, ne poſt patrum quidem mortem. Ceteris in rebus ſtatim ab initio Principatus uſque ad exitum, civilis et clemens.

XII. Mediocritatem priſtinam neque diſſimulavit unquam, ac frequenter etiam prae ſe tulit. Quin et conantes quoſdam originem Flavii generis ad conditores Reatinos, comitemque Herculis*, cuius monumentum exſtat via Salaria, referre, irriſit ultro. Adeoque nihil ornamentorum extrinſecus cupide appetivit, ut triumphi die, fatigatus tarditate et taedio pompae, non reticuerit, *merito ſe plecti, qui triumphum, quaſi aut debitum maioribus ſuis, aut ſperatum unquam ſibi, tam inepte ſenex concupiſſet.* Ac ne Tribunitiam quidem poteſtatem, et Patris patriae appellationem niſi ſero recepit. Nam conſuetudinem ſalutantes ſcrutandi, manente adhuc bello civili, omiſerat.

XIII. Amicorum libertatem, cauſidicorum figuras, ac philoſophorum contumaciam leniſſime tulit. Licinium Mucianum notae impudicitiae, ſed meritorum fiducia, minus ſui reverentem, nunquam niſi clam, et hactenus retaxare ſuſtinuit, ut apud communem aliquem amicum querens, adderet clauſulae, *Ego tamen vir ſum.* Salvium Liberalem in defenſione divitis rei auſum dicere, *Quid ad Caeſarem, ſi Hipparchus ſeſtertium millies habet?* et ipſe laudavit. Demetrium Cynicum, in itinere obvium ſibi poſt damnationem, ac neque aſſurgere, neque ſalutare ſe dignantem, oblatrantem etiam neſcio quid, ſatis habuit *Canem* appellare.

XIV. Offensarum inimicitiarumque minime memor exsecutorve, Vitellii hostis sui filiam splendidissime maritavit, dotavitque etiam et instruxit. Trepidum eum interdicta aula sub Nerone, quaerentemque quidnam ageret, aut quo abiret, quidam ex officio admissionis simul expellens, *Abire Morboniam* iusserat. In hunc postea deprecantem haud ultra verba excanduit, et quidem totidem fere atque eadem. Nam ut suspicione aliqua vel metu ad perniciem cuiusquam compelleretur tantum abfuit, ut monentibus amicis cavendum esse Metium Pomposianum, quod vulgo crederetur genesin habere Imperatoriam, insuper Consulem fecerit, spondens, quandoque beneficii memorem futurum.

XV. Non temere quis punitus insons reperietur, nisi absente eo et ignaro, aut certe invito atque decepto. Helvidio Prisco, qui et reversum ex Syria solus, privato nomine *Vespasianum* salutaverat, et in praetura omnibus edictis sine honore ac mentione ulla transmiserat, non ante succensuit, quam altercationibus insolentissimis paene in ordinem redactus. Hunc quoque, quamvis relegatum primo, deinde et interfici iussum, magni aestimavit servare quoquo modo, missis qui percussores revocarent: et servasset, nisi iam periisse falso renuntiatum esset. Ceterum neque caede cuiusque unquam laetatus, iustis suppliciis illacrimavit etiam et ingemuit.

XVI. Sola est, in qua merito culpetur, pecuniae cupiditas. Non enim contentus, omissa sub Galba vectigalia revocasse, nova et gravia addidisse, auxisse tributa provinciis, nonnullis et duplicasse: negotia-

tiones quoque, vel privato pudendas, propalam exercuit, coëmendo quaedam tantum, ut pluris poſtea diſtraheret. Ne candidatis quidem honores, reiſve, tam innoxiis, quam nocentibus, abſolutiones venditare cunctatus eſt. Creditur etiam procuratorum rapaciſſimum quemque ad ampliora officia ex induſtria ſolitus promovere, quo locupletiores mox condemnaret: quibus quidem vulgo *pro ſpongiis* dicebatur *uti*, quod quaſi et ſiccos madefaceret, et exprimeret humentes. Quidam natura cupidiſſimum tradunt, idque exprobratum ei a ſene bubulco, qui negata ſibi gratuita libertate, quam Imperium adeptum ſuppliciter orabat, proclamaverit, *Vulpem pilum mutare, non mores.* Sunt contra, qui opinentur, ad manubias et rapinas neceſſitate compulſum, ſumma aerarii fiſcique inopia: de qua teſtificatus ſit initio ſtatim Principatus, profeſſus, *Quadringenties millies opus eſſe, ut reſpublica ſtare poſſet.* Quod et veriſimilius videtur, quando et male partis optime uſus eſt.

XVII. In omne hominum genus liberaliſſimus, explevit cenſum ſenatorium: conſulares inopes quingenis ſeſtertiis annuis ſuſtentavit: plurimas per totum orbem civitates, terrae motu aut incendio afflictas, reſtituit in melius.

XVIII. Ingenia et artes vel maxime fovit: primus e fiſco Latinis Graeciſque Rhetoribus annua centena conſtituit. Praeſtantes poëtas, nec non et artifices, Coae Veneris, item Coloſſi refectorem, inſigni congiario magnaque mercede donavit: mechanico quoque, grandes columnas exigua impenſa perducturum in Capitolium pollicenti, praemium pro commento

non mediocre obtulit, operam remisit, praefatus, *Sineret se plebeculam pascere.*

XIX. Ludis per quos scena Marcelliani Theatri restituta dedicabatur, vetera quoque acroamata revocaverat. Apollinari tragoedo quadringenta: Terpno Diodoroque citharoedis, ducena: nonnullis centena: quibus minimum, quadragena sestertia super plurimas coronas aureas dedit. Sed et convivabatur assidue, ac saepius recta et dapsile, ut macellarios adiuvaret. Sicut Saturnalibus dabat viris apophoreta, ita et Kalendis Martii feminis: et tamen ne sic quidem pristinae cupiditatis infamia caruit. Alexandrini *Cybiosacten* eum vocare perseveraverunt, cognomine unius e regibus suis turpissimarum sordium. Sed et in funere Favor archimimus personam eius ferens, imitansque, ut est mos, facta ac dicta vivi, interrogatis palam Procuratoribus, *Quanti funus & pompa constaret?* ut audiit, *sestertio centies*, exclamavit, *Centum sibi sestertia darent, ac se vel in Tiberim proiicerent.*

XX. Statura fuit quadrata, compactis firmisque membris, vultu veluti nitentis. Unde quidam urbanorum non infacete: siquidem petenti, *ut & in se aliquid diceret: Dicam*, inquit, *cum ventrem exonerare desieris.* Valetudine prosperrima usus est, quamvis ad tuendam eam nihil amplius quam fauces ceteraque membra sibimet ad numerum in sphaeristerio defricaret, inediamque unius diei per singulos menses interponeret.

XXI. Ordinem vitae fere hunc tenuit. In Principatu maturius semper, ac de nocte evigilabat: deinde perlectis epistolis, officiorumque omnium breviariis,

amicos admittebat: ac dum ſalutabatur, et calceabat ipſe ſeſe, et amiciebat: poſtque deciſa quaecunque obveniſſent negotia, geſtationi, et inde quieti vacabat, accubante aliqua pallacarum, quas in defunctae locum Caenidis plurimas conſtituerat: a ſecreto in balneum tricliniumque tranſibat. Nec ullo tempore facilior, aut indulgentior traditur: eaque momenta domeſtici ad aliquid petendum magnopere captabant.

XXII. Super coenam autem et ſuper aleas communiſſimus, multa ioco tranſigebat. Erat enim dicacitatis plurimae, et ſic ſcurrilis ac ſordidae, ut ne praetextatis quidem verbis abſtineret. Et tamen nonnulla eius facetiſſima exſtant: in quibus et haec: Meſtrium Florum Conſularem, admonitus ab eo, *plauſtra* potius, quam *ploſtra* dicenda, die poſtero *Flaurum* ſalutavit. Expugnatus autem a quadam, quaſi amore ſui deperiret, cum perductae pro concubitu ſeſtertia quadraginta donaſſet, admonente diſpenſatore, quemadmodum ſummam rationibus vellet inferri, *Veſpaſiano*, inquit, *adamato*.

XXIII. Utebatur et verſibus Graecis tempeſtive ſatis, et de quodam procerae ſtaturae, improbiuſque nato:

Μακρὰ βιβὰς, κραδάων δολιχόσκιον ἔγχος.

Et de Cerulo liberto, qui dives admodum ob ſubterfugiendum quandoque ius fiſci, ingenuum ſe et Lachetem mutato nomine coeperat ferre, ὦ Λάχης, Λάχης, ἐπὰν ἀποθάνῃς, αὖθις ἐξαρχῆς ἔσῃ Κήρυλος. Maxime tamen dicacitatem in deformibus lucris affectabat; ut invidiam aliqua cavillatione dilueret, trans-

ferretque ad ſales. Quendam e caris miniſtris, diſpenſationem cuidam, quaſi fratri, petentem cum diſtuliſſet, ipſum candidatum ad ſe vocavit; exactaque pecunia, quantam is cum ſuffragatore ſuo pepigerat, ſine mora ordinavit. Interpellanti mox miniſtro, *Alium tibi*, ait, *quaere fratrem: hic, quem tuum putas, meus eſt.* Mulionem in itinere quodâm ſuſpicatus ad calceandas mulas deſiluiſſe, ut adeunti litigatori ſpatium moramque praeberet, interrogavit, *Quanti calceaſſet?* pactuſque eſt lucri partem. Reprehendenti filio Tito, quod etiam urinae vectigal commentus eſſet, pecuniam ex prima penſione admovit ad nares, ſciſcitans, *Num odore offenderetur*, et illo negante, *Atqui*, inquit, *e lotio eſt.* Nuntiantes legatos, *decretam ei publice non mediocris ſummae ſtatuam coloſſeam*, iuſſit vel continuo ponere, cavam manum oſtentans, et *paratam baſin* dicens. Ac ne in metu quidem ac periculo mortis extremo abſtinuit iocis. Nam cum inter prodigia cetera, Mauſoleum Caeſarum derepente patuiſſet, et ſtella in coelo crinita apparuiſſet: alterum ad Iuliam Calvinam e gente Auguſti pertinere dicebat; alterum ad Parthorum regem, qui capillatus eſſet. Prima quoque morbi acceſſione, *Vae*, inquit, *puto, Deus fio.*

XXIV. Conſulatu ſuo nono tentatus in Campania motiunculis levibus, ac protinus urbe repetita, Cutilias, ac Reatina rura, ubi aeſtivare quotannis ſolebat, petiit. Hic, cum ſuper urgentem valetudinem creberrimo frigidae aquae uſu etiam inteſtina vitiaſſet, nec eo minus muneribus Imperatoriis ex conſuetudine fungeretur, ut etiam legationes audiret cu-

bans, alvo repente uſque ad defectionem ſoluta, *Imperatorem*, ait, *ſtantem mori oportere.* Dumque conſurgit, ac nititur, inter manus ſublevantium exſtinctus eſt VIII Kalendas Iul. annum agens aetatis ſexageſimum ac nonum, ſuperque menſem ac diem ſeptimum.

XXV. Convenit inter omnes, tam certum eum de ſua ſuorumque genitura ſemper fuiſſe, ut poſt aſſiduas in ſe coniurationes auſus ſit affirmare Senatui, *aut filios ſibi ſucceſſuros, aut neminem.* Dicitur etiam vidiſſe quondam per quietem ſtateram in media parte veſtibuli Palatinae domus poſitam examine aequo; cum in altera lance Claudius et Nero ſtarent, in altera ipſe ac filii. Nec res fefellit: quando totidem annis, parique temporis ſpatio utrique imperaverunt.

C. SUETONII
TRANQUILLI
TITUS FLAVIUS
VESPASIANUS
AUGUSTUS.

C. SUETONII TRANQUILLI

TITUS FLAVIUS VESPASIANUS AUGUSTUS.

Caput I.

Titus, cognomine paterno, amor ac deliciae generis humani, (tantum illi ad promerendam omnium voluntatem, vel ingenii, vel artis, vel fortunae ſuperfuit, et quod difficillimum eſt, in imperio, quando privatus, atque etiam ſub patre Principe, ne odio quidem, nedum vituperatione publica caruit) natus eſt tertio Kalendas Ianuarias, inſigni anno Caiana nece, prope Septizonium, ſordidis aedibus, cubiculo vero perparvo et obſcuro: nam manet adhuc et oſtenditur.

II. Educatus in aula cum Britannico ſimul, ac paribus diſciplinis, et apud eoſdem magiſtros inſtitutus. Quo quidem tempore, aiunt, Metopoſcopum a Narciſſo Claudii liberto adhibitum, ut Britannicum inſpiceret, conſtantiſſime affirmaſſe: illum quidem nullo modo, ceterum Titum, qui tunc prope adſtabat,

utique imperaturum. Erant autem adeo familiares, ut de potione, qua Britannicus hauſta periit, Titus quoque iuxta cubans guſtaſſe credatur, gravique morbo afflictatus diu. Quorum omnium mox memor, ſtatuam ei auream in Palatio poſuit, et alteram ex ebore equeſtrem, quae Circenſi pompa hodieque praefertur, dedicavit, proſecutuſque eſt.

III. In puero ſtatim corporis animique dotes exſplenduerunt: magiſque ac magis deinceps per aetatis gradus, forma egregia, et cui non minus auctoritatis ineſſet, quam gratiae; quanquam neque procera ſtatura, et ventre paulo proiectiore; praecipuum robur, memoria ſingularis, docilitas ad omnes fere, tum belli, tum pacis artes. Armorum et equitandi peritiſſimus, Latine Graeceque, vel in orando, vel in fingendis poëmatibus, promtus et facilis, ad extemporalitatem uſque: ſed ne muſicae quidem rudis, ut qui cantaret et pſalleret iucunde ſcienterque. E pluribus comperi, notis quoque excipere velociſſime ſolitum, cum amanuenſibus ſuis per ludum iocumque certantem, imitarique chirographa, quaecunque vidiſſet, ac profiteri ſaepe, *Se maximum falſarium eſſe potuiſſe.*

IV. Tribunus militum, et in Germania, et in Britannia meruit, ſumma induſtriae, nec minore modeſtiae, fama: ſicut apparet, et ſtatuarum, et imaginum eius multitudine, ac titulis per utramque provinciam. Poſt ſtipendia foro operam dedit, honeſtam magis, quam aſſiduam. Eodemque tempore Arricidiam Tertullo patre equite Romano, ſed Praefecto quondam praetorianarum cohortium, duxit uxorem: et in de-

functae locum Marciam Fulviam splendidi generis; cum qua, sublata filia, divortium fecit. Ex Quaesturae deinde honore legioni praepositus, Taricheas et Gamalam urbes validissimas Iudaeae in potestatem redegit: equo quadam acie sub feminibus amisso, alteroque inscenso, cuius rector contra se dimicans occubuerat.

V. Galba mox tenente rempublicam, missus ad gratulandum, quaqua iret, convertit homines: quasi adoptionis gratia arcesseretur. Sed ubi turbari rursus cuncta sensit, rediit ex itinere: aditoque Paphiae Veneris oraculo, dum de navigatione consulit, etiam de Imperii spe confirmatus est. Cuius brevi compos, et ad perdomandam Iudaeam relictus, novissima Hierosolymorum oppugnatione, septem propugnatores totidem sagittarum confecit ictibus: cepitque eam natali filiae suae, tanto militum gaudio ac favore, ut in gratulatione Imperatorem eum consalutaverint, et subinde decedentem provincia detinuerint, suppliciter, nec non et minaciter efflagitantes, *aut remaneret, aut secum omnes pariter abduceret.* Unde nata suspicio est, quasi desciscere a patre, Orientisque regnum sibi vindicare tentasset. Quam suspicionem auxit, postquam Alexandriam petens, in consecrando apud Memphim bove Api diadema gestavit: de more quidem rituque priscae religionis: sed non deerant, qui secus interpretarentur. Quare festinans in Italiam, cum Rhegium, dehinc Puteolos, oneraria nave appulisset, Romam inde contendit expeditissimus; inopinantique patri, velut arguens rumorum de se temeritatem, *Veni*, inquit, *pater*, *veni.*

VI. Neque ex eo destitit, participem atque etiam tutorem Imperii agere. Triumphavit cum patre, Censuramque gessit una. Eidem collega, et in Tribunitia potestate, et in septem Consulatibus fuit. Receptaque ad se prope omnium officiorum cura, cum patris nomine et epistolas ipse dictaret, et edicta conscriberet, orationesque in Senatu recitaret etiam Quaestoris vice, Praefecturam quoque praetorii suscepit, nunquam ad id tempus, nisi ab equite Romano administratam; egitque aliquanto incivilius et violentius: siquidem suspectissimum quemque sibi, submissis qui per theatra et castra, quasi consensu ad poenam deposcerent, haud cunctanter oppressit. In his A. Caecinam consularem virum, vocatum ad coenam, ac vix dum triclinio egressum, confodi iussit: sane urgente discrimine, cum etiam chirographum eius praeparatae apud milites concionis deprehendisset. Quibus rebus sicut in posterum securitati satis cavit, ita ad praesens plurimum contraxit invidiae: ut non temere quis, tam adverso rumore, magisque invitis omnibus, transierit ad Principatum.

VII. Praeter saevitiam, suspecta in eo etiam luxuria erat; quod ad mediam noctem comissationes cum profusissimo quoque familiarium extenderet. Nec minus libido, propter exoletorum et spadonum greges, propterque insignem reginae Berenices amorem, cui etiam nuptias pollicitus ferebatur. Suspecta et rapacitas; quod constabat, in cognitionibus patris nundinari praemiarique solitum. Denique propalam alium Neronem et opinabantur, et praedicabant. At illi ea fama pro bono cessit, conversaque est in maximas

laudes; neque ullo vitio reperto, et contra virtutibus summis. Convivia instituit iucunda magis, quam profusa. Amicos elegit, quibus etiam post eum Principes, ut et sibi et reipublicae necessariis, acquieverunt; praecipueque sunt usi. Berenicem statim ab urbe dimisit, invitus invitam. Quosdam e gratissimis delicatorum, quanquam tam artifices saltationis, ut mox scenam tenuerint, non modo fovere prolixius, sed spectare in publico omnino coetu supersedit. Nulli civium quidquam ademit: abstinuit alieno, ut si quis unquam: ac ne concessas quidem ac solitas collationes recepit. Et tamen nemine ante se munificentia minor. Amphitheatro dedicato, thermisque iuxta celeriter exstructis, munus edidit apparatissimum largissimumque. Dedit et navale proelium in veteri naumachia: ibidem et gladiatores: atque uno die quinque millia omne genus ferarum.

VIII. Natura autem benevolentissimus, cum ex instituto Tiberii omnes dehinc Caesares beneficia, a superioribus concessa principibus, aliter rata non haberent, quam si eadem iisdem et ipsi dedissent: primus praeterita omnia uno confirmavit edicto; nec a se peti passus est. In ceteris vero desideriis hominum obstinatissime tenuit, ne quem sine spe dimitteret. Quin et admonentibus domesticis, *quasi plura polliceretur, quam praestare posset: Non oportere*, ait, *quenquam a sermone Principis tristem discedere.* Atque etiam recordatus quondam super coenam, quod nihil cuiquam toto die praestitisset, memorabilem illam, meritoque laudatam vocem edidit: *Amici, diem perdidi.* Populum in primis universum tanta per omnes occa-

ſiones comitate tractavit, ut propoſito gladiatorio munere, *Non ad ſuum, ſed ad ſpectantium arbitrium editurum ſe profeſſus ſit.* Et plane ita fecit. Nam neque negavit quidquam petentibus; et ut, quae vellent, peterent, ultro adhortatus eſt. Quin et ſtudium armaturae Thracum prae ſe ferens, ſaepe cum populo, et voce et geſtu, ut fautor, cavillatus eſt: verum maieſtate ſalva, nec minus aequitate. Ne quid popularitatis praetermitteret, nonnunquam in thermis ſuis, admiſſa plebe, lavit. Quaedam ſub eo fortuita ac triſtia acciderunt: ut conflagratio Veſevi montis in Campania; et incendium Romae, per triduum, totidemque noctes; item peſtilentia, quanta non temere alias. In his tot adverſis ac talibus, non modo Principis ſollicitudinem, ſed et parentis affectum unicum praeſtitit: nunc conſolando per edicta, nunc opitulando, quatenus ſuppeteret facultas. Curatores reſtituendae Campaniae e conſularium numero ſorte duxit. Bona oppreſſorum in Veſevo, quorum heredes non exſtabant, reſtitutioni afflictarum civitatum attribuit. Urbis incendio nihil, niſi ſibi, publice periſſe teſtatus, cuncta praetoriorum ſuorum ornamenta operibus ac templis deſtinavit: praepoſuitque complures ex equeſtri ordine, quo quaeque maturius peragerentur. Medendae valetudini, leniendiſque morbis, nullam divinam humanamque opem non adhibuit, inquiſito omni ſacrificiorum remediorumque genere. Inter adverſa temporum, et delatores mandatoreſque erant, ex licentia veteri. Hos aſſidue in foro flagellis ac fuſtibus caeſos, ac noviſſime traductos per Amphitheatri arenam, partim ſubiici in ſervos, ac vae-

nire, imperavit; partim in asperrimas insularum avehi. Utque etiam similia quandoque ausuros perpetuo coërceret, vetuit inter cetera, de eadem re pluribus legibus agi, quaerive de cuiusquam defunctorum statu, ultra certos annos.

IX. Pontificatum maximum ideo se professus accipere, ut puras servaret manus, fidem praestitit: nec auctor posthac cuiusquam necis, nec conscius, quamvis interdum ulciscendi causa non deesset; sed *Periturum se potius, quam perditurum*, adiurans. Duos patricii generis convictos in affectatione Imperii, nihil amplius quam ut desisterent monuit, dicens, *Principatum fato dari:* si quid praeterea desiderarent, promittens se tributurum: et confestim quidem ad alterius matrem, quae procul aberat, cursores suos misit, qui anxiae filium salvum nuntiarent. Ceterum ipsos non solum familiari coenae adhibuit, sed et insequenti die gladiatorum spectaculo circa se ex industria collocatis, oblata sibi ferramenta pugnantium inspicienda porrexit. Dicitur etiam, cognita utriusque genitura, *Imminere ambobus periculum*, affirmasse, *venturum quandoque & ab alio:* sicut evenit. Fratrem insidiari sibi non desinentem, sed paene ex professo sollicitantem exercitus, meditantem fugam, nec occidere, neque seponere, ac ne in minore quidem honore habere sustinuit: sed, ut a primo Imperii die, consortem successoremque testari perseveravit; nonnunquam secreto lacrimis et precibus orans, *Ut tandem mutuo erga se animo vellet esse.*

X. Inter haec morte praeventus est, maiore hominum damno, quam suo. Spectaculis absolutis, in

quorum ſine populo coram ubertim fleverat, Sabinos petit aliquanto triſtior, quod ſacrificanti hoſtia aufugerat, quodque tempeſtate ſerena tonuerat. Deinde ad primam ſtatim manſionem febrim nactus, cum inde lectica transferretur, ſuſpexiſſe dicitur dimotis plagulis coelum, multumque conqueſtus, *Eripi ſibi vitam immerenti. Neque enim exſtare ullum ſuum factum poenitendum, excepto dumtaxat uno.* Id quale fuerit, neque ipſe tunc prodidit, neque cuiquam facile ſuccurrat. Quidam opinantur, conſuetudinem recordatum, quam cum fratris uxore habuerit. Sed nullam habuiſſe, perſancte Domitia iurabat; haud negatura, ſi qua omnino fuiſſet: immo etiam gloriatura, quod illi promtiſſimum erat in omnibus probris.

XI. Exceſſit in eadem, qua pater, villa, Idibus Septembris, poſt biennium ac menſes duos, dieſque viginti, quam ſucceſſerat patri, altero et quadrageſimo aetatis anno. Quod ut palam factum eſt, non ſecus atque in domeſtico luctu moerentibus publice cunctis, Senatus prius quam edicto convocaretur, ad Curiam concurrit; obſeratiſque adhuc foribus, deinde apertis, tantas mortuo gratias egit, laudeſque, quantas congeſſit ne vivo quidem unquam, atque praeſenti.

C. SUETONII TRANQUILLI

TITUS FLAVIUS DOMITIANUS AUGUSTUS.

C. SUETONII TRANQUILLI TITUS FLAVIUS DOMITIANUS AUGUSTUS.

CAPUT I.

Domitianus natus eſt nono Kalendas Novembris, patre conſule deſignato, inituroque menſe inſequenti honorem, regione urbis ſexta, ad Malum Punicum, domo, quam poſtea in templum gentis Flaviae convertit. Pubertatis ac primae adoleſcentiae tempora, tanta inopia tantaque infamia geſſiſſe fertur, ut nullum vas argenteum in uſu haberet: ſatiſque conſtat, Clodium Pollionem praetorium virum, in quem eſt poëma Neronis, quod inſcribitur *Luſcio*, chirographum eius conſervaſſe, et nonnunquam protuliſſe, noctem ſibi pollicentis: nec defuerunt, qui affirmarent, corruptum Domitianum et a Nerva ſucceſſore mox ſuo. Bello Vitelliano confugit in Capitolium cum patruo Sabino, ac parte praeſentium copiarum: ſed irrumpentibus adverſariis, et ardente templo, apud aedituum clam pernoctavit: ac mane Iſiaci celatus habitu, interque ſacrificulos vanae ſu-

perſtitionis, cum ſe trans Tiberim ad condiſcipuli ſui matrem comite uno contuliſſet, ita latuit, ut ſcrutantibus, qui veſtigia ſubſecuti erant, deprehendi non potuerit. Poſt victoriam demum progreſſus, et Caeſar conſalutatus, honorem Praeturae urbanae cum conſulari poteſtate ſuſcepit titulo tenus: nam iuriſdictionem ad collegam proximum tranſtulit. Ceterum omnem vim dominationis tam licenter exercuit, ut iam tum, qualis futurus eſſet, oſtenderet. Ne exſequar ſingula, contrectatis multorum uxoribus, Domitiam Longinam, Aelio Lamiae nuptam, etiam in matrimonium abduxit: atque uno die ſuper viginti officia urbana aut peregrina diſtribuit; mirari ſe, Veſpaſiano dictitante, *quod ſucceſſorem non & ſibi mitteret.*

II. Expeditionem quoque in Galliam Germaniaſque, neque neceſſariam, et diſſuadentibus paternis amicis, inchoavit, tantum ut fratri ſe et operibus, et dignatione adaequaret. Ob haec correptus, quo magis aetatis et conditionis admoneretur, habitabat cum patre una, ſellamque eius ac fratris, quoties prodirent, lectica ſequebatur: ac triumphum utriuſque Iudaicum equo albo comitatus eſt. In ſex Conſulatibus, non niſi unum ordinarium geſſit, eumque cedente et ſuffragante fratre. Simulavit et ipſe mire modeſtiam: in primiſque poëticae ſtudium, tam inſuetum antea ſibi, quam poſtea ſpretum et abiectum: recitavitque etiam publice. Nec tamen eo ſecius, cum Vologeſus Parthorum rex auxilia adverſus Alanos, ducemque alterum ex Veſpaſiani liberis depopoſciſſet, omni ope contendit, ut ipſe potiſſimum mitteretur. Et quia diſcuſſa res eſt, alios Orientis reges, ut idem poſtula-

rent, donis ac pollicitationibus ſollicitare tentavit. Patre defuncto, diu cunctatus, an duplum donativum militi offerret, nunquam iactare dubitavit, *relictum ſe participem Imperii, ſed fraudem teſtamento adhibitam.* Neque ceſſavit ex eo inſidias ſtruere fratri clam, palam: quoad correptum gravi valetudine, prius quam plane efflaret animam, pro mortuo deſeri iuſſit: defunctumque nullo, praeterquam conſecrationis honore dignatus, ſaepe etiam carpſit obliquis orationibus et edictis.

III. Inter initia principatus, quotidie ſecretum ſibi horarum ſumere ſolebat; nec quidquam amplius, quam muſcas captare, ac ſtilo praeacuto configere: ut cuidam interroganti, *eſſetne quis intus cum Caeſare*, non abſurde reſponſum ſit a Vibio Criſpo, *Ne muſca quidem.* Deinde uxorem Domitiam, ex qua in ſecundo ſuo Conſulatu filium tulerat, alteroque anno conſalutaverat ut Auguſtam, eandem Paridis hiſtrionis amore deperditam, repudiavit: intraque breve tempus impatiens diſcidii, quaſi efflagitante populo, reduxit. Circa adminiſtrationem autem Imperii aliquamdiu ſe varium praeſtitit, mixtura aequabili vitiorum atque virtutum; donec virtutes quoque in vitia deflexit: quantum coniectare licet, ſuper ingenii naturam, inopia rapax, metu ſaevus.

IV. Spectacula magnifica aſſidue et ſumtuoſa edidit, non in Amphitheatro modo, verum et in Circo: ubi praeter ſollemnes bigarum quadrigarumque curſus, proelium duplex etiam, equeſtre ac pedeſtre, commiſit: at in Amphitheatro navale quoque. Nam venationes gladiatoreſque, et noctibus ad lychnos:

nec virorum modo pugnas, ſed et feminarum. Praeterea Quaeſtoriis muneribus, quae olim omiſſa revocarat, ita ſemper interfuit, ut populo poteſtatem faceret, bina paria e ſuo ludo poſtulandi, quae noviſſima aulico apparatu induceret. Ac per omne gladiatorum ſpectaculum ante pedes ei ſtabat puerulus coccinatus, parvo portentoſoque capite, cum quo plurimum fabulabatur, nonnunquam ſerio. Auditus eſt certe, dum ex eo quaerit, *Ecquid ſciret, cur ſibi viſum eſſet, ordinatione proxima Aegypto praeficere Metium Rufum.* Edidit navales pugnas paene iuſtarum claſſium, effoſſo et circumſtructo iuxta Tiberim lacu: atque inter maximos imbres perſpectavit. Fecit et ludos ſeculares, computata ratione temporum ab anno, non quo Claudius proxime, ſed quo olim Auguſtus ediderat. In his, Circenſium die, quo facilius centum miſſus peragerentur, ſingulos a ſeptenis ſpatiis ad quina corripuit. Inſtituit et quinquennale certamen, Capitolino Iovi triplex, muſicum, equeſtre, gymnicum, et aliquanto plurium, quam nunc eſt, coronarum. Certabant enim et proſa oratione graece latineque: ac praeter citharoedos chorocithariſtae quoque et pſilocithariſtae: in ſtadio vero curſu etiam virgines. Certamini praeſedit crepidatus, purpureaque amictus toga Graecanica, capite geſtans coronam auream cum effigie Iovis, ac Iunonis, Minervaeque; aſſidentibus Diali ſacerdote, et collegio Flavialium, pari habitu: niſi quod illorum coronis inerat et ipſius imago. Celebrabat et in Albano quotannis Quinquatria Minervae, cui collegium inſtituerat: ex quo ſorte ducti magiſterio fungerentur, ederentque eximias

venationes et ſcenicos ludos, ſuperque oratorum ac poëtarum certamina. Congiarium populo numorum trecenorum ter dedit: atque inter ſpectacula muneris largiſſimum epulum. Septimontiali ſacrorum quidem die, Senatui equitique panariis, plebei ſportellis cum obſonio diſtributis, initium veſcendi primus fecit: dieque proximo omne genus rerum miſſilia ſparſit: et quia pars maior intra Popularia deciderat, quinquagenas teſſeras in ſingulos cuneos equeſtris ac ſenatorii ordinis pronuntiavit.

V. Plurima et ampliſſima opera incendio abſumta reſtituit: in quibus et Capitolium, quod rurſus arſerat: ſed omnia ſub titulo tantum ſuo, ac ſine ulla priſtini auctoris memoria. Novam autem excitavit aedem in Capitolio Cuſtodi Iovi, et forum, quod nunc *Nervae* vocatur: item Flaviae templum gentis, et ſtadium, et odeum, et naumachiam: e cuius poſtea lapide maximus Circus, deuſtis utrinque lateribus, exſtructus eſt.

VI. Expeditiones partim ſponte ſuſcepit, partim neceſſario: ſponte, in Cattos; neceſſario, unam in Sarmatas, legione cum Legato ſimul caeſa, in Dacos duas: primam, Oppio Sabino conſulari oppreſſo, ſecundam, Cornelio Fuſco praefecto cohortium praetorianarum, cui belli ſummam commiſerat. De Cattis Daciſque poſt varia proelia duplicem triumphum egit. De Sarmatis lauream modo Capitolino Iovi retulit. Bellum civile, motum a L. Antonio ſuperioris Germaniae Praeſide, confecit abſens, felicitate mira: cum ipſa dimicationis hora reſolutus repente Rhenus tranſituras ad Antonium copias Barbarorum inhi-

buisset. De qua victoria prius praesagiis, quam nuntiis, comperit. Siquidem ipso, quo dimicatum est, die, statuam eius Romae insignis aquila circumplexa pennis, clangores laetissimos edidit: pauloque post, occisum Antonium, adeo vulgatum est, ut caput quoque eius apportatum vidisse se, plerique contenderent.

VII. Multa etiam in communi rerum usu novavit. Sportulas publicas sustulit, revocata coenarum rectarum consuetudine. Duas Circensibus gregum factiones aurati purpureique panni ad quatuor pristinas addidit. Interdixit histrionibus scenam, intra domum quidem exercendi artem iure concesso. Castrari mares vetuit. Spadonum, qui residui apud mangones erant, pretia moderatus est. Ad summam quandam ubertatem vini, frumenti vero inopiam, existimans nimio vinearum studio negligi arva, edixit: Ne quis in Italia novellaret, utque in provinciis vineta succiderentur, relicta, ubi plurimum, dimidia parte: nec exsequi rem perseveravit. Quaedam ex maximis officiis inter libertinos equitesque Romanos communicavit. Geminari legionum castra prohibuit: nec plus quam mille numos a quoquam ad signa deponi; quod L. Antonius apud duarum legionum hiberna res novas moliens, fiduciam cepisse etiam ex depositorum summa videbatur. Addidit et quartum stipendium militi, aureos ternos.

VIII. Ius diligenter et industrie dixit, plerumque et in foro pro Tribunali extra ordinem. Ambitiosas Centumvirorum sententias rescidit. Recuperatores, ne se perfusoriis assertionibus accommodarent, iden-

tidem admonuit. Numarios iudices cum ſuo quemque conſilio notavit. Auctor et Tribunis plebis fuit, Aedilem ſordidum repetundarum accuſandi, iudiceſque in eum a Senatu petendi. Magiſtratibus quoque urbicis, provinciarumque Praeſidibus coërcendis, tantum curae adhibuit, ut neque modeſtiores unquam, neque iuſtiores exſtiterint : e quibus pleroſque poſt illum reos omnium criminum vidimus. Suſcepta morum correctione, licentiam theatralem promiſcue in equite ſpectandi inhibuit. Scripta famoſa, vulgoque edita, quibus primores viri ac feminae notabantur, abolevit, non ſine auctorum ignominia. Quaeſtorium virum, quod geſticulandi ſaltandique ſtudio teneretur, movit Senatu. Probroſis feminis lecticae uſum ademit, iuſque capiendi legata hereditateſque. Equitem Romanum, ob reductam in matrimonium uxorem, cui dimiſſae adulterii crimen intenderat, eraſit iudicum albo. Quoſdam ex utroque ordine lege Scantinia condemnavit. Inceſta Veſtalium virginum, a patre quoque ſuo et fratre neglecta, varie ac ſevere coërcuit : priora, capitali ſupplicio; poſteriora, more veteri. Nam cum Ocellatis ſororibus, item Varonillae, liberum mortis permiſiſſet arbitrium, corruptoreſque earum relegaſſet : mox Corneliam virginem maximam, abſolutam olim, dehinc longo intervallo repetitam atque convictam, defodi imperavit; ſtupratoreſque virgis in comitio ad necem caedi, excepto praetorio viro; cui, dubia etiam tum cauſa, et incertis quaeſtionibus atque tormentis de ſemet profeſſo, exſilium indulſit. Ac ne qua religio Deûm impune contaminaretur, monumentum, quod libertus

eius e lapidibus templo Capitolini Iovis destinatis filio construxerat, diruit per milites; ossaque et reliquias, quae inerant, mari mersit.

IX. Inter initia usque adeo ab omni caede abhorrebat, ut absente adhuc patre, recordatus Virgilii versum,

Impia quam caesis gens est epulata iuvencis:

edicere destinarit, *Ne boves immolarentur.* Cupiditatis quoque atque avaritiae vix suspicionem ullam, aut privatus unquam, aut Princeps aliquamdiu dedit; immo [e diverso] magna saepe non abstinentiae modo, sed etiam liberalitatis experimenta. Omnes circa se largissime prosecutus, nihil prius aut acrius monuit, quam ne quid sordide facerent. Relictas sibi hereditates ab iis, quibus liberi erant, non recepit. Legatum etiam ex testamento Ruscii Caepionis, qui caverat, *Ut quotannis ingredientibus Curiam Senatoribus certam summam viritim praestaret heres suus*, irritum fecit. Reos, qui ante quinquennium proximum apud aerarium pependissent, universos discrimine liberavit: nec repeti, nisi intra annum, eaque conditione permisit, ut accusatori, qui causam non teneret, exsilium poena esset. Scribas quaestorios, negotiantes ex consuetudine, sed contra Clodiam legem, venia in praeteritum donavit. Subseciva, quae divisis per veteranos agris carptim superfuerunt, veteribus possessoribus, ut usucapta, concessit. Fiscales calumnias, magna calumniantium poena, repressit: ferebaturque vox eius, *Princeps, qui delatores non castigat, irritat.*

X. Sed neque in clementiae, neque in abſtinentiae tenore permanſit: et tamen aliquanto celerius ad ſaevitiam deſcivit, quam ad cupiditatem. Diſcipulum Paridis pantomimi impuberem adhuc, et cum maxime aegrum, quod arte formaque non abſimilis magiſtro videbatur, occidit: item Hermogenem Tarſenſem, propter quaſdam in hiſtoria figuras; librariis etiam, qui eam deſcripſerant, cruci fixis. Patremfamilias, quod *Threcem mirmilloni parem, munerario imparem*, dixerat, detractum e ſpectaculis in arenam, canibus obiecit, cum hoc titulo: *Impie locutus parmularius.* Complures Senatores, in his aliquot Conſulares, interemit: ex quibus Civicam Cerealem in ipſo Aſiae Proconſulatu; Salvidienum Orſitum, Acilium Glabrionem in exſilio, quaſi molitores novarum rerum: ceteros leviſſima quemque de cauſa: Aelium Lamiam, ob ſuſpicioſos quidem, verum et veteres et innoxios iocos; quod poſt abductam uxorem laudanti vocem ſuam, εὐτακτῶ, dixerat: quodque Tito hortanti ſe ad alterum matrimonium reſponderat, μὴ καὶ σὺ γαμῆσαι θέλεις; Salvium Cocceianum, quod Othonis Imperatoris patrui ſui diem natalem celebraverat: Metium Pompoſianum, quod habere Imperatoriam geneſin vulgo ferebatur, et quod depictum orbem terrae in membrana, concioneſque regum ac ducum ex Tito Livio circumferret, quodque ſervis nomina Magonis et Annibalis indidiſſet: Salluſtium Lucullum Britanniae legatum, quod lanceas novae formae appellari *Luculleas* paſſus eſſet: Iunium Ruſticum, quod Paeti Thraſeae et Helvidii Priſci laudes edidiſſet, appellaſſetque eos *ſanctiſſimos viros*: cuius

criminis occasione philosophos omnes urbe Italiaque submovit. Occidit et Helvidium filium, quasi scenico exodio sub persona Paridis et Oenones divortium suum cum uxore taxasset: Flavium Sabinum, alterum e patruelibus, quod eum comitiorum consularium die destinatum, perperam praeco, non *Consulem* ad populum, sed *Imperatorem* pronuntiasset. Verum aliquanto post civilis belli victoriam saevior, plerosque partis adversae, dum etiam latentes conscios investigat, novo quaestionis genere distorsit, immisso per obscoena igne. nonnullis et manus amputavit. Satisque constat, duos solos e notioribus venia donatos, Tribunum laticlavium, et Centurionem: qui se, quo facilius expertes culpae ostenderent, impudicos probaverant; et ob id, neque apud ducem, nec apud milites, ullius momenti esse potuisse.

XI. Erat autem non solum magnae, sed et callidae inopinataeque saevitiae. Actorem summarum, pridie quam cruci figeret, in cubiculum vocavit, assidere in toro iuxta coëgit, securum hilaremque dimisit, partibus etiam de coena dignatus est. Aretinum Clementem Consularem virum, e familiaribus et emissariis suis, capitis condemnaturus, in eadem, vel etiam in maiore gratia habuit, quoad novissime simul gestanti, conspecto delatore eius, *Vis*, inquit, *hunc nequissimum servum cras audiamus?* Et quo contemtius abuteretur patientia hominum, nunquam tristiorem sententiam, sine praefatione clementiae, pronuntiavit: ut non aliud iam certius atrocis exitus signum esset, quam principii lenitas. Quosdam maiestatis reos in Curiam induxerat: et cum praedixisset, *Experturum*

ſe illa die, quam carus Senatui eſſet, facile perfecerat, ut etiam more maiorum puniendi condemnarentur: deinde, atrocitate poenae conterritus, ad leniendam invidiam interceſſit, his verbis: (neque enim ab re fuerit ipſa cognoſcere:) *Permittite, Patres Conſcripti, a pietate veſtra impetrari, quod ſcio, me difficulter impetraturum, ut damnatis liberum mortis arbitrium indulgeatis. Nam & parcetis oculis veſtris, & intelligent me omnes Senatui interfuiſſe.*

XII. Exhauſtus operum ac munerum impenſis, ſtipendioque quod adiecerat, tentavit quidem, ad relevandos caſtrenſes ſumtus, militum numerum diminuere: ſed cum et obnoxium ſe Barbaris per hoc animadverteret, neque eo ſecius in explicandis oneribus haereret, nihil penſi habuit, quin praedaretur omni modo. Bona vivorum et mortuorum uſquequaque, quolibet et accuſatore et crimine, corripiebantur. Satis erat, obiici qualecunque factum dictumve adverſum maieſtatem Principis. Confiſcabantur alieniſſimae hereditates, vel exſiſtente uno, qui diceret, audiſſe ſe ex defuncto, cum viveret, *heredem ſibi Caeſarem eſſe.* Praeter ceteros Iudaicus fiſcus acerbiſſime actus eſt: ad quem deferebantur, qui vel improfeſſi Iudaicam, intra urbem viverent vitam, vel diſſimulata origine impoſita genti tributa non pependiſſent. Interfuiſſe me adoleſcentulum memini, cum a procuratore, frequentiſſimoque conſilio inſpiceretur nonagenarius ſenex, an circumſectus eſſet. Ab iuventa minime civilis animi, confidens etiam, et cum verbis, tum rebus immodicus. Caenidi patris concubinae ex Iſtria reverſae, oſculumque, ut aſſueverat, offe-

renti, manum praebuit. Generum fratris indigne ferens, albatos et ipſum miniſtros habere, proclamavit: Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη.

XIII. Principatum vero adeptus, neque in Senatu iactare dubitavit, *& patri ſe & fratri Imperium dediſſe: Illos ſibi reddidiſſe:* neque in reducenda poſt divortium uxore, edicere, *revocatam eam in pulvinar ſuum.* Acclamari etiam in Amphitheatro epuli die libenter audivit, *Domino & Dominae feliciter.* Sed et Capitolino certamine cunctos ingenti conſenſu precantes, ut Palfurium Suram reſtitueret, pulſum olim Senatu, ac tunc de oratoribus coronatum: nullo reſponſo dignatus, tacere tantummodo iuſſit voce praeconis. Pari arrogantia, cum procuratorum ſuorum nomine formalem dictaret epiſtolam, ſic coepit: *Dominus & Deus noſter ſic fieri iubet.* Unde inſtitutum poſthac, ut ne ſcripto quidem ac ſermone cuiuſquam appellaretur aliter. Statuas ſibi in Capitolio non niſi aureas et argenteas poni permiſit, ac ponderis certi. Ianos, arcuſque cum quadrigis et inſignibus triumphorum per regiones urbis, tantos ac tot exſtruxit, ut cuidam Graece inſcriptum ſit: APKEI. Conſulatus ſeptendecim cepit, quod ante eum nemo. Ex quibus ſeptem medios continuavit: omnes autem paene titulo tenus geſſit: nec quenquam ultra Kalendas Maii: plures ad Idus uſque Ianuarias. Poſt autem duos triumphos, Germanici cognomine aſſumto, Septembrem menſem et Octobrem ex appellationibus ſuis, Germanicum Domitianumque tranſnominavit: quod altero ſuſcepiſſet Imperium, altero natus eſſet.

XIV. Per haec terribilis cunctis et inviſus, tandem

oppreſſus eſt amicorum libertorumque intimorum conſpiratione, ſimul et uxoris. Annum diemque ultimum vitae iam pridem ſuſpectum habebat: horam etiam, nec non et genus mortis. Adoleſcentulo Chaldaei cuncta praedixerant. Pater quoque ſuper coenam quondam fungis abſtinentem palam irriſerat, ut ignarum ſortis ſuae, quod non ferrum potius timeret. Quare pavidus ſemper atque anxius, minimis etiam ſuſpicionibus praeter modum commovebatur: ut edicti de excidendis vineis propoſiti, gratiam facere non alia magis re compulſus credatur, quam quod ſparſi libelli cum his verſibus erant,

Κἢν μὲ φάγῃς ἐπὶ ῥίζαν, ὅμως ἔτι καρποφορήσω,
Ὅσσον ἐπισπεῖσαι Καίσαρι θυομένῳ.

Eadem formidine oblatum a Senatu novum et excogitatum honorem, quanquam omnium talium appetentiſſimus, recuſavit: quo decretum erat, *Ut quoties gereret Conſulatum, equites Romani, quibus ſors obtigiſſet, trabeati & cum haſtis militaribus praecederent eum, inter lictores apparitoreſque.* Tempore vero ſuſpecti periculi appropinquante, ſollicitior in dies, porticuum, in quibus ſpatiari conſuerat, parietes phengite lapide diſtinxit, e cuius ſplendore per imagines quidquid a tergo fieret, provideret. Nec niſi ſecreto atque ſolus pleraſque cuſtodias, receptis quoque in manum catenis, audiebat. Utque domeſticis perſuaderet, ne bono quidem exemplo audendam eſſe patroni necem, Epaphroditum a libellis, capitali poena condemnavit; quod poſt deſtitutionem, Nero

in adipiſcenda morte manu eius adiutus exiſtimabatur.

XV. Denique Flavium Clementem patruelem ſuum, contemtiſſimae inertiae, cuius filios etiam tum parvulos ſucceſſores palam deſtinaverat, et abolito priore nomine, alterum *Veſpaſianum* appellari iuſſerat, alterum *Domitianum*, repente ex tenuiſſima ſuſpicione tantum non in ipſo eius Conſulatu interemit. Quo maxime facto maturavit ſibi exitium. Continuis octo menſibus tot fulgura facta nuntiataque ſunt, ut exclamaverit: *Feriat iam, quem volet.* Tactum de coelo Capitolium, templumque Flaviae gentis: item domus Palatina, et cubiculum ipſius: atque etiam e baſi ſtatuae triumphalis titulus excuſſus vi procellae in monumentum proximum decidit. Arbor, quae privato adhuc Veſpaſiano everſa ſurrexerat, tunc rurſus repente corruit. Praeneſtina Fortuna, toto Imperii ſpatio annum novum commendanti, laetam eandemque ſemper ſortem dare aſſueta, extremo triſtiſſimam reddidit, nec ſine ſanguinis mentione. Minervam, quam ſuperſtitioſe colebat, ſomniavit excedere ſacrario, negantem, ultra ſe tueri eum poſſe, quod exarmata eſſet a Iove. Nulla tamen re perinde commotus eſt, quam reſponſo caſuque Aſcletarionis mathematici. Hunc delatum, nec infitiantem iactaſſe ſe, quae providiſſet ex arte, ſciſcitatus eſt, quis ipſum maneret exitus? et affirmantem, *Fore, ut brevi laceraretur a canibus*, interfici quidem ſine mora, ſed ad coarguendam temeritatem artis, ſepeliri quoque accuratiſſime imperavit. Quod cum fieret, evenit, ut repentina tempeſtate deiecto funere ſemiuſtum cadaver diſcerperent canes, idque ei coenanti a mimo

Latino, qui praeteriens forte animadverterat, inter ceteras diei fabulas referretur.

XVI. Pridie quam periret, cum oblatos tuberes servari iussisset in crastinum, adiecit, *Si modo uti licuerit:* et conversus ad proximos affirmavit, *Fore, ut sequenti die, Luna se in Aquario cruentaret, factumque aliquod exsisteret, de quo loquerentur homines per terrarum orbem.* Ad mediam noctem ita est exterritus, ut ex strato prosiliret. Dehinc mane haruspicem ex Germania missum, qui consultus de fulgure mutationem rerum praedixerat, audiit condemnavitque. Ac dum exulceratam in fronte verrucam vehementius scalpit, profluente sanguine, *Utinam*, inquit, *hactenus.* Tunc horas requirenti, pro quinta, quam metuebat, sexta ex industria nuntiata est. His velut transacto iam periculo laetum, festinantemque ad corporis curam, Parthenius cubiculo praepositus convenit, nuntians, esse, qui magnum nescio quid afferret, nec differendum. Itaque summotis omnibus in cubiculum se recepit, atque ibi occisus est.

XVII. De insidiarum caedisque genere haec fere divulgata sunt. Cunctantibus conspiratis, quando et quomodo, id est, lavantemne, an coenantem aggrederentur: Stephanus Domitillae procurator, et tunc interceptarum pecuniarum reus, consilium operamque obtulit. Ac sinisteriore brachio, velut aegro, lanis fasciisque per aliquot dies ad avertendam suspicionem obvoluto, ad ipsam horam, dolonem interiecit: professusque conspirationis indicium, et ob hoc admissus, legenti traditum a se libellum, et attonito, suffodit inguina. Saucium ac repugnantem adorti Clodianus

cornicularius, et Maximus Parthenii libertus, et Saturius decurio cubiculariorum, et quidam e gladiatorio ludo, vulneribus septem contrucidaverunt. Puer, qui curae Larium cubiculi ex consuetudine assistens, interfuit caedi, hoc amplius narrabat, se iussum a Domitiano, ad primum statim vulnus pugionem pulvino subditum porrigere, ac ministros vocare; neque ad caput quidquam, excepto capulo, et praeterea omnia clausa reperisse: atque illum interim, correpto deductoque ad terram Stephano, colluctatum diu, dum modo ferrum extorquere, modo, quanquam laniatis digitis, oculos effodere conatur. Occisus est quarto decimo Kalendas Octobris, anno aetatis quinto et quadragesimo, Imperii quinto decimo. Cadaver eius populari sandapila per vespillones exportatum, Phyllis nutrix in suburbano suo Latina via funeravit: sed reliquias templo Flaviae gentis clam intulit, cineribusque Iuliae Titi filiae, quam et ipsa educarat, commiscuit.

XVIII. Statura fuit procera, vultu modesto, ruborisque pleno, grandibus oculis, verum acie hebetiore: praeterea pulcher ac decens, maxime in iuventa, et quidem toto corpore, exceptis pedibus, quorum digitos restrictiores habebat; postea calvitio quoque deformis, et obesitate ventris, et crurum gracilitate: quae tamen ei valetudine longa remacruerant. Commendari se verecundia oris adeo sentiebat, ut apud Senatum sic quondam iactaverit: *Usque adhuc certe animum meum probastis, & vultum.* Calvitio ita offendebatur, ut in contumeliam suam traheret, si cui alii ioco vel iurgio obiectaretur: quamvis libel-

lo, quem *de cura capillorum* ad amicum edidit, hoc etiam, ſimul illum ſeque conſolans, inſeruerit:

Οὐχ ὁράᾳς, οἷος κἀγὼ καλός τε μέγας τε;

Eadem me tamen manent capillorum fata, & forti animo fero comam in adoleſcentia ſeneſcentem. Scias nec gratius quidquam decore, nec brevius.

XIX. Laboris impatiens, per urbem pedibus non temere ambulavit: in expeditione et agmine, equo rarius, lectica aſſidue vectus eſt. Armorum nullo, ſagittarum vel praecipuo ſtudio tenebatur. Centenas varii generis feras ſaepe in Albano ſeceſſu conficientem ſpectavere plerique: atque etiam ex induſtria ita quarundam capita figentem, ut duobus ictibus quaſi cornua effingeret. Nonnunquam in pueri procul ſtantis, praebentiſque pro ſcopo diſpanſam dextrae manus palmam, ſagittas tanta arte direxit, ut omnes per intervalla digitorum innocue evaderent.

XX. Liberalia ſtudia Imperii initio neglexit, quanquam bibliothecas incendio abſumtas impenſiſſime reparare curaſſet, exemplaribus undique petitis, miſſiſque Alexandriam, qui deſcriberent emendarentque. Nunquam tamen aut hiſtoriae, carminibuſve cognoſcendis, operam ullam, aut ſtilo vel neceſſario dedit. Praeter commentarios et acta Tiberii Caeſaris nihil lectitabat: epiſtolas, orationeſque, et edicta alieno formabat ingenio, ſermonis tamen nec inelegantis, dictorum interdum etiam notabilium, *Vellem*, inquit, *tam formoſus eſſe, quam Metius ſibi videtur.* Et cuiuſdam caput, varietate capilli ſubrutilum et incanum, *perfuſam nivem mulſo* dixit.

XXI. *Conditionem Principum miſerrimam* aiebat, *quibus de coniuratione comperta non crederetur, niſi occiſis*. Quoties otium eſſet, alea ſe oblectabat, etiam profeſtis diebus matutiniſque horis: ac lavabat de die, prandebatque ad ſatietatem; ut non temere ſuper coenam, praeter Matianum malum, et modicam in ampulla potiunculam ſumeret. Convivabatur frequenter ac large, ſed paene raptim: certe non ultra Solis occaſum, nec ut poſtea commiſſaretur. Nam ad horam ſomni nihil aliud, quam ſecreto ſolus deambulabat.

XXII. Libidinis nimiae, aſſiduitatem concubitus, velut exercitationis genus, *clinopalen* vocabat. Eratque fama, quaſi concubinas ipſe develleret, nataretque inter vulgatiſſimas meretrices. Fratris filiam adhuc virginem, oblatam in matrimonium ſibi, cum devinctus Domitiae nuptiis pertinaciſſime recuſaſſet, non multo poſt alii collocatam, ultro corrupit, et quidem vivo etiam tum Tito: mox patre ac viro orbatam, ardentiſſime palamque dilexit, ut etiam cauſa mortis exſtiterit, coactae conceptum a ſe abigere.

XXIII. Occiſum eum, populus indifferenter, miles graviſſime tulit, ſtatimque *Divum* appellare conatus eſt: paratus et ulciſci, niſi duces defuiſſent: quod quidem paulo poſt fecit, expoſtulatis ad poenam pertinaciſſime caedis auctoribus. Contra, Senatus adeo laetatus eſt, ut repleta certatim Curia non temperaret, quin mortuum contumelioſiſſimo atque acerbiſſimo acclamationum genere laceraret: ſcalas etiam inferri, clypeoſque et imagines eius coram detrahi, et ibidem ſolo affligi iuberet: noviſſime, eradendos

ubique titulos, abolendamque omnem memoriam decerneret. Ante paucos quam occideretur menſes, cornix in Capitolio elocuta eſt, ἔσται πάντα καλῶς. Nec defuit, qui oſtentum ſic interpretaretur:

Nuper Tarpeio quae ſedit culmine cornix,
Eſt bene, *non potuit dicere: dixit*, erit.

Ipſum etiam Domitianum ferunt ſomniaſſe, gibbam ſibi pone cervicem auream enatam, pro certoque habuiſſe, beatiorem poſt ſe laetioremque portendi reipublicae ſtatum. Sicut ſane brevi evenit, abſtinentia et moderatione inſequentium Principum.

C. SUETONII
TRANQUILLI
DE ILLUSTRIBUS GRAMMATICIS
ET
DE CLARIS RHETORIBUS
LIBRI.

ACCEDUNT

Terentii, Horatii, Lucani, Plinii, Iuvenalis, Persii

VITAE.

C. SUETONII TRANQUILLI DE ILLUSTRIBUS GRAMMATICIS LIBER.

CAPUT I.

GRAMMATICA olim Romae ne in usu quidem; nedum in honore ullo erat: rudi scilicet ac bellicosa etiam tum civitate, necdum magnopere liberalibus disciplinis vacante. Initium quoque eius mediocre exstitit: siquidem antiquissimi doctorum, qui iidem et poëtae et oratores semigraeci erant, (Livium et Ennium dico: quos utraque lingua, domi forisque docuisse adnotum est) nihil amplius, quam Graece interpretabantur: ac si quid Latine ipsi composuissent, praelegebant. Nam, quod nonnulli tradunt, duos libros *de literis syllabisque*, item *de metris*, ab eodem Ennio editos, iure arguit Lucius Cotta, non poëtae, sed posterioris Ennii esse: cuius etiam *de augurandi disciplina* volumina feruntur.

II. Primus igitur, quantum opinamur, studium grammaticae in Urbem intulit *Crates Mallotes*, Ari-

ſtarchi aequalis, qui miſſus ad ſenatum ab Attalo rege, inter ſecundum ac tertium bellum Punicum, ſub ipſam Ennii mortem, cum in regione Palatii, prolapſus in cloacae foramen, crus fregiſſet, per omne legationis ſimul et valetudinis tempus, plurimas ἀκροάσεις ſubinde fecit, aſſidueque diſſeruit, ac noſtris exemplo fuit ad imitandum. Hactenus tamen imitati, ut carmina parum adhuc divulgata, vel defunctorum amicorum, vel ſi quorum aliorum probaſſent, diligentius retractarent, ac legendo commentandoque etiam ceteris nota facerent: ut *Caius Octavius Lampadio*, Naevii Punicum bellum; quod uno volumine, et continenti ſcriptura expoſitum, diviſit in ſeptem libros: ut poſtea *Quintus Vargonteius* annales Ennii, quos certis diebus in magna frequentia pronuntiabat: ut *Laelius*, *Archelaus*, *Vectius*, *Quintus Philocomus* Lucilii ſatyras, familiaris ſui; quas legiſſe ſe apud Archelaum Pompeius Lenaeus, apud Philocomum Valerius Cato, praedicant. Inſtruxerunt auxeruntque ab omni parte grammatica, *Lucius Aelius Lanuvinus*, gener Quinti Aelii, *Servius Clodius*, uterque eques Romanus, multique ac varii et in doctrina et in republica uſus.

III. *Lucius Aelius* cognomine duplici fuit: nam et *Praeconinus*, quod pater eius praeconium fecerat, vocabatur, et *Stilo*, quod orationes nobiliſſimo cuique ſcribere ſolebat: tantus optimatum fautor, ut Quintum Metellum Numidicum in exſilium comitatus ſit. *Servius*, cum librum ſoceri nondum editum fraude intercepiſſet, et ob hoc repudiatus, pudore ac taedio ſeceſſiſſet ab Urbe, in podagrae morbum incidit:

cuius impatiens, veneno ſibi perunxit pedes, et enecuit, ita, ut parte ea corporis quaſi praemortua, vixerit. Poſt hoc magis ac magis et gratia et cura artis increvit, ut ne clariſſimi quidem viri abſtinuerint, quo minus et ipſi aliquid de ea ſcriberent, utque temporibus quibuſdam ſuper viginti celebres ſcholae fuiſſe in Urbe tradantur, pretia Grammaticorum tanta, mercedeſque tam magnae, ut conſtet, *Lutatium Daphnidem*, quem *Lenaeus Meliſſus*, per cavillationem nominis, Πανὸς ἄγημα dicit, ducentis millibus numûm Quinto Catulo emtum, ac brevi manumiſſum: *Lucium Appuleium* ab Eficio Calvino equite Romano praedivite, quadringenis annuis conductum, multos edocuiſſe. Nam in provincias quoque Grammatica penetraverat, ac nonnulli de notiſſimis doctoribus peregre docuerunt, maxime in Gallia Togata: inter quos *Octavius Teucer*, et *Siſcennius Iacchus*, et *Oppius Cares*: hic quidem ad ultimam aetatem, et cum iam non greſſu modo deficeretur, ſed et viſu.

IV. Appellatio *Grammaticorum* Graeca conſuetudine invaluit: ſed initio *Literati* vocabantur. Cornelius quoque Nepos in libello, quo diſtinguit *literatum* ab *erudito*, *literatos* quidem vulgo appellari ait eos, qui aliquid diligenter, et acute ſcienterque poſſint aut dicere aut ſcribere: ceterum proprie ſic appellandos poëtarum interpretes, qui a Graecis γραμματικοὶ nominentur; eoſdem *Literatores* vocitatos. Meſſalla Corvinus in quadam epiſtola oſtendit, non eſſe ſibi, dicens, rem cum Furio Bibaculo, nec cum Sigida quidem, aut literatore Catone: ſignificat enim haud dubie Valerium Catonem, poëtam ſimul, gram-

maticumque notiſſimum. Sunt, qui literatum a literatore diſtinguant, ut Graeci Grammaticum a Grammatiſta; et illum quidem abſolute, hunc mediocriter doctum exiſtiment: quorum opinionem *Orbilius* etiam exemplis confirmat. Nam apud maiores, ait, cum familia alicuius venalis produceretur, non temere quem *literatum*, in titulo, ſed *literatorem* inſcribi ſolitum eſſe: quaſi non perfectum literis, ſed imbutum. Veteres Grammatici et Rhetoricam docebant: ac multorum de utraque arte commentarii feruntur, ſecundum quam conſuetudinem poſteriores quoque, exiſtimo, quanquam iam diſcretis profeſſionibus, nihilominus vel retinuiſſe, vel inſtituiſſe et ipſos quaedam genera inſtitutionum ad eloquentiam praeparandam, ut problemata, paraphraſes, elocutiones, ethologias, atque alia hoc genus; ne ſcilicet ſicci omnino atque aridi pueri Rhetoribus traderentur. quae quidem omitti iam video, deſidia quorundam et infantia: non enim faſtidio putem. Me quidem adoleſcentulo, repeto quendam Principem nomine, alternis diebus declamare, alternis diſputare, nonnullis vero mane diſſerere, poſt meridiem remoto pulpito declamare ſolitum. Audiebam etiam memoria patrum, quoſdam e Grammaticis ſtatim ludo tranſiſſe in forum, atque in numerum praeſtantiſſimorum patronorum receptos. Clari profeſſores, et de quibus prodi poſſit aliquid dumtaxat a nobis, fere hi fuerunt.

V. *Saevius Nicanor* primus ad famam dignationemque docendo pervenit; fecitque praeter commentarios, quorum tamen pars maxima intercepta dicitur,

ſatyram quoque: in qua libertinum ſe, ac duplici cognomine eſſe, hoc indicat:

Saevius Nicanor Marci libertus negabit:
Saevius Poſthumius idem ſed Marcus docebit.

Sunt, qui tradant, ob infamiam quandam eum in Sardiniam ſeceſſiſſe, ibique diem obiiſſe.

VI. *Aurelius Opilius* Epicurei cuiuſdam libertus, philoſophiam primo, deinde rhetoricam, noviſſime grammaticam docuit. Dimiſſa autem ſchola, Rutilium Rufum damnatum in Aſiam ſecutus, ibidem Smyrnae ſimulque conſenuit: compoſuitque variae eruditionis aliquot volumina, ex quibus novem unius corporis. qui, quia ſcriptores ac poëtas ſub clientela Muſarum iudicaret, non abſurde et feciſſe et ſcripſiſſe ſe ait, ex numero Divarum et appellatione. Huius cognomen in pleriſque indicibus et titulis per unam literam ſcriptum animadverto: verum ipſe id per duas effert, in paraſtichide libelli, qui inſcribitur *Pinax*.

VII. *Marcus Antonius Gnipho* ingenuus, in Gallia natus, ſed expoſitus; a nutritore ſuo manumiſſus, inſtitutuſque, Alexandriae quidem, ut aliqui tradunt, in contubernio Dionyſii Scytobrachionis; (quod equidem non temere crediderim, cum temporum ratio vix congruat) fuiſſe dicitur ingenii magni, memoriae ſingularis, nec minus Graece, quam Latine doctus: praeterea comi facilique natura, nec unquam de mercedibus pactus, eoque plura ex liberalitate diſcentium conſecutus. Docuit primum in Divi Iulii domo pueri adhuc; deinde in ſua privata. Docuit autem et Rhetoricam, ita ut quotidie praecepta

eloquentiae traderet, declamaret vero non nisi nundinis. Scholam eius claros quoque viros frequentasse aiunt: in his Marcum Ciceronem, etiam cum praetura fungeretur. Scripsit multa, quamvis annum aetatis quinquagesimum non excesserit: etsi Atteius Philologus duo tantum volumina *de Latino sermone* reliquisse eum tradit. Nam cetera scripta discipulorum eius esse, non ipsius: in quibus et suum alicubi reperiri nomen.

VIII. *Pompilius Andronicus*, natione Syrus, studio Epicureae sectae desidiosior in professione Grammaticae habebatur, minusque idoneus ad tuendam scholam. Itaque, cum se in Urbe non solum Antonio Gniphoni, sed ceteris etiam deterioribus postponi videret, Cumas transiit, ibique in otio vixit, et multa composuit: verum adeo inops atque egens, ut coactus sit, praecipuum illud opusculum annalium elenchorum sedecim millibus numûm cuidam vendere. Quos libros Orbilius suppressos redemisse se dixit, vulgandosque curasse nomine auctoris.

IX. *Orbilius Pupillus* Beneventanus, morte parentum, una atque eadem die, inimicorum dolo, intertemtorum, destitutus, primo apparituram magistratibus fecit: deinde in Macedonia corniculo, mox equo meruit: functusque militia, studia repetit; quae iam inde a puero non leviter attigerat: ac professus diu in patria, quinquagesimo demum anno Romam, consule Cicerone, transiit; docuitque maiore fama, quam emolumento. Namque iam persenex pauperem se, et habitare sub tegulis, quodam scripto fatetur. Librum etiam, cui est titulus *Perialogos*, edidit, continentem

querelas de iniuriis, quas professores negligenter ab ambitione parentum acciperent. Fuit autem naturae acerbae, non modo in antisophistas, quos omni sermone laceravit, sed etiam in discipulos, ut Horatius significat, *plagosum* eum appellans, et Domitius Marsus scribens,

Si quos Orbilius ferula scuticaque cecidit.

Ac ne principum quidem virorum insectatione abstinuit: siquidem ignotus adhuc, cum iudicio frequenti testimonium diceret, interrogatus a Varrone, diversae partis advocato, *quidnam ageret, & quo artificio uteretur? Gibberosos se de sole in umbram transferre*, respondit; quod Muraena gibber erat. Vixit prope ad centesimum aetatis annum, amissa iam pridem memoria, ut versus Bibaculi docet,

Orbilius ubinam est, literarum oblivio?

Statua eius Beneventi ostenditur, in Capitolio, ad sinistrum latus, marmorea, habitu sedentis ac palliati, appositis duobus scriniis. Reliquit filium *Orbilium*, et ipsum Grammaticum professorem.

X. *Atteius Philologus* libertinus, Athenis natus. Hunc Capito Atteius, notus iurisconsultus, inter grammaticos rhetorem, inter rhetores grammaticum fuisse ait. De eodem *Asinius Pollio* in libro, quo Sallustii scripta reprehendit, ut nimia priscorum verborum affectatione oblita, ita tradit: » In eam rem ad-
» iutorium ei fecit maxime quidam Atteius praetex-
» tatus, nobilis Grammaticus Latinus, declamantium
» deinde adiutor atque praeceptor, ad summam *Phi-*

» *lologus* ab semet nominatus ». Ipse ad Lucium Hermam scripsit, se in Graecis literis magnum processum habere, et in Latinis nonnullum : audisse *Antonium Gniphonem*, eiusque *Hermam :* postea docuisse. Praecepisse autem multis et claris iuvenibus : in quibus *Appio* quoque et *Pulchro*, *Claudiis*, fratribus, quorum etiam comes in provincia fuerit. *Philologi* appellationem assumsisse videtur, quia, sicut Eratosthenes, qui primus hoc cognomen sibi vendicavit, multiplici variaque doctrina censebatur: quod sane ex commentariis eius apparet, quanquam paucissimi exstent. de quorum tamen copia, sic altera ad eundem Hermam epistola significat : *Hylen nostram aliis memento commendare : quam omnis generis coëgimus, uti scis, octingentos in libros.* Coluit postea familiarissime Caium Sallustium, et eo defuncto, Asinium Pollionem : quos historiam componere aggressos, alterum breviario rerum omnium Romanarum, ex quibus, quas vellet, eligeret, instruxit ; alterum praeceptis de ratione dicendi. Quo magis miror, Asinium Pollionem credidisse, antiqua eum verba et figuras solitum esse colligere Sallustio : cum sibi sciat nil aliud suadere, quam ut noto civilique et proprio sermone utatur ; vitetque maxime obscuritatem Sallustii, et audaciam in translationibus.

XI. *Valerius Cato*, ut nonnulli tradiderunt, Burseni cuiusdam libertus ex Gallia : ipse libello, cui est titulus *Indignatio*, ingenuum se natum, ait, et pupillum relictum, eoque facilius licentia Sullani temporis exutum patrimonio. Docuit multos, et nobiles : visusque est peridoneus praeceptor, maxime ad poëticam

tendentibus: ut quidem apparere vel his versiculis potest,

Cato Grammaticus, Latina Siren,
Qui solus legit, ac facit poëtas.

Scripsit, praeter grammaticos libellos, etiam poëmata, ex quibus praecipue probantur *Lydia*, et *Diana*. Lydiae Ticida meminit:

Lydia doctorum maxima cura liber.

Dianae Cinna,

Secula permaneat nostri Diana Catonis.

Vixit ad extremam senectam, sed in summa pauperie, et paene inopia, abditus modico gurgustio, postquam Tusculana villa creditoribus cesserat, ut auctor est Bibaculus,

Si quis forte mei domum Catonis,
Depictas minio assulas, & illos
Custodis videt hortulos Priapi,
Miratur, quibus ille disciplinis
Tantam sit sapientiam assecutus,
Quem tres cauliculi, & selibra farris,
Racemi duo, tegula sub una
Ad summam prope nutriant senectam.

Et idem rursus,

Catonis modo, Galle, Tusculanum,
Tota creditor urbe venditabat.

Mirati ſumus unicum magiſtrum,
Summum grammaticum, optimum poëtam,
Omnes ſolvere poſſe quaeſtiones,
Unum difficile, expedire nomen.
En çor Zenodoti, en iecur Cratetis.

XII. *Cornelius Epicadus*, Lucii Cornelii Sullae Dictatoris libertus, Calatorque in ſacerdotio augurali, filioque eius Fauſto gratiſſimus fuit: quare nunquam non utriuſque ſe libertum edidit. Librum autem, quem Sulla noviſſimum de rebus ſuis imperfectum reliquerat, ipſe ſupplevit.

XIII. *Laberius Hiera* ſuo hero emtus de cataſta, et propter literarum ſtudium manumiſſus, docuit inter ceteros Brutum et Caſſium. Sunt, qui tradant, tanta eum honeſtate praeditum, ut temporibus Sullanis proſcriptorum liberos gratis, et ſine mercede ulla in diſciplinam receperit.

XIV. *Curtius Nicia* haeſit Cnaeo Pompeio, et Caio Memmio: ſed cum codicillos Memmii ad Pompeii uxorem de ſtupro pertuliſſet, proditus ab ea, Pompeium offendit; domoque ei interdictum eſt. Fuit et Marci Ciceronis familiaris: in cuius epiſtola ad Dolabellam haec de eo legimus: « Omnino mihi » literae magis ſunt expetendae a te, quam a me tibi. » Nihil enim Romae geritur, quod te putem ſcire » curare, niſi forte ſcire vis, me inter Niciam no» ſtrum et Vidium iudicem eſſe. Profert alter, opi» nor, duobus verſiculis expenſum Niciae: alter Ari» ſtarchus hos ὀβελίζει. Ego tanquam criticus antiquus » iudicaturus ſum, *utrum ſint* τοῦ ποιητοῦ, *an* παρεμ-

» βεβλημένοι. » Item ad *Atticum* : » De Nicia quod » ſcribis, ſi ita me haberem, ut eius humanitate frui » poſſem, in primis vellem illum mecum habere: ſed » mihi ſolitudo et receſſus provincia eſt. quod quia » facile ferebat Sicca, eo magis illum deſidero. Prae- » terea noſti Niciae noſtri imbecillitatem, mollitiem, » conſuetudinem victus. Cur ego illi moleſtus eſſe » velim, cum mihi ille iucundus eſſe non poſſit? Vo- » luntas tamen eius mihi grata eſt ». Huius de Lucilio libros etiam ſatyra comprobat.

XV. *Lenaeus* Pompeii Magni libertus, et paene omnium expeditionum comes, defuncto eo filiiſque eius, ſchola ſe ſuſtentavit: docuitque in Carinis ad Telluris aedem: in qua regione Pompeiorum domus fuerat: ac tanto amore erga patroni memoriam exſtitit, ut Salluſtium hiſtoricum, quod eum oris improbi, animo inverecundo, ſcripſiſſet, acerbiſſima ſatyra laceraverit, laſtaurum et lurconem, et nebulonem, popinonemque appellans, et vita ſcriptiſque monſtroſum: praeterea priſcorum, Catoniſque verborum ineruditiſſimum furem. Traditur autem puer adhuc catenis ſubreptus, refugiſſe in patriam; perceptiſque liberalibus diſciplinis, pretium domino ſuo retuliſſe, verum ob ingenium et doctrinam gratis manumiſſus.

XVI. *Quintus Caecilius Epirota*, Tuſculi natus, libertus Attici Satrii equitis Romani, ad quem ſunt Ciceronis epiſtolae, cum filiam patroni nuptam Marco Agrippae doceret, ſuſpectus in ea, et ob hoc remotus, ad Cornelium Gallum ſe contulit: vixitque una familiariſſime, quod ipſi Gallo inter graviſſima crimina ab Auguſto obiicitur. Poſt deinde damnatio-

nem mortemque Galli, ſcholam aperuit: ſed ita, ut paucis, et tantum adoleſcentibus praeciperet, praetextato nemini, niſi ſi cuius parenti hoc officium negare non poſſet. Primus dicitur latine ex tempore diſputaſſe, primuſque Virgilium et alios poëtas novos praelegere coepiſſe, quod etiam Domitii Marſi verſiculus indicat,

Epirota, tenellorum nutricula vatum.

XVII. *Verrius Flaccus*, libertinus, docendi genere maxime inclaruit. Namque ad exercitanda diſcentium ingenia, aequales inter ſe committere ſolebat, propoſita non ſolum materia, quam ſcriberent, ſed et praemio, quod victor auferret. Id erat liber aliquis antiquus, pulcher, aut rarior. Quare ab Auguſto quoque nepotibus eius praeceptor electus, tranſiit in Palatium cum tota ſchola; verum, ut ne quem amplius poſthac diſcipulum reciperet: docuitque in atrio Catilinae domus, quae pars Palatii tunc erat, et ſeſtertia centena in annum accepit. Deceſſit aetatis exactae ſub Tiberio. Statuam habet Praeneſte, in inferiore fori parte, contra hemicyclum: in quo faſtos, a ſe ordinatos, et marmoreo parieti inciſos, publicarat.

XVIII. *Lucius Craſſitius*, genere Tarentinus, ordinis libertini, cognomine Paſides, mox Panſam ſe transnominavit. Hic initio circa ſcenam verſatus eſt, dum Mimographos adiuvat. deinde in pergula docuit, donec commentario Smyrnae edito adeo inclaruit, ut haec de eo ſcriberentur,

Uni Craſſitio ſe credere Smyrna probavit:
Deſinite indocti coniugio hanc petere.

Soli Crassitio se dixit nubere velle:
Intima cui soli nota sua exstiterint.

Sed cum edoceret iam multos, ac nobiles, in his Iulium Antonium triumviri filium, ut Verrio quoque Flacco compararetur, dimissa repente schola transiit ad Quinti Septimii philosophi sectam.

XIX. *Scribonius Aphrodisius*, Orbilii servus atque discipulus, mox a Scribonia Libonis filia, quae prior Augusti uxor fuerat, redemtus et manumissus, docuit, quo Verrius tempore: cuius etiam libro *de orthographia* rescripsit, non sine insectatione studiorum morumque eius.

XX. *Caius Iulius Hyginus*, Augusti libertus, natione Hispanus, (etsi nonnulli Alexandrinum putant, et a Caesare puerum Romam advectum, Alexandria capta) studiose et audiit et imitatus est Cornelium Alexandrum Grammaticum Graecum: quem propter antiquitatis notitiam, *Polyhistorem* multi, quidam *Historiam* vocabant. Praefuit Palatinae bibliothecae: nec eo secius plurimos docuit: fuitque familiarissimus Ovidio poëtae, et Caio Licinio consulari historico; qui eum admodum pauperem decessisse tradit, et liberalitate sua, quoad vixerit, sustentatum. Huius libertus fuit Iulius Modestus, in studiis atque doctrina vestigia patroni secutus.

XXI. *Caius Melissus*, Spoleti natus, ingenuus, sed ob discordiam parentum expositus, cura et industria educatoris sui altiora studia percepit: ac Maecenati pro Grammatico muneri datus est. Cui cum se gratum et acceptum in modum amici videret, quanquam ad-

ferente matre, permansit tamen in statu servitutis: praesentemque conditionem verae origini antepofuit. quare cito manumissus, Augusto et insinuatus est: quo delegante, curam ordinandarum bibliothecarum in Octaviae porticu suscepit. Atque, ut ipse tradit, sexagesimum aetatis annum agens, libellos *Ineptiarum*, qui nunc *Iocorum* inscribuntur, componere instituit: absolvitque centum et quinquaginta, quibus et alios diversos postea addidit. Fecit et novum genus Togatarum, inscripsitque *Trabeatas*.

XXII. *Marcus Pomponius Marcellus*, sermonis Latini exactor molestissimus, in advocatione quadam (nam interdum et causas agebat) soloecismum ab adversario factum usque adeo arguere perseveravit, quoad Cassius Severus, interpellatis iudicibus, dilationem petiit: *ut litigator suus alium Grammaticum adhiberet; quando non putat is, cum adversario de iure sibi, sed de soloecismo, controversiam futuram.* Hic idem, cum ex oratione Tiberium reprehendisset, affirmante Atteio Capitone, *& esse illud Latinum*, *&*, *si non esset, futurum certe iam inde*: *Mentitur*, inquit, *Capito. Tu enim, Caesar, civitatem dare potes hominibus, verbis non potes.* Pugilem olim fuisse, Asinius Gallus hoc in eum Epigrammate ostendit:

Qui caput ad laevam didicit, glossemata vobis
Praecipit: os nullum, vel potius pugilis!

XXIII. *Remmius Palaemon* Vicentinus, mulieris verna, primo, ut ferunt, textrinum, deinde herilem filium dum comitatur in scholas, literas didicit: postea manumissus, docuit Romae: ac principem locum

inter Grammaticos tenuit; quanquam infamis omnibus vitiis, palamque et Tiberio, et mox Claudio, praedicantibus, nemini minus institutionem puerorum, vel iuvenum, committendam: sed capiebat homines, cum memoria rerum, tum facilitate sermonis. Nec non etiam poëmata faciebat ex tempore. Scripsit et variis, nec vulgaribus metris. Arrogantia fuit tanta, ut Marcum Varronem porcum appellaret; secum et natas, et morituras literas, iactaret; nomen suum in Bucolicis non temere positum, sed praesagiente Virgilio, fore quandoque omnium poëtarum ac poëmatum Palaemonem iudicem. Gloriabatur etiam, latrones quondam sibi propter nominis celebritatem parsisse. Luxuriae ita indulsit, ut saepius in die lavaretur; nec sufficeret sumtibus, quanquam ex schola quadragena annua caperet, ac non multo minus ex re familiari, cuius diligentissimus erat, cum et officinas promercalium vestium exerceret, et agros adeo coleret, ut vitem, manu eius institutam, satis constet trecenta sexaginta quinque vasa edidisse. Sed maxime flagrabat libidinibus in mulieres, usque ad infamiam oris: dictoque non infaceto notatum ferunt cuiusdam, qui, cum in turba osculum sibi ingerentem, quanquam refugiens, devitare non posset, *Vis tu*, inquit, *magister, quotiens festinantem aliquem vides, abligurire?*

XXIV. *Marcus Valerius Probus*, Berytius, diu centuriatum petiit, donec taedio ad studia se contulit. Legerat in provincia quosdam veteres libellos apud Grammatistam, durante adhuc ibi antiquorum memoria, necdum omnino abolita, sicut Romae. Hos

cum diligentius repetere, atque alios deinceps cognoſcere cuperet, quamvis ſe contemni, magiſque opprobrio legentibus, quam gloriae, et fructui eſſe, animadverteret, nihilominus in propoſito manſit: multaque exemplaria contracta emendare, ac diſtinguere, et adnotare curavit, ſoli huic, nec ulli praeterea Grammatices parti, deditus. Hic non tam diſcipulos, quam ſectatores aliquot, habuit. Nunquam enim ita docuit, ut magiſtri perſonam ſuſtineret. Unum vel alterum, vel, cum plurimos, tres aut quatuor, poſtmeridianis horis admittere ſolebat, cubanſque, inter longos ac vulgares ſermones, legere quaedam, idque perraro. Nimis pauca, et exigua de quibuſdam minutis quaeſtiunculis edidit. Reliquit autem non mediocrem ſilvam obſervationum ſermonis antiqui.

C. SUETONII TRANQUILLI DE CLARIS RHETORIBUS LIBER.

CAPUT I.

RHETORICA quoque apud nos, perinde atque Grammatica, ſero recepta eſt, paulo etiam difficilius, quippe quam conſtet nonnunquam etiam prohibitam exerceri. Quod ne cui dubium ſit, vetus ſenatuſconſultum, item Cenſorium edictum, ſubiiciam. *Caio Fannio Strabone, Marco Valerio Meſſalla, Conſulibus, Marcus Pomponius praetor ſenatum conſuluit. Quod verba facta ſunt de Philoſophis & de Rhetoribus, de ea re ita cenſuerunt: Ut Marcus Pomponius praetor animadverteret, curaretque, uti ei e Republica fideque ſua videretur, uti Romae ne eſſent.* De iiſdem interiecto tempore, *Cnaeus Domitius Aenobarbus*, et *Lucius Licinius Craſſus*, *Cenſores*, ita edixerunt: *Renuntiatum eſt nobis, eſſe homines, qui novum genus diſciplinae inſtituerunt: ad quos iuventus in ludos conveniat: eos ſibi nomen impoſuiſſe Latinos Rhetoras: ibi homines*

adulescentulos totos dies desidere. Maiores nostri, quae liberos suos discere, & quos in ludos itare vellent, instituerunt. Haec nova, quae praeter consuetudinem ac morem maiorum fiunt, neque placent, neque recta videntur. Quapropter & iis, qui eos ludos habent, & iis, qui eo venire consuerunt, videtur faciendum, ut ostendamus nostram sententiam, nobis non placere. Paulatim et ipsa utilis honestaque apparuit: multique eam praesidii causa et gloriae appetiverunt. *Cicero* ad praeturam usque Graece declamavit: Latine vero senior quoque, et quidem Consulibus Hirtio et Pansa; quos discipulos, et grandes praetextatos, vocabat. *Cnaeum Pompeium*, quidam historici tradiderunt, sub ipsum civile bellum, quo facilius Caio Curioni promtissimo iuveni, causam Caesaris defendenti, contradiceret, repetisse declamandi consuetudinem. *Marcum Antonium*, item *Augustum*, ne Mutinensi quidem bello omisisse. *Nero Caesar* et primo imperii anno, publice quoque bis antea declamavit. plerique autem oratorum etiam declamationes ediderunt. Quare magno studio hominibus iniecto, magna etiam professorum ac doctorum profluxit copia, adeoque floruit, ut nonnulli ex infima fortuna in ordinem senatorium, atque ad summos honores processerint. Sed ratio docendi nec una omnibus, nec singulis eadem semper fuit; quando vario modo quisque discipulos exercuerunt. Nam et dicta praeclare, per omnes figuras, per casus, et apologos, aliter atque aliter exponere: et narrationes tum breviter et presse, tum latius et uberius explicare consueverant: interdum Graecorum scripta convertere, ac

viros illuſtres laudare, vel vituperare : quaedam etiam ad uſum communis vitae inſtituta, tum utilia et neceſſaria, tum perniciosa et ſupervacanea oſtendere : ſaepe fabulis fidem firmare, aut hiſtoriis demere ; quod genus θέσις et ἀνασκευὰς et κατασκευὰς Graeci vocant : donec ſenſim haec exoleverunt, et ad controverſiam ventum eſt. Veteres *Controverſiae*, aut ex hiſtoriis trahebantur : ſicut ſane nonnullae uſque adhuc : aut ex veritate, ac re, ſi qua forte recens accidiſſet. Itaque locorum etiam appellationibus adiectis, proponi ſolebant. Sic certe collectae editaeque ſe habent. ex quibus non alienum fuerit unam et alteram, exempli cauſa, ad verbum referre : « Aeſtivo » tempore, adoleſcentes urbani, cum Oſtiam veniſ» ſent, litus ingreſſi, piſcatores trahentes rete adie» runt, et pepigerunt, bolum quanti emerent : nummos » ſolverunt. diu exſpectaverunt, dum retia extrahe» rentur. aliquando extractis, piſcis nullus infuit, ſed » ſporta auri obſuta. Tum emtores bolum ſuum aiunt, » piſcatores ſuum. Venalicii, cum Brunduſii gregem » venalium e navi educerent, formoſo et pretioſo » puero, quod portitores verebantur, bullam et prae» textam togam impoſuere : facile fallaciam celarunt. » Romam venitur : res cognita eſt. petitur puer, quod » domini voluntate fuerit liber, in libertatem ». Olim autem eas *appellationes*, Graeci συντάξεις, vocabant : mox *controverſias* quidam, ſed aut *fictas*, aut *iudiciales*. Illuſtres profeſſores, et quorum memoria aliqua exſtet, non temere alii reperientur, quam de quibus tradam.

II. *Lucius Plotius Gallus.* De hoc Cicero ad Mar-

cum Titinnium sic refert: « Equidem memoria teneo, » pueris nobis primum Latine docere coepisse Lu» cium Plotium quendam: ad quem cum fieret con» cursus, quod studiosissimus quisque apud eum exer» ceretur, dolebam mihi idem non licere. Continebar » autem doctissimorum hominum auctoritate, qui » existimabant Graecis exercitationibus ali melius in» genia posse ». Hunc eundem (nam diutissime vixit) M. Coelius in oratione, quam pro se de vi habuit, significabat dictasse Atratino accusatori suo actionem: subtractoque nomine, *hordearium* eum rhetorem appellat, deridens, ut inflatum, ac levem, et sordidum.

III. *Lucius Otacilius Pilitus* servisse dicitur, atque etiam ostiarius vetere more in catena fuisse: donec ob ingenium ac studium literarum manumissus, accusanti patrono subscripsit. Deinde Rhetoricam professus, Cnaeum Pompeium Magnum docuit, patris eius res gestas, nec minus ipsius, compluribus libris exposuit: primus omnium libertinorum, ut Cornelius Nepos opinatur, scribere historiam orsus, non nisi ab honestissimo quoque scribi solitam.

IV. Ad id tempus *Epidius*, calumnia notatus, ludum dicendi aperuit: docuitque inter ceteros Marcum Antonium, et Augustum. Quibus quondam *C. Canutius*, obiicientibus sibi, quod in Republica administranda potissimum consularis Isaurici sectam sequeretur, *Malle*, respondit, *Isaurici esse discipulum, quam Epidii calumniatoris.* Hic Epidius ortum se ab Epidio *Nuncione* praedicabat: quem ferunt, olim praecipitatum in fontem fluminis Sarni, paulo post

cum cornibus exſtitiſſe, ac ſtatim non comparuiſſe, in numeroque deorum habitum.

V. *Sextus Clodius*, e Sicilia, Latinae ſimul Graecaeque eloquentiae profeſſor, male oculatus, et dicax, *par oculorum in amicitia Marci Antonii triumviri exſtitiſſe ſe* aiebat. Eiuſdem uxorem Fulviam, cui altera bucca inflatior erat, acumen ſtili tentare dixit, nec eo minus, immo vel magis ob hoc, Antonio gratus. A quo mox conſule ingens etiam congiarium accepit, ut ei in Philippicis Cicero obiicit: *Adhibes ioci cauſa magiſtrum ſuffragio tuo, & compotorum tuorum Rhetorem; cui conceſſiſti, ut, in quem vellet, diceret, ſalſum omnino hominem: ſed materia facilis, in te, & in tuos dicta dicere. At quanta merces rhetori eſt data? Audite, Patres Conſcripti, & cognoſcite Reipublicae vulnera. duo millia iugerum campi Leontini Sexto Clodio Rhetori adſignaſti, & quidem immunia: ut tanta mercede nihil ſapere diſceres.*

VI. *Caius Albutius Silus* Novarienſis, cum aedilitate in patria fungeretur, cum forte ius diceret, ab iis, contra quos pronuntiabat, pedibus e tribunali detractus eſt. Quod indigne ferens, ſtatim contendit ad portam, et inde Romam: receptuſque in *Planci* oratoris contubernium: cui declamaturo mos erat, prius aliquem, qui ante diceret, excitare: ſuſcepit eas partes, atque ita implevit, ut Planco ſilentium imponeret, non audenti in comparationem ſe demittere. Sed ex eo clarus, propria auditoria inſtituit, ſolitus propoſita controverſia ſedens incipere, et calore demum provectus conſurgere ac perorare. Declamabat autem genere vario: modo ſplendide atque

adornate: tum, ne usquequaque scholasticus existimaretur, circumcise ac sordide, et tantummodo trivialibus verbis. Egit et causas, verum rarius, dum amplissimam quamque sectatur, nec alium in ulla locum, quam perorandi. Postea renuntiavit foro, partim pudore, partim metu. Nam, cum in lite quadam centumvirali, adversario, quem ut impium erga parentes incessebat, iusiurandum, quasi per figuram, sic obtulisset: *Iura per patris matrisque cineres, qui inconditi iacent:* et alia in hunc modum: arripiente eo conditionem, nec iudicibus aspernantibus, non sine magna sui invidia negotium afflixit. Et rursus in cognitione caedis, Mediolani, apud Lucium Pisonem proconsulem defendens reum, cum cohibente lictore nimias laudantium voces, ita excanduisset, ut et deplorato Italiae statu, quasi iterum in formam provinciae redigeretur, Marcum insuper Brutum, cuius statua in conspectu erat, invocaret, legum ac libertatis auctorem et vindicem, paene poenas luit. Iam autem senior ob vitium vomicae Novariam rediit: convocataque plebe, causis, propter quas mori destinasset, diu, ac more concionantis, redditis, abstinuit cibo.

PUBLII TERENTII
AFRI CARTHAGINIENSIS
VITA.

Caput I.

Publius Terentius Afer, Carthagine natus, ſervivit Romae Terentio Lucano Senatori : a quo ob ingenium et formam non inſtitutus modo liberaliter, ſed et mature manumiſſus eſt. Quidam captum eſſe exiſtimant, quod fieri nullo modo potuiſſe, Feneſtella docet : cum inter finem ſecundi belli Punici, et initium tertii natus ſit, et mortuus; nec, ſi a Numidis aut Getulis captus ſit, ad ducem Romanum pervenire potuiſſet, nullo commercio inter Italicos et Afros, niſi poſt deletam Carthaginem, coepto. Hic cum multis nobilibus familiariter vixit, ſed maxime cum Scipione Africano, et C. Laelio, quibus etiam corporis gratia conciliatus exiſtimatur, quod et ipſum Feneſtella arguit, contendens, utroque maiorem natu fuiſſe; quamvis et Cornelius Nepos aequales omnes fuiſſe tradat, et Porcius ſuſpicionem de conſuetudine per haec faciat :

Dum laſciviam nobilium, & fucoſas laudes petit :
Dum Africani vocem divinam inhiat avidis auribus:
Dum ad Furium ſe coenitare & Laelium, pulchrum putat :

Dum ſe amari ab hiſce credit, crebro in Albanum rapi
Ob florem aetatis ſuae : ipſus ſublatis rebus ad ſummam
Inopiam redactus eſt.
Itaque e conſpectu omnium abiit in Graeciam in terram ultimam.
Mortuus eſt in Stymphalo Arcadiae oppido : nil Publius
Scipio profuit, nihil ei Laelius, nil Furius :
Tres per idem tempus qui agitabant nobiles facillime,
Eorum ille opera ne domum quidem habuit conducticiam,
Saltem ut eſſet, quo referret obitum domini ſervulus.

II. Scripſit comoedias ſex, ex quibus primam Andriam cum Aedilibus daret, iuſſus ante Caecilio recitare, ad coenantem cum veniſſet, dictus eſt, initium quidem fabulae, quod erat contemtiore veſtitu, ſubſellio iuxta lectulum reſidens legiſſe : poſt paucos vero verſus invitatus ut accumberet, coenaſſe una, deinde cetera percurriſſe, non ſine magna Caecilii admiratione. Et hanc autem, et quinque reliquas aequaliter populo probavit. Quamvis Volcatius de enumeratione omnium ita ſcribat :

Sumetur Hecyra ſexta ex his fabula.

Eunuchus quidem bis die acta eſt, meruitque pretium, quantum nulla antea cuiuſquam comoedia, id eſt, octo millia numûm. propterea ſumma quoque titulo adſcribitur. Nam Adelphorum principium Varro etiam praefert principio Menandri. Non obſcura

fama est, adiutum Terentium in scriptis a Laelio et Scipione, quibuscum familiariter vixit. Eandem ipse auxit: nunquam enim, nisi leviter, se tutari conatur, ut in prologo Adelphorum:

Nam quod isti dicunt malevoli, homines nobiles
Eum adiutare, assidueque una scribere:
Quod illi maledictum vehemens existumant,
Eam laudem hic ducit maximam, cum illis placet,
Qui vobis universis & populo placent:
Quorum opera in bello, in otio, in negotio,
Suo quisque tempore usus est sine superbia.

Videtur autem se levius defendisse, quia sciebat, Laelio et Scipioni non ingratam esse hanc opinionem: quae tamen magis et usque ad posteriora tempora valuit.

III. Q. Memmius in oratione pro se ait: *P. Africanus, qui a Terentio personam mutuatus, quae domi luserat ipse, nomine illius in scenam detulit.* Nepos auctore certo comperisse se ait, C. Laelium quondam in Puteolano Kalendis Martiis admonitum ab uxore, temporius ut discumberet, petiisse ab ea, ne interpellaretur: serius tandem ingressum triclinium dixisse, non saepe in scribendo magis successisse sibi. deinde rogatum, ut scripta illa proferret, pronuntiasse versus, qui sunt in Heautontimorumeno:

Satis pol proterve me Syri promissa huc induxerunt.

IV. Santra Terentium existimat, si modo in scribendo adiutoribus indiguerit, non tam Scipione et Laelio uti potuisse, qui tunc adolescentuli fuere,

quam Sulpitio Gallo, homine docto, et qui consularibus ludis initium fecerit fabularum dandarum: vel Q. Fabio Labeone, et M. Popilio, consulari utroque, ac poëta. Ideo ipsum non iuvenes designasse, qui se adiuvisse dicerentur: sed viros, quorum operam et in bello, et in otio, et in negotio populus sit expertus. Post editas comoedias, nondum quintum atque trigesimum egressus annum, causa evitandae opinionis, quia videbatur aliena pro suis edere, seu percipiendi Graecorum instituta, moresque, quos perinde exprimeret in scriptis, egressus urbem est, neque amplius rediit. De morte eius Volcatius tradit:

Sed ut Afer sex populo edidit comoedias,
Iter hinc in Asiam fecit. navim cum semel
Conscendit, visus nunquam est. sic vita vacat.

V. Q. Cosconius redeuntem e Graecia periisse in mari dicit cum centum et octo fabulis, conversis e Menandro. Ceteri mortuum esse in Arcadiae Stymphalo, sive Leucadia, tradunt, Cn. Cornelio Dolabella, Marco Fulvio Nobiliore, Consulibus, morbo implicitum acri, dolore ac taedio amissarum sarcinarum, quas in navi praemiserat, ac simul fabularum, quas novas fecerat. Fuisse dicitur mediocri statura, gracili corpore, colore fusco. Reliquit filiam, quae post equiti Romano nupsit. Item hortulos viginti iugerum, in via Appia ad Martis villam. quo magis miror Porcium scribere:

nil Publius
Scipio profuit, nihil ei Laelius, nil Furius:

Tres per idem tempus qui agitabant nobiles facillime,
Eorum ille opera ne domum quidem habuit conducti-
tiam :
Saltem ut esset, quo referret obitum domini servulus.

Hunc Afranius quidem omnibus Comicis praefert, scribens in Compitalibus :

Terentio non similem dices quempiam.

Volcatius autem non solum Naevio, et Plauto, et Caecilio, sed Licinio quoque postponit. Cicero in Limone hactenus laudat :

Tu quoque, qui solus lecto sermone, Terenti,
Conversum expressumque Latina voce Menandrum
In medio populi sedatis vocibus effers,
Quidquid come loquens, ac omnia dulcia dicens.

Item C. Caesar :

Tu quoque, tu in summis, o dimidiate Menander,
Poneris, & merito, puri sermonis amator.
Lenibus atque utinam scriptis adiuncta foret vis
Comica, ut aequato virtus polleret honore
Cum Graecis, neque in hac despectus parte iaceres !
Unum hoc maceror, & doleo tibi deesse, Terenti.

HORATII POETAE

VITA.

HORATIUS FLACCUS Venusinus, patre, ut ipse tradit, libertino, et exactionum coactore: ut vero creditum est, salsamentario, cum illi quidam in altercatione exprobrasset: *Quotiens ego vidi patrem tuum cubito emungentem?* Bello Philippensi, excitus a Marco Bruto imperatore, tribunus militum meruit: victisque partibus, venia impetrata, scriptum quaestorium comparavit. Ac primo Maecenati, deinde Augusto insinuatus, non mediocrem locum in amborum amicitia tenuit. Maecenas quantopere eum dilexit, satis monstratur illo epigrammate, ubi inquit:

Ni te visceribus meis, Horati,
Plus iam diligo, Titium sodalem
Mimo tu videas strigosiorem.

Sed multo magis extremis, tali ad Augustum elogio:

Horatii Flacci, ut mei, memor esto.

Augustus ei Epistolarum officium obtulit. hoc ad Maecenatem scripto significat: *Ante ipse scribendis epistolis amicorum sufficiebam: nunc occupatissimus, & infirmus, Horatium nostrum a te cupio abducere. Veniet ergo ab ista parasitica mensa ad hanc regiam, & nos in scribendis epistolis iuvabit.* Ac ne recusanti quidem aut

ſuccenſuit quidquam, aut amicitiam ſuam ingerere deſiit. Exſtant epiſtolae, ex quibus, argumenti gratia, pauca ſubieci: *Sume tibi aliquid iuris apud me, tanquam ſi convictor mihi fueris: recte enim, & non temere feceris: quoniam id uſus mihi tecum eſſe volui, ſi per valetudinem tuam fieri poſſit.* Et rurſus: *Tui qualem habeam memoriam, poteris ex Septimio quoque noſtro audire. nam incidit, ut illo coram fieret a me tui mentio. Neque ſi ſuperbus amicitiam noſtram ſpreviſti, ideo nos quoque ἀνθυπερηφανοῦμεν.* Praeterea ſaepe inter alios iocos *puriſſimum penem*, et *homuncionem lepidiſſimum* appellat: unaque et altera liberalitate locupletavit. Scripta quidem eius uſque adeo probavit, manſuraque perpetuo, ut non modo Seculare carmen componendum iniunxerit, ſed et Vindelicam victoriam Tiberii Druſique privignorum: eumque coëgerit propter hoc, tribus carminum libris ex longo intervallo quartum addere: poſt Sermones quoque lectos, nullam ſui mentionem habitam ita ſit queſtus: *Iraſci me tibi ſcito, quod non in pleriſque eiuſmodi ſcriptis mecum potiſſimum loquaris. An vereris, ne apud poſteros tibi infame ſit, quod videaris familiaris nobis eſſe?* expreſſitque elogium, cuius initium eſt:

Cum tot ſuſtineas, & tanta negotia, ſolus,
Res Italas armis tuteris, moribus ornes,
Legibus emendes: in publica commoda peccem,
Si longo ſermone morer tua tempora, Caeſar.

Idem Horatius habitu corporis brevis fuit, atque obeſus: qualis a ſe ipſo et in Satyris deſcribitur, et ab Auguſto hac epiſtola: *Pertulit ad me Dionyſius libel-*

lum tuum, quem ego, ne accuſem te, quantuluſcunque eſt, boni conſulo. Vereri autem mihi videris, ne maiores libelli tui ſint, quam ipſe es. Sed ſi tibi ſtatura deeſt, corpuſculum non deeſt. Itaque licebit in ſextariolo ſcribas: cum circuitus voluminis tui ſit ὀτηκωδέστατος, ſicut eſt ventriculi tui. Ad res Venereas intemperantior traditur. Nam ſpeculato cubiculo ſcorta dicitur habuiſſe diſpoſita: ut, quocunque reſpexiſſet, ibi ei imago coitus referretur. Vixit plurimum in ſeceſſu ruris ſui Sabini, aut Tiburtini: domuſque eius oſtenditur circa Tiburtini luculum. Venerunt in manus et elegi ſub titulo eius, et Epiſtola proſa oratione, quaſi commendantis ſe Maecenati: ſed utraque falſa puto. Nam elegi vulgares, epiſtola etiam obſcura: quo vitio minime tenebatur. Natus eſt ſexto Idus Decembres, Lucio Cotta, et Lucio Torquato, Conſulibus. Deceſſit quinto Kalendas Decembres, Caio Marcio Cenſorino, Caio Aſinio Gallo, Conſulibus, poſt nonum et quinquageſimum annum, herede Auguſto palam nuncupato: cum urgente vi valetudinis non ſufficeret ad obſignandas teſtamenti tabulas. Humatus et conditus eſt extremis Eſquiliis, iuxta Maecenatis tumulum.

LUCANI VITA.

M. *Annaeus Lucanus* Cordubensis, prima ingenii experimenta in Neronis laudibus dedit quinquennali certamine. Dein civile bellum, quod cum Pompeio et Caesare gestum est, recitavit. Qui tantae levitatis, et tam immoderatae linguae fuit, ut in praefatione quadam aetatem et initia sua cum Virgilio comparans, ausus sit dicere, *Et quantum mihi restat ad Culicem?* Hic, initio adolescentiae, cum ob infestum matrimonium patrem suum ruri agere longe cognovisset, revocatus Athenis a Nerone, cohortique amicorum additus, atque etiam quaestura honoratus, non tamen permansit in gratia. Siquidem aegre ferens, recitante se, subito, ac nulla nisi refrigerandi sui causa, indicto Senatu, Neronem recessisse: neque verbis adversus principem, neque factis exstantibus post haec temperavit: adeo, ut quondam in Latrinis publicis clariore cum strepitu ventris emisso, hemistichium Neronis magna consessorum fuga pronuntiarit: *Sub terris tonuisse putes.* Sed et famoso carmine cum ipsum, tum potentissimos amicorum, gravissime proscidit. Ad extremum paene signifer Pisonianae coniurationis exstitit. Multus in gloria tyrannicidarum palam praedicanda, ac plenus minarum, usque eo intemperans, ut Caesaris caput proximo cuique

iactaret. Verum, detecta coniuratione, nequaquam animi constantiam praestitit. Facile enim confessus, et ad humillimas devolutus preces, matrem quoque innoxiam inter socios nominavit: sperans, impietatem sibi apud parricidam principem profuturam. Impetrato autem mortis libero arbitrio, codicillos ad patrem de corrigendis quibusdam versibus suis exaravit: epulatusque largiter, brachia ad secandas venas medico praebuit. Poëmata etiam eius praelegi memini: confici vero, ac vaenalia proponi, non tantum operose et diligenter, sed inepte quoque.

CAII PLINII
VITA.

PLINIUS SECUNDUS Novocomensis, equestribus militiis industrie functus, procurationes quoque splendidissimas, atque continuas, summa integritate administravit, et tamen liberalibus studiis tantam operam dedit, ut non temere quis plura in otio scripserit. Itaque bella omnia, quae unquam cum Germanis gesta sunt, viginti voluminibus comprehendit. Item naturalis historiae triginta septem libros absolvit. Periit clade Campaniae. Nam cum Misenensi classi praeesset, et flagrante Vesevo ad explorandas propius causas Liburnica pertendisset; neque adversantibus ventis remeare posset: vi pulveris ac favillae oppressus est: vel, ut quidam existimant, a servo suo occisus, quem, deficiens aestu, ut necem sibi maturaret, oraverit.

D. IUNII IUVENALIS

VITA.

IUNIUS IUVENALIS, libertini locupletis incertum filius, an alumnus, ad mediam fere aetatem declamavit, animi magis caufa, quam quod fcholae aut foro praepararet. Deinde paucorum verfuum Satyra non abfurde compofita in Paridem pantomimum, poëtamque Claudii Neronis, eius femeftribus militiolis tumentem, genus fcripturae induftriofe excoluit. Et tamen diu ne modico quidem auditorio quidquam committere eft aufus. Mox magna frequentia, magnoque fucceffu bis ac ter auditus eft, ut ea quoque, quae prima fecerat, inferciret novis fcriptis:

Quod non dant proceres, dabit hiftrio, tu Camerinos,
Et Bareas, tu nobilium magna atria curas.
Praefectos Pelopaea facit, Philomela tribunos.

Erat tum in deliciis aulae hiftrio: multique fautorum eius quotidie provehebantur. Venit ergo Iuvenalis in fufpicionem, quafi tempora figurate notaffet: ac ftatim per honorem militiae, quanquam octogenarius, urbe fummotus, miffufque ad praefecturam cohortis in extrema parte tendentis Aegypti. Id fupplicii genus placuit, ut levi atque ioculari delicto par effet. Verum intra breviffimum tempus angore et taedio periit.

AULI PERSII
VITA.

Aulus Persius Flaccus natus eſt pridie Nonas Decembris, Fabio Perſico, L. Vitellio Conſulibus, deceſſit octavum Kalendas Decemb. Rubrio Mario, Aſinio Gallo, Conſulibus. Natus in Etruria Volaterris, Eques Romanus, ſanguine et affinitate primi ordinis viris coniunctus. Deceſſit ad octavum milliarium via Appia in praediis ſuis. Pater eius Flaccus pupillum reliquit moriens, annorum fere ſex. Fulvia Siſennia mater nupſit poſtea Fuſio, Equiti Romano: et eum quoque extulit intra paucos annos. Studuit Flaccus uſque ad annum duodecimum Volaterris: inde Romae apud Grammaticum Remmium Palaemonem, et apud Rhetorem Virgirium Flavum. Cum eſſet annorum ſedecim, amicitia coepit uti Annaei Cornuti, ita ut ab eo nuſquam diſcederet: a quo inductus aliquatenus in Philoſophiam eſt. Amicos habuit a prima adoleſcentia Caeſium Baſſum, et Calpurnium Staturam, qui eo vivo iuvenis deceſſit. Coluit ut patrem Servilium Nonianum. Per Cornutum cognovit Annaeum etiam Lucanum, aequaevum auditorem Cornuti. Nam Cornutus illo tempore Tragicus fuit, ſectae Stoicae, qui libros Philoſophiae reliquit. Sed Lucanus adeo mirabatur ſcripta Flacci, ut vix retineret ſe illo recitante a clamore, quin illa eſſe vera Poëmata diceret. Sero cognovit Senecam,

ſed non ut caperetur eius ingenio. Uſus eſt apud Cornutum duorum convictu doctiſſimorum, et ſanctiſſimorum virorum, acriter tum philoſophantium, Claudii Agaterni medici Lacedaemonii, et Petronii Ariſtocratis Magnetis, quos unice miratus eſt et aemulatus, cum aequales eſſent, et Cornuto minores. Ipſe etiam decem fere annis ſumme dilectus apud Thraſeam eſt, ita ut peregrinaretur quoque cum eo aliquando, cognatam eius Arriam uxorem habente. Fuit morum leniſſimorum, verecundiae virginalis, formae pulchrae, pietatis erga matrem et ſororem et amitam exemplo ſufficientis. Fuit frugi et pudicus. Reliquit circa HS. vicies matri et ſorori. ſcriptis tantum ad matrem codicillis, rogavit eam, ut daret Cornuto ſeſtertia, ut quidam dicunt, centum, ut alii volunt, argenti facti pondera viginti, et libros circa ſeptingentos, ſive bibliothecam ſuam omnem. Verum Cornutus ſublatis libris, pecuniam ſororibus, quas frater heredes fecerat, reliquit. Et raro, et tarde ſcripſit. Hunc ipſum librum imperfectum reliquit. Verſus aliqui demti ſunt in ultimo libri, et quaſi finitus eſſet, leviter recitavit Cornutus: et Caeſio Baſſo petenti, ut ipſe ederet, tradidit edendum. Scripſerat etiam in pueritia Flaccus *Praetextam*, et Ὁδοιπορικῶν librum unum, et paucos ſororum Thraſeae in Arriam matrem verſus, quae ſe ante virum occiderat. Omnia autem, Cornutus auctor fuit matri eius, ut aboleret. Editum librum continuo mirari homines, et diripere coeperunt. Deceſſit autem vitio ſtomachi, anno aetatis triceſimo. Sed mox ut a ſchola et magiſtris diverterat, lecto libro Lucilii decimo, vehementer

Satyras componere ſtuduit: cuius libri principium imitatus eſt: ſibi primo, mox omnibus detrectaturus, cum tanta recentium Poëtarum et Oratorum inſectatione, ut etiam Neronem culpaverit. Cuius verſus in Neronem cum ita ſe haberet,

Auriculas aſini Mida rex habet,

in hunc modum a Cornuto ipſo tantummodo eſt emendatus,

Auriculas aſini quis non habet?

ne hoc Nero in ſe dictum arbitraretur.

INDEX.

I N D E X.

INDEX.

INDEX.

C.

I N D E X.

F.

G.

L.

N.

O.

P.

Q.

R.

V.

X.

Z.

GRAECA SUETONII.

E CAESARE.

C. LXXXII. Καὶ σὺ εἶ ἐκείνων, καὶ σὺ τέκνον;
Et tu inter illos es, & tu fili?

EX AUGUSTO

C. XXV. Σπεῦδε βραδέως.
Festina lente.
Ἀσφαλὴς γάρ ἐστ' ἀμείνων, ἢ θρασὺς στρατηλάτης.
Tutus sive providus enim est melior, quam temerarius imperator.
C. LXV. Αἴθ' ὄφελον ἄγαμός τ' ἔμεναι ἄγονός τ' ἀπολέσθαι.
Quam convenit coelibem manere, & sine liberis interire.
C. LXX. Δωδεκάθεος.
Duodecim deorum.
C. LXXI. Γεροντικῶς.
Seniliter.
C. LXXXVI. Μυροβρεχεῖς.
Unguento delibutos.
C. XCII. Δυσφημία.
Mali ominis nominatio.
C. XCIV. Θεολογουμένων.
De rebus divinis.
C. XCVIII. Ἀπραγόπολις.
Urbs nihil agentium.
Κτιστής.
Conditor.
Κτιστοῦ δὲ τύμβον εἰσορῶ πυρούμενον.
Ktistae (vel *conditoris*) *tumulum conspicio ardentem.*

Ὁρᾷς φάεσσι Μασγάβαν τιμώμενον;
Viden' facibus honoratum Masgabam?

C. XCIX. Δότε κρότον, καὶ πάντες ὑμεῖς μετὰ χαρᾶς κτυπήσατε.
Edite strepitum, vosque omnes cum gaudio applaudite.

Εὐθανασία.
Lenis facilisque obitus.

E TIBERIO

C. XXI. Ἐμοὶ καὶ ταῖς Μούσαις στρατηγῶν.
Mihi Musisque rem administrans militarem.

Νομιμώτατε.
Maxime perite.

Καὶ τοσαύτην ῥαθυμίαν τῶν στρατευομένων.
Et tantam militantium socordiam.

Τούτου δ' ἑσπομένοιο, καὶ ἐκ πυρὸς αἰθομένοιο
Ἄμφω νοστήσαιμεν, ἐπεὶ περὶ οἶδε νοῆσαι.
Hoc comitante vel ex igne ardenti
Ambo redierimus, adeo prudentia valet!

C. LVII. Πηλὸς αἵματι πεφυραμένος.
Lutum sanguine mixtum.

C. LXXI. Ἔμβλημα.
Emblema.

E CALIGULA

C. XXII. Εἷς κοίρανος ἔστω, Εἷς βασιλεύς.
Unus imperator sit, unus rex.

Ἤ μ' ἀνάειρ', ἢ ἐγὼ σέ.
Aut me tolle, aut ego te.

C. XXIX. Ἀδιατρεψία.
Firmitas & robur animi tantum, ut omnia, etiam saevissima supplicia, quae cuiusque oculos avertant, fixis oculis videre possis.

C. XLVII. Ἀξιοθριάμβευτος.
Dignus, qui in triumpho ducatur.

E CLAUDIO

C. I. Τοῖς εὐτυχοῦσι καὶ τρίμηνα παιδία.
Felicibus etiam tertio menſe ſoboles naſcitur.

C. IV. Ἄρτιος.
Integer.
Ὁλόκληρος.
Idem.
Ἠλαττῶσθαι καὶ βεβλάφθαι, καὶ εἰς τὴν τοῦ σώματος, καὶ εἰς τὴν τῆς ψυχῆς ἀρτιότητα.
Neque corporis neque animi integritate praeditum eſſe.
Τὰ τοιαῦτα σκώπτειν καὶ μυκτηρίζειν εἰωθότες.
Iſta talia cavillari & irrideri ſolentes.
Μὴ προϋκειμένου ἡμῖν.
Non ante conſtituto ac decreto.
Μετεώρως.
Mirabiliter.
Ἀτυχεῖ πάνυ ἐν τοῖσι σπουδαίοις λίαν.
In rebus gravibus valde labitur.
Ἡ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ εὐγένεια.
Animi eius bona indoles.
Ἀσαφῶς.
Obſcure, inepte.
Σαφῶς.
Perſpicue.

C. XV. Καὶ σὺ γέρων εἶ, καὶ μωρός.
Et tu ſenex es, & ſtultus.

C. XXXIV. Αὐτόματον.
(ſcenicum.) Proprie id eſt, quod per ſe movetur.

C. XXXVIII. Μωρῶν ἀνάστασις.
Stultorum reſurrectio.

C. XXXIX. Μετεωρία καὶ ἀβλεψία.
Oblivio ſeu ſtoliditas & inconſiderantia.

C. XL. Λάλει, καὶ μὴ θίγγανε.
Loquere, & verberibus abſtine.

C. XLII. Ἄνδρ' ἐπαμύνασθαι, ὅτε τις πρότερος χαλεπαίνῃ.
Ulciſci, ſi quis prior laeſerit.
Τυῤῥηνικῶν.
De rebus Tyrrhenicis, aut Tuſcis.

Καρχηδονιακῶν.
De rebus Carthaginienſibus.

C. XLIII. Ὁ τρώσας καὶ ἰάσεται.
Qui vulnus fecit, idem ſanabit.

E NERONE

C. XXXVIII. Ἐμοῦ θανόντος γαῖα μιχθήτω πυρί.
Me mortuo vel pereat igne terra.

Ἐμοῦ ζῶντος.
Me vivente.

Ἅλωσις.
Excidium.

C. XXXIX. Νέρων, Ὀρέστης, Ἀλκμαίων, μητροκτόνοι.
Nero, Oreſtes, Alcmaeon, matricidae.

Νεόνυμφον, Νέρων, ἰδίαν μήτερ' ἀπέκτεινεν.
Novam nuptam Nero propriam matrem interfecit.

Ἑκατηβελέτης.
Sagittarius. (Epitheton Apollinis.)

Ὑγίαινε πάτερ, ὑγίαινε μῆτερ.
Bene vale, pater; bene vale, mater.

C. XL. Τὸ τέχνιον πᾶσα γαῖα τρέφει.
Artem omnis terra nutrit.

C. XLVI. Θανεῖν μ' ἄνωγε σύγγαμος, μήτηρ, πατήρ.
Mori me adegit uxor, mater, pater.

C. XLIX. Οὐ πρέπει Νέρωνι, οὐ πρέπει. νήφειν δεῖ ἐν τοῖς τοιούτοις. ἄγε ἔγειρε σεαυτόν.
Non decet Neronem, non decet. Vigilare oportet in talibus. Age excita te ipſum.

Ἵππων μ' ὠκυπόδων ἀμφὶ κτύπος οὔατα βάλλει.
Equorum velocium ſtrepitus aures circumſonat.

E GALBA

C. IV. Καὶ σὺ, τέκνον, τῆς ἀρχῆς ἡμῶν παρατρώξῃ.
Et tu, fili, imperium noſtrum deguſtabis.

C. XX. Ἔτι μοι μένος ἔμπεδόν ἐστι.
Adhuc robur mihi firmum conſtat.

EX OTHONE

C. VII. Τί γάρ μοι καὶ μακροῖς αὐλοῖς;
Quo mihi magnis tibiis?

E VESPASIANO

C. I. Καλῶς τελωνήσαντι.
Bene vectigal exercenti.

C. XXIII. Μακρὰ βιβὰς, κραδάων δολιχόσκιον ἔγχος.
Magno gradu hastam magnam torquens.

C. XXIII. ὦ Λάχης, Λάχης, ἐπὰν ἀποθάνῃς, αὖθις ἐξ ὑπαρχῆς εἰρήσῃ Κήρυλος.
O! Laches, Laches, cum mortuus fueris iterum dicere Cerylus.

E DOMITIANO

C. X. Εὐτακτῶ.
A Venere abstineo.
Μὴ καὶ σὺ γαμῆσαι θέλεις;
Et tu uxorem ducere non vis?

C. XII. Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη.
Plurium imperantium regimen non bonum.

C. XIV. Κὴν μὲ φάγῃς ἐπὶ ῥίζαν, ὅμως ἔτι καρποφορήσω
Ὅσσον ἐπισπεῖσαι Καίσαρι θυομένῳ.
Etsi me ad radicem depascas, tamen adhuc fructus edam,
Unde possit libari in Caesarem immolandum.
Latine reddidit Ovidius. vid. Kuster. ad Aristoph. Plut. 1130.

C. XVIII. Οὐχ ὁράᾳς, οἷος κἀγὼ καλός τε μέγας τε;
Non vides, quam ego & pulcher, & magnus?

C. XXIII. Ἔσται πάντα καλῶς.
Erunt omnia bene.

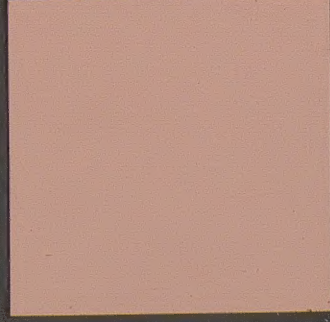
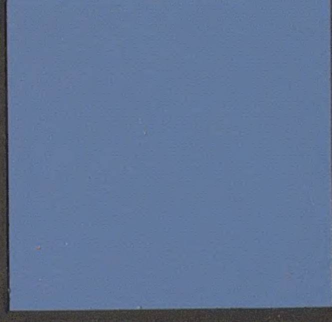
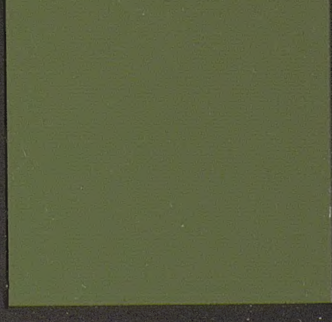
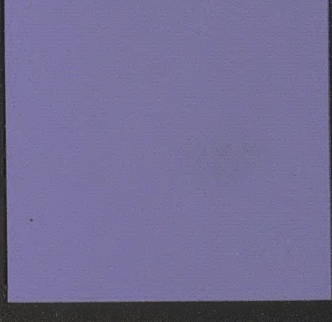
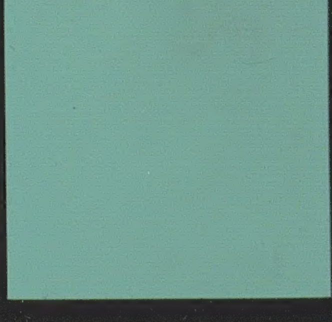
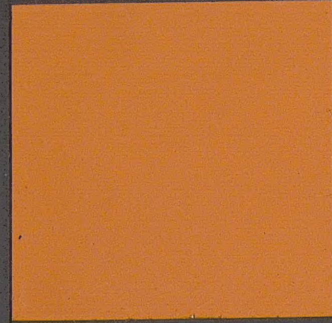
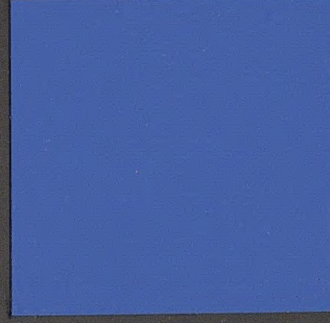
E GRAMMATICIS

C. III. Πανὸς ἄγημα.
Deliciae Panis.

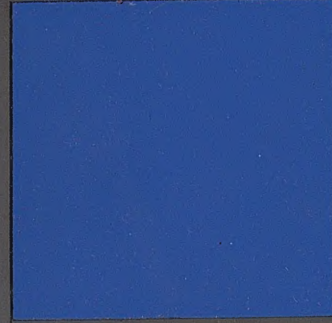
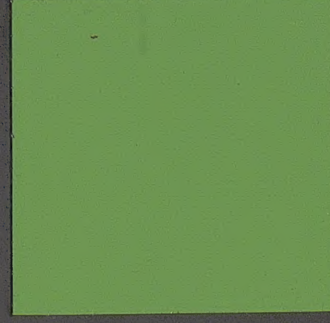
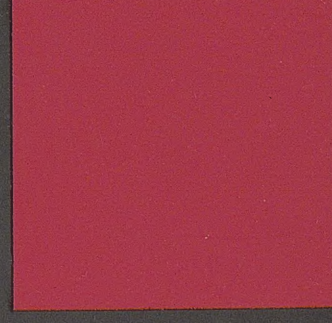
SUETONIUS OPERA

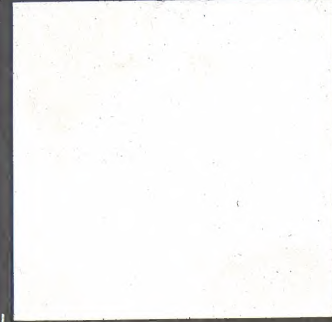
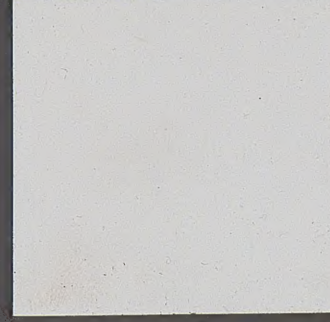
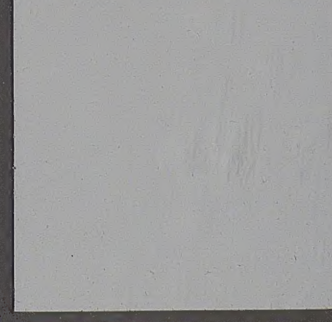
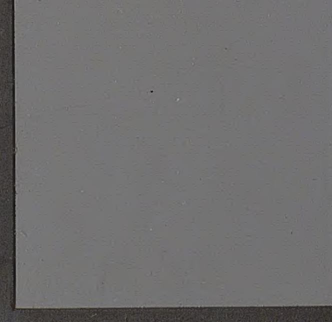
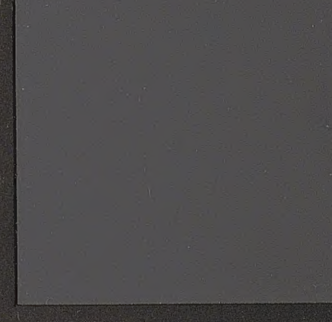
colorchecker CLASSIC

calibrite

mm